

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı

Kızılcahamam / ANKARA

2008

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları:

İlmi Eserler:

•

GÜNCEL DİNİ MESELELER İSTİŞARE TOPLANTISI – II

•

Redaksiyon: Dr. Mehmet BULUT

•

Grafik & Tasarım: İlker ÇALIŞKAN

•

Baskı:

•

Aralık 2009, ANKARA

•

2009-06-Y-0003-763

ISBN 978-975-19-4374-3

•

© Diyanet İşleri Başkanlığı

•

İletişim Adresi

Eskişehir Yolu 9. Km. Çankaya/ANKARA

Tel: 0312 295 76 63 - Faks: 0312... ..

arged@diyanet.gov.tr

GÜNCEL DİNÎ MESELELER İSTİŞARE TOPLANTISI – II

(16-18 Kasım 2007)

Patalya Otel – Kızılcahamam / Ankara

İÇİNDEKİLER

9 **AÇILIŞ KONUŞMALARI**
Mehmet Kaya KURT
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

25 **GENEL ÇERÇEVE SUNUMU**
Prof. Dr. M. Saim YEPREM

1. GÜN
BİRİNCİ OTURUM

39 **SOSYAL HAYATLA İLGİLİ PROBLEMLER - I**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Şevki AYDIN

1. GÜN
İKİNCİ OTURUM

83 **SOSYAL HAYATLA İLGİLİ PROBLEMLER - II**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. İzzet ER

1. GÜN
ÜÇÜNCÜ OTURUM

116 **DİNÎ AÇIDAN PROBLEM OLUŞTURAN TIBBÎ MESELELER - I**
Oturum Başkanı: Prof. M. Emin ÖZAFŞAR

2. GÜN
DÖRDÜNCÜ OTURUM

155 **DİNÎ AÇIDAN PROBLEM OLUŞTURAN TIBBÎ MESELELER - II**
Oturum Başkanı: Mehmet Kaya KURUT

2. GÜN
BEŞİNCİ OTURUM

- 189 **DİNÎ AÇIDAN PROBLEM OLUŞTURAN TIBBÎ MESELELER - III**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Saim YEPREM

2. GÜN
ALTINCI OTURUM

- 221 **DİNÎ AÇIDAN PROBLEM OLUŞTURAN TIBBÎ MESELELER - IV**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Saim YEPREM

3. GÜN
YEDİNCİ OTURUM

- 256 **TİCARİ VE İKTİSADİ HAYAT KAYNAKLI DİNÎ PROBLEMLER - I**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. İzzet ER

3. GÜN
SEKİZİNCİ OTURUM

- 305 **TİCARİ VE İKTİSADİ HAYAT KAYNAKLI DİNÎ PROBLEMLER - II**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ

- 341 **DEĞERLENDİRME OTURUMU**
Divan Başkanı: Prof. Dr. M. Saim YEPREM

AÇILIŞ KONUŞMALARI

16 Kasım 2007 Cuma

Mehmet Kaya KURT

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanvekili

Sayın Diyanet İşleri Başkanım, Saygıdeğer Katılımcılar, Kıymetli Misafirler!

Sözlerime başlarken hepinizi saygı ile selamlıyor Kurulumuz adına hoş geldiniz diyorum.

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sebebiyle çağımızda hızlı bir sosyal değişim yaşanmaktadır. Bu değişimle, din anlayışları derinden etkilenmiş, birçok meselenin yeniden ele alınmasını zorunlu hale gelmiştir. Bunun yanında, çözümlenmesi gereken pek çok dini muhtevalı yeni konular ve problemler de ortaya çıkmıştır.

İletişim ve Teknoloji çağı diye isimlendirebileceğimiz içinde bulunduğumuz şu asırda, yeniden dine yöneliş başladığı ve hızlandığı günümüzde, dinin anlaşılması ve anlatım metotlarının yeniden değerlendirilmesi zorunludur. Yıllar önce o dönemin problemleri göz önüne alınarak üretilen çözüm yollarının bazen, günümüz insanının ihtiyacına cevap vermekte yetersiz kalabilmesi artık doğal karşılanmalıdır. Bu nedenle problemlerin çözümlenmesinde, hem klasik birikimi hem de çağdaş gelişmeleri dikkate alan yöntemlerin kullanılması bir zorunluluktur.

Diğer taraftan günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyinin ölçülmesindeki kriterler de değişmiştir. Daha önceleri ürettiği mal ve enerji miktarı ile ülkenin gelişmişlik düzeyi ölçülürken, bugün teknolojinin imkânları ile elde edilen, işlenen, iletilen, saklanan, bilgi miktarı ile ölçülmeye başlanmıştır. Bu yeni dönemde gelişmişlik kriterlerinde, fiziki miktarlardan çok, daha farklı bilgiye dayalı ölçütler ve miktarlar ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Sanayi toplumunun teknolojileri ile gerçekleştirilen maddi üretim yerine, bilgi toplumunda bilişim teknolojilerine dayalı bir iktisadi anlayışa ve üretime geçilmektedir. Her alandaki gelişmelerin temelinde, üretilmiş bilginin üzerine daha yeni bilgi eklenilmesi ve giderek artan şekilde paylaşılar kılınması isteği ve çabası yatmaktadır. Bu nedenle üretilen her yeni bilginin paylaşımı ve toplumun yararına sunulması gerekmektedir.

Bu ilkeden hareket eden Başkanlığımız, üzerine yüklenen görevini ifa ederken, kendi bünyesindeki kurul ve hizmet birimlerinin yanı sıra, ülkemizde bilimsel yeterlilikleri ve dinî hizmetleriyle temayüz etmiş akademisyenlerin ve din adamlarının görüşlerinden de yararlanma cihetine gitmektedir.

İlmî kriterlere riayet edilmek kaydıyla, din alanında yapılan tartışmaların, dinî düşüncenin gelişmesine katkı sağlayacağı şüphesizdir. Ülkemizin ilahiyat alanında çalışmalar yapan akademisyenleri ile din adamlarının, toplumu din konusunda aydınlatmada müşterek bir bakış açısı geliştirmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun, ortaya çıkan dini konulu problemlerin çözümüne büyük katkılar sağlayacağına, ülkemizin dinî hayatında da olumlu gelişmelere vesile olacağına inanıyorum.

Bu çerçeveden hareketle, Başkanlığımız, çeşitli bilim çevreleri ve sahalarında uzman olan araştırmacı ve bilim adamlarıyla, ulusal ve uluslararası boyutlarda birçok şûra, toplantı ve ortak çalışmalar gerçekleştirmiş; toplumu din konusunda aydınlatma görevini yürütürken, kendisinin ve bu çevrelerin entelektüel birikimlerini paylaşmayı ve sonuçlarından yararlanmayı hedef almıştır. Birinci, İkinci ve Üçüncü Din Şûraları, Güncel Dini Meseleler İstişare ve İhtisas Toplantıları, Avrasya İslâm Şûraları, Avrupa Birliği Şûrası, İlâhiyat Fakülteleri ile işbirliği yapılarak gerçekleştirilen sempozyumlar bu alanda sayılabilecek önemli organizasyon ve faaliyetler cümlesindedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakülteleri Türk toplumunun dinî hayatının yönlendirilmesi ve şekillendirilmesinde, toplumun dinî bilincinin oluşmasında çok önemli yeri olan iki müessesesidir. İlahiyat Fakülteleri, geniş akademisyen kadrosuyla dinin doğasını, Müslümanların tarihsel tecrübesini ve çağdaş dinî meseleleri akademik disiplinler çerçevesinde inceleyen, dinin teorik alanda araştırılması ve dinî düşüncenin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yürüten, bilgi ve tecrübe birikimi ile diğer İslam ülkelerine örneklik edebilecek bir potansiyele sahip akademik kuruluşlardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı ise, İslâm'ın doğuşundan bugüne tevarüs eden anlayışlar ile yeni gelişmelerin oluşturduğu pratikleri uygulayan, anlatan, aydınlatan; kendisine yöneltilen dinî soruları cevaplayan, ibadet yerlerini yönetme göreviyle de pratikleri uygulatan bir kurumdur. Bu yönüyle Başkanlığımız, dinî ve millî bütünlüğün korunmasında, toplumda bu alanda ortak bir bilincin oluşmasında önemli katkıları olan bir müessesedir.

Değerli katılımcılar!

Ülke gündeminde sıkça tartışılan dinî konular ile dini hayatımızda karşılaşılan problemleri sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturmak, böylece halkımızın muhtemel zihin karışıklığını gidermek, ülkemizin dini hayatında ortaya çıkan aktüel problemlerin çözümüne katkıda bulunmak, toplumu din konusunda aydınlatmada müşterek bir bakış açısı geliştirmek ve dini tefekkürü canlandırmak amacıyla, ilahiyat alanında çalışmaları bulunan akademisyenler ile din adamlarının iştirak edeceği ve belirli periyotlarla gerçekleştirilecek olan "Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı" adı altında ilmi toplantılar düzenlemesi planlanmıştır.

İlahiyat Fakültelerinden gelen yaklaşık yüz akademisyen ile Başkanlık üst düzey yöneticileri, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeleri ve bazı İl Müftülerinin katılımıyla 15–18 Mayıs 2002 tarihleri arasında İstanbul'da Büyük Tarabya Otelinde "*Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı - I*" gerçekleştirilmiştir. Dört ayrı komisyonda dört gün süren müzakereler sonucunda alınan kararlar "Sonuç Bildirgesi" başlığı altında kamuoyuna duyurulmuştur.

Güncel dini meselelerin çözümü, öncelikle Kur'an ve hadislerin doğru anlaşılmasına bağlı olduğundan, söz konusu sonuç bildirgesinin ikinci maddesinde, yöntem konusunun bilimsel bir platformda ele alınması önerilmiştir. Bunun üzerine 02–06 Ekim 2002 tarihleri arasında Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları, üniversite öğretim üyeleri ve araştırmacılardan oluşan 77 iştirakçinin katılımıyla "*Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı*" yapılmıştır.

Toplantıda, Kur'an ve hadislerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda klasik ve yeni yaklaşımların imkân ve sınırları, sunulan dokuz tebliğ çerçevesinde etraflıca müzakere edilmiş, keyfi yorumları önlemeye yönelik bazı ilkeler üzerinde uzlaşma sağlanmış, indirgemeci anlayışın doğuracağı olumsuzluklar göz önünde bulundurularak tek bir yöntem önerilmesi yerine yöntem tartışmalarının sürdürülmesinin ve bunların bilimsel toplantılarda ele alınarak olgunlaştırılmasının uygun olacağı görüşü benimsenmiştir. Ayrıca bu toplantının sonunda alınan kararların 9. Maddesinde, Güncel Dinî Meseleler İstişare toplantılarını kurumsallaştırmak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca bir "*Güncel Dini Meseleler İstişare Komisyonu*" kurulması ve bunun sürekli bir sekretaryasının oluşturulup ve mevzuat alt yapısının hazırlanması teklif edilmiştir.

Bu teklifin gereği olarak, söz konusu organizasyonun sekretarya işlerini yürütmek üzere, Din İşleri Yüksek Kurulu bünyesindeki ARGED Merkezi görevlendirilmiştir. Anılan Merkez, 81 il müftülüğüne ve 23 ilahiyat

fakültesine yazı yazarak ülkemizde karşılaşılan dini konulu problemler ile sıkça sorulan soruları derlemiş ve bir düzenleme yaparak "Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı - II"nin gerçekleştirilmesi için çalışmaları başlatmıştır. Sizlerin de malumu olduğu üzere bu toplantı elde olmayan nedenlerle arzu edilen zamanda yapılamamış ancak bugün gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur.

"Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı - II"nin gerçekleştirilmesi için alt yapı çalışmalarında il müftülükleri ve ilahiyat fakültelerinden elde edilen veriler, ARGED birimimizce "İnanç Merkezli Problemler", "İbadet Merkezli Problemler" ve "Sosyal Hayat Merkezli Problemler" şeklinde üç ana başlıklar altında tasnif edilmiştir. Bu ana başlıklar altında 52 soru inanç, 41 soru ibadet ve 264 soru da sosyal hayatla ilgili olmak üzere toplam 357 sorudan ibarettir.

Bu alt yapı çalışmaları sonunda elde edilen veriler, Din İşleri Yüksek Kurulu gündemine taşınarak Kurulumuzca müzakere edilmiş ve II. Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı"nda ele alınması önerilen konuların ehemmiyeti dikkate alınarak şu üç ana başlık altında toplanmasında ittifak sağlanmıştır.

- 1- Sosyal hayatla ilgili problemler
- 2- Dinî açıdan problem oluşturan tıbbî gelişmeler
- 3- Ticaret ve iktisadi kaynaklı dini problemlerdir.

Genel başlıklar altında arz ettiğim bu hususlar üç gün boyunca, birlikte müzakere edilip değerlendirilecektir.

Kıymetli bilim insanları ve davetliler!

Sözlerimi tamamlamadan önce şunları da hatırlatmak isterim:

Din İşleri Yüksek Kurulumuz, dinî sorunlara çözüm üretmede istişareye ve global bir bakış açısından hareket etmeye önem vermektedir. Daha önemlisi de karşı karşıya bulunduğumuz küreselleşme olgusunun farkında olarak problemlere çözüm bulma gayreti içerisindeyiz. Hepimizin bildiği ve yaşadığı gibi iletişim araçları, medya ve İnternet teknolojisinin, tüm sınırları ortadan kaldırması beraberinde yeni sorunları da getirmiştir. Yani yeni dünyanın yeni sorunlarının kaynağı çok yönlü olmakla birlikte bizim zihnimizi yormamız gereken husus, bu sorunların dini boyutunun tespit edilmesidir. Buna bağlı olarak sorunların doğrudan ya da dolaylı olarak dinle ilişkili olduğu durumlarda üzerinde durulması gereken husus ise İslam dininin cevabının ne olduğu ya da "makasidu'ş-şeria" ilkesinden hareketle ne olması gerektiğidir.

Kanaatim odur ki İslâm'ın evrensel değerlerini bünyesinde taşımayan hiçbir küreselleşme gayreti insanlığı kucaklayamaz ve mutlu edemez. Ancak İslâmî ve ahlâkî değerlerle bütünleşen ilim, insanı mutlu kılar.

İslâm'ı anlamak, anlatmak ve tanıtmakla görevli olan Başkanlığımız, yurtiçinde ve yurtdışında vereceği hizmetlerde, sorunlara ilişkin yapılacak düzenlemelerde, var olan veya olması muhtemel problemlere çözüm üretmede burada ortaya çıkacak olan fikir ve çözüm önerilerinden istifade edecektir.

Bu toplantının gerçekleşmesinde önemli desteği bulunan Diyanet İşleri Başkanım Sayın Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU'na,

Mesai saatlerini bizlere tahsis eden, hatta hafta sonu tatilini terk ederek davetimize icabet eden ve toplantımızı şereflendiren siz değerli bilim adamlarımıza, sekretaryada görev alan mesai arkadaşlarıma ve toplantıya katkısı olan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Bu istişare toplantısının Başkanlığımızın hizmetlerine olumlu katkılarda bulunacağına olan inancımı ifade ederken hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz eder hepinizi saygı ile selâmlarım.

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

Diyaret İşleri Başkanı

Bismillahirrahmanirrahim.

Yüce dinini anlama, anlatma, tanıtmaya gibi ulvi bir görevi, şerefi bize bahşeden Allah'a sonsuz hamdü senâlar olsun. Efendimiz Muhammed Mustafa'ya ve bütün resullere, o hidayet rehberlerine sayısız salât ve selâm olsun.

Saygıdeğer Diyanet İşleri Eski Başkanım, değerli rektörüm, değerli bilim adamları, hanımefendiler, beyefendiler; ben de bu çok önemseydiğimiz toplantı arifesinde hepinize ayrı ayrı saygılarımı sunuyorum. Toplantının hem bizim dünyamıza hem de toplumumuzun ufuklarına yeni açılımlar getirmesini; dinimizi daha iyi anlama, daha iyi anlatma konusunda bize yol göstermesini ve hepimiz için hayırlara vesile olmasını niyaz ediyorum.

Basına kapalı olduğu için hepimizin çok rahat ve serbest formda görüşlerini ortaya koyabileceği, meseleleri tartışacağı, konuşacağı bu toplantı, emin olun ki, ülkemizin çok ihtiyacının olduğu bir atmosferi ifade ediyor.

Hepimiz biliyoruz; İslâm dini değişmez bir dindir, kıyamete kadar baki bir dindir. Değişmeyerek insanlığın son dini, ilâhî vahyin son halkası olarak görevini ifa edecektir. Yine hepimiz biliyoruz ki, bu dinin değişmemesini, bu dinin kıyamete kadar baki kalmasını sağlayan iki temel kaynak vardır: Kur'an-ı Kerîm ve Peygamber Efendimizin sünneti. Ve bunlar bizim için artık metin anlamındadır. Çünkü gerek Kur'an'ın metni gerekse Peygamber Efendimizin sünnetinin metni -ayrıntısındaki tartışmalar metnin ana çizgisini değiştirmeyeceği için ona da metin diyebiliriz- bir bakıma Müslümanlığın ne olduğu konusunda açık seçik bir fikir vermektedir. Böyle olduğu için de âdeta İslâm'ın değişmezliği, Kur'an'ın metniyle Hazreti Peygamberin sünnetinin çok belirgin şekilde ortaya konmuş olmasıyla sağlanmıştır.

Ama hepimiz biliyoruz ki, ilk günden itibaren İslâm toplumlarında Müslümanlar arasında o zihni faaliyet, içtihat faaliyeti; anlama,

yorumlama, aynı metinden farklı anlamlar üretme faaliyeti hiç eksik olmamıştır. Daha Peygamber Efendimizin zamanından itibaren aynı hadiseyi, aynı metni, aynı lâfza bakan müminler, Müslümanlar farklı farklı anlamlar yükleyebilmişlerdir. Ancak, bu farklılık masa üzerinde, teoride olduğu veya zannedildiği kadar birbirinden uç, birbirinden çok uzakta yorumlar da olmamıştır. Metnin toplayıcılığı, metnin verdiği anlam ve Müslümanların ortak sağduyusu metin etrafında yapılan yorumların belli bir kıvamda olmasını, belli bir çizgide yürümesini de sağlamıştır. Daha açık bir ifadeyle, 14 asırdır İslâm toplumlarında ortak bir İslâmî sağduyu da var olmuştur. İsteyen istediği kadar ve istediği şekliyle metinlere anlam verememiş, yorumun namütenahi imkânlarını herkes istediği kadar kullanamamış ve öyle veya böyle ya metnin anlam çerçevesiyle veya İslâm toplumlarının ortak duyarlılığı ile kendisini sınırlı hissetmiştir. Böyle olduğu için de İslâm'da içtihadın, yorumun, bireysel zihni faaliyetin önemi her zaman için çok önde olduğu halde İslâm toplumlarının o günden bu güne kadar gelmiş bir ortak geleneği, ortak dinî tecrübesi ve ortak refleksi oluşmuştur ki, hepimiz biliyorsunuz, bunun bir kısmı icma ile ifade edilmiştir. Ama İslâm'ın anlaşılmasında, İslâm'ın kavranmasında lâfız, metin, içtihat, yorum özgürlüğü ve bir de üçüncüsü Müslümanların İslâm toplumlarının ortak sağduyusu, üçü birden etkili olmuştur, üçü birden ayrı ayrı anlamlar ifade eder.

Bir de yaşadığımız hayat, toplumsal hayat sürekli bir değişiklik göstermektedir. O da bir başka elde, bir başka sayfada ele alacağımız bir konudur.

Sosyologlar, sosyal bilimciler bir şeyi hep ifade ederler; derler ki, "Değişmeyen bir şey varsa, o da hayatın sürekli değiştiği gerçeğidir." Sosyal yapı değişiyor, artık iktisat sosyologları, toplumlar üzerinde işte sanayi toplumu, göçebe toplum gibi ayrımlar yapıyorlar. Aile hayatı, şehirleşme hayatı, şehirleşme hayatının şartları, ihtiyaçları değişiyor. Ekonomik ilişkiler değişiyor. Siyasal yapılar çok değişti ve değişmeye devam edecek. Yani 14 asır içerisinde Müslüman toplumların yaşadığı siyasal yapı tecrübelerine dikkat edersek âdeta kâğıt üzerinde mümkün olan her siyasal yapı İslâm toplumlarında az veya çok kendini gösterdi.

İfade ettiğim gibi, özellikle çağımızda ekonomik ilişkiler, teknolojik gelişmelere de dayalı olarak çok ciddi ölçüde değişti. Teknoloji ve tıp ki, bu toplantıda özellikle üzerinde duracağız, artık günümüzde tahminlerin ötesinde yeni ufuklara doğru koşuyor ve bütün bunların her biri doğrudan olmasa bile dolaylı şekilde bizim Müslümanlığı nasıl anladığımızı ve İslâmî değerleri bu değişen şartlar içerisinde nasıl korumamız gerektiğini öyle

veya böyle ilgilendiriyor. Yani bunların hepsi dinî problem değildir; ama biz bütün bu değişen şartlar içerisinde İslâm'ın genel veya özel prensiplerini, ilkelerini, değerlerini ve Müslümanlığımızı, kendi dindarlığımızı, kendi dinî hassasiyetlerimizi nasıl koruyabiliriz sorusunu sormak elbette kaçınılmaz bir sorun.

Belki bir mülkiyet ilişkisi şeklinde görülebilen evlilik akdi, aslında günümüzde yeni bir anlam taşımaya başladı. Sosyal yapı ve aile hayatı değişti. Ülkemizde bile birbirinden çok farklı sosyal yapılara ve aile yapılarına rahatlıkla rastlayabiliyoruz.

Bir de, bu dinin sahibi sorusuna cevap vermemiz gerekiyor.

Bu dinin sahibi Yüce Rabbimizdir ve onu koruyacak olan O'dur. O, O'na aittir. Ve biz din bilginleri, din görevlileri, Diyanet, İlahiyat bu işe kafa yoran insanlar dinin sahibi, dinin koruyucusu değil, dini anlamaya çalışan ve anladığını toplumla paylaşmak isteyen bireyleriz. İslâm dininin çok temel bir özelliği, dini Yüce Rabbimizin koruyacak olması ve dini korunmayı herhangi bir gruba, sınıfa, kuruma tevdi etmemiş olması gerçeğidir. Böyle olunca da hiçbirimiz dini anlamada, dini yorumlamada bir temel iddia ve tekel iddiası içerisinde değiliz.

Her bireyin Allah katında ve din nazarında ayrı bir değeri, ayrı bir önemi vardır. Onun için de, İslâm'da dini anlama hep o sivil karakterini, bireye özgürlük veren karakterini korumuştur. Kurumlar sadece hizmet için, organizasyon için önem taşımış, hiçbir zaman dini anlamada ilk asırdan itibaren bir tekel oluşturmamış ve insanların dini anlama ve yorumlama özgürlüklerine bir set çekmemiştir. Hepiniz biliyorsunuz; meselâ İslâm'da fikhî, kelâmî, akidevî düşüncelerin önderleri, kurucuları devlet tarafından görevlendirilmiş resmi şahıslar değildir. Onlar kendi birikimleriyle, kendi güçleriyle, kendi çabalarıyla önderlik etmişler ve İslâm toplumlarının sağduyusu onların önderliği üzerinde toplanmış, toparlanmış ve kendiliğinden yollar açılmıştır. Böyle olduğu için de, İslâm dininde namütenahi bir bireysel inisiyatif vardır. Ama en başta ifade ettiğim gibi, bu özgürlüğü, bu namütenahi bireysel inisiyatifi sınırlayan, hem duygu dünyamızda hem inanç dünyamızda hem de önümüzdeki metinde belli kurallar, kaideler, engeller de vardır.

İşte bir bakıma İslâm dünyasında bilimle uğraşan kişiler olarak biz, bu med-ceziri hep yaşarız. Bazen zihnimize yeni ufuklara açılırız; ama önümüzdeki metin ve İslâm müntesiplerinin ortak sağduyusu, duygu paydaşlığı bize yeni bir telkinde bulunur ve biraz geri çekiliriz. Bazen toplum bizi ileriye iter, fakat dinin geleneği, dinin metni bizim bir yerde durmamızı sağlar. Bir bakıma bu med-cezir hali, yani zihnimize

düşündüklerimiz, zihnimizde ulaşmayı arzu ettiklerimiz veya toplumun bizden istedikleriyle dinin kaynakları arasındaki bir med-ceziri sürekli yaşar dururuz. Önemli olan bu med-cezirin, işte o sağduyu çerçevesi içerisinde yaşanmasıdır; hep de böyle olmuştur.

İslâm dünyasında ilim erbabı arasındaki bu farklı görüşler, farklı yorumlar hep bu üçgen veya dörtgen arasındaki gidip gelmelerdir ve her biri kendine göre ayrı bir zenginlik, ayrı bir değer taşır.

Diyanet İşleri Başkanlığı olarak biz, tıpkı İlahiyat fakültelerimiz gibi din konusunda bilgi üretmeye, bilgiyi paylaşmaya önem veriyoruz. Herhangi bir tekel iddiasında bulunmaksızın veya farklı düşüncelerin önüne set çekmeksizin sadece doğru bildiğimizi, doğru düşündüklerimizi ifade ediyor ve bunu ifade ederek toplumun İslâm dinini anlamasına yardımcı oluyoruz.

Din İşleri Yüksek Kurulumuz da Diyanet İşleri Başkanlığımızın en üst ilim, istişare ve karar organıdır. Bir bakıma İslâm dünyasında ve dünyada din hakkında neler olup bittiğini, din olgusunu, dinî hareketliliği izleyen, tahlil eden, ondan yeni projeler üreten ve insanlığın önüne yeni haritalar, yeni yollar açan üst kurullarımızdan birisidir ve benzerleri diğer İslâm ülkelerinde de vardır. Aslında gönlümüz ister ki, ülkelerin üst ilim istişare kurullarının bir araya geldiği İslâm dünyasının birikimini yansıtan çeşitli toplantılar, çeşitli faaliyetler olsun da İslâm dünyası, dünyada olup biteni biraz daha iyi izlesin, biraz daha iyi takip etsin ve daha iyi refleks versin.

Bazen İslâm dünyasında kurullarımızın, kurumlarımızın, kişilerin çağdaş dünyadaki gelişmeleri izlemekte biraz geri kaldığını veya Kilisenin gösterdiği refleks göstermekte geciktiğini de rahatlıkla söyleyebiliriz. Meselâ, bugün tıbbi gelişmeler karşısında, İslâm dini bu konuda çok daha zengin kaynaklara sahip olduğu halde, Batı dünyası ve Kilise çok daha erken hareket etti, bundan on yıllarca önce bu konularda tavır koydu, gelişmeleri tartıştı.

İnanıyorum ki, burada görüşülecek konuların her birisi İslâmi sağduyu, İslâmi duyarlılık içerisinde, ama çağdaş dünyanın bizden beklediklerini de göz önüne alan bir yaklaşımda ele alınacaktır. Hiçbirimiz diğer bir görüşü, İbn Hazm rahmetlinin ifade ettiği gibi, -onun üslûbu biraz daha serttir, meselâ farklı bir görüş oldu mu, hemen, iftira gibi kelimeleri kullanarak dikkat çekici, uyarıcı bir üslup kullanır-. Ama bizim geleneğimizde hiçbir zaman farklı görüşlere böyle sert nitelendirme yapmak olmamıştır. Bizim geleneğimizde her bir görüş kendine göre muteberdir, kendine göre bir anlam ve zenginlik taşır ve bunun reel değeri de, pratik değeri de zamanla ortaya çıkacaktır.

Sizinle bir iki konuyu hemen paylaşalım.

Meselâ, hepimiz izledik; bir bayan çıktı, bundan böyle erkeklere ben namaz kıldıracağım dedi. O zaman, işte bizim İlahiyat'taki İslâm bilginlerine sordular, bize sordular. Biz de dedik ki, bu kalıcı olmayan, daha çok şov yönü öne çıkan, fazla bir anlamı olmayan bir davranıştır. Dikkat ederseniz, o saman alevi gibi geldi ve geçti. Kaldı ki, benzer bir faaliyet, biz bayan il müftü yardımcılarını dedik, önemli bir ihtiyaçtır dedik ve burada huzurunuzda onların yedi tanesi var. Ama her bir ilde bir bayan il müftü yardımcısı arzu ediyoruz; çünkü çok üretkenler, çok verimli, etkili çalışma yapıyorlar. Ama bu, toplum tarafından kabul gördü. Yani şunu demek istiyorum: İslâm toplumlarının hiç fark edemediğimiz; ama çok güçlü bir ortak refleksi ve sağduyusu vardır; buna güvenmek zorundayız. O kendiliğinden olmayacak görüşleri, olmayacak, tutmayacak tezleri merkezkaç kuvvetiyle dışarı atmakta, ama olabilecek değişiklikleri de kendiliğinden benimsemekte ve geliştirmektedir.

Yine meselâ hac mevsimi yaklaşıyor. Biz Diyanet olarak biraz hacda yoğunlaştık. Meselâ Kur'ân-ı Kerîm'de "Hac ayları bilinen aylardadır" âyetinden hareketle haccın bu kadar izdihamı da önleyebilmek için yılın değişik aylarında yapılması teklifi gündeme geldi İslâm dünyasında. Ama yine dedik ki, bu hem metin hem de dinî gelenek itibarıyla temeli olmayan, sadece günübürlük zorlamaların sevk ettiği biraz albenisi olan bir görüş olarak dursa da, reel bir gerçekliği, gerçeklik yönüyle bir tabanı, bir kaynağı yoktur. Bunun tutması mümkün değildir. Niye değildir? Çünkü dinî gelenek itibarıyla, metin itibarıyla da İslâm toplumunun, daha da önemlisi sağduyusu itibarıyla da bu tür görüşlerin o merkezkaç kuvvetiyle dışarı atılması mukadderdir. Siz tek başınıza gitseniz bile arkanızda ikinci bir kişiyi bulamazsınız. Hiç kimse kendi dinî vecibelerini yerine getirirken olmayacak bir görüşe tutunarak Allah'a karşı bir cedelleşme içerisinde olamaz.

Bir başka görüş ifade edeyim. Meselâ namazlarda, tabîî Arapça bilmeyenler için, yeni başlayanlar için dinimizde birçok kolaylık vardır, hepiniz bilirsiniz. Hatta bizim İslâm fukahasına, İslâm âlimlerine göre hiçbir şey bilmiyorsa hiç okumadan da kişi ayakta durarak ve diğer erkânı yerine getirerek namaz kılabilir. Ve namazın Türkçe, yani Fatihâ'nın ve Kur'an âyetlerinin Türkçesinin okunarak namaz kılınması gündeme geliyor, böyle bir görüş tartışılıyor. Yine İslâm toplumlarının ortak sağduyusu bu tür görüşlere sadece akademik platformda, hani bir zihni egzersiz olarak gündeme getirmiş olsa bile pratik bir değer atfetmemiştir. Çünkü dindarların sağduyusu o dini yerine getirirken bir bakıma ihtiyatla

hareket etmesi ve herkesin gittiği yoldan gitme gibi bir tecrübeyi yaşaması önemlidir. Bu bir ortak tecrübedir; deneyle, yönlendirmeye de olacak değildir. Böyle olduğu için de, zaman zaman işte daha ta ilk dönemlerde başka tarzda, tabii bugünkü konuşulduğu gibi değil, ilk dönemlerde başka tarzlarda, bugün başka tarzlarda konuşulsa bile, fikren cazip, ilgi çekici, medyatik yönü yüksek öneriler olarak gündeme gelse bile, o İslâm toplumlarının ortak sağduyusu içerisinde pek yer bulacak gibi görünmez. Çünkü dindarların kendine göre dinî vecibelerini yerine getirme duyarlılıkları ve ihtiyatları vardır. Sırf bir tezi ispat edercesine hiçbir dindar kendi dindarlığını farklı bir çizgide yürütmek istemez. Biraz da işin dindarlık psikolojisi açısından tahlili gerekiyor. Kâğıt üzerinde tutarlı görünse bile, metinden o yorumun çıkması teorik olarak mümkün olsa bile İslâm toplumlarında Müslümanların dindarlık bilincinde bir şeyin yer etmesinin de belli ilkeleri, belli kuralları olagelmıştır. Ha, bu böyle olur mu? Onu zaman gösterecektir. Ama ben fıkıh tarihini şöyle göz önüne alınca, onu biraz o alanda irdelemiş bir kardeşiniz olarak şunu görüyorum:

İslâm dünyasında, meselâ bizim fıkıh kitaplarını açtığınızda çok farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü, konuşulduğunu görürsünüz. Ama zaman ve Müslüman toplumların o ortak tecrübesi, refleksi, sağduyusu onun içerisinde kendiliğinden bir ayıklama yapmış, olabilecekleri mümkün olduğu kadar içine almış, geliştirmiş; uygun görmediklerini, çok uçta gördüklerini, riskli gördüklerini de dışarıda bırakmıştır. Tabîî, bu bize göredir, hiçbir zaman Yüce Mevlâ'ya göre olabilecek-olamayacak gibi bir ayırım yapamayız. O, O'nun takdiridir; o, O'nun mutlak ilmine bağlıdır. Ama biz dünyada kendi dindarlığımızı gerçekleştirme gibi bireysel yükümlülükle sorumluyuz. Müslümanların ortak tecrübesi de her birimizin bu dindarlık tecrübesinin, dindarlık gayretinin, duyarlılığının bileşkesinden oluşuyor; bu çok önemli bir nokta. Yani, Müslümanlık dediğimiz şey bir bakıma sadece metin değil, biraz da yaşanmış olan sosyolojik bir vak'a ve bu sosyolojik vak'a bizim her birimizin kendi dindarlığının birikimi ve toplamıyla oluşuyor. Böyle olunca da kâğıt üzerinde fikirlerin tartışılabilir olmasıyla reel hayata yansıyor olması, reel hayattan karşılık buluyor olması da iki ayrı kalemdir. Bu reel hayatta ne yaşıyorsa, ne kabul ediliyorsa doğrudur, ne reddediliyorsa yanlıştır gibi bir anlam taşımaz benim söylediklerim. Ama en azından biz, söylediklerimizin de, ürettiklerimizin de böyle bir teste tabi olduğunu göz önüne almak zorundayız.

Kendi dünyamızda çok tutarlı olabiliriz, iç iyi niyetimizle Yüce Mevlâ'nın karşısına ak alınla çıkarız, o kesindir. Niyetimiz iyi olduğu sürece Allah, din konusunda ne düşünürsek onları hep rıza-yı ilâhiye muvaffak olarak kabul edecektir, ona inanırız. Onun için de, hani içtihatla hataet-

isabet tartışması vardır. En hatalı görüşün bile bir ecir alacağı söylenir ki, bunu kullara göre değil de Mevlâ'ya göre düşünürsek, aslında her içtihadın iki ecir alacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü Allah katında iyi niyetle yapılmış her yorum, her çaba aynı değeri taşır.

Din İşleri Yüksek Kurulumuzun bu istişare toplantısı bize böyle bir imkân vermekte. Alabildiğine farklı görüşleri burada konuşma ve tartışma imkânımız var. Buradaki tartışıklarımızı, eminim ki Din İşleri Yüksek Kurulumuz diğer İslâm ülkelerinin benzeri kurullarıyla müzakere edecek ortamlar bulacaktır. Çünkü arkadaşlarımıza böyle bir ödev de vermiştik. Demıştik ki, Din İşleri Yüksek Kurulu sadece burada, Türkiye'de üretilenleri gündeme getirmesin. İslâm ülkelerinin benzeri kurullarıyla, benzeri teşkilâtlarıyla irtibat içerisinde olsun, onlarla bir araya gelsin. "Biz Türkiye'de şunları düşünüyoruz; ama şunları şu kadar gerçekleştirdik" tartışmasını açsın, bir bakıma İslâm dünyasının ortak aklı olsun.

Son bir küçük notla huzurunuzdan ayrılıyım.

Yaklaşık bir ay önce Hindistan'daki Müslümanların çıkardığı bir gazetede Türkiye'de vakit namazları 3'e indi şeklinde bir büyük haber yer aldı. Belki sizin bilginiz yoktur. Hindistan'daki Müslümanlar büyük bir hayal kırıklığına uğradılar; çünkü Hindistan, daha çok Hanefî geleneğe yoğrulmuş ve oradaki Müslümanların Türkiye'ye karşı çok büyük sadakatleri, bağlılıkları var. Nasıl olur? Türkiye'de bir televizyon programında Edebiyat Fakültesinden bir arkadaşımız, herhalde edebiyattan çok dinle ilgilendiği içindir ki, belki namazların günde üç vakit kılınmasının yeterli olacağı şeklinde bir görüş söylemiş ve bu tartışma ne hikmetse Hindistan'da bir grup Müslüman tarafından çıkartılan gazeteye "Türkiye'de vakit namazları 3'e indi" diye yansımış. Biz hemen bir açıklama gönderdik, dedik ki, hiç merak etmeyin, Türkiye'de Yüce Mevlâ bizi hep o çizgide tutacaktır. 14 asırlık dinî gelenek Türkiye'de korunuyor, Türkiye'de 5 vakit namaz kılınıyor. Tabî, dinimizin ruhsatları var, cem imkânları var, onları ihtiyaçları olduğu vakit zaten kullanıyorlar. Ama prensip olarak, rutin olarak programlar bir şekilde Türkiye'de vakit namazları 3'e inmiş değildir dedik. Tekrar aynı punto ile o haber düzeltildi ve Hindistan'daki Müslümanlar da Türkiye hakkında herhalde biraz daha kendilerini rahatlamış hissetmişlerdir.

Şunu demek istiyorum: Belli bir dinî duyarlılık var ve biz bu duyarlılık içerisinde yol almak, bu duyarlılıkları incitmeden, rencide etmeden bunu anlayarak, kavrayarak modern dünyanın bizden beklediklerine yol açmak zorundayız.

Allah'a çok şükür, kadın hakları konusunda kız çocuklarına karşı ayrımcılık konusunda; organ nakli, kan bağı, ağaçlandırma gibi birçok konuda camilerimizde çok rahat din hizmeti sunuyoruz, toplumu aydınlatıyoruz ve Türkiye'nin hiçbir yerinden tepki almadık. Bu, bizim insanımızın çağdaş dünyanın ihtiyaçlarına karşı ve din kavramının, din anlayışının geniş kapsamlı oluşu yönüyle çok önemli bir ipucu. Hiçbir kimse bize "bunun dinle ne ilgisi var" demiyor; "evet haklısınız, biz bunları yapmak zorundayız" diyor. Yani insanımıza aslında usulüne uygun olarak anlatabilsek, sunabilsek, gönül bağına sağlam tutabilsek, biraz önce dinlediğimiz âyetlerde olduğu gibi hikmetle, karşımızdakini anlayarak, ona değer vererek yaklaşabilirsek toplumumuz aslında geniş fikirlere açık. Ama kıyarak, dökerek değil, zorlayarak değil, inciterek değil, insanımızı ikna ederek yol almak zorundayız. Bu yolu alırken de, tabii, hiçbirimiz dinin o ana çizgisinin dışına hiçbir zaman çıkmayacaktır. Birbirimize karşı dini koruma ve kollamadan ziyade, birbirimizi anlamaya çalışmak herhalde burada önemlidir.

Ben bu toplantının böyle bir anlama zemini vereceğine olan güvenimi ifade etmek istiyorum. Evlilikle ilgili, sosyal hayatla ilgili, tıbbi, teknik gelişmelerle ilgili her birinizin mutlaka önemli katkıları olacaktır; ona yürekten inanıyoruz. Başta Sayın Rektörümüz olmak üzere, tıp büyüklerimizin, uzmanlarımızın bu konuda diyecekleri bizim için son derece önemli; çünkü biz, ancak o bilgiler üzerine dinî değerlendirme yapabiliriz. Ekonomik ve ticari hayatın bize getirdiği noktalarda yine dinî duyarlılıklarımızı, özellikle haram ve helâl kavramlarını yeni bir anlayışla deklere almak gerekiyor.

Ben toplantının hayırlara vesile olmasını diliyorum. Hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum; zahmet ettiniz, bize mutluluk verdiniz. Sizin birikiminiz bizim için ayrı ayrı önem taşıyor. İnşallah buradan hayırlı neticeler alırız.

Allah'ın selâmı, rahmeti, bereketi sizlerle olsun efendim.

Devlet Bakanı Mustafa Said YAZICIOĞLU'nun Mesajı

"Sayın Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

Diyanet İşleri Başkanı,

Günümüz dünyasında özellikle sosyal, ticari ve tıbbi alanda meydana gelen hızlı gelişmeler bazı dini problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemlerin yüce dinimizin her asra ve mekâna hitap eden kaynaklarından yararlanarak çözüme kavuşturulması, halkımızın en büyük beklentisidir. Ülkemizde halkı din konusunda aydınlatmada yasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı bu beklentiyi karşılayacak potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin başta ilahiyat fakültelerimiz olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlardan katılacak bilim ve fikir adamlarımızın da katkısıyla, güncel dini meselelerin çözümüne önemli açılım sağlayacağı inancındayım. Bu duygu ve düşüncelerle düzenlemiş olduğunuz güncel dini meseleler istişare toplantısının her aşamasında emeği geçen görevlileri kutlar, hayırlara vesile olmasını diler, şahsınızda size ve tüm katılımcılara selam ve saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Mustafa Said Yazıcıoğlu

Devlet Bakanı"

GENEL ÇERÇEVE SUNUMU

16 Kasım 2007 Cuma

GÜNCEL DİNÎ MESELELER

(Genel Çerçeve Sunumu)

Prof. Dr. M. Saim YEPREM

D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Muhterem kıdemli Diyanet İşleri Başkanım, halen görevli Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Rektörüm, saygıdeğer misafirler; hepinizi saygı ve sevgiyle selâmlarım.

“Güncel Dinî Meseleler” adını taşıyan ve ikincisi yapılmakta olan bu İstişârî Toplantıda genel çerçevenin nasıl çizilebileceği konusunda bir hayli tereddüt geçirdiğimi başlangıçta itiraf etmeliyim. Çünkü çizilecek çerçevenin bir kısıtlama ve sınırlamalar şeklinde algılanması halinde, “burada neler konuşacağımızı niçin baştan söylemediniz, bu kayıtlardan sonra istişâre edecek neler kaldı?” şeklindeki bir soruyu cevaplamakta sıkıntı çekecektik. Din İşleri Yüksek Kurulu’nun bu tür faaliyetleri plânlamak ve düzenlemekle sorumlu bir organı olan AR-GED’in başında bulunan biri sıfatıyla üstlendiğim yönlendirme sorumluluğum ise bana **“bu toplantıda davetli herkes programdaki oturumlarda belirtilen genel alanda tamamen serbesttir”** şeklinde açıklayacağımız bir yaklaşımın, bu istişâreden elde edilecek yararın azamî ölçüde sağlanmasına engel teşkil edeceğini hissettirdi. Bu mülâhazalar bendenizi şöyle bir sonuca ulaştırdı:

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mevzuatına göre, Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olan ve mensubu olmaktan büyük mutluluk ve onur duyduğum Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği sıfatını taşıyabilmek için, bulunduğum statü bakımından gerekli gördüğüm nitelik ön şartı, halen Üniversitede görev yapan bir akademisyen hüviyetini taşımak olduğuna göre, bir başka ifade ile halen Üniversitede aktif bir öğretim üyesi olduğum için Din İşleri Yüksek Kurulu’nda üye olarak bulunduğuma göre, bu çerçeveyi, bir hoca sıfatıyla, bir anlamda dışarıdan, genel bir bakışla, ama içeride de bulunmanın bütün avantajlarını kullanmak suretiyle, farklı

bir biçimde çizebilirdim. Sayın Diyanet İşleri Başkanı'mızın zaman zaman bizzat kendisi için beyan ettiği ve bendenizin de pek beğendiği bir ifadesini, kendi açımdan tersine çevirerek kullanmak gerekirse, Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği şapkayı elimden düşürmeden akademisyenlik şapkasını kullanmanın, kanaat beyan etmedeki serbestlik ve rahatlığını taşıyabilirdim. Bu da benim için bir mahzur teşkil etmezdi.

İşte bu rahatlıkla, geniş açıdan, panoramik bir bakışla, müzakere edeceğimiz konularla ilgili bazı düşüncelerimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Hemen ifade etmeliyim ki bu konuşmam, genellikle bir zihin antrenmanı, belki bir sesli düşünme, belki de yuvarlak bir masa etrafındaki samimi bir sohbet olarak kabul edilmelidir. İfadelerim içinde, muhtemelen geçebilecek olan, "olmalıdır", "gereklidir", "böyledir", "kabul edilemez", "...melidir", "...malıdır", "...dır", "...değildir" gibi köşeli, sivri, kesin hükümler, serbest konuşma içinde sözün akışının gereği olarak yer verdiğim, kesinlikle bilimsel anlamda bir iddia taşımayan, gayri kabili inkâr bir sonuçmuş gibi asla algılanmaması gereken düşüncelerdir. Bunların bir kısmı, bizzat kendimin yarım asırlık meslek hayatım boyunca ulaştığım sonuç ve değerlendirmelerdir. Bir kısmı ise halen veya geçmişte başkalarının da yazdığı veya seslendirdiği görüşler olabilir. Daha önceden varlıklarına muttali olduğum veya muttali olmadığım halde, tevârüden zikrettiğim bazı mütalaaların telif haklarına, haksız iktisap yoluyla sahip çıkma gayretinde olmadığını, bilakis bu görüşleri kabul edip katıldığımı ve hatta tercih ettiğimi açıklamak isterim. Nihâyetül emirde arz edeceğim mütalaaların her cümlesi için, yerine göre bu cümlelerin sonuna veya başına "muhtemelen", "kanaatime göre", "...nu düşünüyorum" gibi ibareler takdir etmek suretiyle algılamanızı özellikle istirham ederim.

Bilindiği gibi Cumhuriyet'e tekaddüm eden yıllarda, -Osmanlı'nın son dönemi ifadesi de kullanılabilir- halkın ferdi ve toplumsal hayatını düzenleyen kurallar ve bu kuralları koyan, uygulayan ve denetleyen kurumlar, bunların hem diyânî ve hem de dünyevî (muâmelât-ı nâsa dair hükümler) yönleri arasında boşluk bırakmayacak şekilde düzenlenmişti. Fetvâ ve Kazâ kurumları birbirlerini tamamlayacak biçimde bağlantılı, bu alandaki eğitim ve akademik araştırma kurumları da aynı paralelde bu müesseselere eleman yetiştirecek yapıda kurulmuş ve programlanmıştı. Hatta son dönemlerde kurulan Medresetü'l-Mütehasısîn, lisansüstü seviyede ilim adamı ve hoca yetiştirmeye başlamıştı.

1959 yılında göreve başladığım İstanbul Müftülüğü'nün tarihî binasının giriş katında ve mahzeninde Medresetü'l-Mütehasısîn'e ait

öğrenci kütükleri, sicil kayıtları, ders listeleri, not kütükleri, programlar gibi arşiv malzemesini, tozlar içinde görünmez hale gelmiş çuvallardan çıkararak tasnif etmiş ve bir düzene koyarak ve hatta bazı kayıtları da latinize ederek dönemin yönetimine teslim etmiştik. Bu çalışmada büyük destek ve teşviklerde bulunan İstanbul Müftüsü ve hocamız merhum Ömer Nasuhi Bilmen'i, Diyanet İşleri Başkanlığı Olgunlaştırma Dairesi Başkanı Mustafa Şevki Özmen'i rahmetle yâd ederim. Bu çalışmayı birlikte bir kadro halinde yürüttüğümüz sınıf arkadaşlarım ve meslekdaşlarım, merhûm Ahmed Özcan Uşan'ı, İsmail Öner'i, Hasan Balım'ı, Hidayet Ceyhan'ı da hayırla anarım.

Bu dönemde bu müesseseden yetişen ve bilahare aynı kurumda öğretim kadrosunda görev yapan Elmalılı Hamdi Efendiler, Aksekili Ahmed Hamdi Efendiler, ilh. gibi zevâtın eserleri, makaleleri, haklarındaki değerlendirmeler incelendiğinde görülecektir ki, müslümanların 16. yüzyıldan itibaren giderek artan ve derinleşen, kökleri daha öncelere dayanan problemleri vardır ve bu zevât bu problemlerin farkındadır. Bu zevâtın çeşitli devlet kurumlarında üst seviyede görev ve sorumluluk aldıklarını, daha sonra bir kısmının İstanbul Dârü'l-fünûnu'nda da öğretim üyeliği yaptıklarını, hatta o dönemde bir kadirşinâslık olarak Ordinaryüs Profesörlük rütbesiyle değerlendirildiklerini biliyoruz.

19. yüzyıl İslâm Dünyasında ilahiyat alanında tecdîd ve ıslahât faaliyetlerinin o günün çağdaş kabul edilen felsefe ve düşünce sistemleri karşısında hiç de geri ve yetersiz sayılamayacak seviyede ve değerinde yürütüldüğünü müşâhede ediyoruz. Başta Sebîlürreşâd olmak üzere belli başlı yayınlar incelendiğinde görülecektir ki, güncel dinî meselelere yaklaşımdaki fikri yoğunluk, farklı ve hatta zıd görüşlerin tartışılmasındaki nezâhet ve seviye, hatta tesâmuh, bugün aynı konularda ortaya çıkan çirkin manzaralar karşısında, hayal bile edilemeyecek nitelikteydi.

İstisnâlar nâdirâttan olduğu için, onlara rezerv koyup, çoğunlukta hâkim olan manzarayı ele aldığımızda karşılaşacağımız görüntüler içler acısıdır. Akademik unvanlı veya unvansız da olsalar, araştırmacı yazar veya araştırmadan yazar da olsalar, alanlarında uzman da olsalar pratisyen de olsalar, daha genel bir ifadeyle hiçbir şey de olmasalar, din - ilâhiyat konuları ortaya konunca, her kes kendini konuşmaya yetkili ve hatta görevli saymaktadır. Bir kısmı Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı korumakta sadece kendisi ve kendisi gibi düşünenleri yeterli, yetkili ve görevli addederken, farklı görüşleri dışlamakta ve hatta ötekileştirdiklerini İslâm düşmanı ilân edebilmektedir. Diğer bir kısmı ise tam ters istikamette aynı tavır ve karakterle, karşısındakileri ötekileştirmekte ve sonuçta aynı ilânda

birleşmektedirler. Bu iki zıd grup arasında yer alan daha yumuşak; ama yine de birbirlerinden farklı düşünenler ise, neticede bir ortak noktada birleşmeyi mümkün kılacak bir tavır sergileyememektedirler.

Bu manzara ciddi bir analize tabi tutulduğu zaman açıkça müşahede edilecektir ki aralarındaki görüş farkı ne kadar açık veya yakın olsa da bunların hepsi aynı karakteri paylaşmaktadırlar. Kendi görüşlerini merkeze alarak, doğruyu yanlış, gerçeği gerçek olmayanı bu merkeze göre değerlendirmektedirler. Başka merkezlerin de bulunabileceğine, buna bağlı olarak başka doğruların da olabileceğine ihtimal bile vermemektedirler. Halbuki, özellikle sosyal hayatta ve buna bağlı olarak sosyal bilimlerde doğruların, kabul edilecek prensiplere uygunluğu ile ölçülebileceğini, bu prensiplerin ise şartlara göre değişen tercihlere ve bakış açılarına izâfeten değişken olduğunu göz ardı etmektedirler. Daha da acıklısı bu kişi ve gruplardan bir kısmı değişen şartlara göre ictihadı câiz ve mümkün görmezken, bir kısmı cevâza kail olmakla birlikte, bu ehliyeti taşıyabilecek kişilerin bulunmadığını ve hatta günümüzde böyle bir ehliyetin elde edilemeyeceğini iddia etmektedirler. Ne gariptir ki bu vardıkları kararın da bizâtihi bir ictihad olduğunu fark edemedikleri gibi, kendi bilgi ve yeteneklerinin, herkesin bilgi ve yeteneğini ölçüp değerlendirebilecek derece ve seviyede olduğunu zımnen iddia ettiklerinin de farkında değillerdir.

Tasvir etmeye çabaladığım bu manzaranın bizâtihi kendisi “Güncel dînî bir mesele”dir. Bu noktada içinde bulunulan ortamda, bir karmaşa, bilimsel anlamda bir otorite boşluğu gayri kabili inkâr bir biçimde ortadadır.

Şimdi geriye dönüp baktığımızda daha önce belirttiğim, Cumhuriyet öncesi, 19. yüzyıl, dînî hayat içindeki güncel dînî meselelerin her yönden ele alınışı, bilimsel tartışma metod ve seviyeleri, yazılan eserlerin karakter ve nitelikleri, konan teşhislerin ve düşünülüp önerilen çözüm metodlarının ciddiyet ve isabetleri, tek kelimeyle bütün bunların muhassalası olan **kıvâmın** niçin günümüze taşınmadığının üzerinde de bir nebze durmak istiyorum.

Bu kıvâmın Cumhuriyet döneminde bozulmadan ve irtifâ kaybetmeden devam edememesinin şüphesiz birçok sâikından söz etmek mümkündür.

Bilindiği gibi, 1920’lerden beri TBBM Hükümeti tarafından başlanan ve Cumhuriyet’in ilânı ile birlikte ivme kazanan devlet yapısındaki yeni düzenlemeler, halkın dînî hayatı ile birlikte sosyal, kültürel... hayatını da yönlendiren kurumların değişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu meyanda Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nce yürütülen dînî nitelikli hizmetlerden bir

kısmı, eğitim-öğretim, araştırma vs. gibi faaliyetler, Maârif Vekâleti ile Dârü'l-fünûn'a devredilmiştir. Cumhuriyet'in ilânını takiben bir yıl daha süren denemeden sonra 3 Mart 1924 de, Şer'îyye ve Evkaf Vekâleti lağvedilmiş ve yerine Diyanet İşleri Riyaseti kurulmuştur.

Diyanet İşleri Reisliği'ni kuran irade görevlendirmeyi yaparken Şer'îyye ve Evkaf Vekâleti'nin uhdesindeki görevlerden *"Türkiye Cumhuriyeti'nde muâmelât-ı nâsa dair olan ahkâmın teşrî ve infâzı TBMM ile onun teşkil ettiği hükümete ait olup, Din-i Mübîn-i İslâm'ın bundan mâadâ itikadât ve ibadâta dâir bütün ahkâm ve mesâlihinin tedvîri ve müessesât-ı dînîyyenin idaresi için Cumhuriyetin makarında bir Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiştir."* demek suretiyle maddede yer alan hususları Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne devretmiş, "itikadât, ibadât ile ilgili hizmetler ile toplumu din yönünden aydınlatmak ve ibadethaneleri yönetmek görevlerini Riyasete bırakmıştır. ve Bilahare (1935 lerde) bunlara ahlâk ilave edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise, laik yapısı sebebiyle tabîi olarak, muâmelâta dair hükümlerde dinî yönü göz önünde bulundurmamıştır.

İşte tam bu noktada, şu hususa dikkatinizi çekmek isterim: Asırlardan beri süregelen uygulamada, muâmelât-ı nâsa dâir hükümler ve uygulamalar ile sırf dinî karakter taşıyan hüküm ve uygulamaların birlikte aynı kurumlar tarafından yürütülmüş olmasının meydana getirdiği giriftlik, alışkanlık ve çağrışımlar, bunların ne kadarının din ne kadarının ise sırf dünyevî hususlar olduğunun tefrikinde ciddî zorluklar oluşturmuştur.

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun kararları, mütalaaları, sorulara verdiği cevapları, baştan itibaren kronolojik sıra bozulmadan incelendiğinde görülecektir ki, Başkanlığa gelen soruların büyük bir çoğunluğunu muâmelâta dâir sorular oluşturmaktadır.

Kurul tarihte öyle dönemler geçirmiştir ki bu cins sorulara "Başkanlığımızın ilgi ve yetki alanına girmediğinden..." misillü geçiştirme cevaplar verilmek zorunda kalınmıştır. Toplumu din yönünden aydınlatma görevini yürütürken de bu konularda aynı hassasiyet zaman zaman dorukta, zaman zaman daha mûnis bir tavırdadır, ama hep tedirgin ve flû olarak davranılmıştır. Çünkü mevzuât, tarihten bir bütün halinde devraldığı bu hizmeti yeni sistemde düzenlerken, muâmelâtın diyânî yönünün bulunup bulunmadığını belirlemek, diyânî yönü varsa bu yönü, böyle bir yönü yoksa işin bu gerçeğini ortaya koyacak şekilde ciddi araştırmalar yaparak yetkili bir ağız sıfatıyla halkı aydınlatmakla görevli, laik bir düzen içinde sisteme zarar vermeden kişisel tercihlerini kullanmak

isteyenlerin veya ciddi anlamda bilgi talep edenlerin başvurabilecekleri bir kurum göstermemiştir.

Bütün bunlarla birlikte Cumhuriyet'in kazanımlarının ilk sıralarında yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın zaman zaman sırf itikad, ibadet ve ahlâk konuları içinde kalmaya zorlanması ve bu yüzden Diyanet'in bu alanda bıraktığı boşluğu toplumda ehliyetli ehliyetsiz, her çevre doldurmaya kalkmış ve yukarıdaki paragraflarda tasvir edilen kaotik yapının oluşmasında ve devamında önemli bir faktör olmuştur.

Bu durum, açılış konuşmalarını yaptığımız, "Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı II."nin bugün öğleden sonra yapılacak olan oturumlarındaki konuların temelinde yatan ana sebeplerden biridir.

19. yüzyılın sonunda ilahiyat düşüncesi ve kültürü alanında ulaşılan kıvâmın geliştirilerek bugüne getirilmesi şöyle dursun, muhafaza bile edilememesinin fevkalâde önemli bir başka sebebi de İlahiyat öğretiminin 1932-1949 yılları arasında ciddi bir kaza geçirmiş olmasıdır. Bu süre içinde eğitim-öğretim faaliyetleri durdurulan İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Okullarının ortaya çıkardığı boşluk, "tabiat boşluk kabul etmez" kuralınca, çeşitli seviye ve karakterde gönüllü kişi ve kuruluşlar tarafından doldurulmuş, doğal olarak yasaklı ve gizli kapaklı şekilde yürütülen bu faaliyetlerle elde edilen sonuç, Batı'daki emsâllerıyla eşdeğer seviyede lisans üstü yürütülen, önce Medresetü'l-Mütehasısîn...., sonra Dârü'l-fünûn İlahiyat Fakültesi, bunlara öğrenci yetiştiren ilk İmam-Hatip Okullarının 17 yıllık boşluğunu kapatmak şöyle dursun, bugün hâlâ etkilerini devam ettiren ilmî ve zihnî keşmekeşin en önemli âmili olmuştur.

Bu dönemde, 19. yüzyıl sonunda klasik sistemin devamı ile birlikte modern yapı kazanan İlahiyat araştırmalarının devam ettirilememesi sebebiyle yasaklı ve gizli kapaklı teşebbüslerle, Ortaçağın artık terk edilmeye başlanmış olan, dogmatik düşünce yapısı, silsile-i merâtibe tabi belirli ders kitaplarını okumak ve hatta bazı metinleri ezberlemek, öğrenim boyunca bitip tükenmeyen ibare çözme çabaları, bu yüzden bir türlü hazmedilemeyen, emsalleriyle kıyaslanamayan, analiz edilemeyen ve neticede anlaşılmadan ezberlenen bir ibareler sistemi canlandırılmıştır. Tabîî, bu noktada da nâdirâtan olan istisnalar için başta koyduğumuz kayd-ı ihtirâzî geçerlidir.

Ancak bilimsel objektiflik gereği, az miktarda da olsa bardağın dolu olan tarafını da zikretme zarureti vardır. Eskilerin "mâ tecüzü bihi's-salâh" dedikleri miktarda da olsa, bu faaliyetler din eğitim ve öğretiminin minimum çekirdeğini teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm okuma ve ilmi hâl

bilgilerini edinme gibi kısımlarda bağların külliyyen kopmasını engellemiş, devamını sağlamıştır. Bu yönünün de zikredilmesi bir kadirşinâsıktır.

Bugün, yukarıda manzarasını çizmeye çalıştığımız keşmekeş ve başıboşluğun altında yatan önemli bir etken de, bu kaza döneminden kalanlar ve hatta o dönemin metodunu beğenerek bunları alternatif bir eğitim tipi olarak devam ettirenlerdir. İşte Güncel Dinî Meselelerin kolayca çözüme kavuşturulmasında karşılaşılan bir başka engel de budur ve bunun bizâtîhi kendisi, güncel dinî bir meseledir.

Çünkü tarihî seyri içinde bu metod incelendiğinde görülecektir ki, diğer birçok metod gibi, bunun da ihtiyaca göre çok başarılı sonuçlar verdiği dönemler olmuştur. Ancak değişen şartlar, ihtiyaçları da değiştirmiş, başka metodların kullanılmasını gerektiren farklı bir biçim ve muhtevada eleman yetiştirme zaruretini ortaya koymuştur. Özellikle tarihî bilgilerin eskimiş olması, hayatın içinden kaynaklanan güncel dinî meselelerin çözümünde onları yetersiz hale getirmiş, öte yandan klasik ve yetersiz eğitimin mahsulü olarak kalıplara, ibarelere hapsedilmiş ve mutlaka tarihte söylenmiş bir kavle dayanma yaklaşımını beslemiştir.

Bu inkıta ve kaza dönemlerindeki düzensiz eğitimlerin bir başka sonucu da din bilimlerinin, hayatın bütün yönlerinin ihtiyacını karşılayan bir bütün halinde ele alabilmek için gerekli serbest ortamın bulunmaması başta olmak üzere, tefsiri, hadisi, fıkhi, kelâmı, tasavvufu, felsefeyi, psikolojiyi, edebiyatı, tarihi, mûsikiyi dengeli ve sistemli bir şekilde ele alamadığından, birçok yerde sadece fıkıh ve hadis öğretimi ön plâna çıkarılmış ve hatta bazı çevrelerde sadece fıkıh bilgisinin bütün ihtiyacı karşılamaya ve bütün problemleri çözmeye yeterli olacağı kanaati hâkim olmuştur. Ve hatta zamanla Usûlülfıkıh ve Kelâmın birlikte temsil ettiği "Usûlüddîn" kavramı da unutulmuş, bütün ağırlık tarihî metinlere hasredilmiş, insanlar fûrû-i fıkıh ve fetvâ kitaplarına yönlendirilmiştir.

Hicrî ikinci asırdan itibaren yaşanan hayatın doğurduğu güncel dinî meselelerin çözümü faaliyetlerine baktığımız zaman, özellikle ilim adamlarının bütün bu dallarda komple mücehhez dev şahsiyetler, allâmeler olduklarını müşâhede ediyoruz. Onların kendi dönemlerindeki problemlerin çözümü için, düzensiz bilgileri nasıl sistematik hale getirdiklerini, metodik düşünceyi, metodolojileri kurmak ve geliştirmek suretiyle, nasıl usûller ihdâs ettiklerini, bugün bile hâlâ pırlanta gibi parlayan dev eserler vücûda getirdiklerini müşâhede ediyoruz. İctihad döneminin yıldızları, hukuk teorisyenleri olan büyük müctehid imamlar ve talebeleri yaşadıkları zamanın gereklerini yerine getirmişler, reh-i nâ refte'de yürümek suretiyle kendilerinden sonrakilere çeşitli yollar

açmışlardır. Ama kendilerini takip eden nesiller, onları örnek almak suretiyle çağa göre yeni yeni yollar açmak yerine onları gerçek anlamda taklid etmek şöyle dursun -çünkü taklid bile belli bir seviyeyi gerektirir-onların yaptıklarıyla yetinme yolunu seçmişlerdir

“Bu seyrin ne gibi bir mahzûru olmuştur” sorusunu şöyle cevaplamak mümkündür: Hicrî dördüncü asrın sonuna kadar devam eden bu başarılı seyir, H.4. asırda doruk noktasına ulaşmış ve bu seviyenin mirası İslâm dünyasını 3 asır daha besleyerek milâdî 16. yüzyıla kadar getirmiştir. Bu süre içinde İslâm ilimlerinin bütün alanlarında olduğu gibi, İslâm dininin muâmelât-ı nâsa dair hükümlerinin bir hukuk mantığı ve düzenine kavuşturulmasında fevkalâde başarılı olunmuştur. Ne garip tecellidir ki, 10 asır boyunca kurulup geliştirilmiş ve dünyaya her yönden örnek teşkil etmiş olan bir sistemin, bu dönem için faydalı ve gerekli olan bazı prensipleri, maalesef yan etki moduna girmiş ve çağa paralel yürümenin önünde ciddi engeller oluşturan bir yapının temel taşlarını teşkil etmiştir.

Bunlardan bazılarını kısaca zikretmekte fayda vardır. **Hemen şunu ifade etmeliyim ki, kuracağım cümleler, biraz önce Sayın Diyanet İşleri Başkanı'mızın, “müslümanların, ihtiyatı devamlı olarak ön plânda bulunduran tutumlarının, onların sahip oldukları sağduyunun, ortaya çıkan uç sivri fikirlerin tutunacak zemin bulmasını ve yayılmasını önlediği; yani, mevcut yapıyı muhafaza ettiği, bunun ise bir sigorta olarak kabul edilebileceği”** anlamındaki konuşmasına bir reddiye değerlidir. Sayın Başkanın açılış konuşmasındaki bu ifadeleri, şüphesiz, vâkianın tesbiti ve dile getirilmesidir. Ancak benim söyleyeceğim hususlar bu realitenin farklı bir yönünü teşkil etmektedir.

Şüpheli şeylerden kaçınmak, ihtiyat, itidâl, fitne, seddi ze'â, def'i mazarrat celb-i menfaatten evlâdır.. gibi daha nicelerinin sayılabileceği kavramlar, vehle-i ûlâda çok güzel ve hatta bazı dönemler için gerekli bile olduğu halde, bir çok konuda olduğu gibi bu konularda da ifrâta kaçıldığından, ilerlemeyi, teşebbüsü, risk almayı, aktiviteyi, yeni yeni şeyleri denemeyi engellemiş, bu ilkeleri benimsemiş bir başka dünyanın karşısında ve yanında, pasif, tutucu ve katı bir yapının oluşmasında önemli bir âmil olmuştur. Bu yapı, her yeni harekete ve teşebbüse karşı kendini koruma içgüdüsünü devreye sokmuş, ayırd etmeksizin, incelemeksizin kendinden olmayan her şeye muhalefet eden reaksiyoner bir yapı haline dönüşmüştür. Bu yapı, karakteri icabı, gelenekte olmayan, denenmemiş her şey karşısında şüphedir ve bu yüzden de âtil kalmaya mahkûm olmuştur.

1949'da Ankara İlahiyat Fakültesi ve 7 ilde birer İmam Hatip Okulu; 1959'da da İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü açıldıktan sonra devam eden süreç içinde, bu müesseselerden mezun olanları istihdam eden Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte yukarıda tasvir ettiğim yapının değiştirilmesi yönünde ciddi adımlar atılmıştır. Halen gerek İlahiyat Fakülte'lerinde yürütülen yüksek lisans ve doktora çalışmalarıyla, doçentlik ve profesörlük için zaruri olan akademik çalışmalar; gerekse aynı kurumların düzenlediği panel, sempozyum, çalıştay, beyin fırtınası gibi etkinlikler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürüttüğü Din şûrâları, danışma ve ihtisas toplantıları, seminerler gibi faaliyetler, bu güne kadar kaybedilmiş ve hatta eksi değerlere ulaşmış durumun düzelmesi ve çağdaş seviyeye ulaşabilmesi için önemli mesafelerin kat edilmesi ve kazanımların sağlanması hususunda önemli katkılar sağlamıştır..

Ancak inkıta dönemlerinin kalıntılarının silinmesi ve boşlukların yarattığı kaotik ortamların ortadan kaldırılabilmesi için, tarihî mirasın hazine değerindeki eserlerinin satırları ve ibareleri arasına sıkışıp kalmayan, o değerleri eserlerin ve görüşlerin ortaya çıktığı ortamları ve şartları iyi analiz edebilen ve birbirleriyle kıyaslayarak tarihî seyir içindeki değişimleri iyi okuyabilen ve bunların esprisini yakaladıktan sonra günümüz şartlarında güncel dinî meselelerin çözümünde başarıyla kullanabilen uzmanlara şiddetle ihtiyaç vardır.

Güncel dinî meseleler, hayatın değişkenliğinin tabii bir sonucudur. Elbette her şart ve ortamda İslâm dininin evrensel değerlerdeki hükümlerinin geçerliliği, ancak bu değişime uygun çözümler bulmak suretiyle sağlanır.

Gerek İlahiyat Fakültelerinin etkinliklerinde gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplumu din yönünden aydınlatma görevinin başarıyla yürütülmesinde, bu anlayışı ve yaklaşımı görebilme ümidini muhafaza etmek istiyorum. Bunun gerçekleşmesinin vereceği mutluluk izahattan vârestedir.

Muhterem misafirler; bu genel çerçeve sunumunda dile getirmeye çalıştığım anlayış içinde hazırladığımız "Güncel Dinî Meseleler İstişâre Toplantısı-II"nin daha önce yapılanlardan farklı bir yönüne de işaret etmek isterim.

Sayın Başkanın da ifade buyurdıkları gibi, daha önceki toplantılarımızda bu ağırlıkta yer verilmeyen Tıp dünyasındaki gelişmelerin, günümüz hayatında cevap bekleyen sorularının bulunduğu ve bu soruların cevabını verme hususunda maalesef ülkemizin, bırakınız Batı dünyasını, Doğu dünyasından, İslâm dünyasından da oldukça geri bulunduğu gerçeğiyle karşı karşıyız. Bendeniz, yurt dışında bu konuda

yapılan çeşitli bilimsel toplantılara katıldım. İslâm dünyasında İran'ın, Malezya'nın, Filipinler'in hatta Arap dünyasının bizden çok daha önce, özellikle Tıp dünyasını ilgilendiren bu tür konuları incelemeye başladığını ve bunlara çağımıza göre çözüm istikametinde daha bâriz ve net sonuçlara bizden çok önce ulaştıklarını müşâhede ettim. Ancak sevinerek ifade etmeliyim ki, bu konulara yaklaşımdaki nitelik, geç olmakla birlikte, çağın şartlarına uygunluk bakımından, biz hepsinden daha ileri durumdayız. Hatta tıbbî kaynaklı problemlerin din açısından çözümlerini bulma yönünde, biraz önce de ifade edildiği gibi, bizim yaklaşım tarzımız çok daha avantajlı hatta dünyaca kabûle çok daha uygun çözümler içermektedir.

Bütün bunlara rağmen, bu toplantıda kısa bir bölüm sayılabilecek bugüne kadar eksik bırakıldığını ifade ettiğim muâmelât-ı nâsa; özellikle evlenme boşanma, erkeğin tek taraflı boşama yetkisi gibi bu ana başlıkta veya konuşmanın rengini belli eden bu ifadelerin altındaki boşluktan kaynaklanan fikir kargaşasında, ihtilafları düzeltmeye yarayacak görüşler ve yine ekonomik hayattaki gelişmelerde çözümlenmesi gereken bazı soruların müzakeresi için toplantının üçüncü günü, Pazar günü, ayrılmıştır. Ancak ikinci gün, Cumartesi günü, sabahtan akşama kadar -ki bir günlük bölüm, bütünüyle- Tıp dünyasındaki gelişmelerin ortaya çıkardığı ve diyânî yönü açısından çözüm bekleyen sorulara ayrılmıştır.

Bu toplantımıza davetimizi kabul buyurup şu anda aramızda bulunan Başkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Mehmet Haberal'a özel surette teşekkür ederim. Kendileri, bu toplantının devamı süresince zaman zaman ve değerlendirme oturumunda da aramızda bulunacaklardır.

Meslektaşları Türkiye'de ve dünyada tanınmış isimlerdir, onlardan alacağımız bilgiler ile önce biz aydınlanacağız, ondan sonra şayet onların dinî açıdan herhangi bir tereddütleri varsa bizler de bunları izâle etmeye çaba göstereceğiz.

Oturumlarımız, gereksiz birtakım tartışmalara yol açmaması bakımından basına açık olmayacaktır.

Üç gün sürecek toplantımızın ağırlıklı konusunu, tıbbî gelişmelerin ortaya çıkardığı güncel sorunlar oluşturacaktır. Burada varacağımız sonuçlar veya anlaşabileceğimiz mütecânis ortak noktalar, daha ileriki safhalarda işlenecek ve ulaşılan sonuçlar halkı aydınlatmak üzere Başkanlığımız tarafından icraata konulacaktır.

Biz bu toplantıda klasik sempozyum veya panel uygulaması gibi bir metodu izlemeyi uygun bulmadık. Birilerinin bir tebliğ hazırlayıp sunması, o tebliği bazılarının müzakere etmesi şeklindeki bir tartışmayı, bu

toplantının mahiyetine uygun görmedik. Toplantımızda bundan önce, daha farklı konularda da denediğimiz bir başka form uygulanacak. Katılımcılarımızın tamamı ele alınan konuda fikir ileri sürmeye, tartışmaya yeterli ve yetkili kişilerdir. Salonumuz da buna göre dizayn edilecektir. Bu sebeple, hazırlayacağımız oturma ve müzakere düzenine biz, yuvarlak masa adını vereceğiz, ancak salonumuzun kapasitesi ile sınırlı olarak, bu espriyi taşıyacak biçimde, birbirimizi karşılıklı konuşurken rahatça görebilecek tarzda, dikdörtgen U masasında oturacağız. Her katılımcı, ortaya konan konu hususunda o güne kadarki birikimini, nosyonunu kullanmak suretiyle müzakereye katılacak. Oturumlarımızda yönetici pozisyonunda Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan iki arkadaşımız bulunacak; müzakereleri Kurulumuzun ihtiyacı olan istikamete doğru yönlendirecekler. Bizim bilmediğimiz, düşünmediğimiz, hiç aklımıza gelmeyen yönlerin ortaya çıkabilmesi için böyle bir toplantı tipini tercih ettiğimizi bilgilerinize sunuyorum.

Beni, sabırla dinlediğiniz için heyetinize teşekkür ederim. Hepinize tekrar hoş geldiniz der; teşrifiniz, katılımınız için teşekkür ederim efendim.

I. OTURUM

Sosyal Hayatla İlgili Problemler - I

Oturum Başkanı

Prof. Dr. M. Şevki AYDIN
(Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)

U

Oturum Başkan Yardımcıları

Dr. İbrahim PAÇACI
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Ahmet ARPA
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

16 Kasım 2007 Cuma

Oturum Başkanı (Prof. Dr. M. Şevki AYDIN) - Saygıdeğer hocalarım, değerli meslektaşlarım, mesai arkadaşlarım; hepinizi saygıyla selâmlıyorum. Bu toplantımızın hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum.

Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısının ilk oturumunu açıyorum.

Bildiğiniz gibi, dinî bilginin yeniden üretilmesi her dönemin temel sorunu ve bu yeniden üretilme derken de, tabii Kur'an ve sünnet kaynaklı sahih bilginin üretilmesini kastediyoruz. Ama tabii bu bilginin hayatîliği, meselenin oldukça önemli bir boyutu. Bilgi, hayatîlik boyutunu kazandığı oranda uygulanabilirlik, kullanılabilirlik niteliğini kazanıyor. Bundan uzak olduğu oranda da bu niteliğini kaybediyor. Uygulanabilirliğini, kullanılabilirliğini kaybetmiş bir bilgi genelde inanan insanı hayatla din arasında tercih yapma durumunda bırakabiliyor. Tabii bu da son derece ciddi bir sorundur. Bireyin hayatla baş etme konusunda dinden yararlanması ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu bakımdan, bu dinî bilgiyi yeniden üretirken, gerçekte hitap ettiğimiz insanların hayatını çok iyi tanımak, o hayatla bu bilgiyi irtibatlandırarak bütünleştirebilmek zorunlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hayat kavramının içinde bireyin sorunları kadar, onun müktesebatı, bilgi donanımı, tecrübe birikimi de yer almaktadır. Bunları yapabilmek gerçekten son derece önemli. İnşallah bu üç günlük toplantımızda, belli meseleler üzerinden böyle bir cehdi ortaya koyacağız.

Ben sözü uzatmadan hemen bugünkü konumuzla ilgili müzakereleri başlatmak istiyorum. Gündemimizde evlilikle ilgili problemler, boşamayla ilgili problemler bulunmaktadır. Bunlar hakikatten günümüzde sık sık karşılaşılabildiğimiz konular. Evet, bu konularda şimdi söz almak isteyen arkadaşların öncelikle isimlerini kaydedelim, böyle bir yöntem izleyeceğiz.

Arkadaşlar isimlerinizi yüksek sesle söylemeniz gerekiyor, çünkü isimleriniz bilgisayara kaydedilerek yansıya da yansıtılacak.

Evet, isimler kaydedildi. Şimdi bir buçuk saatlik bir süremiz var. Tekrarlara kaçmadan, zamanı tasarruflu kullandığımız oranda daha çok arkadaşına fırsat verebiliriz. Tabii bu arada söz almadığı halde, bu

arkadaşlar konuştuğuktan sonra "şu da mutlaka dile getirilmeli" diye öne çıkacak olan kişilere de vakit kalırsa mutlaka söz vereceğiz.

Peki, efendim, şimdi ilk sözü bizim Din İşleri Yüksek Kurulu üyemiz Doktor İbrahim Paçacı beye veriyorum; buyurun efendim.

Dr. İbrahim PAÇACI - Sayın Başkan, değerli katılımcılar, hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Ben öncelikle Din İşleri Yüksek Kurulunda karşılaştığımız problemler ve "acaba" diye benim aklıma gelen soruları sizlere yöneltmek istiyorum. Sizin değerli fikirlerinizden istifade edeceğimize inandığım için bu problemleri sizinle paylaşmak istedim.

Evlilik konusunda karşılaştığımız problemlerle ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Öncelikle konunun evliliğin hükmü bakımından değerlendirilmesi; meselâ fıkıh kitaplarımızda evliliğin neticede zulüm doğurmasının kesin veyahut muhtemel olması durumundan evlenmenin mekruh olduğu geçmektedir. Bundan hareket ederek gayri resmi evliliklerin neticede kesine yakın bir şekilde zulüm doğurması sebebiyle, gayri resmi evliliklere "caiz değildir" veyahut "tahrimen mekruhtur", "mekruhtur, haramdır" gibi bir dinî niteleme yapabilir miyiz? Tartışmamız gereken hususlardan birisinin bu olduğunu düşünüyorum.

Diğer bir husus, devletin evlilik konusunda düzenleme yapma yetkisi ve sınırları nelerdir? Devlet, "onaylamadığım sürece evlilik geçerli değildir" dediği takdirde, kişilerin kendilerinin yapmış olduğu evlilik geçerli midir, değil midir? Bunun da tartışılmasında yarar olduğu kanaatindeyim. Ki, günümüzde karşılaşılan problemlerin pek çoğu bundan kaynaklanmakta.

Diğer bir husus, gayrimüslimlerle evlilik konusudur. Gayrimüslimlerle evlilik konusunda kadınlar gayrimüslimlerle evlenmesinden ziyade tartışılmasını istediğim, erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmesi konusu. Fıkıh kitaplarımızda kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmelerinin yasaklığını tahlil ederken çocukların etkilenmesi, kadının etkilenmesi, dinî baskı görmesi, yetişen neslin gayrimüslim olma tehlikesi gibi gerekçeler sayılmaktadır. Bugün ise çocuklar kadınlara emanet ediliyor ve aile içerisinde kadınlar daha etkin bir konuma geldi. Acaba bu şartlar altında, Hz. Ömer'in yaptığı gibi, müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmesine sınırlandırma getirilebilir mi; bunun da tartışılması gerektiği kanaatindeyim. Batı'da, Avrupa'da vatandaşlarımızın çalıştığı ülkelerde bu önemli bir problem olarak karşımıza çıkıyor. Erkekler

gayrimüslim kadınlarla evleniyor ve müslüman bayanlarımız orada eş bulmakta sıkıntı çekiyorlar.

Ayrı bir husus, evlilik engellerinden...

Prof. Dr. Hüseyin ATAY - Müsaade ederseniz bir iki kelime söylemek istiyorum.

Evelâ bir meseleyi görüşüp halledelim, sonra ikinci meseleye geçelim. Böyle daha uygun buluyorum. Bu bir.

İkincisi; söz almak için çok sayıda arkadaşımız isimlerini not ettirdi, bir kişiye ne kadar zaman verileceği baştan söylenmesi yerinde olacaktır. Aksi halde herkese söz sırası gelmeyebilir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Hocam, çok teşekkür ederim.

Yalnız ben bir hatırlatma yaptım, herhalde onu çok mu tebarüz ettirmek gerekiyor? Bir buçuk saat süremiz var, ne kadar çok kişiden farklı görüşler alabilirsek o kadar yararlı olacaktır. Burada zaten herkes konunun uzmanı; leb demeden leblebiyi anlar. Dolayısıyla zamanı ekonomik kullanalım dedim. Onun için süreyi bölmek istemedim. Süreyi şunun için bölmek istemedim: Söz almadığı halde "şu da konuşulmalıydı" diye birisi çıkarsa ona da fırsat vermiş olalım diye. İsterseniz böyleyim, diğerlerine hiç zaman kalmasin o zaman.

Ama dediğinize katılıyorum, konu konu gidelim. İbrahim Bey çerçeveyi çizsin isterseniz, başlıkları belirtiyor çünkü. Konu konu gidelim o zaman.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Efendim, usul hakkında bana bir açıklama izni verir misiniz?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Buyurun.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM- Efendim, usul hakkında bana bir açıklama izni verir misiniz?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Buyurun.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Şimdi, bu toplantının planlanmasındaki düşünceyi ben arz etmişim öğleden evvel, ama bu ilk oturum olduğu için belirli bir sistem oturmadı. Aslında Din İşleri Yüksek Kurulunu temsilen İbrahim Bey bu toplantıya getirilen bu konuları önce açsın, muhteva konular nedir; Kurulumuzun hangi noktada açıklama istediğini komple belirtsin başta, zatîaliniz ondan sonra konuşma isteyenleri tespit edin...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - İşte ondan sonra konu konu, başlık başlık gidelim.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ama önce konuşma isteyenler tespit edildi, arıza oradan kaynaklanıyor. İbrahim Bey konuyu açsın; o açıklama üzerine konuşma taleplerini tespit edin ki, hangi konuda konuşacağını bilsin üyelerimiz.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Onu kararlaştırdığımı söylemişim, tekrar ettiniz, sağ olun.

Evet, buyurun.

Dr. İbrahim PAÇACI - Teşekkür ederim.

Evlilik engellerinden tartışılmasında yarar olduğunu düşündüğüm konulardan birisi de süt hısımlığıdır.

Süt hısımlığı konusunda iki konu var; birisi sütün miktarı konusu. Bu konuda farklı rivayet ve görüşler bulunmaktadır. Süt akrabalığı önemli bir problem olarak ülkemizde karşımıza çıkıyor. Bu konunun sizler tarafından tartışılması daha uygun olur.

Ayrı bir husus, "süt babadandır" anlayışıdır. Kocanın süt konusunda etkisi nedir; bu konunun da tartışılmasında yarar var. "el-lebenü li'l-fahil"den hareketle, işte amcalar, halalar bu akrabalığa yasaklanmaya dâhil ediliyorlar. Kişi kendi annesinin kocasının kardeşiyle evlenebildiği halde sütannesinin kocasının kendisiyle evlenemiyor. Bunların da tartışılmasında yarar var diye düşünüyorum.

Boşanma konusunda ise; boşanmada kocanın yetkisi konusunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Kocanın yetkisi dinen kabul edilmiş zorunlu bir yetki midir, yoksa sadece o dönemdeki uygulamayı göze alarak

insanların boşanmayı kötüye kullanmasına yönelik bir emir midir? Yani, bunun belirlenmesinin ne gibi bir sonucu olabilir; günümüzde bir düzenleme yapıldığı zaman kişinin boşanma hakkı elinden alınabilir mi? Bu konuda devletin yetkisi yoktur, hak ve yetki kocaya aittir denilirse bu sefer de konunun diyanet ve kaza açısından değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Fıkıh kitaplarımızda kazaî olarak ele alınmış; hâlbuki bizim Diyanet İşleri Başkanlığı olarak verdiğimiz fetvalar diyanîdir; yani kişilerin iç dünyasıyla alâkalıdır. Böyle düşündüğümüz zaman, acaba boşanma niyeti olmadan yapılan boşamalar geçerli midir; bunun da tartışılmasının yerinde olacağını düşünüyorum. Delinin veyahut zor altında olanın, sarhoş olanın kastı olmadığı için boşaması geçerli değildir diyoruz; fakat öbür taraftan boşama kastı olmadığı halde kişinin sözünü geçerli sayıyoruz. Bu ne derece doğrudur; bunun da tartışılması yararlı olur diye düşünüyorum.

Ayrı bir husus, zihar konusu; yani Kur'an-ı Kerim'de geçen zihar âyeti Cahiliye döneminde uygulanan bir kinaî boşamanın ortadan kaldırılması. Bunu biz nüzûl sebeplerinde böyle görüyoruz. Acaba bu âyeti kinaî boşamalarının tamamını kaldırmak olarak mı değerlendirmemiz lâzım, yoksa "kinaî boşama bain talâktır" diye hâlâ ısrar etmemiz mi gerekir; bu konu da tartışılmalıdır.

Gayri resmi evliliklerde boşanma ve hakem hususu. İddet konusunda çok fazla önemli problemimiz belki olmuyor; ama vaktimiz kalırsa buna da değinilirse iyi olur. Bu çerçevede iddetin amacı sadece kadının hamile olup olmadığının kesinleşmesi mi; iddet bekleyen kadının yolculuk yapması, evden dışarıya çıkması, başka eve taşınması gibi konular tartışılabilir.

Bu konulardaki katkılarınız bizi sevindirecektir.

Hüseyin Atay Bey hocamın usul ile ilgili konuşması üzerine bir hususu daha arz etmek istiyorum. Benim kanaatim tek tek, konu konu gitmek yerine, hani "beyin fırtınası" deniliyor ya; bu toplantıda bir sonuç bildirgesi olmayacağı ve sonuca ulaşmamız da çok zor görüldüğü için herkes kendisine yakın gördüğü konuda veyahut ilginç olduğunu düşündüğü konuda görüşünü söylerse bunlar ileride değerlendirmede çok daha faydalı olur diye düşünüyorum.

Arz ederim. Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ediyorum, gayet güzel bir şekilde başlıkları kısa bilgilerle sıralamış oldu İbrahim bey.

Şimdi usulümüz gereği, konu konu gidelim. O konuyla ilgili görüşü olanlar hemen belirtirler, diğer konuya geçeriz; böyle daha pratik olur. Ben de Hüseyin Atay hocanın görüşünü tercih ediyorum.

Evet şimdi hemen zulüm doğurması muhtemel evlilik, değil mi, birinci maddemiz oydu benim notlarıma göre?.. Bunu belki devletin onaylamadığı evliliğin geçerliliği meselesiyle beraber ele alabiliriz.

Evet, bu konuda, Sayın Ateş Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Biz burada devletin dinî bir meseleyi geçerli sayıp saymamasını tartışmayacağız; bir meselenin dinî, İslâmî hükmü nedir; onu tartışacağız.

Kur'ân-ı Kerim'de ve Sünnette evlilik şartları bellidir. İşte Kur'ân, evlilik için mehir şartını getirir. Boşama konusunda Kur'ân'da iki şahit şart koşuluyor (... ve eşhidû zevey adlin minküm... [Talâk, 65/2]); ama evlenmede şahit söz konusu değil; yani Kur'ân'da geçmiyor. Tabii, hadislerde var bu. Yani İslâm'a göre kadınla erkek arasında iki şahidin huzuruyla icapla kabul vaki olursa; yani, iki taraf birbirlerinin tekliflerini, önerilerini kabul ederlerse Allah'ın huzurunda nikâhlı sayılırlar.

Şimdi, kanun bunu kabul eder, etmez; bu ayrı bir konu. Zaten kanunun bu gibi şeylere müdahale etmesi de doğru değil; çünkü laik bir devlette kanun, niçin dinî meseleye, dinî hükme müdahale etsin? Din devlete, devlet dine karışmaz. Dinin hükmü budur, kanunun hükmü de budur; o, ayrı bir şey. Şimdi biz ikisini birleştirme gayreti içerisine girersek bir çıkmaz içerisine girmiş oluruz.

Biz burada, "efendim, bu dinî evlilikler, gayri resmi evlilikler geçerli değildir" diyerek bu tür evlilikleri zina mı sayacağız? Böyle bir şeye hakkımız var mı? Biz din mi koyacağız? Din zaten hükmünü koymuştur, Kur'ân'da ve Sünnette her meselenin sınırı bellidir. Onun için "bu, geçerli değildir" gibi şeylerin söylenmesi şahsen benim tüylerimi ürpertiyor. Böyle bir şey söylenemez, böyle bir şey olamaz. Hiç kimse Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığını da helâl kılamaz.

Güneydoğu Anadolu'yu düşünün. Bizim 50 sene önceki durumumuzu düşünün. Her insan birkaç kadın alabilirdi, resmi nikâh söz konusu değildi. Zaten imamın kıydığı nikâh resmi nikâhtı. Yani onun kaydı vardı; mehri vardı, şartları vardı. Ama bugün, kanun önünde bu uygulama geçerli değil, işte belediye başkanı veya temsilcisi gelip nikâhı kıyıyor. Ona bir şey dediğimiz yok; elbette evlenen kimse gitsin, resmi nikâhını kıydırsın. Ama gayri resmi olarak evlenmiş olan, dinin hükümlerine göre evlenmiş

olan kimselerin nikâhının geçersiz olduğuna hüküm verme yetkimiz yok; Kur’ân’ın helâl kıldığını haram kılma bizim haddimize değil.

Ben, Avrupa’yı iyi biliyorum. Kadın-erkek veya kız-erkek birbirlerine karşı herhangi bir yükümlülük altına girmemek için, nikâh kıydırmadığı halde kendilerini evli gibi kabul edip senelerce beraber yaşıyorlar. Sonra ayrılıyor, gidip bir başkasıyla yaşıyorlar. Bu uygulama maalesef yavaş yavaş memleketimize de girmeye başladı. Yani bizde de bu tür yaşam tarzları yaygınlaşıyor.

Birlikte yaşayan bu insanların, beraber yaşarken hiç değilse dinen rahat etmeleri lâzım. Gerçi kanunla değil; ama “dinen, Allah’ın huzurunda biz evlendik” demeleri lâzım. Kanunun müsaade etmediği şartlar içerisinde birtakım evlilikler oluyor, çocuklar da dünyaya geliyor. Bunların çocuklarını veled-i zina mı sayacağız? Buna hakkımız yoktur.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki, çok teşekkür ediyorum.

Şimdi bu isimleri yazılan arkadaşların bu başlıkların her birinde konuşmak isteme durumları olmayabilir. O bakımdan ben şimdi sırayla söz vereyim. Bu konuda konuşmayacaksa, feragat eder, diğer konuda söz alabilir.

Sayın Abdülaziz Bayındır, buyurun.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Süleyman Ateş hocamın bıraktığı yerden devam etmek istiyorum.

Biliyorsunuz, zina suç olmaktan çıkarıldı ve dinî nikâhı yasaklamanın anlamı kalmadı. Çünkü reşit hale gelmiş kadın ile erkeğin birlikte yaşaması, artık yürürlükteki yasalara aykırı değildir. İslâmiyet nikâhsız birliktelikleri yasaklar. Erkeğin evlenmesini de dört kadınla sınırlar. Bugün sınırsız birliktelik imkânı vardır. Yapabileceğimiz tek şey, bu birlikteliklerin dinimize uygun hale gelmesine gayret göstermektir.

Madem birlikte yaşamaya müsaade edildi, bunun hukuku da oluşturulmalıdır. Çünkü erkek zevkini alır, gider. Kadın ise bin türlü sıkıntıyla boğuşmak zorunda kalır. Doğacak çocukla ilgili sıkıntılar daha büyük olur.

Birden fazla birlikteliklere engel olmak mümkün değildir. İstesek de istemesek de insanlar bir yerden bunun fetvasını alıyorlar. Bir gün birisi telefon etti. “Ben İzmit’te imamım, şu anda bir adamın otomobilindeyim.

Sekreterini almış, iki de arkadaşı var. Bizim nikâhımızı kıy, diyor. Ben ne yapabilirim?”

“Kızın ailesinin haberi var mı?” dedim, “Yok” dedi. “Bu nikâh olmaz” deyince şöyle bir ses duyuldu: “Ver bakayım telefonu, o hoca da kimmiş, Hanefi mezhebinde bu nikâh olmaz mı” dedi. “Denetimsiz nikâh olmaz” dedim. Âyet ve hadisleri okudum.

Biz, “olmaz” desek de Hanefi mezhebi bu nikâhı geçerli sayıyor. Bu bir vakıa, hanımlar çok eziliyorlar. Dolayısıyla, vakıaya mutabık hukuki çözüm getirmek gerekir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ederim.

Hamza Aktan hocam, buyurun.

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Nikâh konusuna tamamen teorik yaklaşmaktansa biraz da realiteleri, gerçekleri göz önüne alarak yaklaşmak gerekiyor.

Gayri resmi evlilikler bir taraftan nikâhsız yaşamaya alternatif gibi takdim edilmek isteniyor; ama bir taraftan da toplumumuzda pek çok haksızlıklara sebep olabiliyor. Ve bu da sanki şer’î hukukun getirdiği kuralların eşlerin haklarını korumakta yetersiz kaldığı gibi bir imaj da uyandırıyor.

Meseleye önce Kur’an ve sünnet açısından yaklaşacak olursak; Kur’an’da evlenmeye emir var; ama bunun prosedürü ne, nasıl nikâhlanacağız; bu konuda Kur’an detaya girmiyor, bunu sünnete terk etmiş görünüyor. Konuyla ilgili olarak Sünnette bulduğumuz deliller de şunlardır: “Nikâhı deflerle ilân edin”; “Haram ve helâlî birbirinden ayıran şey ilândır”; “Nikâhı camilerde ifşa edin”; “Nikâhta düğün ziyafeti verin, velev bir koyunla da olsa...” Bu meâlde hadisler var. Bu da gösteriyor ki, nikâh bir akittir; ama bu akit, mabeyin arasında sade, yalın bir akit değildir. Bu akitte toplumun bilgilenmesi lazım gelen bir nitelik vardır. Yani nikâh öyle bir müessesedir ki, bu mabeyin arasında bir soğan, sarımsak alışverişi gibi basit bir akit değil, toplumun bilgilenmesi lazım gelen bir akittir. Toplumun bilgilenmesi kaydının, şartlarının, prosedürünün konması, bunun diğer akitlerden ayrı bir önemi haiz olduğunu gösteriyor. Bu akit, toplumun çekirdeği olan aileye vücut veriyor. Sadece eşlerin hukuku bakımından değil, meydana gelecek çocukların hukuku bakımından, o eşlerin anneleri, babaları, hısımları, dayıları,

amcaları ve sairleri bakımından birbirlerinin ilgili olduğu bir müessese vücut buluyor. Burada doğacak bir acı ve ıstırap herkese sirayet ediyor.

Dolayısıyla, bu meseleyi çok yalın görmemek lazım gelir. Peygamberimiz (s.a.v.) bu şekil şartlarını belirlemişse, bundan maksadı nedir? Bundan maksat şudur: Vücut bulan evlilikle ilgili herkesin bilgilenmesi gerekiyor. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında Medine-i Münevvere’de dahi bir düğün ziyafeti verilse, bir eğlence tertip edilse o ziyafete, o eğlenceye katılanlar hem bir sevinci paylaşmış oluyorlar hem de bu konuda bilgilenmiş oluyorlar. Bu bilgi, beraberinde taraflar arasında ileride vücut bulacak herhangi bir anlaşmazlık durumunda, tarafların hukukunu korumada yeterli bir yaptırım gücü de getiriyor.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçildiği günümüzde artık şifahi bilgilerin yeterli olmadığı kanaatindeyim. Ben kendimden örnek vereyim. Pek çok düğün davetinde bulundum. Bazen, “hocam, buyurun nikâh şahidimiz olun” diyorlar. Belki 40-50 nikâhta bulunmuşumdur; ama bugün nikâh şahitliği yaptığım o kişilerin ben adlarını bilmiyorum, görsem tanımam. Toplum o hâle gelmiş; yani sanayi toplumunun şartları bizi bu duruma getirmiş. O zaman Peygamberimiz (s.a.v.)’in nikâhla ilgili bilgiyi tesis etme konusundaki muradı bugün neyle gerçekleşebilir? Meseleye bu açıdan bakmak lazım.

Bugün artık toplumun hafızası resmî kayıtlardır. Aksi ispat edilene kadar o kayıtlar geçerlidir. Dolayısıyla resmi kayıtların hem Kur’an hem sünnet esprisine uygun olduğu söylenebilir. Yani resmi kayıtların tutulması lazım gelir. Prosedür önemli değil, bugün resmi kayıt diyoruz; bir evlilik cüzdanı veriliyor, bunu yeterli görüyoruz. Ama belki yarın günün birinde evlilik cüzdanı bile taşımaya gerek kalmayacak. Meselâ digital ortamda kadınla erkeğin evli olup olmadığını görecek. O zaman da evliliğin digital ortamda kayıt zorunluluğunu getireceğiz. Yani Peygamberimiz (s.a.v.)’in getirdiği o prosedür, o şekil şartları muhakkak resmi kayıtların, yani herkese karşı ibraz edilebilecek, evliliği ispat edebilecek, arada bir problem olduğu zaman da haklarını koruyabilecek bir yaptırımı sağlayacak bir sistemi Kur’an da, sünnet de öngörüyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Çok teşekkür ederim.

Mehmet Erdoğan Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Hazırûnu saygıyla, sevgiyle selâmlıyorum.

Efendim, şimdi iki yaklaşım belirir gibi oldu.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Belirdi.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN- Belirdi değil mi?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Evet.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Belirir gibi oldu. Ben biraz anlayışı geç olduğum için henüz daha bende belirir gibi...

Şimdi efendim, ben de bu bağlamda öteden beri düşünen, düşünmeye çalışan biri olarak bir şeyler söylemeyi arzu ediyorum.

Kanaatimce meseleyi temelden ele almak gerekir. O temel de şudur: Fıkıh kitaplarında "Kitab-ı Nikâh" başlığı altında anlatılan kurum ile bugün bizim adına "aile" dediğimiz kurum arasında birebir benzerlik asla yoktur; hatta temelde farklıdır. İsimlendirmede bile, "en-nikâh" kelimesi cinselliği çağrıştıran, çağrıştıran değil apaçık ifade eden bir kelimedir. Çok affedersiniz; "üstüne çıkmak, çığnemek, tepelemek" gibi anlamları vardır. Oysa bizim geleneğimizde bu, "ev"den türetilmiş olan bir kelime ile anlatılmakta ve kuruma "evlilik" denilmektedir.

Kitab-ı nikâhta anlatılan nikâhın etrafında dönüp dolaştığı mihver kavram, "milk-i mut'a" kelimesidir. Milk-i mut'anın elbette bir mâliki olacaktır. Mademki milk vardır, öyleyse bir malikiyet ve malik söz konusu olmalıdır. Bir de mülkiyet olmalıdır, malik mülkünde keyfemayeşa (dilediği gibi) tasarruf edebilme imkânını haiz olmalıdır. İlâ ahir, açıklamalar böyle gidiyor.

Şimdi bizdeki evlilik kurumuna baktığım zaman, onun çok kabaca anlatmaya çalıştığım nikâh kurumuyla doğrusu çok az benzerliği olduğu görülüyor. Dolayısıyla çok evlilik de belki bu bağlamda ele alınabilir. Tabii asıl konu resmiyet, resmi yönü olduğu için hemen oraya geleyim.

Bizim, diyelim ki Mavsılî'nin yazmış olduğu *İhtiyar*'a göre âkil iki kişi, iki şahidin huzurunda icap ve kabulde bulunsa o akit caizdir, geçerlidir. Bunu biz fıkıh derslerimizde fıkıh diye okuttuk. Sonra bizim okuttuğumuz öğrencilerimiz kendi aralarında, diyelim ki bir arada yaşamak gibi bir niyet ettiler, fıkihtaki yerini de artık biliyorlar ya, kendi aralarında ve de şahit olarak da tuttıkları iki arkadaşlarıyla bu işi hallediverdiler. Güya evlenmiş oldular. Bir tip bu.

Bir diğerk tip de, -az önce bir örneği geçti burada- sekreteri dendi. Dursun ile Fadime beraberce şehre geldiler. Fadime evde Fadime olarak kaldı; ama Dursun, bir de baktı müteahhit oldu, sekreterleri var artık, mercedesle geziyor ve şimdi o süfli arzularını -çok affedersiniz- tatmin için bizim fıkha başvurdu. "Süfli arzularını" diyor; kusuruma bakmayın, özellikle Süleyman Hocamdan özür diliyorum; çünkü onun kastettiğinin başka şey olduğunu düşünüyorum. Bu iki tip bizim fıkhamızı kendi süfli arzularına resmen alet ettiler. Biz bunu "fıkıh" diye öğrettik çünkü. Hâlbuki fıkıh bu değildi. O fıkıh ile evlenen çiftlerden herhangi birinin başına bir iş geldiği zaman, hakkını takip etmek, aramak gibi bir durumla karşılaştığı zaman o günkü mer'î hukuka başvuruyordu. Diyelim ki, kadı'ya gidiyordu. Kadı ondan, "hele bir nüfus dökümünü getir, siz evli misiniz değil misiniz kaydınıza kuydunuza bakalım" demiyordu. Dolayısıyla, fıkıhın tarif ettiği o nikâh tamamen resmi idi, sonuçları olan bir nikâhtı. Ama bugün bizim kendi aramızda hukuku devreye sokmadan, -Hamza Aktan Hocam, resmi kayıtlar için "toplumun hafızasıdır" diye çok güzel bir ifade kullandı- hukuku, resmi kurumları devreye sokmadan kendi aramızda güya kotardığımız bu nikâhların hukuk nezdinde hiçbir sonucu yok. Ama *Hidaye*'de ya da şu kitapta yazana tıpa tıp uyuyor. Yani icap-kabul var, iki şahit var; daha ne istersin?

Bu itibarla, bu iki durum arasında "kıyas maa'l-farık" olduğu kanaatindeyim. O yüzden, hocalar olarak bizim, fakültelerimizin; teşkilât olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın böyle bir nikâhı fıkıh kitaplarımızdaki nikâhla aynı özdeş kabul ederek tecviz etmelerini ben çok yanlış buluyorum. Ancak, burada yürürlükteki hukukun da, bilindiği gibi, çok eşliliğe zaruret halinde bile izin vermemesi vesaire gibi hususları dikkate aldığımız zaman, ancak bir zaruret ölçüsünde belki bunu tecviz edebileceğimizi saygıyla arz ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Teşekkür ederim.

Burada bir husus, Süleyman Ateş hocamın dediğiyle ilgili bir boyut eksik kaldı. Evet, üç konuşmacı da nikâhın resmi tescilinin bugün artık gerekliliği üzerinde durdular. Ama bunu talep ederken bir de böyle yapmamış olanların dini durumunun ne olacağı hususuna açıklık getirmek gerekmektedir? Süleyman Ateş hocam bu boyutu öne çıkardı. Onunla ilgili bir şey söylemediniz.

Peki...

Hocam, affedersiniz.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Evlilik akdinin hukuki yönü çok önemlidir. Resmi kayıt, resmi nikâh akdi elbette önemlidir. Aksini söylemek; yani, kayıt olmasın, resmi nikâh yapılmasın demek mümkün değildir. Akıllı bir insan böyle bir şeyi söylemez. İslâm'a inanan bir kimse dinî nikâh yaptırıyorsa, zaten onun hukukî sonuçlarını da bilerek ve uygulayarak yapar. O, öyle kendi şehvetini tatmin etmek için böyle bir şey yapmışsa ben ona doğru dürüst Müslüman da demem zaten.

Şimdi, bu şekilde gayri resmi olarak dinî nikâh ile evlenmiş insanların çocukları gayri meşru mudur? Bunun cevabını istiyorum ben.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Evet.

Evet, Hamza Bey hocam, hemen bir cümleyle şöyle kısaca...

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Efendim, Hazret-i Ömer gayrimüslim kadınlarla evlenmeyi bir süre yasak etti. Ulülemr olan kişiler mubah nevinden olan meselelerde bazı prosedürler, bazı şartlar getirebilirler. Geçici olarak birtakım yasaklar koyabilir ya da bazı emirler verebilirler. Evlilikte de, hangi şartlara riayetle nikâh akdinin vücut bulacağı konusundaki prosedürleri belirleme hakkı yönetime aittir. Yönetim bu prosedürlere riayet edilmediği takdirde suç işlenmiş sayar. Ama şer'an biz onların zina ettiğini söyleyemeyiz; ama ulülemre itaatsizlik suçunu işlemişlerdir ve bunun bir yaptırımı olacaktır. O yaptırım ne olur; onu zaman gösterir. Yani bir yaptırımı olacaktır, olması lazım gelir, çünkü emir verilmiştir, kayda geçirilmeden nikâh olmaz denilmiştir. Bu, Kur'an ve sünnet esprisiyle söylenmiştir. Diyelim ki, eşler bu emirlere uygun davranmamışlardır. Bu nedenle zina ettikleri söylenemez; ama her şeye rağmen itaatsizliğin bir yaptırımı olacaktır. Yani itaatsizlik bir suçtur. Yani, dünyevî anlamda kazai bir suç olur.

Dr. İbrahim PAÇACI - Sayın Hocam, dinî bir sonucu; yani şimdi zina yapmamış olabilir ama çocuklarına veyahut eşine zulmetme ihtimali büyük olduğundan bu kişi veyahut kanunun emirlerine düzenlemeye uymadığından dolayı günah işlemiş diyebilir miyiz? Evliliğin geçerliliği ayrı bir husus, günah işlemek ise ayrı bir husustur.

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Yani ulülemre itaatsizliğin hem Allah katında bir mesuliyeti vardır, çünkü ulülemr'e itaati Allah emrediyor, "leyse li'l-mer'i illâ mâ tâbet nefsü imamihi bihi " diye hadis var; yani ulülemr bir emir koymuşsa tebaa ona itaat etmek zorundadır. İtaat etmezlerse hem Allah katında sorumluluğu olur, onu Allah bilir ne kadar sorumlu olacak, bir de ulülemr'in de kendisine göre bir yaptırımını olacaktır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Teşekkür ederim hocam.

Peki, şimdi zaman da bir hayli hızla geçiyor. Bizim daha çok konumuz var. Burada mutlaka şu söylenmelidir dediğiniz varsa?.. Çok kısa Abdülaziz Bayındır Hocam.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Ulülemr konusunda Hamza Aktan hocama katılamıyorum. Biz o âyet-i kerimeyi yarısına kadar okur, gerisini okumayız. "et'ullâhe ve et'urresule ve uli'l-emri min-küm..." (Nisâ, 4/59) âyetin yarısıdır. Arkasından "fe in tenâze'tüm fi şey'in fe ruddûhu ilallâhi ve'r-resûl..." (Nisâ, 4/59) gelmektedir Yani "*bir konuda nizaa girerseniz onu Allah'a ve Resûlüne götürün*" buyrulmaktadır. Allah ve Elçisi ile nizaya girilmez ama ulü'l-emr ile yani yetkililerle nizaa girilebilir. Nikâh konusunu Allah'a ve Resûlüne götürdüğümüz zaman Allah Teâlâ kızların evlendirilmesi ile ilgili, "fe lâ ta'dulûhünne en yenkihne ezvacehünne iza teradav beynehüm bi'l-ma'rûf" (Bakara, 2/232) Yani bu kızlar "*müstakbel eşleriyle marufa uygun olarak anlaşmışlarsa evlenmelerine engel olmayın*" diyor. Dolayısıyla, bizim yapacağımız marufun şartlarını ortaya koymaktır.

Bir Katılımcı - Bu örnekte "maruf" da ne oluyor hocam?..

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Marufun tanımını yapıp şartlarını belirlemeliyiz. Ama hiçbir şeyi "ulülemr böyle dedi" diye tartışmasız kabul edemeyiz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Peki çok teşekkür ederim...

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Yalnız, orada âyet-i kerimenin devamında daha önce evliyen boşanmış, ama sonra tekrar beraber olmak arzusunu

izhar etmiş olana engel olan bir kişi sebebiyledir âyetin nüzulü (Bakara, 2/232). Dolayısıyla orada yeni tesis edilen bir evlilikten bahsedilmiyor, mevcut bir evliliğin devamından söz ediliyor. Dört mezhep bunu ilk defa kıyılacak bir nikâh için delil olarak alır. Onu belirtmek istedim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Peki teşekkür ederim.

Peki, Mehmet Zeki Duman.

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN - Nikâh bir akittir. Akitler eğer otoriteye dayalı olarak yapılırsa bir anlam kazanırlar. Çünkü taraflar arasında hukuki bir problem ortaya çıktığı zaman mağdur olan tarafın hakkını arayabilmesi için otoriteye her zaman için ihtiyaç vardır. Şu anda Türkiye’de maalesef özellikle gençler arasında, üniversite gençleri arasında “Dinî Nikâh” çok kötü bir şekilde kullanılıyor, bazen de süfli emellere alet edilmektedir. Gençler birbirleriyle anlaşılıyorlar ve üçüncü bir kişiye nikâhlarını kıydırıyorlar. Arkasından kız diyor ki, ben senin şu hareketinden dolayı sevmedim, vazgeçtim veya anne-baba razı olmadığı için evlenemiyorlar... Din açısından boşama yetkisi erkeğin elindedir. Cenâb-ı Hak talâk ve nikâh konusunda erkeğe yetki vermiştir. *“Kocaların kadınlar üzerindeki haklarına denk kadınların da kocaları üzerinde örfe uygun olarak hakları vardır; ancak erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları bir derece fazladır...”* (Bakara, 2/229) âyet-i kerimesindeki *“erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları bir derece fazladır...”* cümlesindeki fazla haklar çerçevesine girer bu... Bu sefer onu göz önüne almadan, diğeriyle nikâhı devam ederken bir başkasıyla evlenmeye kalkışılıyor... Bu da Nisa suresindeki *“Evli kadınları nikâhlamak da size haram kılındı.”* (Nisa, 4/24) ayetine aykırıdır. Problemler birbirini kovalıyor... Özellikle doğacak çocuklar bu problemin en mağdurları durumundadırlar. Dolayısıyla bugün resmi nikâh fazla bir yük getirmiyor... Laik bir ülkede yaşadığımızdan söz edildi... “Dinî nikâh” olarak adlandırılması da problemlidir. Zira bu nikâhın sadece dinî yönü değil, hukuki, ahlâkî, ekonomik, âdaplara ilgili ve sosyal yönü var... Dolayısıyla konuya tek açıdan bakmamak lazım... Bizler, Müslümanlar arasındaki nikâh sorununu bu dağınıklıktan kurtarmamız, bütüncü bir düzene sokmamız gerekiyor.

Bir de nişanlanan gençler arasında haramlık kalksın, bir birleriyle rahat konuşsun ve görüşsünler... denilerek resmî nikâh yapılmadan dini nikâh kıydırılıyor. Evlenme/zifaf olmamak şartıyla kıyılan böyle nikâh/akit

din açısından geçerli sayılabilir mi? Bu nikâh haramı helal kılar mı? Bu da günümüzün nikâh konusundaki problemlerindendir...

Diyanet İşleri Başkanlığı, bu nikâh akdini sünnete uygun bir biçimde yeniden gözden geçirip düzenlemesi ve yayınlaması gerekiyor. Müslümanların bu başıboşluktan ve sorumsuzluktan kurtarılmalari gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Evet, çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, söylenmedik bir şey mi söyleyeceksiniz Abdülaziz hocam?.. Peki o zaman.

Yalnız bakın, dediğim gibi, buradaki herkes leb demeden leblebiyi anlıyor ya daha kısa ve hızlı konuşmamızda yarar var, yoksa konular kalacak.

Doç. Dr. Abdülaziz BEKİ - Sayın başkan, muhterem hazirûn ve değerli davetliler; hepinizi hürmetle selamlıyorum.

Evela, konuyu şöyle temellendirmek istiyorum: Ne İslâm hukukunda ne de beşerî hukuk sistemlerinde iki nikâh akdi vardır. Keza, her hukuk sistemi, her çeşit akdin bir sefer yapılmasını yeterli gördüğü gibi şekil şartlarına uymayan her akdi de yetersiz ve geçersiz kabul etmektedir.

Şu halde, alışveriş gibi her çeşit akit bir kere yapılırken nikâh akdine gelince neden iki kere oluyor? Binaenaleyh, benim nazarımda bu problemin asıl nedeni, nikâh akdinin mahiyetine dair farklı yorum ve farklı mezhep anlayışı olmak üzere iki sebeptir:

Birinci sebep, mevcut resmi belediye nikâhı, her ne kadar şekil şartlarına göre Hanefî mezhebine uygun düşse de bu mezhebe mensup olan vatandaşlarımızı tatmin etmemektedir. Çünkü Hanefî âlimleri, İslâm'ın emrettiği nikâh akdine dini bir anlam yükleyerek ibadet olarak değerlendirmektedirler¹. Mevcut resmi nikâh ise beşeri iradenin seküler ürünü olarak görülmektedir. Dolayısıyla, resmi nikâhtan sonra gayri resmi, namı diğerle dini nikâh yapma durumunda kalır ve bununla da -kendi anlayışına göre- "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya" verdiğiğine inanmakla tatmin olup vicdani huzura kavuşmuş olur.

¹ - İbn Humam, Fethu'l-Kadir, 6/272, Osman b. Ali, ez-Zeylai, Tebyinu'l-Hakaik ala Kenz'i'd-Dekaik, 5/157.

İkinci sebep; Şafîî, Malîkî ve Hanbelî mezheplerine göre, mevcut resmi belediye nikâhları, velisiz kıyıldığı ve dolayısıyla akdin şekil şartlarına uymadığı için geçersizdir² ("Lâ nikâhe illâ bi-veliyin ve şahidey adlin..." hadisi gereğince³).

Bu nedenle Şafîî mezhebine mensup olan vatandaşlarımıza göre belediye nikâhı geçersizdir. Dolayısıyla Şafîî kesimi kendi mezheplerine uygun olarak dinî nikâhı yapmak hususunda kendilerini mecbur kabul etmektedirler.

Anılan her iki sebepten kaynaklanan problemin çözüm yolu, nikâh akdini bire indirmektir. Bire nasıl indirilir? Mesele bire indirmekle şöyle çözülebilir:

Bugünkü hukuk sistemimiz, devletin görevlendirdiği herhangi bir Belediye başkanının nezaretinde yapılan nikâh akdini, resmi saydığı gibi, devletin görevlendireceği herhangi bir Diyanet İşleri Başkanlığı mensubunun nezaretinde yapılan nikâh akdini de resmi saymakla problem çözülmüş olur. Yani, ibadet anlamını taşıyan nikâh akdinin, namaz, hac ve oruç ibadetleri gibi parlamento tarafından çıkarılacak bir tadilat yasası ile devletin anayasal bir kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığına ve dolayısıyla, devletin resmi memurları olan müftü, vaiz ve imamlara verilmesidir. Halkın devletten talebi de budur ve halk bununla tatmin olur, devlete olan bağlılığı da artar. Nitekim ibadet anlamını taşıdığı için nikâh akdi, bütün Batı laik ülkelerinde de Kiliselerde ve din adamları tarafından kıyılmaktadır.

Ayrıca, her kesimi mutlu ve vicdanen tatmin eden bu uygulamaya ilaveten, yapılan nikâh akdinin, Şafîî kesimini de tam tatmin edebilmesi için nikâh akdini kıyan görevlinin, gelin adayının velisini (babası, dedesi, kardeşi... gibi) sırasına göre birini çağırarak, velinin de temsil edilmesini sağlamak suretiyle olursa bunda da hiçbir problem kalmaz o zaman. Diyanet görevlisi bu hususları bilir.

Bu mevcut gayri resmi nikâhın geçerliliğine gelince; devletin, Hamza Hocamızın da dediği gibi, yani veliyyülemrin tasarruf hakkı vardır. Fakat halkı Müslüman olan bir devlet, bireyi ilgilendiren dinen haram ve farz olan alanda tasarrufta bulunamaz, caiz ve mubah alanında bulunabilir. Şayet devlet caizi yasak ederse, meselâ bir vatandaşın yurtdışına çıkmasına yasak getirirse, bu vatandaş yasağı çiğneyerek gidip de hac farzasını yerine getirirse bu hac geçersiz sayılabilir mi?

² -Zuhayli, Wehbe, el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletuhu, 7/82.

³ -Muhammed b. İsmail es-Sanani, Subulu's-Selam, Ahmed b. Hanbel ve Sünen-i Arbaa'dan naklen, 3/117.

El-cevap: Hayır. Gayri resmi boşama da gayri resmi evlilik gibidir.

Binaenaleyh, devlet şahısların evlenme ve boşama yetkilerini ellerinden alarak mahkeme, belediye veya muhtarlık gibi herhangi bir kuruma bağlamak suretiyle dini nikâhı, birden fazla evliliği ve boşamalarını yasak ederek geçersiz sayabilir; çünkü kanuni şekil şartlarına uygun değildir, diyebilir.

Ancak, ülkenin birçok bölgelerinde eskiden beri devam eden dinî nikâh, birden fazla evlilik ve kişisel boşama geleneği, bir teamül ve milletin örfü olmasına rağmen, doğal hukuka ve milli adetlerimize göre nasıl geçersiz sayılabilir. Çünkü hür olan bu iki insanın meşru dairede özgür evlenme iradeleriyle cereyan eden bu akdin, İslam'ın şekil şartlarına uygun olduğundan dolayı geçersiz sayılamayacağını düşünüyorum. Zira mevcut resmi nikâh kanunu da nikâh memuru da, aynı kişilerin irade beyanlarıyla ancak akit oluşturabilir. Dolayısıyla bu nikâh akdinin dinen geçersiz sayılabileceğini düşünmüyorum. Hatta İbn Âbidin, devletin koyduğu yasaklar için şöyle bir örnek getiriyor: Cuma günü ezan okunurken alış veriş tahrimen mekruh kılınmıştır. Peki, geçerli midir? Evet, geçerlidir;

Ancak, devlet, örfi şartlara uygun olan bu tür işlemleri geçersiz saymamalı, fakat yasağı çiğneyen kişileri tazir cezasıyla cezalandırabilmelidir. Çünkü yapılan akit örfün şekil şartlarına uygun olarak icra edilmiştir.⁴

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ediyorum.

Nevin Hanım, bu konuyla ilgili mutlaka şu da dile gelmeli dediğiniz nokta var mı?..

Nevin MERİÇ - Hocam, ben telefonun başındaki kişiler için de özellikle açılımlar getirilmesini rica edecektim.

İstanbul Müftülüğü olarak bize bu konuda çok soru geliyor. "Geçersiz evlilikler" derken, geçersiz evlilik tanımlaması bile biraz ürküntü yaratıyor bizde. Dolayısıyla, günümüz şartlarını, bireyselleşmeyi de merkeze alırsak artık herkesin sosyal güvenlik hakları olabiliyor, maaşı olabiliyor, mülkü olabiliyor, ev anlamında vesaire ve dolayısıyla birlikte yaşamak talepleri olabiliyor. Bu birlikte yaşamayı nikâh şartlarına uygun olarak yerine getirmişlerse yine geçersiz olarak mı tanımlanacak? Gerçi hocalarımızın

⁴ - İbn Abidin, 5/168.

açılımlarında şartlarına uyan evliliğin geçersiz sayılamayacağı şeklinde bir sonuç aldım; ama bu doğru mu, yanlış mı; onu da öğrenmek isterim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Yani, artık bunun kararı size kalıyor.

Nevin MERİÇ - Yani şunu demek istiyorum: Herkesin sosyal hakkı varsa burada bir zulüm yok diye düşünülür mü?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Anladık. Siz çok önemli bir boyuta daha işaret ettiniz, evet çok teşekkür ediyorum.

Cansever DOKUZ - Müftülük olarak biraz da bize gelen sorulardan hareketle, günlük hayatta yaşananların değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Buraya gelmeden önce uğraştığımız bir mesele: Sekreteriyle 11 yıllık bir beraberlik ve 2 çocuk. Tamamen gizli; toplumdan, kendi ailesinden ve eşinden habersiz bir evlilik. Ve bundan 10 gün önce ilk eşi ve ailesi meseleyi öğrenince, bey ikinci eve gelmemeye başlamış ve ikinci eş olan hanım, Müftülüğümüzü arıyor. Olayı anlattıktan ve kendi hatasını kabul ettiğini de söyledikten sonra, "10 gün önce eşi ve ailesi öğrendiği için artık bizimle ilişkisini kesti. İki çocuğum var. Arıyorum, cep telefonlarına cevap vermiyor. İntiharın eşiğindeyim, ne yapacağım" diyor. Böyle bir durum var.

Süleyman Ateş hocama saygılarımı sunuyorum; fakat Güneydoğu Anadolu bölgesindeki iki veya üç evli hiç kimse, "bu benim çocuğum, bu da benim ikinci eşim, üçüncü eşim" demekten çekinmez. Bunlar zaten açıktadır, evi ayrıysa veya beraberse bu toplumun gözünün önündedir. Bizim bölgemizde ikinci evlilikler bu olaydaki gibi tamamen gizli olarak cereyan ediyor, bu da kadının ve çocukların haklarının istismar edilmesine sebep oluyor, biz bununla uğraşıyoruz. Süleyman Ateş Hocama tekrar saygılarımı sunuyorum; evet, bu iki çocuk dinen gayri meşrudur diyemeyiz; ama, hukuken bu bey çıkıp da bu çocuklara sahip çıkmazsa, bunlar senin çocuğundur, bakmak zorundasın diyebilecek gücümüz var mı şu anda?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN – Peki, teşekkür ediyorum.

Evet, Süleyman Ateş Bey hocam, hemen sizin kısaca cevabınızı alalım...

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Erkeğin, dinî nikâhla evli bulunduğu hanımından olan çocuklara bakma zorunluluğunu bir kere kendisinin bilmesi lâzım. Çünkü zaten din, ona bu görevi yüklüyor, baba, çocuklarına bakmak zorundadır. Zaten kanunen de gayri resmî evlilikle sahip olunan çocuklar, baba üzerine tescil edilebiliyor. Ayrıca İslâm'da, İslâm ailesinde kadına zulmetmek zaten yoktur ki!.. Karısına zulmeden kimse, dini bir oyuncak haline getiriyor demektir. Yani bunda dinin kabahati yok.

Fakat biz dinin tanıdığı bir hükmü yok sayamayız veya kaldıramayız...

Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Ama affedersiniz Hocam, yani şimdi hoca hanımların dediği şu: O zaman, dini nikâh kıymak suretiyle din oyuncak haline getiriliyor; onu demek istiyorlar.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Tamam, işte biz de diyoruz ki, din oyuncak değildir; onun şehvetinin âleti de değildir. Eğer dinî nikâh yapıyorsa dinin şartlarına uyararak yapması lâzım...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Şimdi o alet etme kapısı açık diyorlar. Diyorlar ki, bu kapı açık, onlar da dini nikâhı böylece alet ediyorlar.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Sevgili kardeşim, biz şahıslara göre hüküm veremeyiz. Dini nikâhla evlenenler, daha sora resmi olarak açık seçik evleniyorlar. Kendi aralarında kıydıkları dini nikâh Allah katında geçerlidir; ama bunu belki gizli olarak yapmışlardır. Gizli olarak yapıp yapmadıklarını bilmiyoruz; yani iki şahidi, belki de beş şahidi olabilir bu nikâhın. Nikâhı kıyan imamın da buna dikkat etmesi lâzım. Nikâh kıydıran kişi bunu oyuncak haline getiriyor, bunu kasten yapıyorsa nikâhı kıyanın buna dikkat etmesi lâzım. Ama adamın niyeti ciddiye...

Peki, şimdi ben size bir şey söyleyeyim. Amerika'da bir şeyh var. Bu adam Yahudi kökenlidir ve samimi olarak müslüman oldu, şeyh oldu. 50-60 kadar Amerikalı insanın da müslüman olmasına vesile oldu. İki hanımla evli. Şimdi bizim kararlarımıza göre zina mı yapıyor bu adam?

Yani bu adamın nikâhı geçerli değil midir? Ne dersiniz? Evet, geçerlidir. O zaman mesele yok. Ben de bunu söylemek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Peki teşekkür ediyorum.

Şimdi, söz Hadi Bey'in, söylenmeyen bir hususa işaret edeceksiniz, değil mi?.. Evet buyurun.

Yrd. Doç. Dr. A. Hadi ADANALI - Sanıyorum evlilikle ilgili hukuki düzenlemeler özellikle Batılı ülkeler göz önüne alındığında daha farklı bir yapılanma arz ediyor. Batıda evlilik kurumu kendini yeniden tanımlanma sürecinde ve bu süreç hukuki boyutuyla birlikte ilerliyor. Herhalde burada yapılması gereken şudur: dinî hükmü hukukla uyumlu hâle getirmekten ziyade, dinin hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak bugün ne yapılması gerektiği üzerinde durmak.

Önümüzdeki 10-20 yıl içinde, aile kurumunun giderek daha da liberal bir şekilde yorumlanacağı ve hukukun da buna ayak uyduracağı kanaatindeyim. Artık sadece erkekle kadın arasındaki evlilikler değil, aynı cinsler arasındaki evlilikler de bazı Batılı ülkeler tarafından meşru olarak görülmekte.

Burada İslâmî açıdan üzerinde durulması gereken husus kurum olarak ailenin korunmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı ailenin korunması noktasında kadın erkek arasında tek eşliliğe ve resmi kayda dayalı nikâh akdini vurgulamalıdır. Bu konunun üzerinde durmanın aile kurumunu koruma açısından daha faydalı olacağı kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Çok teşekkür ediyorum.

Kadriye Hanıma söz veriyorum. Yalnız rica ediyorum, söylenmeyen kısımlar varsa onlar üzerinde duralım.

Kadriye AVCI ERDEMLİ (İstanbul İl Müftü Yardımcısı) - İslâm hukukunun bir bütün olarak uygulanmaması bazı adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zaten nikâhtaki icap-kabul resmi nikâhta da söz konusudur. Fakat birçok insan dualarla evlenip mehir tayin etmenin Allah'ın rızasına daha uygun olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle de dinî

nikâh da istemektedirler. Ama dini nikâh zaman içerisinde farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Gençler sadece flört edebilmek için, evli olanlar da bir başkasıyla birlikte yaşayabilmek için dini nikâh yapmışlardır. Sonra ayrılık aşamasına gelindiğinde, erkek kadına kendisini dinen boşamadığını söyleyerek onu askıda bırakmıştır. Bu durumda kadın kendini hala evli hissettiğinden başkasıyla da evlenememe gibi psikolojik birtakım sıkıntılar yaşamıştır. Veya nişanlı iken sadece daha rahat görüşme amaçlı dini nikâh kıyıldığında ve ileride nişan bozulduğunda kendini dul saymıştır.

Bunların temelinde zihinlerde resmi nikâh-dinî nikâh karışıklığının yattığını biliyoruz. Resmi nikâhta icap, kabul, şahitler veya ilan gibi unsurlar mevcuttur. İnsanları manen rahatlatıcak olan dua ve mehir tayini de yapılsa, ayrıca ikinci bir nikâh merasimine gerek duymayacaklardır. Geçmişte evlenmiş ve çoluk çocuğa karışmış insanlara “sizin resmi nikâhınız yok, dini nikâhınız geçersizdir” demek bir çözüm olmayabilir. Ancak, yeni evlenecek olanlara resmi nikâh kıyılmadan dinî nikâhın yapılmasının caiz olmadığı yönünde verilecek olan fetva bu kargaşanın giderilmesine bir çözüm olabilir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki çok teşekkür ediyorum.

Abdullah Ayan Bey, buyurunuz...

Abdullah AYAN (Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi) – Evlilik konusunda Başkanlığımıza çok sayıda soru geliyor. Hep söylüyoruz, yazıyoruz; dinimize göre başkalarına zulmetmek, başkalarının hakkını ihlâl etmek haramdır diyoruz.

Şimdi resmi olmayan bir nikâhla evlenen kişi caiz olmayan bir şeyi yapmış oluyor. Resmi nikâh olmadığı için, şu veya bu şekilde mutlaka o kadına zulmedecektir. Süleyman Ateş hocamın dediği gibi, bu nikâh geçersiz değildir, bu nikâh geçerlidir, elbette ki zina yapmış olmuyor; ama bize sorulan bu gibi sorulara desek ki, gerçekten siz hakları korumuyorsunuz, kadınlara zulmediyorsunuz, böyle bir nikâh caiz değildir veyahut da uygun değildir desek hocalarımız ne der?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ediyorum.

Bir cümle Hocam, konuyu değiştireceğim; çünkü yarım saatimiz bile yok bakın, tek konuda çakıldık kaldık.

Lütfi ŞENTÜRK (TDV Mütevelli heyeti Üyesi) - Efendim çok kısa.

Az önce söylenmedi, Devletin bu konudaki yetkisi nedir; yani o bu tartışmalarda dikkate alınması açısından söylüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Abdullah Ayan hocamızın sorusuna cevap verseniz diyorum.

Lütfi ŞENTÜRK - Efendim, ona ben şöyledir böyledir demeyeceğim; sadece tartışmalarda dikkate alınmasını öneriyorum.

Hazreti Ömer'in nikâh konusundaki uygulamasıyla ilgili olarak İmam Serahsî şöyle diyor: "Ve fi hâzâ delîlün alâ enne li's-sultani yeden fi'l-enkihâti (Hazret-i Ömer'in nikâh konusundaki yasaklaması devletin bu konuda nikâh konusunda yetkili olduğuna delildir)." Nitekim şu anda Suudi Arabistan devleti, müslüman olan; ancak Suudlu olmayan bir kişinin bir Suudluyla evlenmiş olmasını kabul etmiyor. Hatta bir olay hatırlıyorum; Suudi Arabistan'a girmek üzere havaalanına geldiğinde adamı kabul etmiş, bir de çocukları vardı, onu da almış, kadına demiş ki, sen buraya giremezsin; çünkü devletin izin vermediği bir şekilde evlenmişsin.

Bunu, tartışmalarda dikkate alınması açısından sunuyorum.

Arz ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Evet çok teşekkür ediyorum.

Bu son durumla ilgili Hayrettin Karaman hocama söz veriyoruz.

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN - Haddin uygulanmadığı yerde, biliyorsunuz, tazir uygulanır. Suudî devleti yetkilileri Tazir uygulamış mı? Hayır. Bu şunu gösterir: Aynen Süleyman Ateş Hoca'nın dediği gibi, bu diyaneten geçerlidir, kazaen geçerli değildir; yani hukuken geçerli değildir. Neden? Çünkü o ulülemir dediğiniz, -dedikten sonra biraz sükût ediyorum- o ulülemir dediğiniz; orası, burası, şurası bir karar almış, bir kanun çıkarmış; ben bunları evli saymayacağım demiş. Dediği için de saymıyor adam, o onun hakkı. Ama bu, bu kişilerin evliliklerinin dinî

bakımdan batıl olduğu, hükümsüz olduğu, bu kişilerin zina ettiği, dünyaya gelen çocuklarının gayri meşru olduğu mânasına asla gelmez.

Bunun ötesinde, arkadaşlar birtakım tedbirlerden bahsediyorlar. Bir tek cümle daha söyleyeyim: Tabii, zulüm oluyor ve zulmü önlemek için elden ne geliyorsa o yapılmalı. Bunda hiç şüphe yok. Fakat resmi evliliklerde zulüm olmuyor mu? Peki, gayri resmi evliliklerde adalet olmuyor mu? Bu, standart bir şey mi? Bu konuda bir istatistik var mı elinizde? Türkiye’de resmi evlilik yapmış kişiler arasında karısına zulmetmiş, çocuklarının hukukunu yerine getirmemiş olan kaç kişi var? Yine bu, Türkiye’de Doğudan Batıya kaç kişi? Sonra mesele ikinci değil, birinci; yani Türkiye’de problem biriyle ilgili. Türkiye’de bir tek hanım almış ve resmi nikâh yaptırmamış şu kadar insan var. Bir kere birinci derecede bunu nazarı itibara alacaksınız.

Ve soruyorum: Bir istatistik yaptınız mı? Böyle bir tek evlilik yapmış, resmi kayıt da yapmamış; ama Allah’tan korktuğu için, örf ve âdet öyle cereyan ettiği için, vicdanı olduğu için, İslâmî çevresinin zaten buna müsaade etmeyeceği için resmi evlenenlerden daha ziyade adalete riayet etmiş mi? Ben bir tarafa ağırlık veriyor falan değilim. Yalnız bana bu mütalaalar hep tek taraflı, yalınkat, tek yanlı, bir taraftan bakarak gibi geldi.

Bunu arz etmek istedim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Çok teşekkür ederim, farklı bir zaviyeden bakış oldu.

Şimdi saatime bakıyorum, 23 dakikamız var değerli meslektaşlarım. Onun için bu konuya kifayeti müzakere diyelim.

Diğer konuları da atlıyorum.

Şöyle 20 dakika da boşanma, boşanmada kocanın yetkisi konusuna ayıralım.

Şimdi isim almıyorum, ama lütfen rica ediyorum, çok kısa kısa konuşalım. Dedim ya; leb demeden leblebiyi anlıyor bu insanlar çünkü.

Evet, buyurun Nihat Dalgın.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Muhterem hazirûnu saygıyla selâmlıyorum.

2002 yılındaki 1. İstişare Toplantısında da müslüman-gayrimüslim evliliği tartışılmıştı. Ve orada...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Hayır o değil, boşanma. Konuyu oraya getirmiyorum artık, çünkü çok yakında olan soruna gelelim. Boşanmada kocanın yetkisi konusuna... Siz madem başladınız, bir cümleyle hemen bitirin.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Hocam, dolayısıyla orada dördüncü komisyonda müslüman bayanlarla gayrimüslim erkeklerin evliliği tartışılmıştı ve bir sonuca vardırılamamıştı. İleriye dönük olarak konunun detaylı bir şekilde çalışılması gerektiğine vurgu yapılmıştı...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Siz kendi fikrinizi, söyleyin.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Dolayısıyla, ben geçen seneler içerisinde bu konuda çalışma yapmayı kendim için bir görev olarak algıladım ve bu konuda bir çalışma yaptım, bu çalışmayı kitap olarak yayınladım aynı zamanda. Onun sonucundan birkaç cümle okuyacaktım, müsaade etmiyorsunuz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Siz kısaca bir iki cümleyle özetleyin.

Prof. Dr. Nihat DALGIN – Söz konusu kitap çalışmamız "*İslâm Hukukuna Göre Müslüman-Gayrimüslim Evliliği*" diye yayınlandı.

Çalışmada ulaştığım kanaatime göre, konu temelde iki yönlü ele alınmalıdır. Birinci yönü, yani Müslüman erkeğin gayr-i Müslim bir bayanla evliliği; İbrahim Bey'in de ifade ettiği gibi, müslüman erkeklerin gayrimüslim bayanlarla evliliklerine zannedildiği gibi, ulu orta müsaade edilmemesi lâzım. Bu tür evlilik çok özel durumlarda, devletin de toplumsal maslahat görmesi ve bu nedenle müsaade etmesi halinde, zaman, mekân ve şahıslar açısından verilen müsaade ile sınırlı olmak kaydıyla uygulanabilecek bir evlilik şekli olarak görülmelidir. Yani, Müslüman erkeğin gayrimüslim bayanlarla evliliğine toplumsal maslahat lehine kısıtlamalar, hatta süreli yasaklamalar getirilebilir diye düşünüyoruz. Bunun delilleri çalışmamızda mevcut olup, bu konuda en meşhur örnek Hz. Ömer'in gayrimüslim bayanla evlenen valisine talimat göndererek,

valinin bu hanımından boşanmasını istemesidir. Meselenin ikinci yönü ise, Müslüman bayanın gayrimüslim erkekle evlendirilmesidir ki, buradaki gayrimüslim erkekte kasıt, Müslüman olmayan herhangi bir erkek olup, ehl-i kitap erkekler de buraya dâhildir. İslam tarihi boyunca benimsenmiş olan ortak kanaat; Müslüman kadının yalnızca Müslüman bir erkekle evlenebileceğidir. Müslüman olmayan bir erkekle Müslüman kadının evlenmesi İslam açısından yasaktır, böyle bir evliliğin naslarla yasaklanmış olduğu kanaati üzerinde mezhep müçtehitlerimiz ittifak edilmiştir. Bu yasaklamanın delilleri olarak, akli nakli deliller ileri sürülmüştür ki, kanaatimize göre de hem bu görüş hem de delilleri hakkında klasik dönem âlimlerimiz isabet etmişlerdir. Yani Müslüman bayanın ehli kitaptan da olsa, gayrimüslim bir erkekle evlenmesinin yasak oluşu içtihatla değil naslarla sabittir, bireysel ve toplumsal maslahat da İslam'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi, bugün de bunu gerektirmektedir.

Boşama yetkisiyle alâkalı da âcizane doçentlik çalışmam oldu. "İslâm Hukukuna Göre Boşama Yetkisi" isimli yayımlanmış kitabımız mevcuttur.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki evlenenlere ne diyorsunuz? Şu anda Avrupa'da bayan müslümanım diyor; ama gayrimüslimle evlenmiş?

Prof. Dr. Nihat DALGIN - O evliliğin caiz olmadığı kanaatindeyim, ayrılmaları gerekir diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Boşama yetkisi noktasında da, klasik anlayışta olduğu gibi, İslâm'ın boşanma sistemi nevi şahsına has bir sistemdir; ne hususi boşanmaya, ne de kazai boşanmaya benzer. Yani, İslâm'a göre boşama yetkisi bir yönden kocanın elindedir; belli şartlarda kadının da boşama yetkisi vardır, hâkimin de boşama yetkisi kabul edilmiştir, buna göre İslam boşama yetkisinin kime ait olduğu hususunda farklı bir sistem benimsemiştir. Kocanın boşama yetkisi vardır; fakat boşama yetkisi kocanın tekelinde değildir; ama kocanın boşama yetkisi vardır. Arz ettiğim gibi, belli şartlarda kadının da, mahkemenin de, hâkimin de boşama yetkisi vardır.

Yine günümüzde erkeğin eşini, mahkeme huzurunda olmaksızın, kendi evinde, işyerinde ve benzer ortamlarda hususi olarak boşamasından kaynaklanan problemlerin asgariye indirilebilmesi için, kanaatime göre, boşama yetkisini kocanın veya tarafların elinden almadan, bu yetkiyi kullanma hususunda yasal birtakım düzenlemelere gidilebilir, örneğin; boşama yetkisine sahip olan tarafın/tarafların bu yetkilerini mahkemede veya boşandırma dairesi gibi belli bir merci huzurunda kullandırma şeklinde bir proje üretebiliriz diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Somut olgular üzerine atıf yaparak konuşursak daha yararlı olacağı için şunu diyeyim: Mesela hanımefendi dedi ki, üniversitede kendi aralarında nikâhlanmışlar, sonra kız ben boşanıyorum diyor, erkek boşanıyorum diyor?

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Kız boşanmak istiyor, erkek razı değil; biz onu çok rahatlıkla boşarız. Erkek bağırsa da çağırsa da, boşanmak isteyen kadın boşanabilir, yani boşama erkeğin tekelinde değildir. Ama şunu arz etmek istiyorum: Biraz önce de söylendiği gibi; işte, resmi evlilikler dışındaki evlilikler caiz midir, değil midir? Sayın hocalarım güzel açıklamalar getirdi. Ben de bu çalışmamda boşamayı bu anlamda dile getirmeye çalıştım. Yani İslâmî anlayışa göre bir boşanma prosedürü ortaya konsa, o boşanma prosedürünün dışında kişi yetkisini kullansa bu boşanma geçerli sayılır mı sayılmaz mı? Sayılmayacağı kanaatindeyim ve bunun İslâm'ın devlet başkanına verdiği yetkiler dairesine gireceği, ayrıca İslam devletinin yürütmekte olduğu şer'î siyaset kapsamına gireceği ve boşama yetkisini kullanma hususundaki maslahatın da böyle olacağını düşünüyorum. Burada şunun da altını çizelim, biz bu teklifimizle boşama yetkisine sahip olanların elinden Kur'an ve Sünnet'in verdiği yetkilerini alarak haklarının gasb edilmesini savunmuyoruz, savunduğumuz şey, bu yetkinin nasların ruhuna uygun bir şekilde kullanılmasını sağlayıcı, en az pişmanlık verecek tarzda kullanılmasını sağlayıcı bir düzenlemenin yapılabileceğidir, bu tür düzenleme yapmanın nasların ruhuna aykırı olmadığıdır.. Konuyla ilgili deliller uzun uzadıya çalışmalarımızda mevcuttur.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Nihat Bey, vaktimiz tamam.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Hocam, söylenmemiş olan birtakım şeylere dikkat çekeceğim.

Hocalarımın ifade ettiği şeyler doğru; ancak kanaatimce şu kargaşa yaşanıyor: Boşanma hakkıyla boşama yetkisi farklı olmalı. Boşanma hakkı noktasında hocamızın okuduğu âyet-i kerîme gereğince kadın ve erkek eşittir; ama boşama yetkisi noktasında eşitlik yoktur. Şöyle ki; boşama tek bir uygulamadan ibaret değil; talâk var, tefrik-i talâk var, hulu var, tefrik var. Ben derslerimde şöyle anlatıyorum: Okulun iki girişi vardır, bir öğretmen girişi, bir öğrenci girişi. “Öğretmen girişinden öğrenci girmek yasaktır” demek “okula öğrenci giremez” demek midir? Hayır, öğrencinin girişi farklı. Dolayısıyla, “talâk erkeğindir” demek, “kadının hiç boşama yetkisi yoktur” anlamına gelmez. Doğrusu, talâk erkeğin boşanma yoludur, bunun böyle olduğu hadislerle de sabittir, ilgili âyetlerden de işaret yolu ile bu durum anlaşılmaktadır. Ancak, bu, kadın boşayamaz demek değildir. Kadın hulu/muhalea yoluyla boşar, kocasıyla anlaşır, tefviz-i talâk yoluyla boşar. Bu yollardan birisiyle boşanma konusunda kocasıyla anlaşamazsa mahkemeye boşanma davası açar, gerekçelerini dile getirir, gerekirse ispatlar ve neticede hâkim eşleri boşar ki, buna İslam fıkında tefrik denir. Yani, koca “ben boşamıyorum” dediği halde klasik anlayışımıza, fıkımıza göre bile kadın boşanabilir.

Bir de şunu ifade edeyim: Boşama yetkisinin kadın ve erkeğin elinden alınarak mahkemeye devredilmesinin sıkıntılarını modern hukukçular da yaşamış olmalı ki, günümüzde boşama yetkisinin hâkimin tekelinde olduğu şeklindeki anlayış kırılmıştır. Yani boşama yetkisi hâkimin tekelinden alınmıştır. Anlaşma yoluyla boşanma şeklinde ek kanun maddesi çıkarılmış, buna göre; karı - koca “biz anlaştık, şu protokolle boşanıyoruz” diye hâkime gidince, artık hâkimin “beni ikna edin” deme gibi bir lüksü yoktur. Hâkimin yapacağı şey, bu eşlerin boşanma taleplerini işleme alıp onların boşanma kararlarını tescil etmektir. Yani bu durumda hâkim tıpkı evlendirme, nikâh memurluğu gibi, boşanma kararını tescil ediyor, yoksa eskiden olduğu gibi, bizzat kendisi onların ayrılmasının gereklilik arz ettiği, bir arada hayat sürmelerinin imkansızlaştığı gibi, bir kanaate sahip olması istenmiyor, boşanma kararını hâkim değil eşler veriyor artık. Kanaatimce Diyanet İşleri Başkanlığımızın yapacağı şey, vaizlerimizin, müftülerimizin en azından Sünnî talâk sürecini halkımıza iyi anlatmalarını sağlamak olmalıdır ki, bu taktirde, sudan bahanelerle boşanmaların ciddi anlamda önüne geçilmiş olur. Boşanma kararı geniş bir sürece yayılarak, hemen akabinde pişman olunacak boşanma kararları verilmemiş/beyan edilmemiş olur. Bu sayede de, boşanmadan doğan birçok problemin zuhuru önlenmiş olur. Sünnî talâk sürecinin en büyük

faydası; gerçekten boşanma noktasına gelmemiş ve gerçekten boşanmaya karar vermemiş olan eşlerin yuvalarının yıkılmasına mani olmaktır. Yoksa Sünni talâk sürecinin takip edilmesini savunmak, tavsiye etmek, anlaşılmayan, mutlu bir birliktelik oluşturamayan ve bu birlikteliği oluşturmaları da imkânsız görünen eşlerin boşanmalarını yasaklamak ya da boşanmaları önüne aşılmaz engeller koymak anlamında anlaşılmalıdır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Sayın Başkan, müsaade ederseniz konuya açıklık getirmeye katkı açısından çok kısa bir açıklama yapabilir miyim?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Buyurun Sayın Beşir Gözübenli.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Benim kanaatime göre, İslâm aile hukukunda boşanma konusuyla ilgili netleştirilmesi gereken en önemli problemlerden birisi, normal şartlarda kocaya ait olan boşama yetkisinin üçünün de devredilip edilemeyeceğidir. Bilindiği gibi klasik fıkıh kitaplarındaki bilgilere göre kocaya ait bu yetkinin bir boşama için geçerli olması kaydıyla devredilmesi genel kabul görmüş gibidir. Ancak, nikâh esnasında eşlerin karşılıklı olarak anlaşmaları halinde kocaya ait boşama yetkilerinin tamamen üçüncü şahıs veya şahıslara (hakem veya hakimlere) devredilmesi konusu fazlaca öne çıkmıyor. Benim bu konuda ulaştığım kanaate göre, İslâm aile hukukunda normal şartlarda kocaya ait olan boşama yetkisinin tamamı hakeme veya ilgili mahkemeye devredilebilir. Koca boşama yetkilerini tamamen devredince kendisinde boşama yetkisi kalmaz.

Buna göre evlenmeye karar veren çiftler resmi nikâhla evlilik için başvururken, her ikisi de boşama yetkisinin ilgili mahkemeye ait olduğunu kabul etmektedirler. Yani böyle bir başvuru aynı zamanda erkek açısından boşama yetkilerinin devredilmesini kabul ettiğinin taahhüdüdür. Zira resmi nikâh için başvuran taraflar medeni kanunun verdiği hak ve yetkilere göre bir nikâh akdi yapmayı kabul etmektedirler. Bilindiği gibi Medeni Kanun da evlilikte kişilere boşama yetkisi vermeyip, sadece boşanma için ilgili

mahkemeye dava açma hakkı tanımaktadır. Taraflar kurulacak bu evlilikte boşama yetkisinin kanun gereği ilgili mahkemeye ait olduğunu kabul etmiş oluyorlar ki boşama yetkisi mahkemenin tüzel kişiliğini temsilen görevli hâkimdedir. Buna göre resmi nikâhla evli olan çiftlerin ayrıca boşama yetkisi söz konusu değildir.

Yani İslâm hukukuna göre normal şartlarda boşama yetkisi erkeğe ait iken, resmi nikâhla erkek boşama yetkisini ilgili mahkemeye devretmiştir. Dolayısıyla da resmi nikâhla kurulan bir evlilikte, sonradan dinî nikâh da yaptırmış olsalar bile, kocanın yapmış olduğu boşama geçersizdir; böyle bir durumda boşama yetkisi olmadığı için kocanın boşamaya dair kullandığı ifadeler lağv, yani hükümsüzdür.

Aile kurumunun ayakta kalabilmesi için, tarafların fevri davranışlardan uzak durmalarının hayati önem taşıdığı açıktır. Boşamayla ilgili Kur'an ve Sünnette öngörülen prosedürde, İslâm'ın değerler sisteminde çok önemli bir yere sahip aile müessesesine dair konularda karar verirken, hissi ve fevri davranışlarla değil, aklı selimle davranılmasını sağlamak üzere zamana yayma anlayışının getirildiği bilinmektedir. Bu kapsamda, ailelerin fevri davranışlar sonucu verilen acele kararlarla yıkılmaması için, özellikle boşama yetkisinin karı ve kocanın taraflarından seçilecek birer hakeme devri konusundaki ayetin (Nisâ, 4/34), fakihlere günün şartlarına göre yeni alternatifler üretilebilmeleri hususunda hayati mesajları havi olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Ancak burada önemli bir metodoloji problemine dikkat çekmekte yarar görüyorum ki o da, İslam aile hukukuyla ilgili konularda dini hüküm - hukuki hüküm şeklindeki bir ayrımın çok zor olduğudur. Bu açıdan özellikle ayet ve hadislerde evlilik öncesi muharrematın yanında, evlilik sürerken tarafların yemin, îlâ, zihar gibi davranışlarıyla oluşabilecek haramlıklara dair de hükümler bildirildiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Evliliğin devamına bile engel olabilecek bu tür dini/hukuki sonuçlara sebebiyet verecek davranışların, boşama yetkisinin devredildiği evliliklerdeki etkisinin de, burada bütün boyutlarıyla (ariz-amik) incelenerek tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Fikhî bir konuda görüş beyan edilirken, o konunun değerler sistemimizdeki konumunu bütün uzantılarıyla ortaya koymamız gerektiği katılımcıların malumudur. Bu kapsamda öncelikle Hz. Ömer'in (r) boşama konusundaki uygulamalarının yasama yetkisine dayandırılıp dayandırılmadığı hususunun da netleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim. Saygılarımla.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ederim.
Evet, İsmail Hakkı Ünal hocam.

Prof. Dr. İ. Hakkı ÜNAL - Teşekkür ediyorum.

Nihat Bey'in bahsettiği husustan belki bir adım daha ileri bir şey söylemek ve bunu İslâm hukuku hocalarımıza sorarak onların bunun tartışmasını sağlamak istiyorum.

İslâm hukukunda zikredilen boşama usulleri benim gördüğüm kadarıyla tamamen cahilî örfünden birebir adapte edilmiş şeyler. İslâm hukukunun yaptığı veya Kur'an'ın yaptığı bu boşamaya ilgili âdetin, geleneğin istismarını önlemek ve bunu belli sınırlar altında tutmak.. Yani şunu ifade etmek istiyorum: İslâm'a has, İslâm'a münhasır bir boşamadan bahsedildi. Hâlbuki bu, gelenekte eskiden beri var olan bir şey. Yani Cenâb-ı Hakk'ın insanlar için ibtidaen tayin ettiği bir şey gibi görünmüyor Kur'an'a bakınca.

Nihat Bey dedi ki, biz bugün resmi mercilerin önünde bu yetkiyi erkeğe kullandırsak. Böyle yapana kadar yetkili merciler böyle bir boşama; yani erkeğin tek taraflı boşaması geçerli değildir deseler, İslâm'a göre nedir bunun durumu? Yani, bu diyanî midir, kazaî midir, İslâm'a göre bu olur mu? İslâm hukukçularımız buna ne derler? Bana olur gibi geliyor. Yani, böyle tek taraflı kişisel bir boşama yetkisi dinen de, hukuken de geçersizdir dense ne olur? Onu arz etmek istiyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Teşekkür ediyorum.
Evet, Hüseyin Bey.

Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü.

Biliyorsunuz Kur'an-ı Kerimde boşanmayla ilgili olan âyetlerin hemen hemen hepsinde boşanma erkeğe izafe ediliyor; yani "eşlerinizi boşadığınız zaman, eşinizi boşadığınız zaman" deniliyor. Tabii, Cahiliye dönemindeki boşamalar böyle olabilir; ama Kur'an-ı Kerim bunu kabul etmiş, artık o İslâmî olmuş, dinî olmuş. Ayrıca, Peygamber Efendimizin hadis-i şeriflerinde de var; Hz. Peygamber, boşamanın erkeğe, iddetin kadına ait olduğunu bildiriyor. Veya başka kinai ifadelerle, boşamanın erkeğin elinde olduğunu söylüyor. Hocalarımız hatırlarlar, hadis-i şerifi "et-talâk li-men bi yedihi's-sâk"

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Evet nereye gelmek istiyoruz?..

Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Yani şunu demek istiyorum: Erkeğin boşamasını bugün biz boşama değildir diyemeyiz kanaatimce; o, boşamadır. Ama şunu belki yapmamız gerekir: Özellikle...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Yani metinler müsaade etmez diyorsunuz?

Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Evet metinler müsaade etmez. Ama şunu yapabiliriz: Mümkün mertebe fıkıh edebiyatından, hadis-i şeriflerinden yararlanarak bu boşanmanın, özellikle istenmeden yapılması, bu lâfların kullanılması veya bu gibi hallerde en esnek durumu esas alıp ona göre bir sonuca varabiliriz gibi düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki.

Evet, Ali İhsan Bey buyurun.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK - Ben bir açıklamadan ziyade soru sormak istiyorum.

Değerli arkadaşlarımdan, kıymetli hocalarımdan öğrenmek istediğim husus şu: Biz, boşama yetkisi erkeğe ait bir haktır derken, dinî açıdan bunun dayandığı temeller nelerdir? Yani bu sadece Kur'an'daki bazı ifadelerden çıkardığımız bir sonuç mudur? Hakikaten erkeğin ailedeki durumundan ötürü varılan bir sonuç mudur? Bunu, ilgili hocalarımdan cevap vermesini istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki.

O zaman hemen yanınızdaki Abdülaziz Bayındır Bey'e soralım.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Gördüğüm kadarıyla arkadaşlarımız "metin" derken fıkıh metinlerini kastediyorlar. Hâlbuki kastedilmesi gereken Kur'ân olmalıdır.

Kur'ân'da "Talâk" adını taşıyan bir sûre var. Orada "...iza tallaktümü'n-nisâ..." (Talâk, 65/1) buyrularak kadınlar talâk fiilinin mefulü, erkekler faili yapılıyor. Kur'ân'da bir de iftidâ vardır. İftidâ, kadının boşama hakkıdır. Peygamberimiz ve sahabe onu uygulamıştır. Sonra bu hak kadının elinden alınarak yerine "hul" diye bir şey verilmiştir. Bu kelime ne Kitap'ta ne Sünnette vardır.

Talâk meselesine gelince, Nihat Bey'in söylediği birebir Talâk sûresinde yer alır. *"Karılarınızı boşadığınız zaman iddetleri içinde boşayın"* buyrularak boşanacak kadının âdetli olmayıp temiz olması, bu temizlik süresi içinde erkeğin onunla ilişkiye girmemiş olması şartı getirilmiştir. Âdetliyen boşanırsa geçersizdir. İlişkide bulunduğu temizlik döneminde boşanırsa geçersizdir. Ayrıca boşama esnasında şahit bulundurmak da gerekir. Şahit bulundurulmazsa yine geçersizdir. Bunlar, ilgili âyetlerden çıkardığımız hükümlerdir.

Bir iddet dönemi içerisinde birden fazla boşama da olamaz. Erkek ayrılacaksa da devam edecekse şahit getirmek zorundadır.

Bir de, Nisâ sûresinin 35. âyetinde, "fe'b'asû hakemen min ehlihi ve hakemen min ehlihâ..." (Nisâ, 4/35) emri vardır. Eşlerin ayrılacağı endişesi ortaya çıkınca erkeğin ve kadının ailesinden birer hakemi devreye sokmak ve eşleri barıştırmaya çalışmak gerekir.

İddet süresi içinde kadın evden çıkamaz, erkek de çıkaramaz. Allah bunları haram kılmıştır. Eşler, üç aylık dönemi birlikte geçirecekleri için çok büyük bir problem yoksa evliliğin devamı sağlanabilir.

Bence talâk ve nikâh konusunda asıl problem, tarihî mirasın Kur'ân ve sünnetle uyuştuğunu zannetmemizdir. Eğer bu mirası Kur'ân ve onun uygulaması olan sünnet ışığında gözden geçirebilirsek problemleri kolayca çözeriz. Bu arada ben sünneti ayrı bir kaynak olarak kabul etmiyorum, Sünnet, Kur'ân'ın uygulamasıdır, bu anlayışı Peygamberimizde ve sahabede görüyoruz. Daha sonra oluşan farklı bakış, sonuçları ciddi mânada değiştirmiştir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Ali Bey cevabını aldı mı?.. Hayır, almamış.

Hocam, zaten Kur'ân ve sünnete dayalı bilgiyi, başlangıçta dediğim gibi, üretirken iki değişken çok önemli. Yani tarihi mirası anlamak,

kavramak, değerlendirmek, oradan yararlanmak, bir de bu günün şartları içerisinde naslara ve metinlere bakabilmek. Bu iki değişken tabii son derece önem arz ediyor. Orada ne kadar becerikliyiz; tabii o önemli.

Ali Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK - Ben genelde şunu görüyorum: Kur'an'daki bazı ifadelerin eril (müzekker) veya dişil (müennes) olmasından hareketle böyle bir yetkinin çıkarıldığını yahut verildiğini söylüyorlar. Ben bunun dışında, erkek kadından daha farklı olarak hangi özelliklere sahip ki, erkek ondan dolayı bu konuda yetkin kılınmıştır? Anlamak istediğim husus budur.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki.

Kadriye Hanım çok önceden söz istediği için kendisine çok kısa bir söz verelim.

Kadriye AVCI ERDEMLİ - Boşama yetkisi pratikte erkeğe sözlü olarak verildiği için, erkek her kızdığında karısına değişik gerekçelerle "boş ol" diyebilmektedir. "Annene gidersen boş ol", "falanla görüşürsen boş ol" gibi sürekli basit gerekçelerle kadını üç defa boşayabiliyor ve kadın da dinen boşanmış oluyor. Sonra akılları başlarına gelince, 'biz ne yaptık' diye üzülüp çözüm aramaya başlıyorlar. Oysa Abdülaziz Hocamın da az önce belirttiği gibi bu durum o kadar basit değil, Kur'an-ı Kerim'deki ilgili âyet-i kerime iki şahit getirme konusunda çok açık ve vücup ifade eden bir kiple geliyor. Şiîler, Zahirîler, günümüzdeki bazı Sünnî âlimler de bunun vücup ifade ettiğini kabul ediyor ve şahitli boşamayı şart koşuyorlar. Oysa birçok Sünnî âlim bunu mendup olarak yorumluyor. Az önce belirttiğimiz gibi, İslâm hukukunun bütün olarak uygulanmamasından doğan bu tür kargaşaların ortadan kalkması için boşamaların şahitler huzurunda mahkeme yoluyla olması ve ancak üç mahkemeye üç talâkın gerçekleşmesinin bir çözüm yolu olabileceğini düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Ali Bakkal Bey, çok kısa hemen belirtiniz.

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Efendim, ben Beşir Gözübenli Bey'in ilk görüşüne katılıyorum. Talâk konusunda tamamen erkeğin talâkı geçersiz, dedi.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki onu anladık.

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Erkeğin talâkının geçersizliği konusunda fetva vermemiz mümkün görünmektedir. Ayrıca böyle yaptığımız zaman erkeğin elinden eşinden ayrılma hakkını tamamen almış olmuyoruz. Çünkü mahkemeye müracaat etmek suretiyle haklı olduğu durumlarda eşinden ayrılabilir. Kur'ân-ı Kerîm'de evlilik mîsak-ı galîz olarak ifade edilmiş. Bu ağır sözleşmeyi gereksiz yere bozanlar çoğalırsa, talâk yolunun tamamen kapatılabileceği kanaatindeyim. Ulû'l-emr'in mubahlar konusunda sınırlama getirme hakkının bulunması kuralından hareketle, talâkın geçersiz sayılması suretiyle evliliğin sona erdirilmesi konusunda sınırlama getirilmesinin mümkün olduğunu düşünüyorum. Ancak mahkeme yolu açık olduğu için, talâk yolunun kapatılmasıyla ayrılık hakkı tamamen erkeğin elinden alınmış sayılmaz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Siz de Beşir Bey gibi düşünüyorsunuz yani?..

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Onun gibi düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Tamam.

Başka?..

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Talâk'ın zorlaştırılması noktasında fetva verilmesi gerektiğini ifade ediyorum. Ben öyle düşünüyorum, yani Din İşleri Yüksek Kurulumuz ihtiyaç hâsıl olduğu zaman talâkı zorlaştırıcı fetvalar verebilir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Mesela zorlaştırıcı bir fetva verir misiniz, hemen.

Prof. Dr. Ali BAKKAL - En azından şahitsiz talâkın geçerli olmayacağına dair fetva vermesi gerektiğini düşünüyorum, şu zamanda. Ancak, benim asıl söylemek istediğim şey şudur: Evlilikler bir nevi pamuk ipliğiyle bağlı. Evlilik bağının bir erkeğin dudağından düşüncesizce çıkan bir sözle sona erdirmesi gerçekten uygun değil, zamanımızda. Talâkın zorlaştırılması gerekiyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Peki çok teşekkür ediyorum.

Recep Kılıç Bey, hemen kısaca.

Prof. Dr. Recep KILIÇ - Ben ele alınan konuların muhtevasından ziyade bu konuların ne kadar "dinî mesele" olduğu üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmek istiyorum. Bu problemler esasen özünde dini karakterli değil, hukuk ve siyasetten kaynaklanan sosyal problemler. Bundan dolayı da bu toplantıda ne kadar tartışsak tartışalım bu problemleri çözebilmemiz mümkün görünmüyor. On yıllardır aynı problemleri tartışıyor olmamızın arka planında, meselelerin özünde dinden kaynaklanmıyor oluşu bulunmaktadır.

Dile getirmek istediğim esas mesele, yöntem ile ilgilidir. Güncel dinî meselelerin tespit edilmiş yöntemini kast ediyorum. 2007 yılında, küreselleşme çağındayız. Avrupa Birliğine üyelik yolundayız. 70 milyonluk Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınırları içinde yaşıyoruz. Şu anda üzerinde konuşulan konu, toplumun ancak belli bir kesiminin günceli gibi gözüküyor. Bu konunun 70 milyonu ne kadar ilgilendiriyor olduğunu düşünmemiz lazım. Acaba 70 milyonluk bir topluma iman, ibadet ve ahlakla ilgili din hizmetleri sunacak bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, o bütünün ya da ortalama toplum katmanlarının güncel dinî meselesini nasıl tespit edebilir? Bu bir yöntem sorudur ve meselelerin tespitinden önce, bu meselelerin kendisiyle tespit edileceği yöntem üzerinde mutabık kalınmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki güncel dini meseleleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'na sorulan fetvalar belirliyor; dolayısıyla sorulan fetvalar bizim daha genel konuşmamıza imkân vermiyor. Kanaatimce Diyanet İşleri Başkanlığı, doğusundan batısına, güneyinden kuzeyine, yedisinden yetmişine bütün toplum kesimlerini kuşatacak ve bütün cinslere hitap edecek bir tarzda, sosyal bilimlerin yöntemlerini esas alarak, bu güncel dinî meseleleri tespit etme yoluna gitmelidir. Bunu yapması halinde hem ortalama toplum katmanıyla iletişim kurması kolaylaşacak,

hem de küreselleşme sürecindeki günceli yakalayabilme imkânı bulacaktır.

Ben felsefeyle ilgilenen bir insan olarak belli bir toplum kesiminin, evlilik ve aile kurumuyla ilgili günceline işaret etmek istiyorum. O da, - Hadi Adanalı Bey kısaca işaret etti- bugün Avrupa Birliği'nin dört ülkesinde aynı cinsten insanların evliliği yasal hale geldi. İsveç Kiliseler Birliği bu evliliği dinen onayladı. Türkiye'de 2005 yılında Kaos Eşcinseller Derneği yasallaşma sürecini başlattı.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Sonuca gelelim, lütfen.

Prof. Dr. Recep KILIÇ - Sonuç şudur: Türkiye'de belli bir toplum kesiminin günceli bugün, doğrudan doğruya evliliğin tanımı veya mahiyeti ile ilgilidir. Artık Türkiye'de erkekle kadının evliliğini değil erkekle erkeğin, kadınla kadının evliliğinin meşruiyetini teolojik ve etik açıdan tartışan toplum kesimleri bulunmaktadır. Medyada günceli takip edenler haberdardır; 2005 yılında Almanya'da bir Türk eşcinsel Ankaralı bir başka eşcinsel ile evlendi. Üniversite muhitlerinde ve belli bir toplum kesimindeki insanlar bunun "*insan doğası*"nın bir gereği olduğunu savunuyorlar. Bu durumda evlilikle ilgili güncel dini mesele; insan doğasının teolojik, felsefi ve bilimsel açıdan nasıl tanımlanacağı; eşcinselliğin insan olmanın doğal bir sonucu olup olmadığına kimin, nasıl karar vereceği ve bu karar verme konusunda otoritenin kim olduğu meselesidir. Şimdi Başkanlık mensubu veya İlahiyat Fakültelerinin akademisyenleri olarak üzerinde yoğunlaşılması gereken güncel dini bir mesele de budur. Bu gibi konuları, "sapkınlık" diyerek geçiştirebiliriz; âyet-i kerîmeler bunları reddediyor diyerek sorunu örtebiliriz. Ama unutmayalım, Hollanda'da Fas kökenli bir imam bunlara sapkın dedi, adama Hollanda'yı dar ettiler. Yarın Türkiye'de nasıl kültürel bir ortam ile karşılaşacağımızı bilmiyoruz. Dolayısıyla evlilik kurumunu bu küreselleşme çağında *insan doğası* bazında nasıl koruyabiliriz; mevcut anlayışımızı teolojik olduğu kadar etik ve bilimsel bir zeminde nasıl temellendirebiliriz? Gibi sorular üzerinde de düşünmemiz lâzım.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Yani güncel dinî meselelerin tespitine yönelik eleştiri yapıyorsunuz.

Prof. Dr. Recep KILIÇ - Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Ben teşekkür ediyorum.

Mehmet Bey, çok kısa lütfen.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Tabîî, herkes kendine göre bir sonuç çıkarabilir; ama Kur'an-ı Kerim'de bu konu genel ilkeler bazında şu şekilde düzenlenmiştir: "Ve le-hünne mislû'İlezî aleyhinne bil ma'rûf... Maruf ölçüde kadınların vazifeleri kadar hakları vardır" (Bakara, 2/228). Hak ve hukuk düzenlemesinin esasını bu âyet teşkil eder. Ama erkekler için bir derece vardır: "Ve li'r-ricâli aleyhinne dereceh..." (Bakara, 2/228). O derece de, "er-ricâlü kavâmüne ale'n-nisâ..." (Nisa, 4/34) âyetinde ele alınır. Kavvamlığın da iki bedel karşılığında olduğu ifade edilir. O iki bedeli ödemeyen erkek asla ve asla kavvam olamaz. Dolayısıyla kavvamlıkla ilgili yetkileri de kullanamaz. Davul kimin omzundaysa tokmak onun elinde olmalıdır. Kur'an'ın getirdiği hak anlayışı budur. Az önce sözünü ettiğim, fıkıh kitaplarının anlattığı nikâhta davul tamamen erkeğin omzundadır. O yüzden fıkıha göre tarif edilen nikâhta talâk yetkisinin tamamıyla erkeğin elinde olması hikmet gereğidir. Ama bugün bizim adına "evlilik" dediğimiz kurumda bu sorumluluk, evliliğin bütün sorumluluğu paylaşılmış ve üstelik kadınların aleyhine baskın gelecek şekilde onların omuzlarında temerküz etmiştir.

Bu itibarla, Kur'an'ın "ve le-hünne mislû'İlezî aleyhinne bil ma'rûf..." ilkesinin gerçekleşmesi için bugün bu yetkinin üstlenilen sorumluluğa paralel olarak paylaştırılması, paylaşılması mümkün değilse bunun bir üst merci olabilecek aile meclisi tarafından kullanılması gerekmektedir.

Arz ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ediyorum.

Nihat Bey, vaktimiz tamam.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Hocam, söylenmemiş olan birtakım şeylere dikkat çekeceğim.

Hocalarımın ifade ettiği şeyler doğru; ancak kanaatimce şu kargaşa yaşanıyor: Boşanma hakkıyla boşama yetkisi farklı olmalı. Boşanma hakkı noktasında hocamızın okuduğu âyet-i kerîme gereğince kadın ve erkek eşittir; ama boşama yetkisi noktasında eşitlik yoktur. Şöyle ki; boşama tek bir uygulamadan ibaret değil; talâk var, tefrik-i talâk var, hulu var, tefrik

var. Ben derslerimde şöyle anlatıyorum: Okulun iki girişi vardır, bir öğretmen girişi, bir öğrenci girişi. “Öğretmen girişinden öğrenci girmek yasaktır” demek “okula öğrenci giremez” demek midir? Hayır, öğrencinin girişi farklı... Dolayısıyla, “talâk erkeğindir” demek, “kadının hiç boşama yetkisi yoktur” anlamına gelmez. Doğrusu, talâk erkeğin boşanma yoludur, bunun böyle olduğu hadislerle de sabittir, ilgili âyetlerden de işaret yolu ile bu durum anlaşılmaktadır. Ancak, bu, kadın boşayamaz demek değildir. Kadın hulu/muhalea yoluyla boşar, kocasıyla anlaşır, tefviz-i talâk yoluyla boşar. Bu yollardan birisiyle boşanma konusunda kocasıyla anlaşamazsa mahkemeye boşanma davası açar, gerekçelerini dile getirir, gerekirse ispatlar ve neticede hâkim eşleri boşar ki, buna İslam fıkında tefrik denir. Yani, koca “ben boşamıyorum” dediği halde klasik anlayışımıza, fıkımıza göre bile kadın boşanabilir.

Bir de şunu ifade edeyim: Boşama yetkisinin kadın ve erkeğin elinden alınarak mahkemeye devredilmesinin sıkıntılarını modern hukukçular da yaşamış olmalı ki, günümüzde boşama yetkisinin hâkimin tekelinde olduğu şeklindeki anlayış kırılmıştır. Yani boşama yetkisi hâkimin tekelinden alınmıştır. Anlaşma yoluyla boşanma şeklinde ek kanun maddesi çıkarılmış, buna göre; karı-koca “biz anlaştık, şu protokolle boşanıyoruz” diye hâkime gidince, artık hâkimin “beni ikna edin” deme gibi bir lüksü yoktur. Hâkimin yapacağı şey, bu eşlerin boşanma taleplerini işleme alıp onların boşanma kararlarını tescil etmektir. Yani bu durumda hâkim tıpkı evlendirme, nikâh memurluğu gibi, boşanma kararını tescil ediyor, yoksa eskiden olduğu gibi, bizzat kendisi onların ayrılımlarının gereklilik arz ettiği, bir arada hayat sürmelerinin imkansızlaştığı gibi, bir kanaate sahip olması istenmiyor, boşanma kararını hakim değil eşler veriyor artık. Kanaatimce Diyanet İşleri Başkanlığımızın yapacağı şey, vaizlerimizin, müftülerimizin en azından Sünnî talâk sürecini halkımıza iyi anlatmalarını sağlamak olmalıdır ki, bu taktirde, sudan bahanelerle boşanmaların ciddi anlamda önüne geçilmiş olur. Boşanma kararı geniş bir sürece yayılarak, hemen akabinde pişman olunacak boşanma kararları verilmemiş/beyan edilmemiş olur. Bu sayede de, boşanmadan doğan birçok problemin zuhuru önlenmiş olur. Sünnî talâk sürecinin en büyük faydası; gerçekten boşanma noktasına gelmemiş ve gerçekten boşanmaya karar vermemiş olan eşlerin yuvalarının yıkılmasına mani olmaktır. Yoksa Sünnî talâk sürecinin takip edilmesini savunmak, tavsiye etmek, anlaşamayan, mutlu bir birliktelik oluşturamayan ve bu birlikteliği oluşturmaları da imkânsız görünen eşlerin boşanmalarını yasaklamak ya da boşanmaları önüne aşılmaz engeller koymak anlamında anlaşılmalıdır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Peki, çok teşekkür ediyorum.

Yanımdaki arkadaşımıza hiç söz veremedik, şimdi söz onun.

Ahmet ARPA (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) - Muhterem hocalarım; aslında bir kanaat belirtmekten ziyade bir soru sorarak o soru etrafında konunun müzakere edilmesini istiyordum. Ancak vaktin sonuna gelmiş bulunduğumuz için kısaca bu husustaki görüş ve kanaatimi belirtmek, gelecekte konunun çözümü üzerinde o yönde de yardımcı olabileceğini sandığım düşüncelerimi açıklamak istiyorum.

Daha önce Beşir Gözübenli hocamızın düşündüğü gibi düşünüyordum. Yani bugünkü resmi nikâh erkeğin elinden boşama yetkisini alıyor, hâkime süresiz olarak devrediyor, şeklinde düşünüyordum. Dolayısıyla, resmen evlenmiş bir erkeğin elinde boşama gibi bir yetkinin olmadığı kanaatinde idim. Diyanet olarak değil de ferdi olarak bazı meselelerde olduğu gibi bu konuda da görüşüm bu şekilde farklı idi ve özel olarak bu şekilde fetva da veriyordum. Ancak, şu anda resmi nikâh akdi ile dinî nikâh akdi arasında fark olduğu kanaatindeyim. Dinî nikâh akdi her ne kadar erkeğe otomatik olarak boşama yetkisi veriyor ise de resmi nikâh akdi erkeğe boşama yetkisini vermediğinden boşama yetkisini hâkime devretme diye bir husus söz konusu değildir. Resmi nikâh akdi erkeğe yalnız hâkime başvurarak boşanma talebinde bulunma hakkı vermektedir. Bu husus, Türkiye'deki resmi nikâh akdinin bir özelliğidir.

Dini nikâh akdi olmadan erkeğin boşama veya boşama hakkını devretme hakkı bulunmamakta iken bu haklar akitle ve akit esnasında oluşmaktadır. Resmi akit ise kanaatimce böyle bir boşama yetkisini vermiyor ancak boşamayı hâkimden talep etme yetkisi veriyor. Bu durum, dini nikâh akdinin boşanmayı hâkimden talep etme hakkını kadınlara vermesine benzemektedir. Yani resmi nikâh akdi, erkeklerin kadınlardan farklı olarak dini nikâh akdi ile elde ettikleri boşama ve boşama hakkını devretme yetkisini ortadan kaldırarak onları kadınların dini nikâh akdi ile sahip oldukları boşanmayı hâkimden talep etme yetkisine sahip olma seviyesine getirmektedir. Dolayısıyla resmi evli erkeklerin ferdi olarak boşama ve boşama hakkını devretme yetkisinin bulunmadığı kanaatindeyim.

Arz ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ediyorum.

Çok özür diliyorum, belirlenen süre 5 dakika geçti; ama Süleyman Ateş hocama söz vereceğim. Buyurun Sayın Hocam.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Bir arkadaş dedi ki, "artık gayrimüslim kadınlarla müslüman erkeklerin evlenmesini kısıtlayabiliriz..." Ben böyle anladım. O zaman Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetini nesh ediyoruz. Demek ki, yeni bir peygamber geldi ve artık o âyetin devri bitti. O âyet şudur: ".. ve'l-muhsanâtu mine'llezîne ûtu'l-kitabe min kabliküm... [*Sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar - zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, namuslu bir biçimde (evlenmek üzere) mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir.*]" (Mâide, 5/5) Şimdi bu âyeti nesh mi edeceğiz? Bu âyetin hükmünü kim kaldırabilir? Hazret-i Peygamber yeniden gelecekse, yeniden vahiyler getirecekse başka. Ama o gelmeyeceğine göre, burada herhangi bir kimsenin de peygamber olamayacağına göre bu âyetin hükmü kıyamete kadar bakidir. İslâm'ın koyduğu genişliği kimse daraltamaz. Bilhassa bugünlerde Avrupa Birliğine girme çabası içerisindeyiz. Avrupa'da yaşayan çok sayıda işçimiz var. Bir kısmı yabancı hanımla evleniyor. Bunu kısıtlamaya kalkarsan sonuç ne olur? Bu konuda zaten sizi kim dinler ki? Bir şeyin pratik uygulama alanı olması lâzım. Pratiği olmayan şeyleri böyle din olarak ortaya koymanın bir anlamı yok.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ediyorum.

Evet, Hidayet Hanıma da bir söz verelim, ondan sonra bitirelim.

Dr. Hidayet Şefkatli TUKSAL - Teşekkür ediyorum.

Hocamız Süleyman Ateş çok eşliliğin engellenmesi ve ilan edilmemiş dini nikâhın geçersiz sayılması ile ilgili konularda, bu konulardaki İslâmî genişlikleri daraltmaya kimsenin hakkı olmadığından bahsetti. Ancak ben de genişlik olarak adlandırılan bu yaklaşımın sadece erkeklerin menfaatini gözeten bir anlayışa dayandığını; hanımlar için ise sıkıntı ve zulüm teşkil ettiğini belirtmek istiyorum. Malumunuz Kur'an'da kadın erkek ilişkileri ve özellikle nikâh ve talâka ilişkin konular, öncelikle Cahiliye dönemi örfünün sorunlu uygulamaları bağlamında ele alınmıştır. Bu konuda nazil olan ayetlerin neredeyse tamamı, kadınlara yönelik istismarları ve kötü

muameleleri engelleme amacına matuf iyileştirici düzenlemeler mahiyetindedir. Ancak dönemin şartları, kadın ve erkeğin evlilik içindeki rol ve yükümlülükleri açısından önemli iyileştirmeler mahiyetinde olan bu tavsiye ve düzenlemeleri, evlilik ve boşanma konusunda insanlık için en nihai, en ideal çözümler ve tarzlar olarak düşünmenin doğru olmadığı kanısındayım. Şartların ve sorunların çeşitli şekillerde farklılaştığı günümüzde, bu farklılıkları dikkate almalıyız ve bu şartlarda kadınların istismar ve kötü muameleye maruz kalmalarını nasıl önleyebiliriz diye bakmalıyız. Bu bağlamda mesela İmam nikâhını tartışırken, kadına zulüm olur mu olmaz mı; çocuklara zulüm olur mu olmaz mı diye baktık. Peki, soruyorum; talâk konusunda, yapılacak talâkın kadınlara zulüm anlamına geleceği hiç klasik fıkımızda tartışılıyor mu? Yani bu kadın bundan sonra kocasız kalacak, yalnız kalacak, nafakasız kalacak diye âlimlerimiz “Hayır, sen bu kadını boşayamazsın” demişler mi? Bugün bu açıdan bakıyor muyuz? Bence bu sınırlarda düşündüğümüz müddetçe günümüzün problemlerine çözüm bulmamız çok zor görünüyor.

Bence, Kur’ân-ı Kerîm’deki ayetlerin cahiliye örfüne dayandığını dikkate alarak ve lafzından çok maksadına bakarak, kadın erkek ilişkilerinde sadece erkeklerin menfaatini değil, kadınların da yararını, iyiliğini, mutluluğunu düşünerek çözümler üretmek lazım diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN- Çok teşekkür ediyorum.

Her şeye cevap vermemiz gerekmiyor değerli hocalarımız; yani fikirlerin ortaya çıkması önemli, farklı fikirlerin; mesele o.

Şimdi ben de, elde olmayan nedenlerle ölçüyü kaçırdım, dostlarım da darılacak, çünkü ilkeyi bozduk bir defa; isterseniz birer cümle ile...

Nevin MERİÇ - Oturumumuzda güncel dinî meseleler bağlamında olup da hiç değinilmeyen konular da oldu. Örneğin, süt bankası hiç konuşulmadı ve nikâhla alâkalı, talâkla alâkalı olarak talâkın sonuçları konuşulmadı. Yani boşanan bir kadın, mihir haricinde tazminat talep edebilir mi; bunlar konuşulmadı.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN – Peki, çok teşekkür ediyorum.

Zeki Bey, hemen bir cümle...

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN – Toplumda yaygın iki boşanma hali daha var. Misâl: Kadının babası ölmüş, maaşı var, o maaşı alabilmek için dul olması gerekiyor. Kocasıyla birlikte mahkemeye gidiyorlar, “aşırı şiddetten, geçimsizlikten dolayı...” denilerek ve “yalan beyanla” yargıyı/hâkimi aldatarak boşanıyorlar ve de sevinerek evlerine geliyorlar. Mahkeme kararıyla gerçekleşen bu boşanmayı bazı müftülüklerimiz bir talak olarak değerlendiriyorlar... Bu şekilde boşanma bir talak yerine geçebilir mi? bu bir.

İkincisi de, bir vatandaşımızın Avrupa’da işçi olarak yerleşebilmesi için, bazen orada oturumu olan bir kadınla veya Avrupalı bir kadınla evlenmesi gerekiyor. Bunun için de buradaki hanımıyla boşamaları gerekmektedir. Bu vatandaş, aynı şekilde yalan beyanla buradaki hanımıyla mahkeme kararıyla boşandıktan sonra orda bir kadınla evleniyor. Mahkeme boşuyor; ama dinî nikâhlarının devam ettiğine inanılmaktadır... Bu da ikinci sorun! Avrupa’da ben bu konuyu biraz araştırdım, bu maksatla boşanan erkeklerin yüzde 80’i memleketteki hanımına geri dönmüyor deniliyor. Kadınların burada bir mağduriyeti var; mahkemenin bu şekildeki boşamasıyla, evlilik hayatı devam eder mi? Din ve yargı kötü bir biçimde kullanılmıyor mu? Bunun da yeniden düşünülmesi gerektiği kanaatindeyim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Şevki AYDIN - Çok teşekkür ediyorum.

Bu programı hazırlayan dostlarıma şunu söylemek istiyorum: Bu program gerçekçi yapılmamış anlaşılıyor, çünkü bu kadar konu bir buçuk saatte nasıl tartışılabilir değil mi efendim? Onun için hoşgörünüze sığınarak ben bu toplantıyı 10 dakika gecikmiş olarak kapatmak durumundayım.

Hepinize tekrar saygılar, esenlikler diliyorum. Saat 4’te İkinci Oturum Başlıyor.

II. OTURUM

Sosyal Hayatla İlgili Problemler - II

Oturum Başkanı

Prof. Dr. İzzet ER

(Diyaret İşleri Başkan Yardımcısı)

Oturum Başkan Yardımcıları

Prof. Dr. M. Saim YEPREM

(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Dr. M. Zeki KARAKAYA

(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

16 Kasım 2007 Cuma

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Bu oturum, İstişare toplantımızın ikinci oturumu.

Dinî kaynaklı, dinî akım ve öğretilerin ülkemizdeki dinî hayata etkileri, yoga terapileri, reankarnasyon, satanizm ve benzeri akımları işleyeceğiz.

Sayın Bayraktar Hocamız teşrif etmedikleri için, konunun takdimi Değerli Hocam Prof. Dr. Mustafa Saim Yeprem tarafından yapılacak.

Müsaadenizle bir hususu arz etmek istiyorum: Azami 10 dakika kadar bir takdim olacak, arkasından 1 saat konuyla ilgili tartışmak isteyen arkadaşlarımızın, hocalarımızın tartışmaları olacak. Son 20 dakikada da bu hocalarımız dışında ilâve yapmak isteyen arkadaşlarımız, meslektaşlarımız ve hocalarımız varsa onları tartışmaya alacağız. Bunu öncelikle arz etmek istiyorum.

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN - Sayın Başkan, oturum başlamadan hemen önce bir teklifimi dile getirmek istiyorum: 2,5 günümüzü değerli hocalarımızdan oluşan bu güzide toplulukla beraber geçireceğiz. İlk yaptığımız 1,5 saatlik toplantı sonrasında, bu 2,5 günün nasıl daha iyi bir şekilde değerlendirilebileceği, dolayısıyla nasıl daha verimli hale getirilebileceği konusunda zât-ı âlinizin de müzaheretıyla bu oturumda 5-10 dakikalık bir yöntem tartışması yapsak diyorum. Bu, tabii ki bendenizin bir teklifi, takdir zat-ı âlinizin. Birçok konuya temas ediliyor; bir hocamız "caizdir" diyor, diğeri "hayır, caiz değildir" diyor, bir başka hocamız da "bana göre böyledir" diyor. Demek istediğim, bu yöntemle Din İşleri Yüksek Kurulumuz istediğini bu heyetten alabilecek mi? Gelin bunu daha verimli hale getirecek bir yöntem bulalım. Hep beraber bir yöntem koyalım ortaya ve bu 2,5 günün sonunda buradan ayrılırken hepimiz, "gerçekten toplandığımıza değdi"; Kurulumuz da "iyi ki hocalarımızı topladık, biz de sorulan sorulara verilen cevaplardan, değerlendirmelerden gerçekten istifade ettik" desinler, istiyorum.

Arz ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim.

Bu husus biraz önce, oturum arasında da konuşuldu. Biraz önceki konu ne oldu, sonuca varıldı mı diye bir soru soruldu. Pek çok arkadaş varıldı mı gerçekten diye karşı soruyla cevap vermeye çalıştı. Dolayısıyla, pek çok konu var, daha doğrusu burada ele alınmış durumda. Program bu şekilde, bilmiyorum organizasyonun farklı bir yaklaşımı bu saatten sonra olacak mı; bilmiyorum.

Evet, buyurun Hocam.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Muhterem hâzırûn, sabahleyin yapılan ilk oturumda bir nebze temas edilmişti; ama uygun görürseniz, bu oturumun konusuna geçmeden önce, organizasyon olarak bu istişâre toplantısından ne beklediğimizi birkaç kelimeyle de ben tekrar etmek istiyorum.

Şu anda ülkemizin kendi alanlarında sayılı uzman ve bilim adamlarıyla bir arada bulunuyoruz. Toplantıdan maksadımız şu: Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, toplumu din yönünden aydınlatma görevini en üst düzeyde yürüten Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, bu görevi yerine getirirken karşılaştığı bir kısım problemler, cevaplandırmakta güçlük çektiği, tereddüde düştüğü bazı konular var. Biz, bu konuları tespit etmeye çalıştık. Bu tespiti, sadece Başkanlığımıza yöneltilen soruları göz önünde bulundurarak yapmadık; ayrıca ülke genelinde bazı çalışmalarımız da oldu. Meselâ geçen yıl, bütün yıl boyunca Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeleri olarak biz, yurt genelinde inceleme seyahatleri gerçekleştirdik. Bu amaçla bütün il ve ilçelerimizi dolaştık. Taşradan bu toplantıya katılan Başkanlık mensubu arkadaşlarımız bizi hatırlayacaklardır. Gittiğimiz yerlerde görevli personelimize toplantılar yaptık. Bu toplantılara, en ücra köyde görev yapan imam-hatiplerimiz de katıldı. Şahsen ben Trabzon-Hatay hattının doğusunda dolaştım, kendi yaptığım hesaplama göre 27 bine yakın din görevlisiyle görüştüm. Bu toplantılarda yöneltilen dini soruların tamamı kaydedildi. Bunlar çuvallar halinde, başkanlığını yürütmekte olduğum Başkanlığımıza ait AR-GED Merkezinde toplandı. Hem bu toplantılarda dile getirilenler hem de Birinci Güncel Dinî Meseleler İstişâre Toplantısı ile Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısından bugüne kadar uygulamanın biriktirdiği sorular bir araya getirilerek gruplandırıldı. Türkiye'nin her tarafından toplanan bu sorular, mükerrerler atıldıktan sonra belli başlıklar altında tasnif edildi. Sonra, daha önce yapılması kararlaştırılmış olan bu istişâre toplantısının şekli üzerinde tartışıldı. Bunun, klasik bir sempozyum yahut bir kongre veya bir seminer şeklinde yürütülmesi yerine; uzun uzadıya bir ön hazırlık yapılmasını gerektirmeyecek bir beyin fırtınası şeklinde, alanlarında ülkemizin tanınmış

ilim adamlarının, bu konularda ne düşündüklerinin serbestçe ortaya konması ve yapılan görüşmelerin kaydedilerek bilâhare deşifre edilip üzerinde çalışmak suretiyle bazı sonuçlara varılması şeklindeki bir uygulama ile gerçekleştirilmesinin daha faydalı olacağı düşünöldü. Bu tarzdaki bir uygulama, hem zaman hem de bazı mâlî problemlerin çözümü açısından da gerekliydi. Benzeri bir faaliyet yakın zamanda Endonezya’da da icrâ edildi ve oraya bendeniz bir tebliğ sunmak üzere, Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Sayın Prof. Dr. İzzet Er Bey ile birlikte katıldım.

Muhterem Katılımcılar;

Biz bu toplantıdan özetle şunları bekliyoruz: Program kitapçığına aldığımız ana konularda, önce Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerimiz sizlere ilk açılımı yapacaklardır. Bundan sonra, bu ana konulara ait, mantikî olarak düşünölen ve hatıra gelen alt başlıklar üzerinde, siz muhterem zevâtın, vehle-i ûlâdaki görüşlerinizin neler olduğu;; bu hususlarda neler düşündüğünüzü, açıkça belirtmenizi istirham edeceğiz.. Hatta ele alınan hususlarda karşılıklı müzakereler de yapılabilecektir. Bilahare Din İşleri Yüksek Kurulumuzca bu problemlere çözüm formülleri düşünölmürken, siz kıymetli ilim adamlarımızın, mütehassıslarının, söz konusu meselelerde nasıl ve ne tepki verdiklerinin, onların bu konularda ilk anda ne düşündüklerinin bilinmesinde fayda ve zaruret bulunduğundan, burada yapılacak bütün görüşmeler, kurulumuzca gerektiğçe başvurulmak üzere, eksiksiz olarak kayda alınacaktır.

Bu toplantıda ortaya konan bütün görüşler, daha sonra, ihtisas komisyonları halinde yürütölecek derinlikli çalışmalara da malzeme teşkil edecek, daha özel ve dar çerçeveveli toplantıların plânlanmasında da önemli birer doküman olarak kullanılacaktır.

Birinci oturum, benim kanaatime göre, maksadına ulaşmıştır. Orada yapılan görüşmelerde, problem olarak tespit edilen maddeleri müzakere etme konusunda yeterli zaman ayrılmadığı noktasında ittifak-ı ârâ hâsil olmuştur. Bu durum, bundan sonraki oturumlarda nazar-ı itibara alınacaktır. Ancak bu toplantının böyle devam etmesinde büyük yarar vardır. Lütfen bu üç günü zâyi edilmiş olarak telakki etmeyiniz. Çünkü bu müzakereler bizim açımızdan fevkalâde önemli ve kıymetlidir. Deşifre edilip bir kitap halinde yayımlandığı zaman, umarım, hepimiz için de faydalı olacak ve bundan sonraki ihtisas toplantılarına (şimdi yürötmekte olduğumuz toplantının adı, bilindiğı gibi İstışare Toplantısı’dır) daha detaylı, daha belli, ve daha keskin hatlarla sınırlanarak belirlenmiş

konularla gelinecektir. Arz etmeye çalıştığım bu açıklamayı yeterli göreceğinizi ümit ediyorum.

Aslında şu anda başladığımız oturumun konusunu Prof. Dr. Mehmet Bayraktar hocamız açıklayacaktı; ama kendileri yurtdışına çıktıkları için, bu görev bendenize kaldı. Malûm, son dönemlerde yurtdışı kaynaklı birçok olumsuz akımla karşı karşıyayız. Bu akımların hedef kitlesi gençlik, üniversite gençliğidir. Kendisini mânevî yönden boşluk içinde hisseden birçok genç, içinde yaşadıkları ortamda aradıklarını bulamadıkları veya tatmin olamadıkları gerekçesiyle, daha câzip buldukları Batı ve Uzak Doğu kökenli bu akımlara kapılabiliyor. Bu akımların bir kısmı ülkemize çeşitli Uzak Doğu spor programları adı altında giriyor, bir kısmı da transandantal meditasyon, yoga terapileri, reiki terapileri vs. şeklinde işleniyor ve yerleşiyor. Bir başka yayılma yolu da, gençlerin kendi ifadeleriyle, "entel takıldıkları" yerler olup bu akımlar oralarda, günün modası tarzında kendilerine sunuluyor. Aynı akımlar, filmler yoluyla, DVD'ler yoluyla, çeşitli görüntülü ve basılı neşriyat yoluyla da yayılıyor. Kahvehanelerde, bazı özel toplantı yerlerinde, oyun salonlarında, genelde kültürel etkinlik şemsiyesi altında, temelde Uzak Doğu dinlerine ait olan bazı görüşler, örfler, âdetler ve hatta dinî ritüeller çeşitli isimler altında icra ediliyor. Ne yazık ki bu etkinliklerin, dinî yönü, başarılı bir şekilde gizlenerek gözlerden uzak tutulabiliyor. Huzuru yoga terapilerinde bulunduğunu, meditasyonun aynen namazda olduğu gibi insanın rûhunu huzura kavuşturduğunu söyleyen kişiler, artık sadece sıradan kişiler de değildirler. Bu olgu o derece yaygın hale geldi ki, bu yüzden bizler, İlahiyat Fakültelerinde, Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dallarında, bu konuları ele alıp inceleyen tezler yaptırmaya başladık.

Satanizm, reiki, yoga, transandantal meditasyon, new age cereyanları vs. gibi isimler altında, Uzak Doğu kültürünün, Uzak Doğu dinlerinin, çeşitli yollarla ülkemize sızmak suretiyle yaygınlaşması olgusuyla karşı karşıya bulunan İslâmî inanış, örf, âdet ve ibadetlerin şu veya bu yönleriyle tatmin edemediği, boşlukta bıraktığı kesimleri bularak sızdığı ve taraftar bulduğu toplumumuzda, bu akımlara kapılmış olanların aileleri; kapıldıkları akımların tehlikelerinin farkına varanların bizzat kendileri başvurup şu soruları soruyorlar: "Bizim durumumuz nedir? Bize ne önerirsiniz? Ne yapalım? Diyanet İşleri Başkanlığı olarak toplumu din yönünden aydınlatırken bu konuda bize nasıl yardımcı olursunuz? Vâizlerimiz, din görevlilerimiz, gençlerimize, evlâtlarımıza, öğrencilerimize nasıl yardımcı olur? Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu konularda hazırladığı hangi cevaplar var?".

İşte aramızda bu konuların uzmanları var, ilim adamlarımız var; toplumumuzu ve gençliğimizi tehdit eden bu konuları onların da yardımlarıyla burada enine boyuna görüşelim. Biraz önce arz ettiğim çapta bir müdâvele-i efkârda bulunalım diye düşündük, olay bundan ibarettir, efendim...

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim Sayın Hocam.

Şimdi bu konuyla ilgili görüş beyan etmek isteyen hocalarımızı almak istiyorum.

Süleyman Hocam, buyurun efendim.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Teşekkür ederim.

Bu, önemli bir mesele. Bu konuda şahsen bana da çok soru geliyor. İnsanlar kendilerini yoga gibi, reiki gibi akımlara kaptırıyorlar ve buralarda bir heyecan da duyuyorlar.

Arkadaşlar; bildiğiniz gibi, din, sadece kuru emir ve nehiyer yığını değildir; insanın ruhuna hitap eden ve insan ruhunu tatmin eden bir şeydir. Ruhtaki boşluğu dolduran şeydir. Sadece kuru emirler yetmiyor. Vahiy geldiğinde Peygamber kendinden geçtiği gibi sahabîler⁵ de gelen vahyin ağırlığını hissediyorlardı. Bu, feyizdir; bu ruhanîyettir. Tarih boyunca insanlardan bir kısmı, ruhlarını tatmin etmek için kendini Allah'a vermiş, feyiz alabilecekleri insanların çevresinde toplanmışlardır. Bu akıma biz Tasavvuf diyoruz. Bazı insanlar tasavvufu İslâm'a aykırı görürler; ama tasavvufu kaldırdığınız zaman işte onun yerini bu tür akımlar doldurmaya başlıyor. Doğudan gelen bu akımlar tasavvufun, tarikat kuruluşlarının yerini almaya başladı.

Hâlbuki Osmanlı döneminde bunlar devlet tarafından kontrol ediliyordu. Osmanlılarda tarikat şeyhlerini padişah tayin ederdi; yani tayinlerini onaylardı. Onların dergâhları bulunuyordu ve maaşları da vardı. Sonra bu vazifelere sıradan cahil insanlar değil, o zamana göre en yüksek dinî tahsili yapmış olanlar getiriliyordu. Bunların, mutlaka medrese mezunu olmaları da gerekirdi. Cahil insanlara mürşitlik görevi verilmezdi. Bugün bunu kaldırdık. Kaldırdık da ne oldu? Hudâyî nâbit gibi, toprak altından kendi kendine çıkan bitkiler gibi kendi kendine yetişen; ama dini

⁵ Maalesef bu kelimeyi din kültürü almış insanlar da sahâbeler diye yazıyorlar. Kardeşim sahâbe zaten çoğuldur. Bunun tekili sahâbidir. Bu kelimeyi ya Türkçe olarak sahâbiler şeklinde çoğul yaparız veya aslıdaki çoğul şekliyle sahâbe diye yazabiliriz. Sahâbeler tabiri yanlıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının neşriyatında böyle yazılması kabul edilemez bir hatâdır.

bilmeyen insanlar şeyh diye ortaya çıktılar. Bunların kimi kendini Allah, kimi de Peygamber yerine koyuyor. Yanlarına toplanan insanlara hurafe aşılıyorlar. Onlarda da tatmin bulamayan insanlar işte Uzakdoğu kaynaklı bu tür akımlara kapılıyorlar.

Tasavvuftaki râbita dediğimiz şey, şeyhi karşısına almak şeklinde anlaşılıyor. Hâlbuki râbitanın 15 çeşidi vardır. Meselâ ölümü ve âhireti düşünmek râbitanın çeşitleri arasındadır. Râbitanın asıl anlamı ise kalbi Allah'a bağlamaktır. Zaten Kur'ân'da "...Yâ eyyuhâ'lezzîne âmenû(sbirû ve sâbirû ve râbitû...: *Ey inananlar, sabredin, direnin. Savaşa hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki, başarıya eresiniz.*" (Â-i İmran, 3/200) âyeti vardır. Gerçi bu âyet, savaşa hazırlıklı olma bağlamındadır; ama bu, aynı zamanda kalbi Allah'a bağlamak şeklinde tasavvufî bir yöntemdir. Bu, tasavvufun umdelerinden birisidir. Daha sonra râbita, şeyhi karşısına almak şeklinde düşünülmüş, o mahiyete gelmiş. Halbuki hicrî 4. ve 5. asra kadar böyle bir anlayış yoktu. Hattâ Abdülkadir Geylânî'nin kitaplarında da böyle bir şey yok. Kısaca râbita, gönlü Allah'a bağlamak, Allah'ı murâkabe etmek (düşünmek, gözetlemek) şeklinde tarif edilir.

Mevlânâ gibi, Yûnus Emre gibi, Hacı Bektâş-ı Velî gibi tasavvuf önderlerini iyi bilmek ve tasavvuf kültürünü insanlarımıza aşılama lâzım. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu işi üstlenmesi gerekir. Doğru tasavvufu, Kur'ân ve Sünnete uygun tasavvufu dışlamak yerine bunu delilleriyle insanlara anlatmak ve insanları bu yöne yönlendirmek lâzım. Tasavvufu cahil insanların elinden kurtarmak gerekir; yoksa işte insanlarımız böyle yanlış akımlara kapılıp giderler.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Süleyman Ateş Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Hüseyin Atay Hocam, buyurun lütfen.

Prof. Dr. Hüseyin ATAY - Sayın Başkan, değerli meslektaşlarım; gerçekten bazı şeyler söylemek niyetindeyim; ancak sözü de uzatmadan bu işi nasıl becereceğimi bilemiyorum.

Sözlerime bir teklifle başlamak istiyorum: Biz, birbirimizi hep tekrar ediyoruz, birbirimizi tekrar etmeyelim, birbirimizi tamamlayalım. Bunu ben İngiltere'de bir kongrede Cezayir'li bir profesörden öğrendim. Bu gerçekten önemli bir prensip.

Ben İslâm kültürüne de baktım, Batı'ya da baktım. Hicri üçüncü asra kadar birbirini tekrar etmedi bizim ulemamız, hep birbirini tamamladı. Bu "birbirini tamamladı" sözünün mânası karşıt fikir de olabilir. Karşıt fikir demek ona yeni bir ek eklemeştir. Ama bin seneden beri biz hep birbirimizi tekrarlıyoruz, aynı şeyin içinde dönüp duruyoruz.

Batı, Rönesans'tan sonra, -önce değil sonra- birbirini tamamlıyor. Birisi bir fikir söylediği zaman, başka birisi onu alıyor, başka bir yönden bir yere götürüyor. Ondan başka birisi alıyor başka bir yöne götürüyor. Böylece bilgi, her şey gelişti. Ama biz her şeyi ezberleyip tekrar edip duruyoruz. Bu, tabii, doğru değil.

Sabahleyin Sayın Saim Yeprem Hoca da anlattı; Müslümanlığın daha birinci asrında iktidar kavgaları, mezhep kavgaları başlamış. Mezhepler birbirine öyle hücum etmişler ki, bugün bizim Türkiye'mizdeki birbirine zıt olan partilerin birbirinin aleyhinde konuştuklarından daha şiddetli bir şekilde, tekfir edecek şekilde konuşmuşlar birbirlerine. Günümüzde Türkiye'de bu tür tartışmalar biraz hafifledi; ama bugün de başka memleketlerde bu hâlâ devam ediyor.

Bu durum karşısında şunu söylemek istiyorum: Bakınız, İslâm dünyası, İslâm milletleri, müslümanlar Hint'e gittiler, Hint'i idare ettiler. Çin'e yaklaştılar, Çin hududunda Müslümanlık yaptılar. O zamanki müslümanların hiçbirisinde, bu gibi gelenekler, âdetler veyahut da onların ibadetlerine yönelen, bize kadar intikal eden bir şey olmamıştır. Yani, onlar o zaman da buna mukabele etmişler, direnmişler. Bizim eski müslüman toplumlarında ve eski âlimlerin eserlerinde ne şeytanizm vardı, ne reenkarnasyon vardı, ne yoga vardı, ne şu vardı ne bu vardı. Bunların şimdi bizim memleketimizde olmasının sebebi nedir? Süleyman Ateş Hoca diyor ki, "tasavvufun olmayışıdır." Aslında tasavvuf, kötü anlamıyla çok ciddi bir şekilde Türkiye'de vardır; bu da tarikatlardır. Ancak, burada yok olan nedir biliyor musunuz? Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu çıkardı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler lağvedildi. Medreselerin yerine 1924'te 27 veya 29 adet İmam-Hatip Okulları açıldı. Bu sayıyı o zamanki nüfusa göre bir düşünelim. Ayrıca aynı kanunla ve aynı yıl Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi açıldı. 1925'te tarikatlar kapatıldı; ama tarikatların yerlerine bir şey konmadı. Benim tespitime, benim düşünceme göre tarikatlar medreseden intikam aldı; çünkü, tarih boyunca medrese-tarikat mücadelesi vardı. Hatta, Birinci Cihan Savaşında da, İstiklal Savaşında da tarikat ve medrese mensupları gene birbirlerinin aleyhine kitaplar yazmışlardır. İsmail Hakkı İzmirli'nin de bir kitabı var, Şeyh Saffet'in de bir

kitabı var bu hususta.. Eski yazıyla; birisi 1919'da, birisi 1921'de basılmıştı.

Kısacası, tarikatların yerine bir şey koymayınca tarikatlar medreseden intikam aldı. Nasıl intikam aldı? 1927'de İmam-Hatip okullarını kapattırdı! Evet, ben bunu tespit ettim. Tabii bu hususta bizim din öğretimiyle ilgili hocaların daha çok ilgilenmesi lazım. Benim sahamın dışında olmasına rağmen yine ilgilendiğim kadarıyla şunu da tespit ettim: 1927'de İmam-Hatip okullarının kapatılmasının bir maddeye; devletin, hükümetin yapmış olduğu bir kanunla aldığı bir karara dayandığını tahmin etmiyorum. Bu, Bütçe Kanunu ile kapatıldı. Bütçe kanunu demek, yani bütçede hocaların maaşları kısıldı, kaldırıldı demektir. Bunu şöyle tespit ettim: İstanbul'daki hocalar, Süleymaniye Kütüphanesinin müdürü Muammer Ülker'i çok iyi tanır. Çalıştığım zamanlarda onunla da ilişki kurdum. Onun babası 1927'de Amasya'da din hocası. Kendisinin iki tane diploması var. Birisi medrese icazeti, birisi de Mütihassî'n icazeti. Babasının memurluk koçanını bana verdi, 1927'de babasının maaşının kesildiği görülüyor.

Şimdi bizim bilmediğimiz; ama üzerinde durmamız gereken başka bir nokta daha var: Maziyi bilmeyince önümüzdeki problemleri çözmemize imkân olmuyor. Benim tespitim bu.

O yıllarda medresenin dışında iptidaiye, rüştiye, idadiyenin her üçünde de din dersleri vardı. Din dersleri kitabının adı "Malûmat-ı Diniye." Eski yazıyla basılmış, bende nüshaları da var. İşte, 1927'den 1950 ye kadar okulda da, evde de din okumak yasak idi. Bunu ben yaşadım. İşte Hayrettin Karaman Bey de, Süleyman Ateş Bey de burada, aşağı yukarı aynı yaşlardayız; biz bunları yaşadık. Gizli okuduk. Başka çıkar yolumuz da yoktu. İşte bunun sıkıntısını çekiyoruz.

İmam-Hatip okulları açıldı. Dinî siyaset ortaya çıkıncaya kadar İmam-Hatip okulları güzel öğrenciler yetiştirdi. Şimdi bu okullar siyasallaştı, öğretim bakımından istediği hizmeti veremiyor ve aynı zamanda çocuklar da çok ilgisiz İmam-Hatip okuluna.

Başka bir şey daha tespit ettim. Yalnız bu, doğudan değil. Batı'dan Türkiye'ye yönelik misyonerlik faaliyetleri çok kuvvetli bir durumda. Bir de Şiilik yayılıyor. Ankara'da daha önceden tanıdığım ve Sünni olarak namaz kılan bazı kişiler, baktım şimdi Şiice namaz kılıyorlar. Evet, Şiilik de Müslümanlıktır, ona biz bir şey demiyoruz; ama, Şiilikle Sünnilik arasında bir fark vardır. Ayrıca Şiilik siyasi bir mezheptir. Yoksa dinî bakımdan bir problem yok; bunu vurgulamak istedim. Sünnileri Şiileştirme gayretlerinin de önüne geçmemiz lazım. Bunu da düşünmemiz lazım.

Şimdilik benim sözlerim bunlar, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim Sayın Hocam.

Şimdi Prof. Dr. Celal Kırca, buyurun hocam.

Prof. Dr. Celal KIRCA - Sayın Başkan, değerli bilim adamları; hepinize sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Sözlerime bir fıkra ile başlamak istiyorum. Bir Hıristiyan, Papa'ya varmış, "Papa hazretleri", demiş; "Ben İncil okuyorum. İncil okurken canım sigara içmek istiyor, sigara içebilir miyim?" Papa, "hayır" demiş; kutsal kitap okunurken sigara içilmez. Bir başka Hıristiyan bir başka zamanda Papa'ya varmış, "Papa hazretleri", demiş; "ben sigara içiyorum. Sigara içerken de kutsal kitabımız İncil'den bazı şeyler okumak istiyorum; okuyabilir miyim?" Papa, "evet evlâdım okuyabilirsiniz; çünkü kutsal kitabı okumanın zamanı ve zemini yoktur." diye cevap vermiş.

Şimdi bu fıkradan hareketle şunu söylemek istiyorum. Ele alınan ve burada müzakeresi yapılan konuların her biri için hangi cevabı almak istiyorsak, soruyu da ona göre sorup müzakeresini ona göre yaparak ulaşılan sonuçla; konulardan her birini anlamaya çalışılarak varılan sonuç arasındaki farka dikkatinizi çekmek istiyorum.

Görüştüğümüz konular, önemli güncel dini sorunlarımızdan sadece bir kaçı. İstişaresi yapılacak konularla ilgili yazıyı elime alıp okuduğumda, "bu konularla ilgili olarak ben ne biliyorum?" diye zihnimi yokladım. Reenkarnasyon ile ilgili 20 yıl önce bir makale yazmıştım. Bu konuda bir bilgiye sahiptim. Diğer konularla ilgili de az çok bir bilgim vardı, ama yerli değildi. Bu nedenle zikredilen konularla ilgili bazı kitapları karıştırdım, makaleler okudum. Fakat en sonunda konuları internetten araştırınca gördüm ki, gerçekten iş sanıldığığının da ötesinde vahim boyutlara ulaşmış.

Burada ele alınan konuları genel anlamda sebep-sonuç ilişkilerine göre değerlendirecek olursak, bu tür çalışmaların temelinde daha çok ruhçulukla alakalı çalışmaların mevcut olduğu görülüyor. Özellikle Materyalizmin etkin olduğu yıllarda Rusya'da ruhçulukla ilgili çalışmaların daha yoğunluklu olarak yapıldığı biliniyor. Ruhçulukla ilgili yapılan her çalışma, reenkarnasyonu ve diğer akımları da bir ölçüde besliyor. Yoga ve reiki ise daha ziyade doğu dinleri ile alakalı olan yerlerde görülüyor. Nedenleri üzerinde burada bulunan değerli bilim adamlarımızın elbette ki farklı görüşleri olacaktır. Ancak materyalizme karşı reaksiyoner bir tavır

olarak ruhçuluğun ve ruhçulukla ilgili çalışmaların daha çok yaygınlaştığını söylemek, sanırım abartılı bir söylem olmayacaktır.

Bu konularla ilgili genel değerlendirmem şudur (Şayet yanlış ifade edersem felsefeci arkadaşlarım hatamı düzeltsinler): Felsefe kültürünün ülkemize felsefi ekollerle doğrudan veya yeterince doğrudan girmediğini, bunun yerine daha çok edebiyat yoluyla girdiğini ve gençlerimizin ve insanlarımızın daha ziyade bu yolla etkilediğini düşünüyorum. Özellikle ülkemizde pozitivist ve spiritualist düşünceler etkinliğini, daha çok edebi eserlere borçludur. Bunun bir kanıtı olarak size takdim edeceğim bir eser var: Enis Behiç Koryürek'in, *Varidatı Süleyman* adlı kitabı.1949 yılında basılan bu eser, hiç 1112 yılında ölmüş Trabzonlu Çedikçi Süleyman Çelebi adında bir şeyhin dilinden aktarıldığı iddia edilen bir şiir kitabıdır. Ben bir zamanlar bu kitaptaki şiirleri okuduğumda düşünce ve inanç dünyam allak bullak olmuştu. Bu ve benzer kitapları okuduktan sonra reenkarnasyonla; yani ruh göçü ile ilgilenmeye başladım. Bu konuda bir de makale yazdım. Bu makalede vardığım sonuç, reenkarnasyonun İslam'ın inanç sistemi ve âhiret inancı ile ters düştüğü yönünde olmuştur.

Yoga, meditasyon, reiki ve benzeri şeylere genel bir bakış açısıyla baktığımızda, bunların bir kısmının veya belli yönlerinin ya doğrudan inançla ilgili konular olduğunu, tevhit ve âhiret inancını reddeden bir temele dayandığını, ya da bunlardan bir kısmının veya belli yönlerinin bugün alternatif tıp veya destekleyici tıp diye ortaya konulmaya çalışılan düşünce sistemleri olduğunu görüyoruz. Meselâ bunların içerisinde yer alan reikin, Türkiye'de bir kısım tıp profesörlerimizin de hastalarına tavsiye ettikleri bir uygulama olduğunu biliyoruz. Sözgelimi, "Siz" diye bir kitap yazan Dr. Mehmet Öz, bu kitabında ameliyatlarında hastasına musiki dinlettiğini ve tedavide belli oranda bir doğu kültürü olan yoga veya meditasyondan yararlandığını ifade etmiştir. Şunu öncelikle belirtmekte yarar görüyorum. Yoga nedir? Meditasyon nedir? Reiki nedir? Bunların iyi bir tanımının ve açıklamasının yapılması lazım. Tanımı ve ne olduğu açık ve net bir biçimde yapılmamış olan bir şey hakkında kesin bir şey söylenemeyeceğini hepimiz takdir edersiniz. Yani burada zikredilenler, birer alternatif tıp yöntemleri midir? Yoksa bunlar, dinî birer cereyan mıdır? Daha açık bir ifade ile bunlar inkârcı birer cereyan mıdır? Yoksa bazı kısımlarının destekleyici tıpla; bazı kısımlarının ise doğrudan ya da dolaylı olarak dinle bir ilişkisi bulunan akımlar mıdır? Ya da bu olgular dini bir renk, yön içeriyorsa bu dini yön soyutlanmak suretiyle alternatif veya destekleyici tıp amacıyla uygulanabilir mi? Öncelikle bunun açıklığa kavuşturulması gerekir. Bunun için de bu konuların uzmanlarından da yararlanılarak bu akımların ne olduklarının tespit edilmesi gerektiğini

düşünüyorum. Yoga, meditasyon, reiki ve benzeri şeyler arasında ne fark var? Aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? Amaçları nedir? Yöntemleri nedir? Bu konuların uzmanı olmadığım için net bir şey söyleyemiyorum. Aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları, okuduklarımdan yola çıkarak tespit edecek ve değerlendirecek bir bilgiye de sahip değilim.

Bunlara ilave edilebilecek *biyoenerji* denilen bir şey var: Aura dediğimiz bir kavram var, Kirliyan fotoğrafçılığı var. Bu daha çok Rusya'da etkinliği olan bir uygulama. İnsanın duygusal enerjisinin bulunduğu varsayımına dayanan anlayışa yönelik pek çok çalışma mevcut. Kirliyan fotoğrafçılığı bunlardan en önemlisi. Auranın fotoğrafını çekiyorlar. Bir zamanlar Yankı Dergisinde bu konuda pek çok yayına yer verilmiş, yapılan çalışmaların fotoğrafları yayınlanmıştı.

Reenkarnasyon ile ilgili yapılan çalışmalar arasında onu ispatlamaya yaradığı düşünülen bir de hipnoz olgusu var. Hipnoz esnasında uygulanan ekminezi seansları var. Bu seansların bazılarında denek, doğum yıllarına, hatta doğum öncesi yıllara kadar götürülüyor.

Kayseri Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesinde okumuş, ama ilahiyat kökenli bir doktor arkadaşın yaptığı bazı hipnoz seanslarında bir zamanlar ben de hazır bulunmuştum. O seanslardan birinde denek, 150 yıl geriye götürüldü, Hipnoz esnasında kendisinin 150 yıl önce kanserden ölmüş olan bir kişi olduğunu söylemişti. Bu ve benzeri şeyler, reenkarnasyonun ispatı için kullanılıyor. Gerçekten durum, deneğin söylediği gibi midir? Değildir? Bunu anlamadan ve doğruluğunu test etmeden, dinle ilişkisini nasıl kuracağız ve dinin bunu onaylayıp onaylamadığına nasıl karar vereceğiz?

Günlük hayatımızda, bilinen bilimsel metotlarla açıklanması henüz yapılamayan bu tür olgulardan ve yaşanan olaylardan söz edildiğini hepimiz biliyoruz. Bunların bir kısmına bazılarımız şahit oluyor, bazılarımız da bunları yazılı medyadan ya da görsel medyadan öğreniyoruz. Bunun yanında bir de dinin genel ilkeleri ve kurallarının mevcut olduğunu biliyoruz. Bu ikisi arasında zaman zaman bazı çatışmaların bulunduğunu görüyoruz. Dolayısıyla zihinlerimizde zaman zaman bulanıklık ve karışıklıklar söz konusu oluyor, netlik ve açıklık olmuyor. Bu sebeple bu ve benzeri konuların, uzmanları tarafından öncelikle açıklanması ve analizlerinin yapılarak değerlendirilmesi gerektiğine inanıyorum. Bunu için de özel bazı çalışmaların yapılmasında zaruret görüyorum. Sayın Hocamın, "bu konuda çalışmalar yaptırıyoruz" demesi gerçekten beni de çok sevindirdi. Bütünlüğü kuşatıcı yöntem arayışlarının ve uygulamalarının bu konular için de gerekli olduğunu düşünüyorum.

Reenkarnasyonun menşei hakkında farklı şeyler söyleniyor. Bunun Hint kökenli olduğu kabul ediliyor; ancak yapılan araştırmalarda Yunan kültüründe ve Yunan filozoflarının bazılarında da reenkarnasyon izlerine rastlandığı görülüyor. Çok değişik kültürlerde de var olduğu ileri sürülüyor.

Ölüm sonrası hayat konusunda üç ayrı görüşün var olduğunu görüyoruz. Birinci gruptakiler, âhiretin olmadığını ileri sürenlerdir. Dünyada ve ülkemizde âhireti inkâr eden çok sayıda ateist ya da deist insanların veya bilim adamının olduğunu biliyoruz. Tabii, buna şüphecileri de buna ilave etmek gerekecektir. Bilim adamlarından bir kısmının âhiret konusunda şüphe ve tereddüt içinde olduğunu söylemek bir abartı olmayacaktır. İkinci grubu, âhiretin varlığına inananlar oluşturmaktadır. Üç kutsal dinin mensupları, bu inanca sahiptirler. Üçüncü bir grup daha var ki, bunlar âhireti inkâr etmemekle veya net bir biçimde inkâr etmemekle birlikte ruh göçüne inanan, ruhun başka bir bedende tekrar ortaya çıktığını ve değişik şekillerde dünyaya geldiğini kabul eden insanlardan oluşuyor. Reenkarnasyonu dini açıdan ele alan ve Kuran'ın bunu onayladığını söyleyen bazı bilim adamlarının varlığı da biliniyor. Bu oluşumları, düşünceleri ve inançları öğrencilerimiz, çocuklarımız ve insanımız, medyadan öğreniyor, fakat bunların doğruluğu konusunda ki kuşkuları da devam ediyor.

Reiki alternatif tıp mıdır, değil midir? Bir dinî cereyan mıdır, değil midir? Dinî cereyanla, dinle olan irtibatı nerelerdedir? Dine aykırı olan tarafı nedir? Dinle uzlaşan veya uzlaşmayan yönleri nelerdir? Bunların da açık ve net bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Ülkemizde birçok insan; hem namaz kıldırıyor hem de yoga veya meditasyon yapıyor. Bu insanlar, meditasyonu da İslâm'a aykırı görmüyorlar.

Gündem konularımız arasına alınmamış olmakla birlikte önemine binaen zikretmekte yarar gördüğüm bir akım daha var. "Scentology" akımı. Belki ülkemiz için henüz tehlikeli boyutlara ulaşmamış olsa da, bilinmesi gereken bir akım. Bu akımın Amerika'da ve Almanya'da çok büyük taraftarı bulunduğunu, hatta Tom Cruise'un bu düşünce akımına mensup olduğu söyleniyor. Birçok insanın bu tür meşhur aktör ya da aktrisleri örnek aldığını biliyoruz. Dolayısıyla, insanımızı, özellikle gençlerimizi bu konularda sağlıklı ve doğru bir şekilde bilgilendirmemiz gerekiyor. Bunun içinde öncelikle konularının uzmanı ilim ve din adamlarından komisyonlar oluşturup bu konularda ciddi çalışmalar yapılması gerekiyor. Sloganlarla konuşmak yerine, bu akımların kavramsal çerçevesinin belirlenmesine, net tanımlarının yapılmasına ve buna bağlı dini görüşün belirlenmesine şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır. Diyanet İşleri

Başkanlığının bu işi organize etmesini ve ele alınan konulara ilişkin tanıtıcı el kitaplarının yayınlanmasına öncülük yapmasını arzu ediyorum.

Daha fazla sabrınızı zorlamak istemiyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederiz Sayın Hocam.

Şimdi bir değer hocamız, İstanbul Üniversitesinden Şinasi Gündüz Bey, buyurun efendim.

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ - Teşekkürler Sayın Başkan.

Gerçekten de dış kaynaklı dinî akım ve öğretiler ülkemizin bir gerçeği. Aslında sadece ülkemizin değil de bütün dünyanın bir gerçeği. Çünkü biz, bu tarz akımların özellikle 19'uncu yüzyıl sonlarından itibaren ve 20'nci yüzyıl boyunca mantar gibi çoğaldığını, çeşitli doğu kültürlerinin doğrudan ya da dolaylı birtakım uzantıları olarak veya Batı kültürü içerisinde işte Hıristiyanlığın, Yahudiliğin veya benzeri birtakım akımların; agnostik akımların, agnostik felsefenin, pagan geleneklerin yorumlanmasıyla ortaya çıktığını biliyoruz. Küreselleşme ile birlikte bu sorun kuşkusuz Türkiye'yi de içerisine aldı. Bir defa bundan kurtuluş yok. Zaman zaman kamuoyunda gördüğümüz birtakım yasakçı tavırlara da bence hiç gerek yok; çünkü bunları, yasaklamakla ortadan kaldırmak mümkün değil. Bu, olayın bir boyutu...

Meselenin diğer boyutu da şu: Bunların çok ciddi birtakım boyutlara ulaştığı yönündeki kanaatlere pek katılmıyorum. Bu daha ziyade ideolojik bir söylem olarak, son zamanlarda da biraz ulusalcı bir söylem olarak hep ön plâna çıktı. Gerçekten doğrudur; çeşitli misyonerlik hareketleri, doğu kökenli birtakım akımlar özellikle büyük şehirlerde daha bir görülür hale gelmiştir. Ama bunun çok ciddi bir şekilde toplumun birlik ve bütünlüğünü, inancımızı tehdit edecek boyutlarda olduğunu söylemek, bence meseleyi kendi mecrasının ötesinde ona bir önem atfetmek anlamına gelir. Bu da kesin olan bir şey.

Şimdi gerek dünya genelinde gerekse Türkiye'de bu akımların gelişim süreciyle ilgili olarak, özellikle seküler yaşam tarzının, -ben burada seküler terimiyle laik terimini birbirinden ayırıştırıyorum, seküler terimiyle daha ziyade dinî yaşantının ya da dinî inançların ve tavırların sosyal hayattan dışlanması kastediyorum- kendisini daha fazla hissettirdiği toplumlarda bu tarz şeylerin daha fazla ortaya çıktığını görüyoruz. Nitekim Türkiye'de,

bu akımların üzerinde yoğunlaştığı çevrelere baktığımızda özellikle iki grubu görüyoruz. Birisi seküler yaşam tarzının daha fazla etkisinde olan camiadır; diğeri ise dinsel açıdan özellikle heterodoksal yorumu daha fazla yeğleyen grup, meselâ Alevi cemaati gibi... Bunlar üzerinde özellikle etkili oluyor.

Bu yabancı akımların hepsini birer dinî akım olarak tanımlamak da kuşkusuz gerçeğe bağdaşmaz. Çünkü bu akımların önemli bir kesimi ticari akımlardır. Örneğin yoga ve meditasyonla ilişkili bazı oluşumlar, reiki benzeri şeyler genel anlamda ticari bir faaliyet olarak ortaya çıkıyor. Bunu kuran insanların, özellikle meselâ İstanbul'daki örneklerini incelediğimiz zaman, temel amacının da esasen para kazanmak olduğunu görüyoruz. Yani ticari bir faaliyet olarak yürütülüyor bu gibi merkezler. Her ne kadar bu akımların kökeni bir şekilde, örneğin Hint dinlerinin çeşitli davranış biçimleriyle veya felsefi arka plânıyla irtibatlı olsa da günümüzdeki hali, dinî yönünden ziyade ticari yönünün ön plâna çıkması şeklinde gerçekleşiyor. Nitekim oralara giden insanlar da, para vererek o temrinlere katılıyorlar genelde.

Bu akımların yol açtığı sonuçlara genel anlamda baktığımızda, bir defa dinî merkezli akımlar, -Hıristiyan misyonerlik teşkilatları da buna dahil, temel amaç olarak proselitizmi hedefliyorlar; yani burada dinî bir dönüşüm, bir başkalaşma, kendi dinî inançlarının yayılması amaçlanıyor.

Bu akımlarla ilgili karşımıza çıkan ikinci bir sonuç dinsel bir senkretizmdir. İşte "ben Müslümanım, elhamdülillah inancımda kendime göre dindar sayılırım; ama bu tarz davranışları da ya da bu tarz birtakım hareketleri de benimsiyorum, onlara da katılıyorum" anlayışı zamanla dinsel bir senkretizme yol açıyor. Celal Kırca Bey meselâ bazı sorular yöneltti, reikidir, meditasyondur, yogadır, bu akımların fikhî açıdan veya itikadî açıdan İslâm'da ne kadar kabul edilebilir olduğunu belki konuşmak lazım falan dedi. Bu bir yerde, aslında İslâm'la farklı kültürler arasındaki bir melezleşmenin, bir melez kültür oluşumunun da kapısını aralıyor. Kuşkusuz, bu akımlardan, özellikle Hint kökenli gibi görülen; ama ilginçtir, Hindistan'dan ziyade bize hep Amerika'dan ya da İngiltere'den ithal olarak gelen akımlar; işte ruhçu akımlarıdır, meditasyon akımlarıdır, yoga akımıdır, hep öyledir. Bu tarz akımlar, temelde halkımız tarafından mânevî bir boşluğun doldurulması, insanın ruhsal olarak bir dinginlik sağlanması, huzur bulması amacına yönelik olarak tasvip görüyor.

Kuşkusuz bu akımlara yönelik olarak yapılabilecek olan iki şey var. Bence iki durumu birbirinden ayırt etmek lazım. Dinî motivasyonu ağırlıklı olan hareketlere karşı yapılacak en iyi şey, bunlarla ilgili halkı aydınlatıcı

çalışmalar yapmak. Bir defa özellikle Diyanet camiamızın bunları çok iyi bilmesi, analiz etmesi gerekir. Diyanetin halkımızı bu inançlardan ziyade kendi inancımız konusunda bilgilendirmesi öncelikli yapılması gereken bir görevdir. Yani bir insan, örneğin meditasyona ihtiyaç duyuyorsa, meditasyonla ruhsal bir dinginliğe kavuşmayı amaçlıyorsa kanaatimce bu insanın gerçekten İslâm'ın ibadetleriyle ilgili algısında birtakım sorunlar olduğu kesindir. Tabii ki, modern dünyada iş hayatı, insanı alabildiğine meşgul ediyor ve yoruyor; öyle ki insan kendini düşünmeye, stresini atmaya zaman bulamıyor. Aslında İslâm'ın meselâ dua fenomeni ve bununla yakından ilişkili olan namaz ve benzeri birtakım temrinleri insana bu imkânı sunuyor. Bir insan bu imkânı bunda değil de başka şeylerde buluyorsa, bu onun biraz İslâmî bilgisindeki eksiklikten kaynaklanıyor diye düşünüyorum.

İslâm dışı dinsel geleneklerle ilişkili akımların kamu oyu üzerindeki etkilerine yönelik tartışmalar, mesela reenkarnasyon konusu ve benzeri konulardaki tartışmalar zaman zaman, İslâm'da da bunların var olup olmadığı yönündeki birtakım tartışmalara yol açıyor. Bir konuda Celal Bey'e katılıyorum; reenkarnasyon meselesi sadece doğu dinlerine ilişkili bir hadise değildir. Ortadoğu dinlerinde de reenkarnasyon vardır. Bunu Yahudi geleneğinde görebilirsiniz, Maniheizmde de görebilirsiniz. Çünkü Maniheizm, zaten sınırlı bir reenkarnasyonu kabul ediyor. Ayrıca Eski Yunan'da, Mısır'da, diğer birçok yerde görülebilir bu reenkarnasyon olayı. Ve son dönemlerde bazı müslüman çevrelerin de sınırlı bir reenkarnasyona İslâm'ın izin verdiği yönünde birtakım yaklaşımları da var. Tabii, bu tarz tartışmaları sadece doğu akımlarının reenkarnasyoncu düşüncelerinin etkisiyle de hemhâl bir şekilde düşünmek de gerekmiyor. Bundan bağımsız olarak da bunlar düşünülebilir.

Dolayısıyla, bence fakihlerin bu konular üzerinde de özellikle durmaları gerekiyor.

Teşekkürler.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim.

Şimdi bir diğer arkadaşımız Ali İhsan Yitik Bey, buyurun efendim.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK - Evet, teşekkür ederim.

Epeyce yorulduk. İsterseniz ben *Om* mantrasıyla başlayayım. Belki yorgunluklarımızı giderir.

Evet, bir mantra okuyarak, meselâ "*om asato ma sat gamayd*" diyerek söze başladığımızda, tıpkı burada olduğu gibi insanların dikkatini çekebiliyoruz. Bunun nedeni, onların aşına olduğumuz kelimelerden farklı oluşu ve bu farklılığın yarattığı cazibedir. Hele bu mantraları kuralına uygun biçimde davudi bir sesle terennüm ettiğinizde, insanlar üzerindeki etkisinin daha derin olduğunu görürsünüz. İşte doğu kültürüne özgü bazı inanç ve uygulamaların son zamanlarda Türk halkı arasında taraftar bulmaya başlamasının önemli nedenlerinden birisi, insanımızdaki farklılığa ve bilinmeye karşı duyulan meraktır. Onların bilmediğimiz, farkına varmadığımız birtakım anlamlar içerdikleri düşüncesi ya da onlara atfedilen gizem ve biraz da telaffuzlarının kulağa hoş gelmesi böyle akımlara ilginin asıl nedeni olarak görülebilir. Özel oturumlarda terennüm edilen ve kendilerine birçok gizem atfedilen *mantralar* veya şarkılar, çok fazla konuşan ve neredeyse kendisini dinleyecek zamanı olmayan günümüz insanına cazip gelmektedir. Birileri de doğal olarak bu durumu, farklı amaçlarla ve değişik şekillerde kullanmaktadır. Bu da bireylerin kendi kültürlerine yabancılaşması ve yabancı kültürlerin çekim alanına girmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Şu ana kadar, doğu kaynaklı düşünceler ve dinsel akımlar ile onların ülkemizdeki etkilerine dair epeyce şey söylendi. Ben, Hüseyin Atay hocamın ikazlarına uyararak ve tekrara düşmeden bazı hususları kısaca dile getirmek istiyorum.

Birinci husus, bu akımların Türkiye’de yayılmasının önemli bir nedeni, mevcut dinin oldukça kurumsallaşması ve duygusal tatmin boyutunun büyük ölçüde ihmal edilmesidir. Nitekim Reiki, Transantandal Meditasyon (TM) ve benzeri ruhçu grupların faaliyetlerinde en fazla üzerinde durulan konu duygusal tatmindir. Yani söz konusu grupların toplantılarına katılan insanların toplantı sonunda kendini dinlenmiş, sıkıntılarını unutmuş ve rahatlamış hissetmesidir. Bunun gerçek ve uzun süreli bir rahatlama olup olmaması önemli değildir. Toplantının hemen sonrasında yaşanan geçici bir rahatlama bile katılımcılar ve grupların reklâmları açısından son derece önemlidir. Ben bunu defalarca bizzat gözlemladım. Örneğin, geçen yıllarda Türkiye Ruhsal Araştırmalar Derneği üyelerinden Tarık Arıkdal üniversitemizde bir seminer vermişti. Salonunda 100–150 kişi vardı ve bunların çoğunluğu Dokuz Eylül Üniversitesi öğrenci veya öğretim elemanlarıydı. Toplantı sonrasında pek çok kişiden duyduğumuz ortak ifade şuydu: "Ya, ne güzel oldu, hakikatten dinlenmiş gibi hissettim kendimi." Peki, konuşmacının yaptığı neydi? İnsanlara "Gözlerini kapayın, şu anda en çok sizi üzen olay nedir, onu düşünün. Şimdi de bu olayı kafanızdan atmaya çalışın. Atamıyorsanız, o zaman elinizle tutun, biraz

elinizi kaldırın, onu yukarı doğru çıkarın, şimdi elinizi boşaltın” tarzında telkinlerde bulunması ve bunu mantralar eşliğinde yapmasıydı. Yani, seminere katılan insanların hem aktif olarak yapılan etkinliğe iştirak etmeleri sağlanıyor hem de sorunlarına çözüm arandığı gösterilmek isteniyordu. Buna toplantıda sağlanan sıcak ortam da eklenince, söz konusu gruplara ilginin gerekçesi ortay çıkıyordu. Bu seminerde dikkat çeken bir başka nokta ise, konunun dinî değil, tamamen bir kişisel gelişim veya psikolojik rahatlatma tekniği veya yöntemi tarzında sunulmasıydı. Şüphesiz bu sadece İzmir’e veya söz konusu derneğe ait özel bir yöntem değildir.

İkinci konu, bu grupların gerçekten dinî grup kabul edilip edilmeyecekleri ve bunun ölçütü sorundur. Unutmamak gerekir ki, hiçbir dinle alakalarının olmadığını iddia etmek, yeni dinsel hareketlerin ortak özelliğidir. Muhtemelen, rasyonalist ve hümanist söylemlere yatkın, ayrıca Hıristiyanlık, İslam ve Budizm gibi geleneksel dinlerle barışık olmayan insanları hedef kitle seçtikleri için böyle davranan bu akımlar, aslında çağdaş tarikatlardır. Ayrıca öğretisi ve uygulamalarının kaynağı da büyük oranda Hıristiyanlık ve Budizm gibi dinler veya Tibet Budizmi, Örfizm, Kabbalizm ve Taoizm veya Şamanizm gibi egzotik ve gizemli düşüncelerdir. Örneğin, reiki gruplarını ele alalım. Reiki, bize yabancı bir kelime. Ama uygulama olarak, hem halk hekimliğinde hem de geçmiş kültürümüzde hatta günlük hayatımızda örnekleri olan bir konu. Zira başı ağrıyan birine okunduğunu veya karnı ağrıyan çocuğunun karnını ovarak iyileştirmeye çalışan anne veya nineleri çoğumuz görmüştür. Reiki de bunlara benzer bir uygulama ve tekniktir. Fakat yaşam enerjisi olarak tanımlanan reiki, Hıristiyan teslisinin üç unsurundan biri olan Kutsal Ruhun insanda yarattığı huzurun bir başkasına aktarımı şeklinde yorumlanır ve Hıristiyanlaştırma sürecinde bir basamaktır. Nitekim uygulamanın mucidi kabul edilen olan Mikao Usui, başlangıçta Tendai Budizm’ine mensup bir rahip iken, 19.yüzyıl sonlarında Hıristiyan misyonerlerin etkisi Hıristiyan olup Hıristiyanlıkla Budizm’i uzlaştırmaya çalışınca rahiplikten kovulmuştur. Bu safhada onun ilk yaptığı şey, reiki enerjisini Hıristiyanlıktaki kutsal ruh anlayışıyla ilişkilendirmek olmuştur. Artık bundan böyle reiki uygulamaları şöyle bir varsayıma dayanır hale gelmiştir: “Her kutsal kişi, kendinde kutsal ruhun sıcaklığını ve ışığını taşıyor ve bu enerjiyi bir başkasına aktarabilir.” Dolayısıyla reiki seanslarında yapılan iş, *master*daki bu enerjinin ihtiyacı bir başkasına aktararak ona yardımcı olmak şeklinde açıklanır. Kısacası, reiki salonları bugün, bazen bir çeşit ticarethane olarak tanımlansalar bile, büyük oranda Budizm’in

hâkim olduğu doğu toplumlarında yetişen insanları Hıristiyan kültüre alıştırmak gibi bir işlev görmektedir.

Dikkatinize sunmak istediğim bir başka nokta ise şudur: Yoga, Hinduizm’de *havas* diye isimlendirebileceğimiz seçkinlere özgü bir ibadet biçimidir. Hatırlatmak gerekir ki söz konusu dinde *avamın*, elbette daha farklı ibadet ve uygulamaları vardır. Fakat *samsara* çemberinden kurtulmak ve mutlak kurtuluşa ulaşmak isteyenler için yegane yol yoga egzersizlerini uygulamaktır. Hinduizm’in dışında Budizm ve Caynizm gibi bölge dinleri için de aynı durum geçerlidir.

Hinduizm’de “makasıd-ı şerîa”; yani dinin/hayatın dört önemli amacı vardır. *Dharma*, *artha* ve *kama* diye tanımlanan ilk üç gaye bütün Hinduların ortak amaçlarını ifade eder. *Dharma*, kişinin atalarının yolunu, yani töresini, geleneğini öğrenerek onlara uygun yaşamasını ifade eder. *Artha* ise, bireyin namerde muhtaç olmadan rızkını temin etmesi, kendine ve ailesine yetecek mala ve mülke sahip olması ve bunun için çaba göstermesi demektir. *Kama* da, zinadan uzak durması ve ailesini kurarak ölümünden sonra adını yaşatacak ve kendisi için hayırlı işler yapacak evlatlar yetiştirmek için çalışmasını ifade eder. Denilebilir ki, bunlar 50 yaşına kadar herkesin amacıdır. 50 yaşına ulaşarak hayatın üçüncü dönemine geçen kişiyi göz önüne aldığında bir tek amaç vardır: O da *moksha*/mutlak aydınlanmaya veya kurtuluşa ulaşmaktır. Bu son hedef, “aham brahma asmi” (Ben Tanrıyım) yahut da “tat tvam asi” (Sen de O’sun) basamağıdır ki tasavvuftaki “*ene’l-Hakk*” veya *fenafillah* basamaklarına benzetilebilir. Hint dinlerinde böyle bir ruh haline ulaşmanın yegane yolu yogadır.

Bununla birlikte, yeni dinî hareketlerde önerilen ve uygulanan yoga egzersizleri hem amaç hem de içerik bakımından klasik Hinduizm’deki *yoga* uygulamalarından farklıdır. Zira Hinduizm’de yoga 8 dilimli bir yoldur. Ama beri taraftaki yoganın sadece iki basamağı vardır. Birincisi, rahat oturma pozisyonunu elde etmek; ikincisi, bu rahat oturma pozisyonundayken konsantrasyonu sağlamak için belirli mantraları okumaktır. Bu durum, biraz önce Şinasi Beyin dile Hinduizm veya Budizm’den kaynaklanan düşünce ve akımların Batı’nın kapitalist sistemine entegre edilmesinin aslında güzel bir örneğidir. Şüphesiz bu durum *reinkarnasyon*, *reiki* ve *meditasyon* için de söz konusudur. Bunların bizdeki örnekleri de Batı aynasından yansıyan resimlerdir. Dolayısıyla onlar her ne kadar doğu kaynaklı olsalar da doğu kültüründen ziyade Batı kültürünün etkilerini taşır. Çünkü hammadde doğudan gelse de imal edildikleri tezgahlar Batıdır. Bunu özellikle Sahaja Yoga ve Transandantal

Meditasyon uygulamalarında da görmek mümkündür. Zira gerek Sri Mataji gerekse Maharişi Maheşh Yogi giysileri Hintli olsa bile düşüncelerinin hazırlandığı mutfak ve servis edildiği kaplar Batıya aittir. Bunu Teozofi dernekleri ile Hare Krişna Hareketi taraftarlarının düşünce ve uygulamaları için de söylemek mümkündür. Bunlar, Celal Kırca hocanın da işaret ettiği gibi, Batı'da birtakım doğu değerlerini Hıristiyan toplumuna entegre etme, ona uydurma şeklinde başlayan daha sonra da bize gelen düşünce ve uygulamalardır.

Bilhassa ruhçu gruplar arasında yaygın olan *reinkarnasyon* düşüncesine dair anlayışlar da klasik anlayıştan farklıdır. Hatta *reinkarnasyon* teriminin kendisi bile böyle bir farklılığı ifade etmek için icat edilmiş bir kavramdır. Ayrıca geleneksel *tenâsüh/ruh göçü* anlayışında, ölüm sonrası süreçte, ruhun ahlaki derecesine bağlı olarak insan, hayvan, bitki veya cansız bir bedene intikali söz konusu iken, ruhçuların reinkarnasyon anlayışında ruhun insan dışında başka bedenlere intikali kabul edilmez.

Bunlara karşı neler yapılabilir sorusuna geldiğimizde; Şinasi Beyin bu konudaki görüşlerine aynen katılıyorum. Ayrıca insanların kendi kültürünü iyi bilmesi, ihtiyaçlarını kendi kültürel normları içerisinde karşılayabileceği yöntemlerden haberdar olmasının önemli olduğunu vurgulamak istiyorum. Yine bu yolların güncel ihtiyaçlar göz önüne alınarak yeniden belirlenmesi ve insanlara öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bundan başka yabancılaşmanın ve yabancı kültürlerin insanımız üzerindeki etkisinin küçümsenmesini de doğru bulmuyorum. Ben yabancı akımların insanımızdaki tesirini toprağa atılmış bir tohuma benzetiyorum. Nasıl ki, topraktaki tohum, toprak belirli bir sıcaklığa, belirli bir nem oranına ulaştığında çimlenip boy veriyorsa, yabancı etkiler de zamanı geldiğinde tesirlerini gösterecektir. Özellikle dinî hayat konusundaki kaygıların artması, bizim dinî söylemimizin güncellenememesi veyahut yaşadığımız birtakım sıkıntılardan ötürü de bu sefer onun zayıfladığı noktalarda bunların etkilerini daha bariz bir şekilde ortaya çıkardığını düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Evet, ben de teşekkür ederim.

Şimdi değerli arkadaşımız Bülent Baloğlu Bey, buyurun efendim.

Prof. Dr. A. Bülent BALOĞLU - Sayın Başkan, kıymetli hocalarım; konuyla ilgili olarak değerli arkadaşlarımla görüşlerine katkı mahiyetinde olmak üzere birkaç hususa temas etmek istiyorum.

Sayın Şinasi Gündüz'ün, "Özellikle Hint kaynaklı akımlara dikkat edilirse, bunların bize Hindistan'dan değil Batı'dan geldiğine şahit oluruz" şeklindeki tespitlerine aynen katılıyorum. Burada, bu akımların niçin Doğudan değil de Batıdan geldiğini sorgulamamız gerekir. 1960'lı yıllarda Amerika'da, gençlerin yoğun bir biçimde uyuşturucu kullanımına alışması ve hippie tarzı bir hayat sürmeye başlamalarıyla birlikte hükümetler, mistik karaktere sahip Hint dinlerinin gençleri munisleştirilebileceğini ve kötü alışkanlıklardan vazgeçirebileceği düşüncesiyle bu dinlerin Amerikan toplumsal hayatına dahil olmalarına ve faaliyet göstermelerine göz yumdu. Ne var ki Amerikan hükümetleri, bu dinlerin ve onlardan türeyen yeni dini akımların bir süre sonra her yerde mantar gibi türeyeceğini ve müesses Hıristiyanlığa bir tehdit oluşturmaya başlayacağını hesap edememişti. Bugün Kilise, bunlarla nasıl başa çıkacağını, kendi müntesiplerini bu akımların propagandalarından nasıl koruyacağını ve faaliyetlerinden nasıl uzak tutacağını yollarını ciddi bir biçimde araştırmaktadır. Araştırdığım kadarıyla, eğer rakamda bir abartı yoksa, bugün sadece Amerika'da irili ufaklı 900'ün üzerinde yeni dinî hareket faaliyet göstermektedir. Bunların bir kısmı Hıristiyan kaynaklı olmakla birlikte çoğunluğunun Hint menşeli olduğunu söyleyebiliriz.

İkinci husus şudur: İnsanımıza dini bilgi olarak aktardığımız malumatın onlara doğrudan hitap eden, hayatı anlamlandırmalarına yardımcı olan, manevi sorunlarına çözüm sunan bir içerik ve dile sahip olmadığını düşünüyorum. Dolayısıyla bu durum, hiç arzu etmesek de, sözünü ettiğimiz yeni dini akımların özellikle bazı kesimler için bir cazibe merkezi haline gelmesini tetikleyen sebeplerden bir tanesidir. Psikolojik çöküntüler yaşayan, sürekli stres altında ezilen, iç huzurunu kaybeden insanların daha başka arayışlar içinde olması doğaldır. Böyle insanların "denize düşen yılanı sarılır" misali bu tür akımların ağına düşmesi pekâlâ mümkün olabilmektedir. Özellikle büyük şehirlerimizin lüks muhitlerinde, "Gelin bize yirmi dakikanızı ayırın, sizi bütün stresinizden ve sıkıntılarınızdan arındıralım" sloganıyla insanları yoga ve meditasyona davet eden, ticari kazancı tavan yapan ve bana göre aslında seküler kisve altında bir nevi din tacirliği yapan –masumane görüntü altında Hinduizm ve Budizm misyonerliğinden bahsediyorum- şirketler türemiş durumdadır. Bu şirketler, internet ağını da yaygın ve etkili bir biçimde kullanmaktadır. Bu insanların bu propagandaları ve sözüm ona yapmış oldukları faaliyetler 'modernlik' veya 'çağdaşlık' olarak algılanmakta ve hatta yoga vb.

teknikler modern yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görülebilmektedir. Ancak birileri de çıkıp, "Arkadaşım, sıkıntı ve stres içinde misin? O halde gel, seninle bir abdest alalım, bir cami köşesine çekilelim; orada kendini şöyle bir dinle. Bak bakalım, sende bir değişiklik olacak mı" dediğinde eminim ki farklı bir tepki ve muameleyle karşılaşacak ve hatta gericilikle yaftalanabilecektir. Dolayısıyla birileri dinsel bir faaliyete seküler bir kılıf giydirirken, ifade ettiğim ikinci husus dinsel propaganda kategorisine dâhil edilmektedir. Ali İhsan Yitik Bey'in haklı olarak vurguladığı gibi, yoga aslında dinî karakterli bir yapı arz eder. Çünkü yoga öğrencisi yoganın gerçek mahiyetini bilmez; o sadece stres ve sıkıntısını atmanın derdindedir ve yoganın gerçek felsefesinden habersizdir. Diğer taraftan, ona mantraları tekrarlatan kişi, isterseniz ona öğretici diyelim, her bir mantranın aslında bir Hindu tanrısına denk geldiğini gayet iyi bilmektedir.

Vurgulamak istediğim bir başka husus ise, Şinasi Bey'in de belirttiği gibi, bu tür oluşumları yasaklamamız mümkün değildir. Bu tür akımların memleketimizde de yayılma ortamı bulmasını aslında küreselleşmenin bir sonucu olarak görebiliriz. Daha önce de belirttiğim gibi burada internetin rolü inkâr edilemez. Bilinçli bir internet kullanıcısı değilseniz, internet ortamında adeta bir deryaya daldığınızın ve orada sizi ağına düşürecek bin bir çeşit tuzağın farkında değilseniz işiniz gerçekten zordur. Burada hemen ifade etmeliyim ki, her şeyi yasakla halledemezsiniz. O halde şunu bilmeliyiz ki internetin kendisi her çeşit oluşum ve faaliyet için adeta bir panayır yeridir. Kimin malı ve ambalajı daha iyiyse alıcı da ona gelecektir. İnsanlar sizin sunduğunuz ürüne rağbet etmediğinde burada kabahatli onlar değil, sizsiniz. Bu çerçevede kendimizi ciddi bir eleştiriye tabi tutmanın, eksik ve kusurlarımızı tespit edip bunları giderecek tedbirler almanın vakti çoktan gelmiş ve geçmek üzeredir. Sadece burada konuşulanları dinlemek üzere dışarıdan birkaç dinleyici getirseydik, hocalarım kusura bakmasınlar, eminim ki bizleri anlamazlardı. Telaffuz ettiğimiz din dilinin ve onların ifade ettiği şeylerin dış dünyada ne kadar karşılığının olduğunu sorgulamamız gerekiyor.

Bir başka önemli husus olarak, yeni dini hareketlerin iki önemli vurgusunun bulunduğunu söylemek istiyorum. Bu hareketlerin birinci vurguları insan üzerinedir. Onlara göre, insandan daha önemli ve daha kutsal bir varlık yoktur; insan her şeydir ve eğer isterse insan tanrıya bütünleşebilir ve yekvücut olabilir. Ayrıca bu hareketler, Şinasi Bey'in de belirttiği gibi, senkretik bir yapı arz ederler. Daha açık bir ifadeyle, bütün dinlerden azar azar almışlar ve kendilerince insanlığın bütün ihtiyaçlarını düşünen yepyeni bir din oluşturmuşlardır. Her ne kadar bir kısmı "Biz din değiliz" dese de aslında onlar bir dindirler. Hem de mevcut dinlerin artık

miadını doldurduğunu söyleyecek kadar iddialı bir dindirler. Zira önderlerine gelen sözde vahiylerden veya ilhamlardan oluşan bir kitapları mevcuttur. Neredeyse hepsinde müntesiplerinin yerine getirmesi zorunlu bir takım ritüelleri vardır. İlâveten, kendisinde doğaüstü güçler bulunduğu inandıkları, adeta bir peygamber mesabesinde gördükleri karizmatik önderleri bulunmaktadır. Bütün bu hususları bir araya getirdiğimizde, aslında bunların dinî karakterli örgütlenmeler olduğunu görüyoruz. Bir kısım insanımıza daha hoş ve cazip gelen bu hareketler derinlemesine tetkik edildiğinde ciddi bir felsefi derinlikten ve tutarlılıktan uzak oldukları görülecektir. Ancak onlar, içine hapsoldükleri çelişkiler yumağını bir hikmetler deryası olarak sunmaktadırlar. Batılı bir yazar, tam da bu hareketleri tasvir için şöyle diyor: "Uzaktaki kültürler gençlere daha yeşil görünür." Gerçekten de doğru bir söz. Kendi kültür köklerini ve kimliklerini yitirenler için uzaktakiler daima şirin ve güzeldir.

Bu akımların ikinci vurguları doğa üzerinedir. Söz konusu bu iki vurguyla ima etmek istedikleri şey, sanki diğer dinlerin ve özellikle de İslâm'ın hem insanı hem de doğayı ihmal ettiği'dir. Şüphesiz dinimiz, hem insana hem de onun yaşam alanı olarak doğaya büyük bir önem atfetmektedir. Kutsal Kitabımızın birçok ayeti sadece insan ile doğa arasında değil, aynı zamanda bu ikisi ile Yüce Yaratıcı arasında var olan ilişkiye dikkat çeker. Dolayısıyla İslâm dini ne insanı ne de doğayı ihmal etmiştir. Bu akımların yeniymiş gibi göstermeye çalıştıkları bu olgu zaten Kur'an'ın özünde mevcuttur.

Burada Diyanet İşleri Başkanlığımıza düşen önemli bir görev olduğuna inanıyorum. O da bir "Yeni Dini Hareketler" masasının ihdasıdır. Bu sayede söz konusu akımlar hakkında daha sağlıklı bilgiler derlenebilecek, onlara karşı alınması gereken tedbirler ortaya konabilecek ve ileriye dönük izlenmesi gereken stratejiler oluşturulabilecektir.

Söz hakkı tanıdığı için Sayın Başkan'a teşekkürlerimi arz ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER- Teşekkür ediyorum.

Şimdi Recep Kılıç hocam, buyurun.

Prof. Dr. Recep KILIÇ - Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Efendim, ben de saygı, selâm ve hürmetlerimi sunarak sözlerime başlıyorum. Kısaca ifade etmek istediğim bir iki konu var. Oturum başlığımız, dış kaynaklı dinî akım ve öğretilerin ülkemizdeki dinî hayata etkileri. Ülkemizdeki dinî hayata bu akımların etkilerinin hangi boyutta

olduğuyla ilgili ne tür bilimsel çalışmalarımız vardır? Ben bu sorunun cevabını merak ediyorum. Üniversitelerin sosyal bilimlerle ilgili bazı bölümlerinde, İlahiyat Fakültelerinde, özellikle Din Sosyolojisi ve Dinler Tarihi alanlarında çalışan bazı hocalarımızın, arkadaşlarımızın bireysel çalışmalarını kastetmiyorum. Toplumun bütün kesimlerini kuşatacak çapta çalışmalardan söz ediyorum. Üniversitelerde yapılan bireysel çalışmaların ve bu çalışmalar sonucunda elde edilen bilimsel verilerin değerlendirileceği bir organizasyona ihtiyaç bulunmaktadır. Bu organizasyonu yapacak bir kuruma ihtiyaç var. Böyle bir organizasyonu Diyanet İşleri Başkanlığı gerçekleştirebilirse eğer, din hizmeti götürdüğü hedef kitleyi tanıyabilme imkânına kavuşmuş olur.

Yabancı dini akımların tesiri söz konusu olduğunda, özellikle bazı bürokrat ve akademisyenler, ısrarla "dış kaynaklı akımların çok fazla tesiri yok" diyorlar. Önce bu hükmü hangi verilere dayalı olarak verdiklerini açıklamaları gerekir. Farz edelim ki yabancı akımların tesiri çok fazla yok. Hangi kesimde yok? İmam Hatip Lisesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslâm Enstitüsü eğitimi almış ve o eğitimi almış insanlarla irtibatla olan kesimlerde elbette ki bu akımların tesiri çok fazla olmayabilir. Ama bu kesimin 70 milyonluk toplum içindeki yüzdeleri oranı nedir? Önce bunu düşünmemiz lazımdır. Kaldı ki yüksek dini tahsil almış insanlar arasında bile bu yabancı akımların son derece ciddi olumsuz tesirlerinin olduğunu gösteren, İlahiyat Fakültelerinde yapılmış bilimsel alan araştırmaları mevcuttur. Bu çalışmalar değerlendirilmediği, sonuçları kamuoyuna ulaştırılmadığı için ülkemizin ihtiyaçları lehinde kullanılmıyor, dolayısıyla verilen emekler de boşa gitmiş oluyor. Dolayısıyla bu bilimsel verilerden bağımsız olarak konuşmanın akademik bir değerinin olmayacağı aşikardır. Toplumun din tahsili almamış kesiminde farklı bir dil, farklı bir terminoloji kullanılıyor, farklı kavramlarla insanlar iletişimlerini kuruyorlar. Bundan dolayı bu çerçevede vurgulamak istediğim husus şudur: Türk toplumunda yabancı dini akımların tesirini anlayabilmek için, kapsamlı bilimsel çalışmalara öncülük etmek gerekir. Bunun için de, 23 adet İlahiyat Fakültesi var, sosyal bilimler alanında yetişmiş onca insanı var Türkiye'nin. O zaman Kurum olarak, toplumun her kesimindeki insanımızın dini nitelikli anahtar sorularını, sorunlarını ve kavramlarını anlayabileceğimiz bir çalışmaya öncülük edelim. Bu kurum buna öncülük etsin. Nasıl edeceği meselesi, konuşulur ve bir yolu bulunur. Ama bunun için bir irade ortaya konulsun ve bu iş sosyal bilimlerin yöntemleriyle yapılsın.

Bu konuyla ilgili dile getirilmesinde fayda gördüğüm bir başka husus ta şudur: Konuşan arkadaşlarımız, hocalarımız, konunun birinci derecede uzmanı insanlar, ben onların konuştuıkları konularda teferruata girmek

istemiyorum. Ama bu yabancı akımların yayınlarından pek azının dinî bir üslup kullanarak insanımıza hitap ettiğine ben de işaret etmek istiyorum. Hangi üsluplarla insanımıza ulaştıkları ifade edildi. O zaman bir şeye daha ihtiyacımız var. Din içerikli yayınlar, tercümeleler, web siteleri ve özellikle çizgi filmlerinin özenle taranmaya ve takibe ihtiyacı var. Bu tarama ile de, az önce arz etmeye çalıştığım, "bu yayınlarda kullanılan anahtar kavram, soru ve sorunlar" tespit edilir; bunlara vücut veren zihniyet, mantık ve felsefe kavranılır. Ancak bu tespit ve kavrama aşamasından sonra bilgilendirme faaliyetine geçebiliriz. Çünkü muhatabımızın kullandığı üslubu ve anahtar kavramları bilmediğimiz sürece, kendi kavramlarımız ve üslubumuz ile yapacağımız bilgilendirmede başarılı olmamız mümkün olmayacaktır. Bunu arz etmek istiyorum.

İfade edildi, küreselleşme ve onun beraberinde getirdiği açık bir toplum haline geldik. Açık toplum olmanın sonuçlarını fiilen yaşıyoruz; bir değerler bombardımanı altındayız; değişik dinlerin, farklı kültürlerin, değişik akımların değerlerine açık haldeyiz. Bu değerler karşısında kendimizi koruyabilmemiz için bu değerlerin getirdiklerini öncelikle anlamamız, kavramamız lazım. Ben, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu anlamda bilimsel bilgiyi öne çıkaran, bilimsel yöntemi aktif hale getiren bir çalışmaya öncülük etmesinin, hem İlahiyat Fakültelerinde ve sosyal bilimler alanlarında üretilen bilgilerin işe yarar hale getirilmesi, hem de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hedef kitlesinin tanınması, bilinmesi, anlaşılması açısından faydalı olacağını düşünüyorum. Arz ediyorum, teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ediyorum.

Nevin Meriç Hanım, buyurun.

Nevin MERİÇ - Teşekkür ederim.

Hocalarımızdan, dış kaynaklı dinlerin ritüelleri bağlamında epey bilgiler aldık, kendilerine teşekkür ediyorum. Alan olarak İstanbul üzerinden bize bu konuda oldukça yoğun sorular geliyor; siz camileri cemaatle dolduramıyorsunuz; ama sinema salonlarında periyodik olarak bu konularda, dersler veriliyor, haberiniz var mı şeklinde.

Burada problem alanı, dinî ritüellerin aktarılması konusundaki yetersizliğimiz. Ben bunu biraz medyayla bağlantılı düşünüyorum. Medya namazdır, mescittir, gençlerin namaz kılması şeklindeki durumları sürekli suç işleniyormuş gibi yansıtır. Burada ciddi bir boşluk var. Buna bir

cevap verilemiyor. Dolayısıyla, problem Din İşleri Yüksek Kurulu veyahut Diyanet üzerinden nasıl halledilebilir? En azından, suç olan nedir, suç olmayan nedir şeklinde birebir karşılık görmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bir başka problem de, gençlerin anlayabileceği bir dille yazılmış eserlerin, kitapların okullarda ücretsiz olarak dağıtılması.

Bana ulaşan bir soru üzerinden burada bir katkıda bulunmak istiyorum. Bildiğiniz gibi, İstanbul'un Fatih semti oldukça dindar bir çevredir. Yeni bir Kur'an tertip edilmiş. Kur'an'ın bir kısmı alınmış. Bir bayan gelip bu konuda bize şikâyetini bildirdi. İşte bir de peygamberleri var, bir hoca da peygamber. Medyadan tanıdığımız bir hoca -ki kendisinin bundan haberi olduğunu zannetmiyorum- ve dahi Cebrail. Ve bu kişinin ailesinden birçok kişi de bu yeni Kur'an ve dine girmiş ve kadıncağızı ciddi anlamda dışarıda tutarak, sürekli ona baskı yapıyorlar ki, sen neden burada değilsin ya da bu dinden değilsin diye. Yani sadece dış kaynaklı dinler değil, kendi içimizde de yanlış, eksik aktarımlardan kaynaklanan, problemleri tam olarak halledememeden kaynaklanan sorunlar başladı. Dolayısıyla hep birlikte çözüm bulmamız gerekiyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim.

Şimdi Hadi Adanalı hocam, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. A. Hadi ADANALI - Teşekkürler hocam.

Dinin farklı yönleriyle ilgili iki hususa değinmeye çalışacağım. Her şeyden önce Diyanet İşleri Başkanlığımız muhafazakâr bir kurumdur; zaten öyle de olmalıdır. Muhafazakâr kurumlar korumaya daha fazla önem verirler. Ama eğer dikkatlerimizin büyük bir kısmı sadece korumaya teksif edilirse birtakım şeyler gözden kaçabilir. Vatikan belki dünyadaki en muhafazakâr kurumlardan bir tanesi olmasına rağmen, sadece korumaya değil aynı zamanda Hıristiyanlığı yaymamaya da çalışıyor. Yani kendini bir misyon kurumu olarak da görüyor. Katolik İlahiyat fakültelerinin bazılarında misyoloji bölümleri var. Dolayısıyla, onlar çalışmalarını sadece korumak veya zararlı akımları deşifre etmekle değil, ama aynı zamanda kendi inandıklarını tebliğ etmekle de yürütüyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu noktadaki genel konumunu gözden geçirmesinde fayda mülâhaza ediyorum.

Bunu başarmak kolay değil; çünkü 1960'lı yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri arasına ahlâkın, yani İslâm ahlâkının girmesi Büyük Millet Meclisinde büyük bir gürültüyle olmuştu ve toplumda

tartışmalara yol açmıştı. Ahlâkî boyutu dinî hizmetin bir parçası olarak göstermeye kalktığınızda ciddi bir muhalefetle karşılaşılıyorsunuz. Bir de kalkıp İslâm'ı anlatmada tebliğ yöntemini kullanacağım dediğinizde nasıl bir dirençle karşılaşacağınızı az çok tahmin edebilirsiniz.

Birkaç konuşmacı da değindi; Uzakdoğu dinleri seküler ortamlarda ve seküler terminolojiyle veya dille aktarılıyor. Seküler dil bugün için geçer bir akçe, bunu kabul etmemiz gerekiyor. Bir hocamızın da dediği gibi, insanları doğrudan camiye getirmekte zorlanabiliyoruz. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, bu anlamda dinî içeriği seküler bir dille aktarabilmenin yollarını da aramalı. Çünkü eğer araç oysa, o araca müracaat etmekte bence fayda var. İnsanlar "new age" dediğimiz yeni bir müzik tarzı üzerinden insanlar Uzakdoğu dinlerinin, kültürlerinin farkına varıyorlar ve o müzik üzerinden bir bakıma kanaatlerini ve inançlarını oluşturuyorlar. Çok derin bir tasavvuf kültürümüz ve bununla birlikte oluşmuş zengin bir tasavvuf musikimiz var; sanıyorum bu zenginlik kullanılabilir, yeni bir formatta sunulabilir.

Değindi; ama şu hususun tekrar vurgulanmasına ihtiyaç var: Ernest Gellner'e göre Marksizm'in çökmesinin bir sebebi de her şeyi dünyevileştirmesiydi. Bunun tersinin de doğru olduğunu söylemek mümkün; yani her şeyi dünyevileştirmek kadar her şeyi dinileştirmek de tehlikeli. Benzer şekilde dinde her şeyi rasyonelleştirme eğilimi de kanaatimce tehlikelidir. Ayrıca her şeyi rasyonelleştirmeye başladığımız andan itibaren kaybetme ihtimalimiz ortaya çıkar. İnsan doğasında gizeme bir eğilim var. Hıristiyanlığın ve Uzakdoğu dinlerinin kısmen başarılı olduğu konulardan bir tanesi de bu gizeme olan ihtiyacın farkında olmaları. Bu ihtiyacın reddedilmesi değil anlaşılması ve doğru yönetilmesi gerekiyor. Gizem boyutunu tamamen rasyonelize etmeden kullanmak gerekiyor. Bu konu hurafelerle mücadele açısından önemli.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederiz.

Hocam, bir şey mi söyleyecektiniz?..

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederiz.

Hocam, bir şey mi söyleyecektiniz?..

Prof. Dr. Hüseyin ATAY - Evet, her zaman yeniden başlamak ne kadar güzel değil mi?

Kusura bakmayın, ikinci defadır söz almış oluyorum. Daha önce değinmediğim, arkadaşların da değinmediği bir konu. Onu iki şekilde anlatmak istiyorum.

1954 senesinde Bağdat İlahiyat Fakültesi'nin son sınıfındaydık ve o yıl fakülteyi bitirdik. Ramazan ayıydı. Kerkük'e gittim. Bir camide Türkçe vaaz ettim. Dedim ki, siz Allah'ı camiye hapsedtiniz, sanki caminin dışında Allah yokmuş gibi hareket ediyorsunuz. Gelip burada namazı kılıyorsunuz; ama dışarıda öyle hareket ediyorsunuz ki, sanki Allah'ı yok sayıyorsunuz.

Birkaç sene önceydi. Amcamın oğlu Keçiören'de imamdı. Bayram tebrikine gitmiştim. Camide ikindi namazını beraber kıldık. Namazdan sonra cemaate bir iki söz söylemeye beni mecbur etti. Ben de döndüm cemaate dedim ki, namazın dışında Müslümanlık isteyeniniz var mı?.. Birisi elini kaldırdı, ben istiyorum dedi. Şimdi aziz kardeşim, biz dini namaz, oruç ve hacca hasrettik efendim, namaz, oruç, hac'ın dışında Müslümanlık yok. Kimseye bir şey anlattığımız yok. Bütün efendim, bizim kabahatimiz budur, fukahanın kabahati de budur. Bunu senelerce önce talebeliğimde zannediyorum okudum. Mısır âlimlerinin bir tanesi de buna temas etti. Efendim fıkıh üç bölüme ayrılır: İbadetler, muamelât ve ukubat. Yahu muamelât dinden sayılmıyor. Tamamen yanlış. İbadet ile muamelâtı din bakımından birbirinden ayırma yanlışını kaldırmamız lazım. İnsanlar günümüzde namaz kıldığı zaman müslüman olduğunu zannediyor. Ama namaz kılmayan kimse kendisini müslüman zannetmiyor. Hangi işi yapıyorsa yapsın, bunu doğru dürüst yapıyorsa, mesleğinin gereğini yerine getiriyorsa, bu, namaz kılmak kadar sevaptır, namaz kılmaktan daha çok sevaptır. Bakıyorsunuz bir doktor hastasını bırakıp namaz kılmaya gitmiş. Bir doktorun hastasının tedavisini bırakarak namaz kılmaya gitmesi caiz değildir. Bunu anlatmıyoruz ki!.. Ne diyoruz; *"inne's-salâte tenhâ anî'l-fahşâi ve'l-münker"* (Ankebut, 29/45). Peki, hangisinin namazı kendisini fuhuştan, münkerden men etmiştir?..

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Hocam, biraz kısa olursa iyi olur, konuşmayan bir iki arkadaşımız daha var.

Prof. Dr. Hüseyin ATAY - Peki, bitiriyorum. Bizde bir yanlış anlayış vardır; din işi, dünya işi deriz. Din işi-dünya işi ayrımı İslâm'da yoktur, dünya da her iş din işidir. Ne demektir o?.. Siz herhangi bir iş yaparsanız

yapın, bu doğru ise ona sevap alırsınız, yanlış ise günah alırsınız. Onun için, dünyada yapmış olduğunuz her işin dinde bir hükmü vardır. Din işi-dünya işi ayrımı İslâm'da yoktur.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER- Hocamıza teşekkür ediyorum.

Buyurun Hoca Hanım.

Belgin AYDIN (Konya İl Müftü Yardımcısı) - Biraz önce Hadi Adanalı hocamızın görüşlerine bir ilâvede bulunmak istiyorum.

Gerçekten güzel bir fikir olan dinî motiflerin sekülerleştirilmesi anlayışında Mevlânâ'dan yararlanılabilir. Zira O semanın sağladığı bir vecd diliyle insanlara ulaşmasını bilmiştir. Spor salonları, stadyumlar gibi çok geniş alanlarda bile insanlar, semanın manevi atmosferine dalarak çok farklı fikir ve yaşam tarzına sahip olsalar dahi, büyük bir ahenk ve şuur birliğiyle bu dinî motifleri bir ibadet aşkı içerisinde sergileyebilmektedirler. Bu tür gösterilerden etkilenen insanların bu feyiz ve istiğrakı doğru kanalize edilebilirse, ibadet hayatları yeniden canlandırılabilir. Günümüzde din görevlileri bir Mevlânâ, Yunus gibi geniş kitlelere ulaşabilmeli, Müslümanların özellikle de ibadet hayatlarının ıslahında etkili olmalıdır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Hoca Hanıma teşekkür ediyoruz.

Buyurun Cansever Hanım.

Cansever DOKUZ - Hocam, bunun sadece ülkemizin değil, dünyanın sorunu olduğu medyaya bakıldığı zaman da çok rahat görülüyor. Son iki üç yıl içerisinde televizyonda daha önce hiç olmadığı kadar sihir, büyü içeren filmler yaygınlaştı. Çocuklarımla birlikte oturup, en azından eleştirecek yönlerini eleştirmek adına izlemeye çalışıyorum. Diyorum ki, "ben bir şey göremiyorum, siz ne görüyorsunuz, beş kere yayınlansa izleyeceksiniz." Çocuklar, "Anne, bu 17 dalda Oscar almış bir film" diye cevap veriyorlar. Maalesef bu konuda çok büyük eksiklerimiz var. Medyaya bakıyorum, çocuklara yönelik özel bir gün olduğu zaman "Çanakkale Geçilmez" in dışında yayınlanan ikinci bir çizgi film yok.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu şartlarda daha çok çocuklara yönelik dinî yayınlar yapması gerektiğini düşünüyorum. O noktada desteklenecek

dini yayınlar, alternatif çizgi filmler olmalı. Bilmiyorum, Başkanlığın bu konuda RÜTÜK'e veyahut da medyaya yönelik herhangi bir ikazı olabilir mi?

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ediyorum Hoca Hanıma.

Değerli arkadaşlar, saygı değer hocalarım; bu tür faaliyetlerin dinî bir akım olduğu, daha doğrusu dinî kaynaklı olduğu hususunda hemen hemen tüm arkadaşlarımızın ittifakı söz konusu. Ancak, bunun daha çok seküler ortamlarda ve teodoks bölgelerde olduğu dikkate alınırca, bugüne kadar hizmet götüremediğimiz bu alanlara da hizmet götürerek, onların anlayacağı tarzda götürmek suretiyle bir derece hizmette faydalı olunabileceği kanaatindeyiz.

Ve gene arkadaşlarımızın vurguladığı üzere, bilhassa gençlere ve çocuklara yönelik, onların anlayacağı dilde yayınların yapılması, herhalde bu hastalığı bir nebze olsun azaltabilecek mahiyette olduğu genel kabul olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Ancak, şu an için ortada bulunan problemlere ışık tutucu ne cevap vereceğiz; özellikle aile bürosundaki arkadaşlarımın problemlerini bu vesile ile dile getirmek istiyorum. Şu anda ben hem yoga yapıyorum hem Müslüman'ım efendim; ben hem reikiyle meşgul oluyorum benim dinim ne olacak, benim halim nice olacak gibi sorular karşısında zannediyorum arkadaşlarımın bazı ikilemleri vardır. Bunlara da müteakip toplantılarda herhalde çözüm arayacağız gibi geliyor.

Hepinize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum efendim.

III. OTURUM

Dinî Açidan Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler - I

Oturum Başkanı

Prof. M. Emin ÖZAFŞAR
(Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)

U

Oturum Başkan Yardımcıları

Prof. Dr. Mehmet HABERAL
(Başkent Üniversitesi Rektörü)

Şükrü ÖZBUĞDAY
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

16 Kasım 2007 Cuma

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Efendim; muhterem heyetinizi saygıyla selâmlıyorum. Programda da yansıdığı gibi, saat 9 itibarıyla bugünkü oturumumuzu açmış bulunuyorum. Sözlerimin başında hepimizi saygıyla, hürmetle selâmlıyorum.

Bugün ele alacağımız konulardaki müzakerelerin hayırlı, bereketli neticeler vermesini Cenâb-ı Hak'tan niyaz ediyorum.

Muhterem hocalarım; bugün değerlendirilecek olan konu *“Dinî Açıdan Problem Oluşturan Tıbbi Gelişmeler”* şeklinde başlıklandırılmış ve bu kapsamda ötenazi, organ nakli, beyin ölümü, yaşam destek ünitesine bağlı hastanın bu cihazdan çıkarılması gibi alt başlıklar halinde dermeyer edilmiştir. Tabîî, bu konu çok yönlü; hem felsefî, hem hukukî, hem tarihsel, hem ahlâkî bakımdan çağrışımları olan bir konu. Her biri aynı değerde önemi haiz.

Burada ölüm fenomeni, başlı başına üzerinde durulması gereken bir olgu olarak sabit olan; ama inançlara göre, kültürlere göre, anlayışlara göre değişebilen farklı tanımlanabilen bir fenomen.

“Beyin ölümü”, son yıllarda çok kullanılan, bilhassa geçen asrın ortasından itibaren solunum merkezli, kalp merkezli ölüm tanımlanmasından sonra ortaya çıkan farklı ve yeni bir fenomen. “Bitkisel hayat”, aynı şekilde. Ötenazi, üzerinde çok durulan bir konu. Bunun aktif olanı, pasif olanı çeşitli ayrıştırmaları söz konusu. Hukuksal bakımdan ötenazinin mahiyeti, etik bakımdan bilhassa bioetik ve dinî ahlâk ve sosyal etik bakımından ötenazinin mahiyeti. Ayrıca, tabîî konu İslâm bağlamında tartışıldığı için İslâm ve ölüm telâkkisinin mahiyeti, modern tartışmalardaki fizikalist yaklaşımın İslâmî değerler bakımından durumu ve tabîî İslâm geleneğindeki dinî metinlerin dile getirdiği din dilindeki ölüm söylemi ve bu söylemin algılanış biçimi fakihlerin konuya yaklaşımı gibi konular var.

Organ nakli, ayrıca bir de belki çok tartışılması gereken tıbbın “ölmüş” dediğine din de “ölmüş” der mi; hangi tıbbın, hangi tabibin, hangi yaklaşımın tanımlamasını din kabul eder? Son zamanlarda bu biraz da çok dillendirilen bir konu. Dolayısıyla, burada “ilmü'l-ebdan” ve “ilmü'l-edyan” uleması bir araya gelerek inşallah bize ayrılan süre içerisinde konuyu müzakere edecek. Ama tabîî, burada konu çok yönlü, çağrışımı geniş ve Din İşleri Yüksek Kurulumuzun da öncelikleri var. Katılımcı saygı

değer hocalarımızın sayısı da hayli bereketli; ama zaman sınırlı. Bu sınırlı zaman içerisinde bu kadar geniş katılımlı ve geniş çağrışımlı bir konuyu müzakere etmek üzere toplanmış bulunuyoruz.

Benim bu plânlamadan anladığım şudur ki, burada bütün arkadaşlarımıza söz verme imkânımız yok. Dolayısıyla, şimdi programımızın yöntemi konusunda birkaç cümle edeceğim. Öncelikle Din İşleri Yüksek Kurulu üyemiz Sayın Şükrü Özbuğday hocamız, Din İşleri Yüksek Kurulu açısından, kurul meseleyi nasıl problematik hâle getirmiş ve beklentileri nedir; o konuda bir açıklama yapacak. Kendilerine 5 dakika ayırma imkânımız var. Daha sonra konunun uzmanı olarak Prof. Dr. Mehmet Haberal hocamızın bizi aydınlatması uygun görülüyor. Bir 10 dakika hocamıza ayıracağız ve arkasından 10 ila 15 arasında hocamıza söz verebileceğiz. Bu hocalarımız da maksimum 5'er dakika kullanma imkânına sahip olacaklar.

Efendim; biz kendimize 1,5 saat ayırmışız, bu 1,5 saat içerisinde ele almak istediğimiz konuyu hep birlikte ne kadar ele alabiliyoruz; bunu becerip beceremeyeceğimizi de birlikte göreceğiz.

Tabii ki, kendimizi böyle bir katı sınırlar içerisinde görmek istemiyoruz; aslında gönül isterdi ki, bu konuda söylenmedik hiçbir şey kalmasın; ama bu konular böyle 1,5 saatte, hatta 1,5 günde bile sonuçlandırılabilir konular değil.

Şimdi, ben bana ayrılan vakti de taşırmadan ilk sözü Şükrü Özbuğday Hocama veriyorum ve 5 dakika içerisinde Kurulumuzun bakış açısını takdim edecekler.

Hocam, buyurunuz.

Şükrü ÖZBUĞDAY (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) - Teşekkür ediyorum. Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlıyorum. Bu toplantımızın feyizli ve bereketli geçmesini Cenâb-ı Hak'tan niyaz ediyorum.

Din İşleri Yüksek Kurulumuz, tıbbî veriler çerçevesinde, kendisine tıpla ilgili sorular soruları bu güne kadar cevaplandırmaya çalışmış ve dinî yönden bazı kararlar almıştır. Kurulumuz 1952 yılında otopsinin cevazına, 1953 yılında kan naklinin cevazına, 1960 yılında ölen kişiden kornea alınmasına ve kalp naklinin caiz olduğuna karar vermiş; 1980 yılında da organ ve doku naklinin bazı şartlarla cevazına karar vermiştir. Aranan şartlardan birisi, vericinin; yani donörün organ veya dokusunun alındığı esnada ölmüş olmasıdır. Bence burada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi budur.

Bugün, beyin ölümü gerçekleşince kişiden organ alınabiliyor. Bu durumda beyin ölümü gerçek ölümü ifade ediyor mu; beyin ölümü gerçekleşen kişinin hayata dönme ihtimali olabilir mi? Bu konuya önce tıp bilginlerimiz bir açıklık getirirlerse iyi olur kanaatindeyim. Sonra da meselenin dinî hükmü konusunda ilahiyatçı hocalarımızın katkılarını, görüşlerini almaya çalışacağız.

Diğer taraftan, gerek hukukî, gerek ahlâkî yönden aktif ötenazi ile katl eşdeğerde midir? Bu soru da açıklığa kavuşturulmalıdır.

Biz, Din İşleri Yüksek Kurulu olarak, yaşam destek ünitesine bağlı bir hastanın bu cihazdan çıkarılması için şu şartları ileri sürüyoruz:

1. Beynin kesin olarak bütün fonksiyonlarını yitirdiğine,
2. Kalbin ve solunumun tamamen durduğuna,
3. Bu durumdan geri dönüşün artık imkânsız olduğuna uzman tabiplerce karar verilmesi.

Acaba tıp bilim adamlarımızın bunlara ilâve edecekleri başka şartlar var mı; bu konuda ilahiyatçı hocalarımızın görüşleri nelerdir? Önce tıp bilim adamlarımızın, sonra da ilahiyatçı hocalarımızın bu konudaki görüşlerini alacağız.

Toplantımızı teşrif eden çok değerli Başkent Üniversitesi Rektörümüz Prof. Dr. Mehmet Haberal hocamıza bir vefa borcumuz da var. 1980 yılında bizim organ nakli ve organ bağışıyla ilgili kararımızın müsebbibi Mehmet Haberal hocamızdır. Bir dernek başkanı olarak o zaman bize müracaat etmiş, bu konunun dinî yönünü bize sormuşlar ve biz de o müracaat üzerine konuya ilişkin bir Kurul kararı almıştık. Bu bakımdan kendisine de şükranlarımızı arz ediyoruz.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Efendim, biz de teşekkür ediyoruz.

Şimdi oturumumuzun genel çerçevesi konusunda bilgilendirmek üzere Prof. Dr. Mehmet Haberal hocamıza sözü veriyorum.

Hocam, buyurunuz.

Prof. Dr. Mehmet HABERAL (Başkent Üniversitesi Rektörü) - Önce Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'na çok teşekkür

ediyorum. Din İşleri Yüksek Kurulumuza çok teşekkür ediyorum. Sizlere çok teşekkür ediyorum.

Gerçekten bu konu ülkemiz için âdeta yeni bir başlangıç, hani tabiri yerindeyse çağı yakalama girişimi veyahut da başlangıçcı olmuştur.

Organ ve doku nakli; tarihi, şöyle 19'uncu asrın başlarına giden bir uygulama şeklidir. İlk defa özellikle Dr. Alexi Carrel tarafından damarların dikilmesi suretiyle başlatılan bir tıbbi çalışmadır.

Esas bugünkü anlamıyla ilk böbrek nakli bir Rus cerrahı olan Dr. Voronoy tarafından 1933'te başlatılmış ve esas klinik uygulaması 1954'te biri Boston'da, biri de Fransa'da olmak üzere tek yumurta ikizleri arasında yapılan böbrek transplantasyonu ile kliniğe girmiştir.

Karaciğer transplantasyonu da esas 1963'te benim hocam olan Starzl tarafından başlatılmış; ama başarılı karaciğer transplantasyonu 1967'de yine onun tarafından gerçekleştirilmiştir. Bizde ise, ilgili arkadaşların hatırlayacağı üzere, Dr. Krisin Bernard'ın kadavradan ilk kalp transplantasyonu yapmasından sonra 1969'da birisi yine Ankara'da Kemal Beyazıt tarafından Yüksek İhtisas'ta, birisi de İstanbul'da Dr. Siyami Ersek tarafından iki kalp transplantasyonu girişimi olmuştur.

Bundan sonra transplantasyonla ilgili gerçek anlamıyla herhangi bir klinik faaliyeti olmamıştır. Ta ki 1975'te ben Amerika'dan dönünceye kadar... Haziran 1975'te ben Amerika'dan döndüğüm zaman ülkemizde transplantasyonla, organ nakliyle ilgili herhangi bir klinik uygulama yoktu. Ve ben de Amerika'da iki şey öğrenmiştim; bunlardan birisi yanıktı, orada aşağı yukarı bir, bir buçuk sene de böbrek ve karaciğer transplantasyonunu öğrenmiştim.

Türkiye'ye döndüğümüz zaman Hacettepe'de -ki ben Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra esas ihtisasımı Hacettepe Tıp Fakültesi'nde yaptım. Hacettepe, her zaman söylediğim gibi, bizim ülkemiz için âdeta sağlıkta ve yüksek öğretimde dönüm noktasıdır. Ben şunu söylüyorum: İhsan Doğramacı Bey'le beraber, Hacettepe Üniversitesi'yle beraber ülkemizde sağlık hizmetleri, tıp eğitimi âdeta eski çağı kapamış yeniçağa bir başlangıç yapmıştır. Ve hakikaten çok iyi yetişmiştik. O kadar ki, Amerika'da bana hep "sizin eğitiminiz Amerika'nın neresindedir" diye soru sorulmuştur. Ben de gururla Türkiye'de ve Hacettepe'de olduğunu belirtmişimdir.

İlk kez Sayın Doğramacı'yla görüşüp, kendisi beni çocuk nefrolojisine konsultan olarak tayin ettikten sonra ilk böbrek transplantasyonunu 3 Kasım 1975'te 12 yaşında bir çocuğa annesinin böbreğini takmak

suretiyle başlattık. Bizim ilk gerçekleştirdiğimiz böbrek transplantasyonu budur ve bu şekilde ülkemizde kronik böbrek hastaları için yeni bir ümit, gerçek tedavi yöntemi uygulaması başlatılmış oldu.

Tabii, burada karşılaştığımız manzara şu idi: Hasta çok, yeteri kadar organ yok. Kaldı ki, o dönemde biz sadece birinci derecede akrabalar arası transplantasyon yapabiliyorduk. Ama diğer ülkelerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, Avrupa'da ölen insanların organlarından da yararlanılıyordu ki, Amerika'da biz bir senede aşağı yukarı benim çalıştığım klinikte 150'nin üzerinde böbrek transplantasyonu ve 25'in üzerinde de karaciğer transplantasyonu gerçekleştiriyorduk.

Evet, o yıllarda ancak birinci derece akrabalarla yaptığımız transplantasyonda hastaların üçte birine yararlı olabiliyorduk. Diğerleri maalesef ancak mevcut imkânlarla tedavi olunabiliyordu ki, o da ülkemizde kronik böbrek hastalarının tedavisinde kullanan diyaliz merkezleri de sadece birkaç tane idi. Ankara, İstanbul ve İzmir'de sayıları 5'i geçmeyen diyaliz merkezleri bulunuyordu. O kadar ki, kronik böbrek hastalarına altı ay sonrası için randevu veriliyor ve "50 yaşın üzerinde insanlara diyaliz yapmayalım" tartışmaları gündeme geliyordu. Türkiye bu kadar ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı.

Tabii, ben transplantasyona başladığımda bu konuda ülkemizde yasal herhangi bir düzenleme yoktu. Ancak içtihatlarla transplantasyon yapıyordum. Yargıtay'ın çıkarmış olduğu içtihatlarla ailelere diyorduk ki, "şu muvafakatnameyi imzalayın, ona göre transplantasyonu yapalım." Yasal bir boşluk vardı. Yasayı çıkartmak için de, gerçekten insanlarımızı bilgi vermek gerekiyordu.

Ben bu nedenle Avrupa'dan, Avrupa Organ Nakli Vakfı'ndan (Euro Transplant, Leiden, Hollanda) böbrek getirmeye başladım. İlk böbrek 10 Ekim 1978'de geldi ve bunun arkası devam etti. Burada amacım şunu göstermekti: Ölen insanların organları hastaların tedavisinde kullanılabilir. Tabii bu transplantasyonlar başarılı olduktan sonra, artık ben bunları aldım, âdeta böyle kapı kapı dolaşmaya başladım. İlk müracaat ettiğim yerlerin başında da Diyanet İşleri Başkanlığı geliyordu. O zaman Diyanet İşleri Başkanı Sayın Tayyar Altıkulaç'tı. Benimle beraber televizyona çıktı, dedi ki, "Ölen insanların organlarının hastaların tedavisinde kullanılmasında dinen bir sakınca yoktur."

Tabii ben bunları anlattığım zaman doğal olarak bana hep şu soruluyordu: Siz, ölülerimizi alıp parçalayacaksınız, otopsi yapacaksınız vesaire. Halbuki esas işin özü, değerli konuklar, biz insanları ameliyat ediyoruz. Bu ameliyat şekli olmazsa zaten o organları kullanamayız.

Zaman zaman bana hep şunlar söylenmiştir: "Eğer hastalarınızı çok seviyorsanız kendi organlarınızı takın..." Bu şekilde sorularla da karşı karşıya kalmışızdır.

Daha sonra, ben Türkiye Dyaliz ve Transplantasyon Derneği'ni kurdum. O zaman bu derneğin genel sekreterliğini de yürütüyordum ve bütün organizasyonu da ben yapıyordum. Bu nedenle, Diyanet İşleri Başkanlığı'na müracaat ettim. Biraz önce sözü edilen müracaatım da bu şekildedir. Bu derneğin genel sekreteri olarak müracaat ettiğimde, işte detaylı bir şekilde konuyu anlatmıştım. Gerçekten, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın o dönemdeki idarecilerine çok teşekkür ediyorum.

Dahası; bir toplantı düzenlendi. Bizim o zaman televizyonla çok yakın ilişkilerimiz vardı. Halen Kanal B'de bizimle beraber çalışan arkadaşımız Asaf Demirbaş da o dönemde yoğun çalıştı. Kocatepe Camii Konferans Salonu'nda ben o zamanki 67 ilin müftüsüne, hastaları da getirerek, konferans verdim. Onun arkasından da gerçekten işte Din İşleri Yüksek Kurulu bizim önümüzü açan çok önemli bir bildiri çıkardı ve bugün o hâlâ geçerlidir. O bildirin çok önemli katkıları oldu ve diğer çalışmalarla ülkemizde 3 Haziran 1979'da organ alınması, saklanması ve transplantasyonu hakkındaki yasa çıktı. Bu yasanın çıkışında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nun gerçekten çok önemli katkısı oldu. O günden bu güne de her gelen yeni Diyanet İşleri Başkanı bu konuyu çok detaylı bir şekilde ele alıyor. Bugün de sizlerin böyle bir toplantı yapmanız ülkemizin geldiği noktayı göstermektedir. Gerçekten Türkiye bu yasayla sadece ülkemizde değil, Ortadoğu'ya ve dünyaya örnek olacak bir ülke konumuna gelmiştir.

Çıkarılan o yasa, bugün dünyanın en çağdaş yasalarının başında gelmektedir. Ama takdir edersiniz ki, bu bir eğitim işidir, bu bir süreçtir. Bugün hasta çok, yeteri kadar organ yok; ama sizlerin katkıları inanıyorum ki, bu konuyu çok daha güncel hale getirecek ve birçok klinik organ hastası yeniden yaşam kazanacaktır.

Hepinize çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Biz de hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Daha sonra yeri geldiğinde konularla ilgili olarak mutlaka söz alıp kıymetli bilgilerini bizimle paylaşacaktır.

Şimdi konuya ilişkin konuşma yapmak üzere isimlerini yazdıran hocalarımıza sırayla 5'er dakikayı geçmemek üzere söz vereceğim.

Hadi Adanalı hocam, buyurun efendim.

Yrd. Doç. Dr. A. Hadi ADANALI - Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Sayın hocalarım; konumuz beyin ölümü olduğu için beyin ölümü hakkında literatürdeki üç temel ayrımın dinî ve ahlâkî yönlerine vurgu yapacağım. Her şeyden önce, beyin ölümü, malûmunuz, biz ilahiyatçıların değil, tıp alanındaki hocalarımızın konusu; ben onların affına sığınarak bu ayrımın bizim açımızdan da önemli olduğunu belirtmek istiyorum.

Ölüm günümüz de üç açıdan değerlendiriliyor. Biri üst beyin ölümü; yani neokorteks dediğimiz beynin dış seferindeki hareketliliği temel alan ölüm kavramı. Diğeri, beyin sapı ölümü; Üçüncüsü de, tüm beyin ölümü. Bu üç ölüm kavramı üzerinde epey gelişmiş bir literatür var. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fetvası, beyin ölümüne genel bir atıfta bulunuyor; fakat bunlar arasında bir ayırım yapmıyor. Bu belki de konunun daha çok tıbbi olmasından kaynaklanıyor. Her üçünü de savunan felsefeciler söz konusu; ama her üçünü savunan ilahiyatçı pek yok. İlahiyatçılar daha çok beyin ölümüne ve belki de biraz zorlarsak beyin sapı ölümüne daha sempatik yaklaşıyorlar.

İlginç olan beyin ölümüne ülkemizde ilahiyatçılardan hemen hemen ciddi hiçbir itirazın ortaya çıkmamış olması. Bunun da belki birtakım kelâmî ve felsefî temelleri olabilir; ama beş dakika içinde bu temellere zaten girebilmemiz söz konusu değil.

Ruh, nefis, can, hayat ve ölüm kavramları ile ilgili İslâmî eserlerde geçen hususları biraz da basite indirgeyerek özetleyecek olursak; genelde felsefeciler ve kelâmcılar -ki kelâmcılar bu konuda filozoflardan biraz daha ileri- hayatı, daha çok biyolojik organizmayla ilgili bir konu olarak nitelendiriyorlar. Ülkemizde ve genel anlamda İslâm dünyasında beyin ölümü kavramına ciddi bir itirazın ortaya çıkmamasının bir sebebi bu olabilir.

Tabii, ilahiyatçılar açısından konuya baktığımızda, beyin ölümünün kendisi değil de beyin ölümüyle ilgili olarak alınması gereken kararlar ön plana çıkıyor. Malûmunuz, beyin ölümü beynin tüm fonksiyonlarının geri döndürülemez bir şekilde yitilmesiyle ortaya çıkıyor. Fakat beyin ölümü gerçekleşmiş olan "hastaların" -yine buradaki tıp hocalarından özür dileyerek bu konulara giriyorum ve onların da yanlışlıklara lütfen dikkat çekmelerini istirham ediyorum- cihazlara bağlı olarak birtakım organların fonksiyonlarını sürdürmesi mesela kalp atışlarının devamı söz konusu. Bu, organ nakli açısından önemli; "hasta" cihaza bağlıyken ve kalp atışları ve teneffüsü suni olarak devam ettirilirken bu hastadan organ naklediliyor. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belki de cevaplaması gereken konulardan bir

tanesi bu. Çünkü hasta cihazdan çekildiği andan itibaren çok kısa bir sürede, doktorların ifadesiyle, yarım saatlik bir süre içinde kalp hücreleri hayatiyetini kaybediyor ve organın kullanılma ihtimali azalıyor. Benzer bir şekilde, iki saatlik bir süre içinde, böbrekler kullanılamaz hale geliyor.

Dolayısıyla, hasta cihaza bağlıyken biz doktorlara bu hastanın organlarını transplantasyon için alabilirsiniz diyebilir miyiz? İlk baktığınızda kalp suni de olsa atıyor, suni de olsa teneffüs var ve siz doktora; "evet, dinî açıdan bunun bir mahsuru yoktur, organ nakli yapabilirsiniz" şeklinde bir fetva veriyorsunuz. İnsanı biraz rahatsız etse de bu önemli bir soru.

Ben bu soruyla bırakıyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Teşekkür ediyorum.

Şimdi Necdet Subaşı hocamız; buyurunuz.

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI - Ben de Hadi Adanalı Bey'in söylediklerini tekrar etmek durumunda kalacağım.

Birkaç soru var; bu sorular çerçevesinde tartışmayı ilerletebiliriz.

Bunların başında, "beyin ölümü konusunda son noktayı kim belirleyecek; otorite kimdir" sorusu gelmektedir. Gerek tıp otoriteleri, gerek hastanın yakınları bu konuda ne tür son söz söyleme hakkına sahiptir? Çünkü bu olay, başlı başına felsefi bir olaydır.

Ne yazık ki Türkiye'de ötenazi ve beyin ölümü üzerine ciddi herhangi bir akademik çalışma görülüyor; ama Batı'da çok yoğun bir okuma programı var. Bunun felsefi boyutunu, kültürel boyutunu halletmediğimiz takdirde, verebileceğimiz bir fetvanın insanları duygusal olarak rahatlatacağı kanaatinde değilim.

Onun için konunun değişik boyutlarının da ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Teşekkür ediyorum.

Saffet Köse hocamız...

Prof. Dr. Saffet KÖSE - Teşekkür ederim.

Organ nakli, İslâm dünyasında herkesi ilgilendiren ve özellikle fıkıhçıları epey meşgul eden ve üzerinde çalıştıkları yeni bir konudur.

Ben 1988 yılında Cidde’de İslâm Fıkıh Akademisi’nin bu konuyla ilgili çalışmasında vardığı kararların iyi bir temel oluşturabileceğini düşünüyorum. Fıkıh Akademisi uzman hekimlerle fıkıhla meşgul olanları bir araya getirmiş ve enine boyuna ciddi şekilde bu konuyu tartışmıştır. Akademi organ naklini canlıdan organ nakli; ölüden organ nakli; ceninden organ nakli olmak üzere üç kategoride tartışmış.

Canlıdan organ naklinin de kendi içinde kategorileri var. Bir canlının bir yerinden alınan organın aynı canlının diğer bir yerine nakledilmesi; meselâ deri nakli gibi. Bunun caiz olduğunu söylüyorlar.

Canlıdan alınan bir organın bir başka canlıya nakledilmesi konusunda da bazı kategoriler var. Meselâ, kalp gibi hayatın kendisine bağlı olan organlar var. Canlıdan bunu alamazsınız, aldığınız takdirde esas canlı ölüyor.

Bir de, meselâ, böbrekler, kornealar vesaire gibi çift organlar var, tek organlar var. Çift organlardan birisinin alınıp diğer bir insana nakli ile ilgili tartışmalar devam ediyor.

Diğer önemli bir konu, erbezi gibi, yumurtalık gibi, soy ve kalıtıma, genel kişiliğe etkisi olan organlar var. Akademi bu tür organların naklinin caiz olmadığı sonucuna varmış durumda.

Bir de kendini yenileyebilen ve yenileyemeyen organlar var. Meselâ, karaciğerin bir kısmını alıyorsunuz, ihtiyacı olan bir başkasına naklettiğiniz takdirde eğer uygun ortam varsa karaciğerinden rahatsız olan bir insan tedavi olmuş oluyor ve verici insanın da karaciğeri kendini tamamlamış oluyor. Fıkıh akademisi bunun da caiz olduğunu söylüyor.

Bir de ölüden organ nakli var. “Ölüden organ nakli” deyince, biraz önce de tartışıldı, öncelikle “ölüm nedir” sorusu cevap bekliyor. Akademi ölümü iki şekilde tarif ediyor ki aslında oldukça isabetli gözüküyor:

Birincisi, beynin geriye dönüşü mümkün olmayacak şekilde fonksiyonlarını kaybetmiş olması.

İkincisi, kalbin ve solunum yollarının fonksiyonlarını geriye dönüşü mümkün olmayacak şekilde kaybetmesi.

Peki, buna kim karar verecek? Az önce ifade edildiği gibi, elbette uzmanları; yani hekimler karar verecekler. Bu iki hal ortaya çıktığında bu kişi ölü sayılıyor. Fıkıh Akademisinin, bu şekilde ölmüş kabul ettiği kişilerden organ nakledilebilmesiyle ilgili de üç temel şartı var ki, bunların

isabetli olduğu da düşünülebilir. Birincisi, organı alınacak kişinin hayattayken veya yoksa kanuni temsilcisinin izin vermiş olması. Alınacak organların genel kişilik ve kalıtıma etki ediyor olmaması. Bir de satıma konu olmaması. Bu şartlarla organ naklinin caiz olduğunu kabul ediyor Fıkıh Akademisi. Akademiye İslâm ülkelerinin ileri gelenlerinden fıkıh âlimleri ve konusunda uzman hekimler var. Ben de bu kararların bu tartışmalara iyi bir temel oluşturabileceğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Ben de teşekkür ediyorum, sağ olun.

Kadriye Erdemli hoca hanım, buyurunuz

Kadriye AVCI ERDEMLİ (İstanbul İl Müftü Yardımcısı) - Beyin ölümü gerçekleşen hastanın yaşam destek ünitesinden çıkarılması aynı zamanda onun ölüme terk edilmesi demek oluyor. Bu kişinin hayatı gerçekten makinelerle devam ediyorsa, organının başka birine nakledilmesi için hayatının son bulmasına kimin karar vereceğini ben de soracaktım Hadi Bey gibi.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Biz de teşekkür ediyoruz.

İbrahim Paçacı hocam...

Dr. İbrahim PAÇACI (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) - Teşekkür ederim. Hepinize saygılar sunuyorum.

Organ nakli konusunda tartışılması gereken benim kanaatim iki konu var. Zaten daha önce Din İşleri Yüksek Kurulu kararı bulunduğu için organ nakli caiz midir tartışmasına girmek yerine, burada tartışmamız gereken hususlardan birisi beyin ölümü konusu. Çünkü daha önceki Kurul kararında beyin ölümünden bahsedilmeksizin ölüme atıfta bulunulmakta. İkinci bir husus da, kişinin sağ iken vasiyette bulunması veyahut yakınlarının buna razı olması konusu var. Bu iki konunun tartışılması gerekir kanaatindeyim.

Beyin ölümü konusunda Kurul olarak bir çalışma yaptık. Gerek Sağlık Bakanlığı'ndan, gerekse üniversitelilerden bu konuyla ilgili görüş sorduk ve gelen cevaplar, "beyin ölümü gerçekleşen kişi için normal olarak tıbbi ölüm gerçekleşmiştir ve onun artık geriye dönmesi mümkün değildir" şeklinde, tamamı bu görüşü vermişlerdir. Yani, hiç birisi "çok az ihtimal de olsa geri dönebilir" diye görüş belirtmemiş. Fakat meselâ yakında Kastamonu'da bir hadise meydana geldi. Beyin ölümüne karar verilip organ nakline izin istenirken anne çocuğuna son defa sarıldığında kendisine geliyor ve daha sonra çocuk iyileşiyor veyahut tedaviye cevap veriyor. Tabipler bunun aslında beyin ölümünün gerçekleşmesiyle ilgili olmadığını söylüyor. Bize diyorlar ki, "bu beyin ölümünün yanlış teşhisidir."

Dolayısıyla, beyin ölümünün yanlış teşhisine engel olacak mevzuat düzenlenmesi gerekir. Eğer bu düzenlenirse ve bu garanti altına alınırsa, gerçek olarak tespit edildiği, beyin ölümü sabit olduğu takdirde organ nakline cevaz verilmesi gerektiği kanaatindeyim.

İkinci husus da, insanlar kendi organları üzerinde tasarruf yetkisine sahip değildirlerdir. Dolayısıyla hem kendisinin hem de yakınlarının bu konuda bağıшта bulunması diye bir şey söz konusu olmaması gerekir. Eğer bunu kaldırır isek, organ nakli konusunda da büyük bir rahatlık getireceğini düşünüyorum. Ancak, insana ve yakınlarına saygı da ayrı bir husustur. Bunu engellemek için denilebilir ki, beyin ölümü gerçekleşen hastalardan organı alınabilir. Ancak, yakınlarının veyahut kendisinin hayatta iken organının alınması konusunda vasiyetinin bulunması durumunda mevcut uygulamanın tersine bir mevzuat düzenlenmesi yapılır ise, daha faydalı olur kanaatindeyim. Yani, organının alınması konusunda bir vasiyeti yoksa ölünün organları alınabilir şeklinde bir düzenleme yapılabilir. Bu konuda dinî bir hüküm yoktur; yani organı alınabilmesi için ölünün varislerinin veyahut ölmeden önce kendisinin bu konuda vasiyet etmesi dinî bir zorunluluk değildir.

Aktif ötenazi konusunda da bir problemimiz yok. Zaten ülkemizde yasak ve dinî olarak da hepimiz bunun yasaklığını kabul ediyoruz. Ancak, halk arasında fiş çekme olarak isimlendirilen ötenazi, Kadriye Hanım'ın da belirttiği gibi tartışma konusudur. Hemen fıkıh kitaplarımızdaki metinle "kişi tedavi almama yetkisine sahiptir. Dolayısıyla tedaviyi kendisi istememesi halinde veyahut yakınları istememesi durumunda buna müsaade edilebilir" gibi bir yola gidilirse de bu pek doğru olmaz. Fıkıh kitaplarımızdaki bu hüküm, o dönemde tedavilerin kesin sonuç vermemesi üzerine kurulmuş bir hükümdür. Yani, "kuyuya düşen bir kişi, kendisi çıkarılmayı istemiyorsa, onu çıkartamazsın" demek ne kadar caiz ise,

tedavi almayı kabul etmeyen kişiye tedavi edilmez demek de hüküm bakımından aynı olması gerekir.

Ben bu konuda mutlaka tedavinin devam ettirilmesi ve fişten çekilmesinin caiz olmadığı kanaatindeyim. Arz ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Çok teşekkür ediyoruz.

Tabii, şimdi hocamız etik konusuna değindiler. Hastanın özerkliği yahut yararlılık ilkesi gibi ahlâkî temellerle ötenaziye sanırım tecviz eden yaklaşımlar var. Bir de buna karşı olanlar da toplum bireyi de korumak zorundadır. Bu hukukî olarak kabul edildiğinde, bunun daha başka alanlara, özürülülere ve benzeri rahatsızlara da sirayet etmesi, genişletilmesi gibi riskler söz konusudur gibi yaklaşımlar var. Eğer konuşmacılarımız bunlara da işaret ederlerse konunun açılması bakımından yararlı olur diye düşünüyorum.

Zeki Duman hocam, buyurunuz

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN - İlim heyetine saygılar sunuyorum.

Ölümün tespiti konusunda genelde üç tanı söz konusu: Birisi tıbbın tanısı: Beyin ölümü; ikincisi Hıristiyanlık âleminin tanısı: Kalbin durması; üçüncüsü de İslâm âleminin geçmişten beri geçerli olan tanısı, bu da ruhun bedenden ayrılması şeklindedir.

Kalbin durması meselesinde cerrahlar, "kalbi çıkarıp dışarı koyuyoruz, belli bir süre tutuyoruz, ameliyat işini gerçekleştirdikten sonra tekrar yerine koyup çalıştırıyoruz" diyorlar. "Sekte-i kalp" denilen bir şey var... Dolayısıyla kalbin durması her zaman için ölümün gerçekleştiği anlamına gelmiyor. Hatta yapay solunum yoluyla kalbi çalıştırma imkânı da var... O sebeple, kalbin durması ölüm konusunda kesin bir sonuç vermeyebilir.

Ruhun bedenden ayrılması hadisesinin nasıl gerçekleştiğini de biz kesin olarak bilemiyoruz.

Beynin fonksiyonlarını yitirmesine beyin ölümü deniliyor. Bu da tıbbın vereceği karardır. Fakat tıp bu konuda karar verirken yanılmalar da olabilir, hatalar da olabilir. Nitekim arkadaşımız da hatırlattı, beyin ölümü gerçekleşti denilen bir hastanın daha sonra tekrar, yine televizyonda bir haber olarak geçmişti, 17 yıl sonra tekrar hayata döndü, belli bir süre yaşadı ondan sonra öldü deniliyor. O zaman biz bunu tıbbı bırakmamız lazım. Ama şu husus da göz ardı edilmemelidir: Mâide sûresi 32. âyetinde, "Haksız yere bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüş gibidir;

bir insana hayat veren de bütün insanlara hayat vermiş gibi olur.” O zaman doktorlarımızın, bu konuda son derece dikkat göstermeleri gerekir. Azami derecede canı geriye döndürme çabası verilmiş olmalı, beyin ölümü tanısı zan değil, kesin olarak konulmuş olmalı. Klinik tetkikler ve araştırma açısından yapılması gereken her test mutlaka tam yapılmalı ve en ufak bir şüpheye mahal bırakılmamalıdır. Özellikle organ nakli konusunda, işin tabiatından ötürü biraz acelecilik vardır... Hayattaki bir hastayı sağlığına kavuşturalım derken, ölmemiş bir hastayı aceleciliğimiz sebebiyle de öldürmeyelim derim. Bu konuya dikkat çekmek istedim.

Bir de müsaade ederseniz, ötenazi konusunda dinî yaklaşım olarak birkaç söz söylemek istiyorum.

Ötenazi, iyileşmesi mümkün olmayan hastanın, sakat doğmuş kimsenin ıstıraplarına son vermek amacıyla kendisini veya kanunî temsilcilerinin acı vermeyen bir ölümle öldürmesidir, şeklinde tarif ediliyor. Öncelikle Mâide Sûresi 32. âyetini yeniden hatırlatmak isterim! Bu ayette biz yaşatmak için mezunuz, ama hiç kimseyi öldürmek için mezun değiliz. İnsanın kendisini öldürmesi ise dinimiz açısından intihardır ve Allah’tan ümit kesmek anlamında büyük bir suçtur...

İkincisi, “Acı çekmekte olan bir hastanın isteği” normal bir istek olarak değerlendirilebilir mi? Meselâ Peygamber Efendimizin: “Bana bir kâğıt ve divit getirin, size tavsiyelerimi yazacağım,” dediği zaman, Ashab, Resûlullah’ın sıkıntılı durumunu göz önünde bulundurarak bu isteğini yerine getirmediği söylenir...

Ayrıca, Kendisi istemiyorsa, kanunî yakınlarının isteği ile bir insanın hayatına son verilebilir mi? Bunda miras gibi maddî menfaat vb. ahlâkî duyguların da etkisinin olabileceği düşünülemez mi?

Üçüncüsü de, tıpta, gerçi bilime hiçbir zaman alternatif olamaz, ama tıpta “artık bizim yapacağımız bu kadar, bunun ötesinde artık şu anda yapacağımız bir şey yoktur” sözü geçerli midir? Kanaatimce, tıbbın ileriye yönelik çalışmalarına hız kazandırabilmek için öldürmek değil yaşatmak düşünülmemelidir.

Geçmişte “çaresizdir...” denilen nice hastalıklar, ilmin ve teknolojinin gelişmesi; bundan daha önemlisi, insanı yaşatmak için çalışan gerçek insanların çabası sonucu bugün için tedavisi mümkün hastalıklar arasına girmedi mi?

Eğer o hastalıkların tedavi imkânları ısrarla araştırılmasaydı Tıp Bilimi bu kadar ilerler ve onlar da, tedavi edilebilir hastalıklar sınıfına girebilirler miydi?

Ayrıca, tıpta eğer çaresizlik ortaya çıkmışsa, yine dediğim gibi alternatif değil, fakat onun dışında da çareler aranmalı değil mi?

İman, sabır ve dua ile Allah'tan yardım/şifa dilemeyi ve Allah'a tevekkül ile sıkıntıya katlanmayı gerektirir.

Meselâ Eyyüb (a.s) Kur'ân-ı Kerîm'de bize örnek olarak gösterilir. Cenâb-ı Hak: *"Sabır ve dua ile Allah'tan yardım isteyiniz..."* (Bakara, 2/153) buyuruyor. Hz. Peygamber: *"Sabır ile dua müminin silahıdır."* diyor...

Eyyüb'ün (a.s) sabrı, Allah'a inanan her insan için bir ibret konusudur. Hastalanmak doğal olduğu gibi şifa bulmak için tedavi olmak veya tedavi yol ve imkânlarını araştırmak da gereklidir. Eyyüb'ün (a.s) sabrı, hem tedaviye karşı değildir hem de kadere mani sayılmamaktadır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), *"Ya Resulallah! Biz hastalanmamak için korunuyoruz, hastalandığımız zaman da tedavi oluyoruz... Bütün bunlar kadere mani midir?"* şeklinde soran sahabiye: *"Hastalanmamak için korunmanız ve hastalanmanız da kaderdir; hastalıktan kurtulmak için tedavi olmanız da kaderdir."* (Buhârî, "Kader", 4; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 49; Tirmîzî, "Tıbb", 2065) cevabını vermiştir! O hâlde, kadere hükmetmek ve tedavi imkânlarını araştırmak insanın ve insanlık âleminin hayatî görevidir. Yüce Rabbimiz buyurmuyor mu? *"Bir insana hayat vermek, bütün insanlara hayat vermek gibidir!"* (Mâide, 5/33) Herhangi bir hastalığa duçar olan mümin, süre ne kadar uzarsa uzasin, tedavisi ne kadar gecikirse geciksin hâlinden ötürü isyan etmeden sabırla, dua ile Rabbine tevekkülle ilâhî inayetin geleceği anı beklemelidir. Hiç belli olmaz; bir gün ona da Eyyüb (a.s)'a denildiği gibi *"Ayağınla vur yere!..."* denilebilir...

Bir de, tedavi amaçlı olarak tıbbın üzerine gidemediği konularda halk arasında birtakım tedavi yöntemleri vardır. Bunlar da çare olabilmektedir. Ölüm ile bunlara gitmek söz konusu olunca bence bilimsel kabul edilmese de ölüme değil de, halkın ilaçlarına müsaade etmek, o konuda yardımcı olmalarına ortam hazırlamak da uygun bir davranış sayılmalıdır.

Ayrıca şu var: Şehir dışındaydım. Bir kalp cerrahı arkadaşımız bana *"Zeki hocam, şu anda çok bunalım içerisindeyim, gelir bana okur musun"* diyerek telefon etti...

İnancımıza göre, bunun gibi tedavi yolları da göz ardı edilmemelidir.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Biz teşekkür ederiz. Zeki hocam daha çok İslâm kelâmı açısından ve dünyada var olmanın

Müslümanlık telâkisinde anlamı, başımıza gelenlerin uhrevî neticeleri gibi arka planlara dikkat çeken bir yaklaşım sergiledi. Ben teşekkür ediyorum.

Hamza Aktan hocam, buyurunuz.

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Efendim, ben önce ötenazi konusuna temas etmek istiyorum.

Uhud savaşındaydı; kendi kavim ve kabilesinin nam ve şöhreti için savaşmış bir yiğitten bahsedilir. Aldığı yaralar sonucu ıstırapları artınca kılıcının üzerine yüklenerek intihar ettiği ifade edilir ve Peygamberimiz de (s.a.v.) bunun bir müslümana yakışmayan bir davranış olduğunu ifade eder. Yani, acı ne kadar çok olursa olsun kişi, ne kendi adına, ne başkasını o acıdan kurtarma adına bir hayata son verme kararını alamamalıdır; ben öyle düşünüyorum.

Beyin ölümü konusuna gelince; bir kere beyin ölümü tam anlamıyla bir ölüm değil; yani, hayata bağlayan bir canlılığı var, diğer organları çalışıyor. Burada bizim önümüze gelen bir durum var, Şahin Aksoy Bey tarafından ifade edilen bir durum, doğru mu bilmiyorum. Beyin ölümü konusunda karar alınmış olan bir annenin sağlıklı bir çocuk dünyaya getirdiği ifade ediliyor. Yani başka organları bu derece fonksiyonel çalışıyorsa, böyle bir insanın artık beyninin öldüğü, hayata sağlıklı bir dönüş yapması imkânının kalmadığı, buna göre bir başkasına hayat vermek için organlarının alınması, yani ölümüne karar verilmesi hem hukuken, hem ahlâken doğru bir davranış olmayacaktır diye düşünüyorum. Özellikle bu kararı vermiş olan insanların da vicdanlarının rahat olacağını sanmıyorum.

Dolayısıyla, burada bir sebze ayıklamıyoruz, hayvanlar arasında nesil ıslahı yapmıyoruz. Yani, ölümüne karar verdiğimiz kişi, hayatının dokunulmazlığı, masumiyeti konusunda hakkı bulunan bir varlık, bir insandır. Meseleye bir insan olduğu açısından bakılması gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Biz teşekkür ediyoruz.

Mehmet Erdoğan hocam...

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Hazırûnu saygıyla, sevgiyle selâmlıyorum. Konuşmak gittikçe zorlaştı, öyle anlaşılıyor.

Cebinde organ bağış kartı, yakasında da rozeti taşıyan birisi olarak beyin ölümüne benim de hâlâ aklım yatmış değildir.

Din İşleri Yüksek Kurulumuzun 1980 tarihli kararı ve 2006 tarihli mütalâası beyin ölümünü es geçiyor. Bilinçli olarak bunu böyle yaptıklarını düşünüyorum. Ama bu her iki karar, organ bağış kampanyalarında malzeme olarak kullanılıyor ve genelde başkanlarımızın imzası da oluyor.

Şimdi, ben bu konudaki kanaatimi arz etmeye çalışayım.

Benim anladığım kadarıyla, Âdemiyette aslanan hürmettir; yani "ve le-kad keremnâ benî âdem" (İsrâ, 17/70). Dolayısıyla, insanın fiziki varlığı gerek hayatında gerekse ölümünden sonra aynen kişiliği gibi hürmetlidir. Bir kâfir ölüsünü bile, maalesef televizyonlarda gördüğümüz gibi tekmeleme, aşağılama hakkına asla sahip değiliz. Bir müslüman ölüsüyle bir kâfir ölüsünün arasında bu anlamda bir fark olmadığını, her ikisinin de Allah'ın kudret eliyle yaratılmış bir varlık olduğunu ifade ediyorum.

Aslanan hürmet olmakla birlikte, bu hürmetin nispeti Allah'ın kendisine değil de sanki insana imiş gibi bir sonuca vardım. Kısastan hareketle bu sonuca vardığımı söyleyebilirim. Çünkü, bir insanı bir başkası öldürdüğü zaman yahut müessir bir fiille mağdur durumuna düşürdüğü zaman, her ne kadar ten de, can da Allah'a ait ise de, bunun hukukunu koruması Allah'a istinat edilmek yerine kulun kendisine isnat edilmektedir. Yani, benim bir insan olarak, bedenim üzerinde hak sahibi olarak af etme yetkimden söz edilmektedir. "Fe men ûfiye lehû min ahîhi şey'un" (Bakara, 2/178) âyet-i kerimesinden de hareketle, benim bedenim üzerindeki hakkımın ıskatından bahsedilmektedir.

Bu itibarla, asıl problem, bence, canlıdan organ bağışının tecviziyle ilgili olmalıdır. Eğer ben iki böbreğimden birini bağışlayabiliyorsam, bu caiz ise şayet, o zaman öbürleri çorap sökücü gibi olacaktır diye düşünüyorum.

Şimdi, beyin ölümünde artık geriye dönülemezlik söz konusu; fakat bu sadece beyinle de ilgili değil; meselâ diyelim ki, karaciğer fonksiyonlarını yitirse, orada da geri dönüş imkânı olmuyor. Kalp fonksiyonlarını yitirse orada da geri dönüş olmuyor. Dolayısıyla, özellikle beyin ölümü üzerinde yoğunlaşmanın bu anlamda bir gereklilik olmadığı anlaşılıyor.

Ben hayattayken irademle veya öldükten sonra daha önceki vasiyetim üzerine -ki bu kart vasiyet anlamına geliyor- ya da yakınlarımların izni doğrultusunda bu bedenim üzerindeki bir tasarrufu ancak sahici bir maslahata mebni tecviz edebilirim. . O maslahat da umut bekleyen üç beş ve belki daha fazla kişinin, gene aynen benim gibi saygın olan insanların

hayata yeniden döndürülmesi gibi fevkalâde önemli bir maslahattır. İşte ben bunun bu açıdan caiz olması gerektiğini düşünüyorum. Yoksa “beyin ölümü ölümdür; dolayısıyla öldükten sonra toprak olacak” mantığıyla bunu ben tecviz edemem.

Burada ısrarla katî’likten söz edildi. Furu-ı fıkihta zannî bilgi yeterlidir. Yani, genelde isabet ediyoruz; ama arada bir kaçıyor olabilir. Furu-ı fıkihta zaten bu böyledir. Söz gelimi yanılma, yalan söyleme ihtimali olmasına rağmen iki kişinin şahitliği ile kısas (ölüm) cezasına bile hükmedilebilmektedir.

Öbür taraftan, yaşam ünitesinden hastanın koparılmasını tecviz etmeyenlerin aynı şekilde beyin ölümüyle ilgili, beyin ölümü tanısından sonra organ alımını da tecviz etmemesi gerekir. Değerli Paçacı Hocama cevap olsun diye söylüyorum.

Saygılarımı sunuyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Teşekkür ediyoruz.

Diyarbakır Müftümüz Ali Melek hocam; buyurunuz.

Ali MELEK (Diyarbakır İl Müftüsü) - Sayın Başkanım, sizlere ve yüce heyetinize saygılar sunuyorum.

Şüphesiz Yüce Allah, her şeyi güzel yaratmıştır. Ancak, özellikle insanı daha güzel bir yapıda ve surette halk etmiştir. Ahsen-i takvim üzerine yaratılan insanın bedeni ve bedeninin her parçası Allah’ın bir emaneti olarak kabul edilmiştir.

Bu nedenle, İslâm’a göre bir bireyin kendi canına kıyması yasak olduğu gibi, tıbben yaşama ümidi kalmamış veya şiddetli ağrı ve acılar çeken bir insanın hayatına bir başkası eliyle son verilmesi demek olan ötenazi de caiz görülmemiştir. Ancak, beyin ölümü gerçekleşmiş hastalar, tanımını itibarıyla, -varsa bu konudaki eksikimizi uzman hekimlerimiz düzeltirlerse mutlu olacağım- koma durumu gibi değerlendirilir. Bu durumda olanlar da şiddetli uyarı halinde dahi göz açıp kapama gözlemlenmez, nefes alıp verme yoktur. Beyin ölümü gerçekleşmiş hastalarda yüz ifadesi müşahede edilmez. Bu nedenle hasta solunum cihazına bağlıdır. Fakat yaşam destek ünitesine bağlı olduğu için kalp atışları ve nabızı çalışıyor olsa da ölmüş olduğu kabul edildiğinden, ben bu konuda Zeki Duman hocamıza katılıyorum. Gerekli tetkikler en son haliyle yapıldıktan ve uzman doktorlarca karar verildikten sonra zaten müsaade

edilmekte ve ölüm haline hükmedilmektedir. Beyin ölümü gerçekleşmiş olan hastanın yaşam destek ünitesinden çıkarılmasıyla da kalp atışları durur ve solunum yapamaz hale gelir. Yani diyebiliyoruz ki, beyin ölümü gerçekleştiği andan itibaren ölüme terettüp eden hükümler de tahakkuk etmektedir.

Organ nakli konusunda gerekli şartları yerine getirdiği takdirde organ nakli yapılmasının caiz olduğu, Din İşleri Yüksek Kurulumuzun kararı ve muasır İslâm âlimlerinin fetva verdikleri bilinmektedir..

Arz ediyorum efendim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Evet, çok teşekkür ediyoruz.

Abdülaziz Beki hocam.

Doç. Dr. Abdülaziz BEKİ - Sayın Başkanım, kıymetli bilim adamları; hepimizi hürmetle selâmlıyorum.

Bilindiği gibi, organ nakli insan parçalarıyla tedavi olmaktır. Caiz midir değil midir, hükmü malûm.

Burada en büyük problem, elbette dinî ölümle tıbbî ölüm arasındaki tespitlerdir. Bu konuda elimdeki notlara göre 1959 tarihine kadar bütün doktorlarla din adamları aynı görüşteydiler; yani bir tek ölüm tanımı vardı.

1959'da ilk olarak Fransa'da bir grup doktor tarafından "beyin ölümü" diye yeni bir ölüm kavramı ortaya atılmıştır. 1967'de Amerika'da Harvard Üniversitesi de bu tanımı kabul etmiştir. Daha sonra İngiltere'de Kraliyet Fakültesi üyeleri tarafından bu şekilde tespit edilmiştir.

Dolayısıyla esas soru şudur: Şimdiye kadar neden dinî ve tıbbî ölüm bir iken bu tarihten sonra niçin ikiye ayrılmıştır? Bunun nedeni nedir?

İkincisi, bütün semavî dinlere ve toplum anlayışına göre ölüm ruhun cesetten ayrılmasıdır. Acaba ölüm, bölünmeyi kabul eder mi? Yani beyinden ruh çıktığı halde bütün bedenden de çıkmış kabul edilir mi, yoksa bir kısmı, diğer organlar sükûnete erişinceye kadar orada durur mu? Tabi bu da önemli bir husustur. İslâm âlimlerine göre, malum, ölüm bölünmez bir bütündür, mahiyeti tam olarak bilinmiyor, ancak alametleriyle bilinebilir.

Hem din adamları hem de doktorlar tarafından ölüm belirtileri eskiden beri nispeten tespit edilmiştir. Buna rağmen, yakın bir geçmişte İslâm uleması “beyin ölümü” konusunda iki farklı gruba ayrılmışlardır.

Azınlıkta olan birinci grup diyorlar ki, beyin ölümü gerçek ölümdür, çünkü ölümü en iyi tanıyan doktorlardır. Dolayısıyla hazık uzman doktorlardan oluşan bir heyet tarafından tespit edilen beyin ölümü, İslâm açısından da gerçek mânada ölümdür. Fakat çoğunluk buna karşıdır. Nitekim 1985’te Kuveyt’te ve 1996’da Suudi Arabistan’da toplanan İslâm Fıkıh Konseyinde alınan kararlara göre beyin ölümü kesinlikle gerçek mânada dinî ölümdür. Bu nedenle anılan tıbbi ölüm dinen de ölüm kabul edilince ölümden sonraki tasarruflar geçerlidir. Tabii, ondan sonra miras meselesi, iddet meselesi devreye girebilir; ölümden doğan diğer hukukî sonuçlar da haliyle buna terettüp eder.

Organ nakline gelince; başka alternatif olmadığı takdirde tıbbi tedavide insan parçalarından faydalanmak caizdir. Bunda otografi olsun veya insandan insana, canlıdan canlıya olsun bir problem yoktur; çünkü insan hayatı söz konusudur.

En büyük problem kadavradan yapılan organ naklidir ki, donörün ölümü kesinleşmedikçe, onu yaşam destekleme ünitesi cihazından çıkarmak caiz değildir, ölümü kesinleştikten sonra da alınan organ/dokunun pek bir yararı olmaz.

Dolayısıyla tıp tekniği bir tampon zamanı oluşturabilirse, yani fişi çektikten sonra da doku/organ nakline tıbbi bir imkân oluşturabilirse hiçbir problem kalmaz.

Ötenaziye gelince; konuşmacı hocalarımızın da arz ettikleri gibi, aktif ötenazi zaten İslâm’da kesinlikle haramdır, katldır, kısası bile gerektirir.

Pasif ötenazi denilen tedaviyi terk etmek gibi müdahalesiz ötenazi dahi, İbrahim Paçacı hocamızın da dediği gibi, -Abdülaziz Binbaz da aynı görüştedir- caiz değildir. Dolayısıyla, solunum cihazına bağlı olan hastanın yaşamı ne zamana kadar devam ederse etsin, fiş çekilmemelidir. Ancak, muasır âlimlerin çoğu da çekilebilir görüşündedir. Bu konuda da iki ayrı görüş olduğunu arz ediyorum.

Saygılarımla.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Peki teşekkür ederiz, çok sağ olun.

Ali Kaya hocam...

Doç. Dr. Ali KAYA - Efendim, ben ötenazi konusunda görüşlerimi beyan edeceğim.

Ötenazi, uygulandığı bakımından aktif-pasif, dolaylı-dolaysız ve istemli-istemli gibi değişik sınıflara ayrılmaktadır. Ötenazi ile ilgili değerlendirmede bu ayrımın dikkate alınması icap etmektedir. Çünkü bunların mahiyet, nitelik ve ihlal edilen hak ve yükümlülükler bakımından aralarında önemli farklar bulunmaktadır. Örneğin aktif ötenazide yaşayan bir insanın yaşamını yitirmesine yol açacak doğrudan bir müdahale söz konusu iken pasif ötenazide, yaşamın devamını sağlayacak yapay desteklerin çekilmesi veya kullanılmaması söz konusudur. Bu sebeple aralarında önemli farklılıklar bulunan ötenazi uygulamalarını ayrı ayrı değerlendirmenin daha isabetli olacağı kanaatini taşımaktayım. (Geniş bilgi için bk. Ali Kaya, "İslâm Hukukuna Göre Ötenazi", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 6, c. 6, yıl. 6, Bursa 1994)

Bu hususa dikkat çektikten sonra ötenazi ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak istendiğinde şu hususlar öne çıkmaktadır. Ötenazi, bir hakkın kullanılması temeline dayandırılmakta ve bu suretle onun hukuka uygun bir eylem olması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu nedenle ötenazinin meşruiyeti *ölme hakkı* denilen hakka dayandırılmaktadır. Bu hak ile kastedilen ise kişinin istediği zaman ve yerde ve de istediği biçimde yaşamını sonlandırabilmesidir. (Geniş bilgi için bk. Ali Kaya, "Ruh ve Beden Bütünlüğüne Dokunulmazlık Kuramı Bakımından Ölme Hakkı", *Marife Dergisi* Yıl 4, Sayı 2, Konya 2004) Bir yararın gerçekleştirilmesine yönelik yetki olarak tanımlanan bir hakkın varlığından söz edebilmek için onun hukuk düzeni tarafından tanınmış olması gerekir. Adı geçen hakkın İslâm hukuk sistemi tarafından tanınabilmesine engel dinî, ahlâkî ve hukukî birçok ilke bulunmaktadır.

İslâm inancına göre her insanın karşılaşacağı bir gerçeklik olan ölümün (bk. el-Enbiyâ, 21/34–35) ne zaman gerçekleşeceği, nerede ve ne şekilde vuku bulacağına dair bilgi ve yetki Yaratan olarak Yüce Allah'a aittir. (bk. el-Vâkı'a, 56/60) Bu konuda insanın bilgi ve yetkisi yoktur. Yine hiçbir insan, kendisi için belirlenen yaşam süresini öne alma veya sonraya bırakma gücüne sahip değildir (bk. el-A'râf, 7/34; Yûnus, 10/49). Bu sebeple ölme hakkı bu ilkelerle çelişmektedir. Ayrıca böyle bir hakka dayanarak uygulanan ve ölümü öne çekmeyi içeren ötenazi, esasen insan fitratına aykırıdır. Çünkü yaratılış itibarıyla her insan ölümü arzu etmez (bk. en-Nisâ, 4/80). Nitekim insanların tarih boyunca süren daha uzun

yaşama, bir başka deyişle ölümsüz bir hayatı gerçekleştirme çabalarının devam ediyor olması da bunu göstermektedir.

Hayat, insana bahşedilen bir emanet olup korunup kollanması gerekir. Kişinin yaşamını sonlandıracak eylemler, onun normal süresini kısaltacak tehlikeli ve riskli davranışlar (bk. el-Bakara, 2/195), yaşam kalitesini düşürecek tasarruflar yasaklanmıştır (bk. Buhârî, "İman", 13; Müslim, "Nikâh", 5). Riyazet için aşırı derecede diyet yapmanın, farz-ı kifâye olarak kabul edilen ilim tahsili için bedeni bitap düşürecek derecede aşırı çalışmanın sakıncalı bulunması bu ilkenin pratiğe yansıyan örnekleridir. Yine Hz. Peygamberin sağlığı korumak ve tedavi olmakla ilgili emir ve tavsiyeleri bu hususun bir diğer dayanağını teşkil eder. Bu nedenle "bu can benim kime ne!" gibi söylemler dayanaktan yoksundur.

İnsan, 'kişi dokunulmazlığı' (ma'sûmu'd-dem) hakkına sahip kılınarak başkalarına karşı korunduğu gibi (bk. Buhârî, "Hudûd", 9; Müslim, "Hacc", 19) başta intihar olmak üzere kişinin bizzat kendisinin kendi yaşamını sonlandırması da yasaklanmış ve böylece kendine karşı da korunmuştur (bk. en-Nisâ 4/29; Buhârî, "Cihad", 77; Müslim, "İmân", 175; Tirmîzî, "Tıb, 7"; Nesâî, "Eymân", 7). Bu nedenle ötenazi, temel haklardan biri olan insanın yaşama hakkını ihlal eden bir eylem olarak kabul edilmesi doğru bir değerlendirmedir.

Ötenazi, kişinin yaşama hakkından vazgeçip ölümü tercih etmesi anlamını da içermektedir. İslâm'ın hüküm kaynaklarını oluşturan nasslar ve bunların yorumlanması ile ulaşılan görüşler (içtihatlar) arasında, kişinin böyle bir tercihte bulunma hak ve yetkisinin bulunmadığını gösteren güçlü deliller ve açık hükümler bulunmaktadır. Ölümü temenni etme yasağı (bk. Buhârî, "Dâvât", 30; Müslim, "Zikir", 4; Tirmîzî, "Cenâiz", 3; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 13; İbn Mâce, "Zühd", 31) ile hastalanan kişinin, iyileşme ümidi olduğu halde 'tevekkül' inancına sığınıp tedaviyi reddetmesinin haram kabul edilmesi bunlara örnek olarak verilebilir (bk. el-Fetâvâ'l-Hindiyye, V, 355). Bu sebeple insan, eğer bir tercihte bulunacaksa yaşamaktan yana tercihte bulunmakla yükümlüdür. Çünkü canın korunması beş temel maksattan biridir. Hatta bunun, aralarında dinin korunması da bulunan diğer dört maksada göre üstünlüğü ve önceliği vardır. Örneğin Allah'ı inkâr etmeye zorlanıp ölümle inkâr arasında tercih yapma durumunda kalan kişinin tercihini ölümden yana kullanmayıp inkar sözcüğünü kullanmasında dinen bir sakınca görülmemiştir (bk. En-Nahl, 16/106; en-Nisâ, 4/97-98). Yine kişilerin yaşamları için tehlike arz eden durumlarda (zaruret hali) haram sayılan yiyecek ve içecek gibi haram maddeler mubah sayılmış (bk. el-Enâm,

6/119; el-Bakara, 2/173), farzların terk edilmesi ruhsatı tanınmıştır. Diğer yandan hayati tehlike ile karşılaşan bir kişinin tercihini yaşamaktan yana kullanarak haram sayılan yiyecek içecek gibi maddeleri alıp hayatını kurtarması vacip kabul edilmiştir (bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 336; Suyûtî, *el-Eşbâh*, 76; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VI, 133; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, X, 231). Dolayısıyla böyle bir ruhsatla amel etmeyip ölümü tercih edenin günahkâr olacağı ileri sürülmüştür (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, XXIV, 137). Bütün bunlar ölmekten yana tercih yapılamayacağını göstermektedir.

Ötenazi yaşam hakkından feragat etme anlamını da içermektedir. Esasen haklardan feragat mümkündür ve hak sahibi isterse hakkını kullanmayabilir. Ancak bu, bütün hak türleri için söz konusu değildir. İşte feragat etmenin caiz olmadığı haklardan biri de yaşam hakkıdır. İslâm hukukunun hak tasnifi içinde yer alan Allah hakkı-kul hakkı ayrımında Allah hakkı sayılanlar ile yaşam hakkı gibi Allah hakkının baskın olduğu hakların temel özelliklerinden biri, bunlarda af ve feragatin geçerli olmamasıdır. Dolayısıyla bu tür hakların kullanıcısı, kendine bahşedilen haktan feragat edemez (bk. İzz b. Abdisselâm, *el-Fevâid*, I, 141). Yaratılıştan gelen ve aslî haklardan sayılan (Tahir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 217) ruh ve beden sağlığının korunması ile ilgili haklar da (Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II, 377) af ve feragatin geçerli olmadığı haklar arasında yer almaktadır.

Ötenazi, özgürlük kavramı ile ilişkilendirilerek, bu kapsamda insanın kendi yaşamını sonlandırma özgürlüğüne sahip olduğu iddia edilmektedir. Cebriye anlayışı dışında kalan ekoller insanın hür bir varlık olarak seçim yapabilme özgürlüğüne sahip olduğunu kabul etmektedir. İnsan, sorumlu bir varlık olmasının (bk. el-Müddessir, 74/36) tabii bir sonucu olarak irade ve fiil hürriyetine sahiptir. Diğer bir deyişle sahip olduğu iradesi ile tercih ettiği fiilleri kuvveden fiile dönüştürme güç ve yetkisine sahip kılınmıştır. Ancak bu özgürlük sınırsız ve mutlak değildir (bk. Kıyâme, 75/37). Çünkü özgürlüğün unsurlarından biri olan seçim yapabilme akıl yürütme yoluyla işler. Akıl yürütme ise sahip olunan bilgiye dayanır. Bu bakımdan insanın özgürlük alanı bilgi alanı ile sınırlıdır. İnsanın bilgi edinme alanının sınırlı olması özgürlüğünün de sınırlı olmasını gerektirir. İnsana bu sınırı belirleyen onun üstündeki mutlak bilgi sahibi olan ilahî iradedir (geniş bilgi için bk. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, 50). Hukuk diliyle ifade edecek olursak İslâm hukuk sisteminde özgürlükler Şâri'in koyduğu sınırlar içinde söz konusudur. İşte bu sınırlardan biri insanın kendi kendini öldürmemesi (bk. en-Nisâ, 4/29), masum bir cana kıymamasıdır (bk. el-Bakara, 2/195).

Buna göre kendi canı da olsa yaşamının son bulmasına yol açacak tasarruf ve fiiller, insana tanınan özgürlük kapsamı dışında bırakılmıştır.

Ötenazi uygulaması, kişinin bizzat kendisinin veya kanunî temsilcilerinin tasarrufuna dayanmaktadır. Özellikle *istemli ötenazi* böyle bir tasarrufa istinaden doktor tarafından tıbbî müdahale yoluyla uygulanmaktadır. Ötenazinin hukuka uygunluğu böyle bir tasarrufun meşruluğuna bağlıdır. Dolayısıyla tıbbî müdahalenin hukuka aykırı oluşu onun dayandığı işlemin (ötenazi talebinin) hukuka aykırılığından ileri gelmektedir. Zira İslâm hukukunda kişilere böyle bir talep etme yetkisi tanınmamıştır. Klasik fıkıh kaynaklarımızda yer alan “insanın, yaşamını sonlandıracak tasarrufta bulunma hak ve salahiyeti yoktur” (Serahsî, *e-Mebsût*, IX, 186) fıkıh kaidesi bunu âmirdir. Birçok nassın dolaylı veya doğrudan beyanına dayanan bu fıkıh kaidesi uyarınca, hastanın veya yakınlarının ötenazi talebini içeren taleplerinin hukuka aykırı olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse özellikle *aktif ötenazinin* İslâm hukuk ilkelerine aykırı düşen bir tasarruf ve eylem olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü o insanın yaşamına doğrudan bir müdahaledir. İnsanın hak sahibi olmadığı bir yetkiye dayandırılmaktadır. Yaşamaktan yana tercihte bulunma ilkesine aykırı düşmektedir. Korunması ve kollanması gereken en önemli bir değerden feragattir. *Pasif ötenazi* de dinî ve ahlakî açıdan benzer özellikler taşımakla birlikte, hastanın tedaviyi kabul etmeme hakkını kullanması ve insan yaşamına doğrudan müdahale olmaması nedeniyle hukuken farklı değerlendirilebilecek bir mahiyettedir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Peki, teşekkür ediyoruz sağ olun.

Bu ilk turda söz isteyen hocalarımıza böylece söz vermiş olduk. Şimdi ikinci turda, vaktin elverdiği ölçüde söz almak isteyen arkadaşlarımıza birer ikişer dakikalık söz verme imkânımız olacak.

İlk turda ilahiyatçı hocalarımız daha çok söz aldı. Tıp cenahından hocalarımıza da söz vermek istiyorum. Uygun görürseniz ilahiyat-Diyamet cenahını bitirip, ondan sonra son sözü Haberal hocamıza bırakalım.

Prof. Dr. Mehmet HABERAL - Çok teşekkür ediyorum.

İtiraf edeyim ki, ben burada konuşmacı olacağımı bilmiyordum, dinleyici olarak gelmişim; ama, hakikaten bu tablo çok gurur verici bir tablo. Zaman zaman Ortadoğu’da bu tip toplantılar yapılıyor; ama ben

her zaman şunu söylüyorum: Ülkemle gurur duyuyorum. Şu tabloyla da gurur duyuyorum, onun için size çok teşekkür ediyorum.

Bana ve burada bulunan tıp alanında uzman arkadaşlarıma lütfen her türlü soruyu sorunuz, bir nokta bile olsa sorunuz. Onu da sorunuz ki, biz gerçekten her yönüyle bir noktada buluşalım. Hani hep söylüyoruz ya; bu ülke Atatürk ve arkadaşları aziz şehitlerimiz tarafından kuruldu bize emanet edildi. Atatürk'ün söylediği gibi, asrın medeniyet düzeyine çok şükür ulaştık. Ve bugün onu aşmamız gerekiyor. Onu aşabilmemiz için de hem bizlerin hem de din hizmeti sunanlar olarak sizlerin çok önemli görevi var. Sorunuz ki, bizim de size yapabileceğimiz katkı ne kadar olursa onu yapalım ve hedefimize ulaşalım.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR- Teşekkür ediyoruz hocam.

Şimdi sadece sorular o zaman hocamın söylediği gibi.

Hadi hocam, sanırım kısa olacak.

Doç. Dr. Ahmet Hadi ADANALI - Son yapılan konuşmalardan hareketle bir hususu kısaca dile getirmek istiyorum.

Sanıyorum, ilahiyatçılar olarak bizlerin zihninde bazı noktaların tam netleşmediği ortaya çıkıyor. Beyin ölümü kavramı sanıyorum en azından bazı hocalarımız tarafından farklı algılanıyor, hatta yanlış algılanıyor. Beyin ölümünün doğru tespit edilmesi sadece ilahiyatçılar olarak bizler tarafından değil, tıpta çalışanlar tarafından önemli. Son dönemlerde yapılan bir araştırmaya göre Amerika'da nörologların ve hasta bakıcıların yüzde 50'den fazlasının 'beyin ölümü' ile 'geri döndürülemez bitkisel hayat' arasındaki ayırımı yapamadığı ortaya çıktı. Ben bu araştırmayı inanmak istemiyorum. En azından doktorumun böyle bir ayrıntıdan haberdar olmasını isterim. O yüzden, ilahiyatçılar ve doktorların bu konuda birbirlerini aydınlatmaya ihtiyacı var. Konuşmamın başında da zikrettim, beyin ölümünün alt birimleri var, yani neokorteks, beyin sapı, tüm beyin ölümleri. Biz bu ayrıntıları görmezlikten gelerek bu konular hakkında konuşursak çok şey kaybetmiş oluruz. Bu konularda doktorların, bizlerin yardımına ihtiyacı var. Ama bizlerin yardımcı olabilmesi için de en azından onların bizi bilgilendirmeleri gerekiyor.

Bunu gündeme getirmek istedim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR- Teşekkür ederim.
Hoca Hanım, Nevin Meriç.

Dr. Nevin MERİÇ - Ben burada değinilmeyen iki konuya dikkat çekmek istiyorum.

Birincisi, organ doku uyumu, uyumsuzluğu konusunda bir netlik yok. Yani, ilk önce doku kabul etse bile, vücut kabul etse bile çok rahat reddedebiliyor. Bunun süresi belli değil, yani üç sene, beş sene ya da birkaç saat de olabiliyor.

Diğer bir konu da, yaşam destek ünitesinin ekonomik girdisine de değinilmedi. Yani, aile bunu karşılayamıyorsa, Sigorta yoksa ve evet yaşam destek ünitesinin fişi de çekilmeyecekse bu boşluk nasıl doldurulacak?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Ben teşekkür ediyorum.

Recep hocam, buyurunuz.

Prof. Dr. Recep KILIÇ - Sayın Başkanım, benim açımdan da, beyin ölümü konusundaki anahtar soruyu, çok kısa olarak tekrar sormak istiyorum.

Hekimlerimiz beyin ölümünün gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda mutabakata varabiliyorlar mı; varılamadığı takdirde, bu işin ahlâken kötüye kullanımlarının önüne nasıl geçilebilir? Bu konuda açıkçası ben aydınlanmak istiyorum bu toplantı vesilesiyle.

Ötenazi konusunda da, Anadolu'da "pasif ötenazi" diye nitelendirebileceğimiz bir uygulama yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu, hastanın yakınları tarafından ölüme terk edilmesi, ölümünün beklenilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Din hizmetlerinde bulunan insanlarımızın, aydınımızın da belki bu zihniyet açısından konuyu işlemelerinde fayda vardır. Arz ediyorum, teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Teşekkür ederim.
Hayrettin hocam, buyurunuz lütfen.

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN - Önce usûl hakkında düşüncemi söyleyeyim: İnşallah bundan sonraki toplantılarda daha az konu gündeme alınmalı ve konuların hakkı verilmeli. İnsanların söyleyeceği şeyler içlerinde kalmamalı. İnşallah bundan sonra öyle olur.

Fıkıhçı, ilâhiyatçı arkadaşlar ölümün tarifi ve ölümün gerçekleşip gerçekleşmediği konusu üzerinde duruyorlar. Arkadaşlara önce şunu hatırlatayım: Biz burada sanırım beyin ölümü gerçekleşmiş kişiden organ almadan önce onun ölümüne hükmetmelerini tartışıyoruz ve bu konuda bazı şüpheler ileri sürüyoruz. Hekimler ya yanılırsa filan diyoruz. Sapı mı öldü, kabuğu mu öldü konusunda doktorlar yanılırlarsa ne olacak? Ölmemiş ölmüş muamelesi yapılırsa ne olacak?

Peki, önce bir tatbikata bakalım. Biz genellikle bir kişinin öldüğüne nasıl hükmediyoruz? Yani insanları toprağa vermeden önce beş uzman hekim çağırıp, onlara inceleme yaptırıp, bu kişi ölmüş, bunun bir daha artık hayata dönmesi mümkün değil diye hükmettirip, ondan sonra mı toprağın altına gömüyoruz? Hayır; galiba birçok yerde çok basit bir işleme, muameleyle insanın öldüğüne hükmediliyor ve cenaze defnediliyor. Buna da hiçbir fıkıhçı, ilahiyatçı itiraz etmiyor. Ben bu uygulamadaki yanılma payının, mütehasısların verdikleri ölüm raporlarındaki yanılma payından çok daha fazla olduğunu düşünüyorum ve kesin olarak bu böyledir. Biz nice insanı gerçekten ölmeden toprağın altına vermişizdir. Birinci söyleyeceğim bu.

İkincisi, arkadaşlar kalbin çalışması üzerinde duruyorlar. Kalp kendi kendine çalışmıyor. Ne iradi ne gayri iradi olarak kalp çalışamaz hale geliyor aslında beyin sapının ölümüyle. Beyin bütün çeşitleriyle fonksiyonu kaybettikten sonra eğer makineyi ondan çeksek artık o kalp çalışır mı? Ben şimdi doktorlara bunu soruyorum. Kalp hemen durur mu? Kalp hemen durursa o daha önce bil- kuvve durmuş sayılır. Demek ki, onun çalışması bizim onu makineye bağlamış olmamızdan dolayıdır. Ben bunu şuna benzetiyorum: Diyelim ki ben, ölmüş bir insanın elini hareket ettiriyorum. Bu durumda biri gelip de "bunun eli hareket ediyor, bu henüz ölmemiş" diyebilir mi? Diyemez. Ben ona derim ki; adamın eli hareket ediyor; ama o kendi hareket etmiyor, onu ben hareket ettiriyorum. Cihaza bağlı insanın da kalbini beyin çalıştırmıyor, makine çalıştırıyor. Makineyi çektiğiniz zaman da kalp duruyor zaten. Dolayısıyla da orda bir hayat söz konusu değil. Hayatın sona erdiği doktorların raporuyla sabittir. Öyle

ruhun ayrılıp ayrılmadığı vs. gibi bizim bilgimiz alanına girmeyen birtakım konuları buraya sokmanın hiçbir anlamı yoktur. Ruh bedeni terk etti mi, etmedi mi; hangi parçasından etti, hangi parçasından etmedi gibi soruların anlamı yoktur. Çünkü o bizim bilgi alanımıza girmez. Hiçbir kimse ruhu vücutta görüp şu veya bu kadar yerinden ayrılmıştır diye hükmedemez. Dolayısıyla 4-5 uzman hekimin, “Bu kişi ölmüştür, kalbinin çalışması makineye bağlı oluşundandır, çektiğimiz zaman kalbi de duracaktır ve hayata dönmesi mümkün değildir” diye rapor verdiği insan ölmüştür ve o insanın kısa bir süre sonra toprak olacak, işe yaramayacak olan organlarını alıp ıstırap çeken insanlara nakletmek, caiz değil, vaciptir. Yani çok gerekli; dinî, insanî, ahlâkî bir görevdir. Hatta ben daha ileri giderek bazı engellerin daha kaldırılmasını düşünüyorum. Ne gibi? İşte ölmüş insanın hayattayken “organlarımı alabilirsiniz” diye vasiyet etmiş olması, ya da yakınlarının onun organlarının alınmasına razı olması gibi. Burada İbrahim Bey söyledi, gerçekten bunun da hiçbir mesnedi yok. Çünkü vücudumuz hiçbir zaman bizim mülkümüz değildir. Yaşayan insanın da mülkü değildir ve bizim ona ihtiyacımız kalmadığı anda bir başka insanın ondan istifade etmesine hiçbir dinî engel yoktur. Bizden asırlarca önce gelmiş bazı fıkıhçılar, aç kalmış ve bir şey yemediği takdirde ölmesi muhakkak olan kişinin yanında ölmüş olan bir başka insanın etini yiyerek hayatına devam etmesinin caiz olduğunu söyleyebilmişlerdir. Bunu o insanlar söylüyor. Biz bugün ölmüş bir insanın organının alınarak, yaşayan; ama ıstırap içinde yaşayan, dayanılmaz acılar çekerek yaşayan insana verilmesi ve onun hayatını idamesi üzerinde tereddüt gösteriyoruz. Bunu anlamakta güçlük çekiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Hocam, ben de çok teşekkür ediyorum.

10 dakikalık bir zamanımız kaldı, bu süreyi tıp uzmanı arkadaşlara söz vererek değerlendirmek istiyorum. Aramızda konunun uzmanları Prof. Dr. Gülnaz Arslan, Dr. Sare Davutoğlu, Prof. Dr. Semra Kahraman, Uzm. Dr. Süleyman Kahraman ve Prof. Dr. Serdar Bedii Omay varlar. Önce bu hocalarımıza, arkasından da son olarak Mehmet Haberal hocama söz vermek istiyorum.

Sare Hanım, buyurunuz.

Dr. Sare DAVUTOĞLU - Çok teşekkür ediyorum, hem böyle bir toplantı düzenlenmiş olduğu için, hem de değerli görülerek davet edildiğim için. Gurur duydum.

İlahiyatçı hocalarımız birçok hekim arkadaşımızdan neredeyse çok daha bilgili bir şekilde konuyu ifade ettiler. Şu ana kadar söz edilmeyen iki şey üzerinde durmak istiyorum.

Transplantasyon konusunda genel prensiplerden bir tanesi zannediyorum şu nokta; transplantasyona neden olan hastalığın, yani diyelim ki, bir böbrek yetmezliğinin transplantasyon sonrası ortaya çıkan komplikasyonlarla hastanın ondan sonraki yaşamında maruz kalacağı risklerin primer; yani transplantasyon önceki hastalıktan daha az olması gerekiyor. Bu önemli bir prensip.

İkincisi, bu konunun istismar edilmemesi ve istismarı önleyecek mekanizmaların mutlaka kurulması lazım. Bu konuda yeterli denetim, yeterli çalışmanın olmadığını hepimiz görüyoruz. Organ mafyası başta olmak üzere. Belki bu konuda hem hekim hem din adamlarımızın ortak çalışmasıyla belli bir noktaya varılabilir. Bir başka husus Cidde, Suudi Arabistan, Kuveyt toplantılarından söz edildi. Belki bu bizim eksliğimiz. Hekimler olarak bizler de hem dünyada hem de İslâm ülkelerinde yapılan bu çalışmalardan daha fazla haberdar olup belki ortak çalışmalarla daha iyi sonuçlara ulaşabiliriz diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Ben teşekkür ediyorum, sağ olun.

Prof. Dr. Serdar Bedii Onay, Karadeniz Teknik Üniversitesinden; buyurunuz efendim.

Prof. Dr. Serdar Bedii OMAV - Öncelikle ben de bu müstesna topluluğun arasında bulunmaktan şeref duyduğumu arz etmek istiyorum. Bazı konulara kısaca dikkat çekmek istiyorum.

Diğer zihnî süreçler gibi biyolojik süreçler de bir miktar alacakaranlık geçişler içerisinde seyrediyor. Ekipten bazı sualler oldu. Kesin olarak şunu şu şekilde söyleyin diye. Bence Hayrettin Karaman hocam nihai noktayı koydu. Hakikaten diğer bütün insanî meselelerde olduğu gibi, biyolojik süreçlerde de mutlak kesinlik söz konusu değildir. Mükemmeliyet Allah Teâlâ'ya mahsustur. Mutlak hakikat ya da mutlak gerçeklik diye bir şey

biyolojide de söz konusu değildir. Dolayısıyla ölüm, beyin ölümü, beyin ölümünün alt katmanları, yıllar içerisinde giderek daha da ayrıntılar, farklar muhakkak ki oluşacaktır. Bu mutlak olarak şu noktada şu şekilde cereyan eder, yüzde yüz geri dönemez tarzında bence geldiğimiz noktada biyolojik olarak, kesin olarak konuşmak mümkün değildir. Burada yüzde yüze yaklaşan bir doğruluk içerisinde 4-5 uzmanın birlikte verdiği bir karardır ve tüm makro ve mikro sistemlerde olduğu gibi, çok düşük olasılıkla da olsa hata payı her zaman söz konusudur. Bunu muhakkak göz önünde bulundurmak gerekir. Bazı dostlarımızın burada medyadan değişik alıntılar yaptığını gördüm. Aslında bu tür toplantılarda mümkünse bunları hiç yapmamak gerekir. Muhakkak bilimsel verilere dayanmak gerekir. Özellikle sağlık ve tıp konularında hele bizim Türk medyasında medya da benzerdir ama Türk medyası zaten son derece krımel bir skor sahibidir. Daha fazla bir şeyi söylemeye gerek olduğunu düşünmüyorum.

İkincisi de, İbrahim Paçacı hocama da aynı şekilde katılıyorum. Bu konuda engellerin muhakkak kaldırılması yönünde ortak çalışmalar yapmamız gerekiyor. Çünkü neticede hepimiz külli bir faydaya yönelik bir faaliyet gösteriyoruz. İşte şöyle olur mu, yanlış karar verilir mi; yani her türlü teknolojik gelişmede buna biyoteknoloji de tıp da dâhildir. Mesele, suiistimal edilmesi konusunda bir zihniyet meselesidir. Bu zihniyetin doğru ellerde, doğruya yakın ellerde kullanılabilmesi bunun denetlenilebilmesinin sağlanması gerekir. Mutlak mânada suiistimalin önlenilmesi diye bir şey söz konusu olamaz ve bu tür teknolojilerin önünün kesilmesi, her zaman yeraltına inmesi, organ ticareti gibi, organ mafyası gibi yollara yol açmasını gerektirir. Çünkü muhakkak talebe karşı bir arz olacaktır. Bunun mümkün merteye kendi ahlâkî, dinî sistemimiz içerisinde bir yere oturtulması gerekir.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Biz de teşekkür ediyoruz hocamıza.

Gülnaz Arslan hocamız.

Prof. Dr. Gülnaz ARSLAN - Davetinizden ötürü teşekkür ediyorum.

Tabii, konu çok geniş, zaman sınırlı, bu kısa süre içerisinde konuşmacılardan etkilenecek birkaç konuya değinmek istiyorum.

Birincisi, sayın hocalarımızdan biri, tedavisi mümkün olmayan hastalıklarda geleneksel halk tedavisinden de faydalanabiliriz ve bu tedavi

yöntemini desteklemeliyiz anlamında bir ifade kullandı. Bu bence doğru değil, çok suiistimale açık bir konu. Tedavide elbette maneviyat çok önemlidir; ama onun yerine psikologlardan, öğretmenlerden -yöreye göre- resmi din adamlarından yararlanmak bence çok daha faydalı olur. Psikolojik açıdan destek gerçekten önemli; ama bu, sadece psikolojik açıdan önemli, yoksa diyelim ki, son dönem kanser hastası veyahut hiçbir hareketi olmayan bir kas hastasını kesinlikle geleneksel halk tedavileri ile tedavi edemeyiz. Moral tedaviyi de uygun kişilerden almakta yarar var.

İkincisi de, ötenazi ve beyin ölümü çok farklı kavramlar. İkisini karıştırmamak gerekir. Ötenazi ile organ nakli hiçbir zaman yan yana gelemez. Ötenazi, özellikle teknolojinin, tıbbın, ilaç sanayinin gelişimi sonrası bazı kronik hastalıkların, kanser hastalıkların, kas hastalıklarının, iyileşemeyecek hastalıkların yaşama sürelerinin günümüzün ilerleyen teknolojisi ve gelişen cihazlar nedeniyle uzaması ve hastaların ıstıraplarının devam etmesinden ötürü bazı hastaların kendilerine uygulanan tedaviye son verilmesini talep etmeleridir. Bu hastaların -bütün dünyada ve belki ülkemizde de böyle düşünen hastalar var- artık yaşamak istemediklerini, bu istemeyişlerinin hak olduğunu ve bu hakkı elde etmek için yasalara başvurduklarını, yasa çıkarılmasını istediklerini görüyoruz. Fakat biliyorsunuz bizim ülkemizde ötenazi yasa. Bizim hastanemizde de, -belki Sayın Rektörümüzün etkisiyle- adını dahi anamayız, kesinlikle yasa. Esasen bu, sadece rektörümüzün düşüncesi değil, hepimizin de aynı düşüncesi olduğunu söylemek istiyorum. Ötenaziyi biz kabul etmiyoruz. Ama şu anda dünyada yasal olarak kabul edilmiş; aktif-pasif ötenaziyi kabul etmiş ülkeler var. Meselâ Hollanda, Belçika, Amerika'nın bir kısım eyaletleri, Avustralya'nın kuzeyinde resmen yasal olarak kabul edilmiş durumda. Ama ben hiçbir zaman bizim ülkemizde ötenazinin kabul edilebileceğini sanmıyorum. Şahsen kabul edilmemesi gerektiğine ayrıca inanıyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR- Biz de hocamıza teşekkür ediyoruz.

Semra Kahraman hocamız

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Öncelikle herkese merhaba demek istiyorum. Bugün burada Din İşleri Yüksek Kurulu'nun çok önemli bir toplantı gerçekleştirdiğini görüyorum ve burada olmak benim için hem

çok eğitici hem de bir hekim olarak kendimi sorgulamam açısından son derece önemli. Burada iki noktaya çok kısaca dikkat çekmek istiyorum.

Birincisi, ben tüp bebek ve genetik üzerine yoğunlaşmış olan bir hekimim. Günümüzde konuştuğumuz nakiller bugün için tıbbın uygulamakta olduğu nakiller. Nakiller konusunda uzman çok değerli hocam Sayın Mehmet Haberal da burada. Örneğin kalp nakli, karaciğer nakli, böbrek nakli; yani, hayati organlara ait nakiller. Ama tıptaki hızlı ve baş döndürücü gelişmeleri göz önüne aldığımız zaman önümüzdeki günlerde, çok yakın bir gelecekte biz başka nakilleri konuşmaya başlayacağız. Bunlar içerisinde -belki toplantı süresince bugün öğleden sonraki oturumda yer alacak- örneğin kök hücre tedavileri, kişilerden kök hücre nakilleri veya embriyonik hücrelerden geliştirilen kök hücre nakillerini konuşacağız. Ama örneğin bugün için dünyada tartışılan Fransa'dan ilk vaka nedeniyle bir yüz naklini gördük. Ve Türkiye'den bazı vakaların yüz nakli için başvurduklarını, en azından kendi çalıştığım hastaneden biliyorum. Ama, Etik Kurul'da konuşulanlardan anladığım üzere, bunun için yasal bir düzenleme ya da bir karar olmadığını görüyorum. O yüzden nakillerin biraz daha genişletilmiş çerçevede ve dünyadaki tıbbî gelişmeleri de göz önüne alarak değerlendirilmesinin önemli olduğunu düşünüyorum.

İkincisi; yani, beyin ölümü konusuna gelince; bunu tartışırken hakikaten bugün burada bir de nörologun olması da önemliydi. Ama bir beyin ölümünden bahsederken hekimlerin de bugünkü bilgileri doğrultusunda yanılabilirler konusuna katılmak istiyorum. Burada biraz önce bir örnek verildi, beyin ölümü gerçekleştiği söylenen bir kadının canlı ve sağlıklı bir bebek dünyaya getirdiği söylendi. Bu, tıbbî olarak doğrudur. Muhtemelen beyin ölümünün gerçekleştiği süreçte gebe olduğu bilinmeyen bu vakanın süre geçtikçe birtakım fizyolojik değişikliklerinden gebe olduğunun anlaşılması ve bugün sağlıklı bir şekilde yaşamını devam ettiren bir canlıyı dünyaya getirmiş olması.

O nedenle, beyin ölümleri konusunda hakikaten çok detaylı, Sayın Ahmet Hadi Adanalı Bey'in söylediği gibi, şu gruplara ayrılmış şekilde değerlendirilip bu şekilde tıbbî kararın verilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Biz teşekkür ediyoruz efendim.

Süleyman Kahraman Bey,

Uz. Dr. Süleyman KAHRAMAN - Efendim, davetiniz için çok teşekkür ederim. Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Ben nörolog olmadığım için ve Sayın Mehmet Haberal hocam organ nakli konusunda gerekli bilgileri verdiği için tıbbi yönüyle bu konuda ilâve edeceğim fazla bir şey yok. Ancak Hayrettin Karaman hocamın söylediklerine aynen katıldığımı belirtmek isterim.

Bizim toplumumuz tarafından ve daha önce Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenmiş kararların uygulandığı, halk açısından ve tıp camiası açısından benimsenmiş ve uygulanmaktadır.

Semra Hanım'ın biraz önce söylediği gibi, biz belki gelecekte olmayıp günümüzde diğer organ nakilleriyle ilgili dinî açıdan ve toplumumuz açısından bizi yarın problemlerle karşı karşıya bırakacak konularda öncelikli davranabilir miyiz? Kurulunuzun bu konuda düşünceleri nelerdir; bunları merak edebilirim.

Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Teşekkür ediyorum.

Saim hocam, söz almak istiyorsanız buyurun.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Aslında toplantıyı tertip edenlerin kendilerinin konuşması garip kaçır; çünkü biz, sizi istişâre etmek üzere çağırdık, sizlere kendimizin ne düşündüğünü söylemek için değil. Ancak, böylesi güzide bir heyet, burada toplanmışken küçük bazı bilgiler arz etmek isterim.

Aslında söylemek istediğim hususa Dr. Sâre Hanım'ın temas edeceğini sanıyordum; ancak kendileri değinmediler. Kendilerinin tertiplemediği bir toplantıda, Bruney'den gelen Tıbbî Fıkıh Akademisi başkanı Prof. Dr. Ömer Kasûle, bu konularda bizi bilgilendirirken "**makasid-i şer'îa**" denilen, İslâm'ın özelde ibadetlerinin ve dînî hükümlerinin gayelerini özetleyen beş temel prensibinden biri olan "**malî muhafaza**" prensibini hatırlatarak, yaşam destek ünitesinde, çok yüksek meblağlarla sürdürülebilir hayatın bu maliyetinin karşılanmamasının gerektiği, hayatının normalde devam edemeyeceğine tıp uzmanlarınca karar verilen bir hastanın, büyük masraflar yapılmak suretiyle, suni biçimde

yaşatılmasının gerekmediği ve yaşam destek ünitesinden çıkarılmasının uygun olacağı, hatta gerekli olduğu, isrâfın önlenmesi açısından, bu kanaate vardıklarını ifade etti. İslâm dünyasının bir bölümünde bu görüş de var.

Ancak, makasid-ı şerî’ada bir hiyerarşi vardır. Bu sıralamada **“canın muhafazası”** en üst kademede yer alıyor. Söz konusu sıralamada daha alt basamaklarda yer alan esaslarda bir çatışma olması halinde, bu hiyerarşinin göz önünde bulundurularak tercihin ortaya konması gerektiği görüşünü taşıdığımı benzeniz orada da beyan etmiştim. Bu bilgiyi de burada ittilainıza arz etmiş olayım.

Önemli bir hususu daha vuzûha kavuşturma gereğini hissediyorum:

Burada hocalarımızın fikir beyan etmelerinin sonunda bir karara varılması gerekmiyor ve zâten bu da beklenmiyor. Bizim için asıl olan, bu fikirlerin ortaya konmuş olması, belirlenmesi; burada toplanmış bulunan zevâtın Türkiye’nin her tarafından gelen konuyla ilgili uzmanların, Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerinin, müftülerimizin, müftü yardımcılarımızın, vâizlerimizin buradaki ve bu konulardaki görüşmelere şâhid ve muttali olmaları ve buna bağlı olarak Türkiye’nin her yerinde belirli bir ortamın oluşmasının temelini atmak ve tabanını dösemektir.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR- Biz teşekkür ediyoruz.

Mehmet Haberal hocam, buyurunuz lütfen.

Prof. Dr. Mehmet HABERAL - Efendim, çok teşekkür ediyorum.

Yapılan bu konuşmalar gerçekten beni yıllar ötesine; yani organ nakline başladığımız dönemlere götürdü. Kendi kendime düşündüm ve dedim ki, demek biz sizleri bu konuda yeteri kadar bilgilendirememişiz.

Organ nakli yasasının çıktığı yıllarda hep aynı sorular gündeme gelmişti. İşte komisyonlar, Diyanet İşleri Başkanlığı, basın, her tarafta...

Burada iki şeyi birbirinden kesinlikle ayırmamız gereklidir: Bitkisel hayat ve beyin ölümü.

Bir hasta bitkisel hayata ya da halkın kullandığı tabirle komaya girdi dendiği zaman iki şey anlaşılır. Birincisi, hakikaten bu hastamız rahatsızlanmış, artık reaksiyon veremeyecek duruma gelmiştir. “Koma” veya “bitkisel hayat” dediğimiz zaman bu hastamızın beyin hücreleri

tamamen ölmemiştir, refleksleri vardır ve daha da önemlisi hastanın kendi teneffüsü vardır. Hasta soluyor; bu, çok önemli. Bu grupta bulunan hastalar uzun süre, bazen yıllarca yaşarlar. Bunun en çarpıcı örneği bir hekim arkadaşımızdır. Ankara Üniversitesi'nde bir hekim ağabeyimiz vardı. Kendisi radyologdu ve bir elektrik çarpması sonucu uzun süre bitkisel hayatta kaldı ve sonunda yaşamını yitirdi. Bunun benzeri dünyada birçok örnek var. İşte biraz önce bahsedilen Kastamonu'daki hasta büyük bir olasılıkla bu grupta bir hastadır; çünkü bunun aksi mümkün değildir. Burada hep sorulan şey, tabii, teşhiste eksiklik, aksaklık; işte onun sonucu bu olaylarla biz karşı karşıya kalıyoruz.

O nedenle, bizim esas "beyin ölümü" dediğimiz konuyu maalesef soru işareti haline getiriyoruz. Beyin ölümü dediğimiz zaman bu hastanın beyin hücreleri kesinlikle geriye dönmeyecek şekilde ölmüştür, hastanın solunumu yoktur; bu çok önemli. Hastanın herhangi bir refleksi yoktur, herhangi bir reaksiyonu söz konusu değildir ve bu hastanın geriye dönüşüyle kesinlikle söz konusu değildir.

Peki, bir hastada beyin ölümünün gerçekleştiği sonucuna nasıl karar verilir; bu çok önemli. Organ nakli yasası çıkarılırken de esas nokta burası idi.

Bakın, 29 Mayıs 1979 tarih ve 2238 sayılı "Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun"un 11'inci maddesi çok önemli. Orada aynen şöyle diyoruz: "Bu Kanunun uygulamasıyla ilgili olarak tıbbi ölüm hali, bilimin ülkede ulaştığı düzeydeki kuralları ve yöntemleri uygulanmak suretiyle, biri kardiyolog, biri nörolog, biri nöroşirürjiyen ve biri de anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanından oluşan 4 kişilik hekimler kurulunca oy birliğiyle saptanır."

Değerli konuklar; hekim olarak bizim birinci derecede görevimiz, hastalarımızı yeniden sağlığına kavuşturmaktır, onları tedavi etmektir. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir. Böyle bir şey olamaz; çünkü biz olduğumuz için hastalar yok, hastalar olduğu için biz varız. Kuralımız budur. En azından şunu söylüyorum: Benim hekimlik etik anlayışım ve Başkent Üniversitesi'nin de en tepedeki kuralı budur. Evet, hastalar olduğu için biz varız. Dolayısıyla, hastalarımızla ilgili herhangi bir aksi karar vermemiz söz konusu olamaz.

Bir insana beyin ölümü teşhisi konulabilmesi için öncelikle o teşhisin konulduğu kurumun durumu çok önemlidir. Ne diyoruz; "tıbbın bütün imkânlarının uygulanabileceği bir kurum olması gereklidir" diyoruz. Yani, hasta sahibi ve biz hekimler şundan kesin emin olmalıyız, demeliyiz ki:

“Evet, biz hastamıza tıbbın bütün imkânlarını uyguladık, buna rağmen bu hastamızı kurtaramadık.” Bunu söylemek durumundayız.

Dolayısıyla, burada yoğun bakımlarımız, hastanelerimizin teşkilatlanması çok önemlidir. Ülkemizde hiçbir vatandaşımızın kafasında şu soru işareti olmamalıdır: “Ben hastamı A ülkesine götürseydim belki ona çare bulunabilirdi.” Dolayısıyla biz, eğer hastalarımıza tıbbın bütün imkânlarını uygulayabiliyor ve bütün bunlara rağmen o hastamızı kurtaramıyorsak o hastamız ölmüştür.

Bize gelen hastanın solunum durumu bizim için çok önemlidir. Eğer hasta soluyamıyorsa doğal olarak biz bu hastayı suni teneffüs cihazına bağlıyoruz. İlk yaptığımız işlerden birisi budur. Beyin ölümü olmuş hastalar bu cihazda özellikle çocuklarda belki 48 saate kadar kalp çalışabilir. Ama cihaza rağmen ondan daha fazla çalışması, en azından bizim kurumlarımızda gördüğümüz vaki değildir. Dolayısıyla, eğer herhangi bir hastamıza beyin ölümü teşhisi konmuş ise, o hastanın ne doğum yapması ne geriye dönmesi ne de tekrar eski sağlığına kavuşması mümkündür. Bu kişi ölmüştür, bunu bu şekilde ben kendim söylemiyorum. Dünyada uygulanan şekil de budur.

Dahası, birtakım ülkelerde artık klinik olarak bu teşhis konuyor. Ama bizde öyle değil, dört kişilik hekimler kurulu koymuşuz ve o hastaya hastanelerimizde bütün imkânlarımızı uyguluyoruz. Beyni gösteriyoruz beyni gördüğünüz zaman vücudun her tarafına kan gidiyor. Fakat görüyorsunuz ki, beyin bomboş duruyor. Buraya kan gitmemişse, hastaya yarar sağlaması mümkün değildir. Dolayısıyla komayla beyin ölümünü kesinlikle birbirine karıştırmamız gerekmektedir. Organlarını aldığımız hastalarımız da kesinlikle beyin ölümü teşhisi konmuş hastalarımızdır. Burada tekrar altını çiziyorum: İmkânlar ve hekimler kurulu çok önemlidir.

Dolayısıyla ben bütün konuşmalarımda diyorum ki, bir hastaya beyin ölümü teşhisi konabilmesi için o hastaya tıbbın bütün imkânları uygulanmalıdır ve o teşhisi de bu 4 kişilik hekimler kurulu koymalıdır. Eğer bu hekimler kurulunu oluşturacak hastane imkânınız yoksa zaten siz o hastaya beyin ölümü teşhisi koyamazsınız. Bu imkânlar hangi hastanede varsa siz hastanızı o hastaneye göndermek mecburiyetindedesiniz. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir. Bu konuda vatandaşlarımızın kafasında en küçük bir soru işareti olmamalıdır.

Biraz önce de söylediğim gibi, vatandaşlarımız şunu hiçbir zaman sormamalıdır: “Benim hastama yapılması gereken vardı, ama yapılmadı.”

Bir örnek vereyim. 1979 yılı Temmuz ayında Polatlı yolunda trafik kazası geçiren bir genç vatandaşımız Hacettepe Üniversitesi âcil servisine

getirildi. Kendisine bütün imkânlar uygulandı. Sonra bana haber verildi ve dendi ki, "hocam, artık maalesef buradan öteye gidemiyoruz." Tabii, benim, sizin huzurunuzda meselenin o boyutunu söylemem uygun olmayabilir. Malûmunuz Yüce Allah hepimizin kaderini tayin etmiş. Kamer sûresi 49 ve Âl-i İmran sûresi 145. âyetlerini hatırlayalım. Biz her şeyi yaparız; ama hiçbir zaman hiç kimsenin kaderini değiştiremeyiz. Benim kuralım budur, inancım da budur.

Hastanın babasına gittim. Dedim ki, "bakınız, bütün imkânlarımızı ortaya koymamıza rağmen hastamızı kurtaramadık." Babanın cevabı çok önemliydi benim için. Bana dedi ki: "Doktor bey, size çok teşekkür ediyorum, siz her şeyi yaptınız gördüm; ama çocuğumun kaderi buymuş, siz onu elbette ki değiştiremezsiniz. Ne yaparsanız yapın, lütfen çocuğumu bana tekrar verin!"

Burada önemli olan insanlarımızın biz hekimlere inanması ve güvenmesidir. Nasıl ki Atamız, "Beni Türk hekimlerine emanet ediniz." diyerek bizlere güvendiye ben de bütün toplumumuzdan ve sizlerden bize güvenmenizi talep ediyorum. Bize inanınız, güveniniz.

Değerli arkadaşlar, kıymetli konuklar; hatalar, eksiklikler elbette olabilir, ama başka bir seçeneğimiz yok. Çünkü birtakım insanlarımız gerçekten bu organlara ihtiyaç duyarak yaşamını yitiriyor. Ama birtakım insanlarımızı da bu canlı organlarıyla maalesef gömmek durumunda kalıyoruz. Ben bu ifademi aynen yıllar önce Kocatepe Camiinde 67 ilimizin müftüsüne de söylemiştim ve yıllar yılı da hep bunu söylüyorum.

Dolayısıyla sizin vereceğiniz kararlarla bize vereceğiniz destek çok önemli. "Destek" derken olmayacak bir şeyin desteğini ben sizden zaten talep etmiyorum. Diyorum ki, bilimsel olarak durum budur. Bunun ötesini bugün bilemeyiz.

Yukarıda sözü edilen yasa tasarısının ilgili Komisyonunda görüşülmesi sırasında ben bütün bu açıklamaları yaptığım zaman Sayın Ahmet Mahir Ablum -daha sonra Sosyal Güvenlik Bakanı da oldu- dedi ki, "Sayın Haberal, 2000'li yıllarda bu söylediklerinizin çaresinin bulunmayacağını söyleyebilir misiniz?" Ben de ona dedim ki, "hayır, ben diyorum ki bilimin dünyada ve ülkemizde ulaştığı en üst noktadaki imkânlar hastalarımıza uygulandıktan sonra bütün bunlara rağmen hastamız ölürse ona yapacak bir şeyimiz yoktur. Siz buradan çıkacaksınız 5 dakika sonra ne olacağınızı bana söyleyebilir misiniz?" "Hayır, söyleyemem" dedi. Dolayısıyla, işin bilimsel yönü, tıbbî yönü özü olarak budur, değerli konuklar.

Transplantasyonun değişik şekilleri var. Canlıdan transplantasyon. O ayrı bir konu. Doktor hanım, "acaba bu işler garanti altına alınmış mıdır"

diye sordu. Evet, doktor hanım, bu işler 2238 sayılı yasayla her yönüyle garanti altına alınmıştır ve daha sonra ilâve edilen 2594 sayılı yasayla dünyanın en çağdaş yasalarının başında gelir. Örnek bir yasadır. Bakınız, bu yasanın 3. maddesi çok önemli, orada diyoruz ki, "herhangi bir çıkar karşılığı organ alınamaz ve satılamaz." 4. maddesi en az o kadar önemlidir, orada diyoruz ki, "bilimsel bilgiler dışında bu konunun kesinlikle reklâmı yapılamaz." Ve geliyoruz 15. maddesine, 15. maddesi gerçekten bütün bunları bağlayan maddedir. Orada diyoruz ki, "bu yasanın aksine hareket edildiği takdirde eğer bu aksini uygulayan kişiyle ilgili daha ağır bir cezayı hükümlülük yok ise 2 yıldan 4 yıla kadar hapis cezası (bakın 1970'li yılların Türkiye Cumhuriyeti'nin parasının değerine) 50.000 liradan 100.000 liraya kadar da ağır para cezasına çarptırılır." Bu uygulama bugün ülkemizde yapıldı, maalesef bir hekim arkadaşımız bu yasaya aykırı hareket etti. Bunu basından öğreniyorsunuz, biliyorsunuz da; ama bu yasa kullanılarak o hekim arkadaşımızın elindeki bütün imkânlar alındı.

Dolayısıyla organ nakli yasası bugün tüm bu söylediklerimizi yasal olarak çerçevelendiren ve bir yerde hem hastalarımızı hem bağış yapanlarımızı hem de uygulama yapanlarımızı koruyan bir yasadır. O yönüyle de gerçekten gurur duyabilirsiniz.

Şunu da söylemek istiyorum: Bana her türlü soruyu sorabilirsiniz. Sorunuz ki, zihinlerde herhangi bir soru işareti kalmasın. Çünkü sık sık söylediğim gibi ben, şu tabloyla gurur duyuyorum. Çok önemli bir organizasyon, çok önemli bir tablodur. Sizin bu konularda vereceğiniz beyanat gerçekten hayati önemi haizdir.

Bakın, iki organımız var ki, bunun canlıdan tedavi edilmesi mümkündür. Bunlardan bir tanesi böbrektir ki, en kolay şekli; diğeri de karaciğerdir. Asistanlık yıllarımda bana şu söylenirdi: "Sakin ha, karaciğere dokunma, başın sıkıntıya girer." Ama bugün aynı Mehmet Haberal o karaciğeri bölüyor, bir kısmını başkasına takıyor. Ben bu uygulamayı başlattığımda dünyadan o kadar çok reaksiyon aldım ki, şimdi artık bu bir yol oldu. Bu bir tedavi imkânı, özellikle kronik karaciğer hastaları için bir dönüm noktası oldu. Bugün birçok kronik karaciğer hastası bu sayede yeniden yaşam kazanıyor. Şunu özellikle bilmenizi istiyorum: Geçmişte akut karaciğer yetmezliğinden kaybettiğimiz bir sürü insanımız vardı. Karaciğer tümörlerinden ölenler öyleydi. Ama bugün bir hasta bize akut karaciğer yetmezliğinden geldiğinde, eğer o hastanın akrabalarından birisi verici olarak bize gelirse, inanınız o hastayı 4 saat gibi kısa zamanda yeniden yaşama kazandırma imkânımız oluyor. Karaciğer tümörleri nedeniyle geçmişte "ne yapalım, bu hastaya bir şey

yapamıyoruz” dediğimiz insanlar, bugün karaciğer transplantasyon ile yeniden yaşam kazanıyor.

Diğer organ nakilleri kalp transplantasyonu, kornea transplantasyonu, akciğer transplantasyonudur. Bunlar için maalesef böyle bir imkânımız yoktur, değerli konuklar. Onun için bütün imkânlarımıza rağmen kurtaramadığımız, hayatını kaybeden insanların organlarına ihtiyaç var. Onun için de sizlerin desteğine ihtiyaç var.

Bütün bu nedenlerle bu toplantının fevkalâde önemli olduğunu bir kez daha tekrarlıyorum. Diyanet İşleri Başkanımıza, Din İşleri Yüksek Kurulunuza ve sizlere ayrı ayrı çok teşekkür ediyorum. Bu toplantı, hakikaten tarihi bir toplantıdır. Bunun özellikle altını çizmek istiyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR - Biz de hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Hepinize ben de saygılarımı sunuyorum.

Efendim, ben salona şöyle baktım, hocamız konunun toparlayıcı konuşmasını yaptı. Sükuti ikrârî olarak gördüm ve icâze-i lahika vekale-i sabıka hükmündedir kuralınca sürenin biraz aşılmasını kabullendik.

Hepinize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum ve oturumu kapatıyorum.

IV. OTURUM

Dinî Açidan Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler - II

Oturum Başkanı

Mehmet Kaya KURUT

(Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanvekili)

U

Oturum Başkan Yardımcıları

Abdullah AYAN

(Din İşleri Yüksek Kurulu yesi)

Mehmet KESKİN

(Din İşleri Yüksek Kurulu yesi)

17 Kasım 2007 Cumartesi

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Bir önceki oturumumuz ötenazi ve organ nakli ana başlığı altında organ nakli, beyin ölümü, yaşam destek ünitesine bağlı hastanın bu cihazdan çıkarılıp çıkarılmaması konularını muhtevi; yani daha çok ölümle ilgiliydi. Bu oturumda ise insanın ilk oluşumu; yani sperm, yumurtalık, embriyo bankası ve taşıyıcı annelik konuları ele alınacaktır. Buna bağlı olarak da sonradan kullanılmak üzere erkeğin sperminin muhafazası, yumurtalık ve yumurtalık dokusu bankası, saklanan embriyoların eşlerden birinin ölümü veya boşanma sonucunda kullanım durumu tartışılacaktır. Kısaca doğum ve öncesi oluşumlar, oturumumuzun konularını oluşturacaktır.

Kurulumuz bu konularla ilgili genel bir çalışma yapmıştır. Konuların ilmî noktada tavihinden ziyade, Din İşleri Yüksek Kurulu olarak dinî açıdan karar alırken veya karar verme noktasında şüphelendiğimiz, sıkıntıya düştüğümüz konuları birlikte değerlendirerek bu şüphelerin izalesini temin etmeye çalışacağız.

Oturum Başkanı olarak şanslı olduğum kanaatindeyim. Zira saygıdeğer iki Kurul Üyesi hocam Abdullah Ayan ve Mehmet Keskin, Kurulumuzun Dini Soruları Cevaplandırma Komisyonunun üyeleridir. İsimlerini zikrettiğim şahıslar, Kurulumuza gelen dinî sorularla muhatap olup ve bunlara cevap veren arkadaşlarımdır.

Şimdi konunun genel çerçevesini sizlere sunmak üzere sözü Kurul Üyesi Abdullah Ayan Bey'e vermek istiyorum.

Abdullah AYAN - Yapacağımız çalışmaların hayırlı olmasını Cenâb-ı Allah'tan temenni eder, hepinize saygılar sunarım.

Din İşleri yüksek Kurulumuza oturumumuzun konusuyla ilgili çok sayıda soru gelmektedir. Normal yollardan çocuk sahibi olamayan evli eşler biz mutlaka evlat sahibi olmak istiyoruz ve bunun için ne yapabiliriz, hangi metotlara başvurabiliriz, nasıl tedavi olabiliriz diye bizlere soruyorlar.

Çok sorulan sorulardan biri, üreme organlarının nakli konusudur. Hocalarımız bu konuda yoğunlaşırlarsa seviniriz. Genetik özellikler taşıyan üreme organlarının başka bir kişiye nakledildiğinde acaba bu dinen caiz midir? Bu soruya cevap vermemiz gerekiyor.

Başka bir soru; sperm bankası, embriyo bankası, yumurtalık dokusu bankası, bu bankalarda sperm, embriyo, yumurtalık dokusu bankası, muhafaza edildikten sonra eşlerden biri öldüğünde veyahut da eşler ayrıldığında daha sonra bunların kullanılması, embriyonun kullanılması dinen caiz midir değil midir gibi konularda bizlere soru soruyorlar vatandaşlarımız.

Ayrıca, yine iki eşli kimseler vardır, eşlerden bir tanesinin yumurtalıklarında rahatsızlık var. Diyor ki, diğer eşimin yumurtalığı kullanılsa ve rahatsız olan eşimin rahmine konulsa bu caiz midir, değil midir diye bize bu konularda çok soru geliyor.

Elbette ki evli olan çiftlerin çocuk sahibi olmaları, evlat sahibi olmaları pek tabidir. Onun için her türlü çareye başvuruyorlar. Bu gibi konularda vatandaşlarımızdan sorular geliyor. Bu sorular üzerinde önce doktor hocalarımızdan bu konuları dinlersek daha sonra dinen bu konular caiz midir, değil midir inşallah karara varacağız.

Arz ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT – Teşekkür ederim.

Şimdi de oturumumuzun ikinci ana başlığı hakkında bilgi vermek üzere Mehmet Keskin Bey hocamı rica ediyorum. O da, taşıyıcı annelik konusunda gelen sorularla ilgili bilgi verecekler. Anne, yani doğal annelik veya bunun yanında genetik annelik ve çift annelik, ayrıca sütanneliği ile tekrar bu doğal annelik ve genetik annelik arasında ne gibi ilişkiler var, bu konularla ilgili kurulumuza gelen sorular hakkında Mehmet Bey hocamdan bilgi alalım.

Mehmet KESKİN (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) - Sayın Başkan, değerli katılımcılar, muhterem hocalarım; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Hocalarımın da ifade ettikleri gibi Din İşleri Yüksek Kurulumuza, büyük bir yoğunlukla gelen sorular arasında taşıyıcı annelik, kiralık annelik konusu gündemimizi bir hayli meşgul etmektedir.

Evli çiftlerden kadının rahminde veya yumurtalığında bir tıbbi engel olması durumunda yumurtalığının alınıp kocasının spermiyle döllendirildikten sonra harici ortamda başka bir kadının rahmine nakledilmesi ve bu embriyonun orada beslenip doğum vaktine kadar olan süreyi orada geçirmesi ve nihayet doğumun yapılması durumunda doğacak olan çocuğun annesinin kim olacağı, yumurtayı veren kadın mı,

yoksa doğumu yapan doğal annesi mi onun gerçek annesi olacağı hususu sorulmakta ve bunun da dinen caiz olup olmadığı sorulmaktadır.

Takdir edersiniz ki rahimde beslenen cenin annesinin kanından ve vücuduna almış olduğu gıdalardan beslenmekte ve doğum zamanına kadar olan devreyi orada geçirmektedir. Ancak rahim, çocuğun genetik yapısını etkiler mi, etkilemez mi? Başka bir kadının yumurtası, kocasının spermile döllenip orada beslenip büyüyen ceninin süt emen çocuğa kıyaslanarak sadece bu doğumu yapan kadının süt çocuğu hükmünde olup olmayacağı konuları bize sorulmakta ve biz de bu konuda gerekli net cevabı vermekte doğrusu tereddütler yaşamaktayız. İşte bu konu üzerinde değerli fikirlerinizden istifade etmek için huzurlarınızda bulunuyoruz. Ve görüşlerinizin, açıklamalarınızın bu konu üzerinde yoğunlaşmasını istirham ediyoruz.

Hepinize teşekkürlerimi arz ediyorum efendim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Teşekkür ederim efendim.

Saygıdeğer bilim adamı hocalarım buraya davet edildikleri için bizlere teşekkür ediyorlar. Böyle bir toplantının güzelliğinden söz ediyorlar. Ben de şahsen bu değerli hocalarıma, özellikle tababet sahasındaki muhterem bilim adamlarımıza çok çok teşekkür ediyorum. Bize buranın tahsisinde katkısını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Mehmet Haberal hocamıza ayrıca huzurlarınızda teşekkürü bir borç biliyorum.

Bu oturumumuzda bilim insanı olarak sahasında temayüz etmiş, davetimize icabet ederek bizi onurlandıran, şerefliendiren tıp sahasındaki hocalarımıza daha çok vakit vereceğiz. Ön açıklamayı onlardan almak istiyoruz. Akabinde konunun dinî yönünü ilahiyatçı hocalarımızla birlikte değerlendireceğiz. Bunun için de önce uzman hekimlerimize söz vermek istiyorum.

Hemen bu görüşleri almak üzere oturumu başlatıyor, hocalarımın konuşma sırasını tespit etmek üzere isimlerini istirham ediyorum

Önce Prof. Dr. Semra Kahraman hocamız...

Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Değerli üyeler; hakikaten biraz önceki konudan daha az bilinen; ama sayın üyelerin belirttiği gibi, neredeyse halk tarafından hakkında en fazla soru sorulan konulardan birisi tüp bebek konusudur, ülkemizdeki tüp bebek uygulamalarıdır. Burada bahsedilen

konular da tıp bebek uygulamaları içerisinde yer aldığı için önce konuya ilişkin çok kısa bilgi vermek istiyorum.

Hepiniz bu konuda oldukça bilgilisiniz; ancak, yine de şunu belirteyim ki, dünyada olduğu gibi ülkemizde de her 100 çiftin yaklaşık 15'i korunmadıkları halde kendiliklerinden gebe kalamıyorlar. Dolayısıyla bu çiftlerin bir kısmı bilinen basit tekniklerle gebe kalabilirken, bir kısmı tıp bebek tekniklerine; yani sperm ve yumurtanın laboratuvar koşullarında bir araya getirildiği daha ileri tekniklere ihtiyaç duyuyorlar. İşte buradan tartışılmalı konular gündeme geliyor. Çünkü, kadından yumurta hücrelerini hormonal bir uyarıyla elde ediyorsunuz. Erkekten elde ettiğiniz sperm hücreleriyle bunları laboratuvar koşullarında mikro enjeksiyon ya da kendiliğinden döllenme teknikleriyle bir araya getirip bir embriyonun; yani, yaşamın başladığı bir yapıyı laboratuvar koşullarında oluşturarak bunları çiftlere transfer edip gebelik elde ediyorsunuz.

Ancak, bu normal tarifi dışında zaman zaman sorunlu çiftler karşımıza gelebiliyor. Bunlardan ilki, aslında üreme fonksiyonlarına tümüyle sahip olduğu; yani, normal yumurta üretebildiği halde herhangi bir nedenle rahmi olmayan, ki bu nedenlere baktığımız zaman bir kadının rahmi iki nedenle fonksiyon görmez. Bunlardan bir tanesi, doğuştan rahim gelişmemiştir, bu bir anatomik bozukluktur veya gelişmiş; ama bir bebeği taşıyabilecek özellikte değildir.

Bir ikinci sebep de, kadın üreme döneminde herhangi bir nedenle ameliyat geçirerek -bu tümör veya iyi huylu kitleler olabilir- rahmini kaybedebilir ya da rahmi yerinde olduğu halde geçirmiş olduğu kürtajlar ya da diğer işlemler nedeniyle rahim içi dokusu ciddi bir şekilde yapıştığı için bebeğin orada büyümesine imkân vermeyecek şekilde bir rahim yapısı olabilir. İşte bu durumdaki kadınlar veya bu çiftler şu görüşme için bize başvuruyorlar: Bizim kendi genetik çocuğumuza sahip olma özelliğimiz var. Yani, eşimin uygun spermleri ve benim yumurtalarım var. Ancak ben rahmim nedeniyle kendi bebeğimi dünyaya getirme özelliğinden yoksunum, bu konuda tıbbi olarak ne yapılabilir? Bunun yurt dışı örneklerine baktığımız zaman, her ülkede olmamakla birlikte birçok ülke taşıyıcı annelik ya da "surrogate mother" dediğimiz, bir başka kadının o çift adına bebeğini taşıyabilme hakkını tartışmış ve bazı ülkeler buna onay vermiştir. Bu bilgilerden, özellikle de basından elde ettikleri bu bilgilerden yola çıkarak çiftler bu anlamda bize başvuruyorlar.

Bir başka konu ise, yine sayın üyeler tarafından belirtildiği gibi, herhangi bir nedenle olgunluk çağında veya olgunluk çağına geçiş döneminde erkek ya da bayanın kendi sperm veya yumurta hücrelerini

kaybetmesi. Bu genellikle üreme çağındaki kanserler nedeniyle ortaya çıkıyor. Örneğin, genç; ama meme kanserine yakalanmış olan bir kadın üreme çağındayken veya puberte dediğimiz artık seks hücrelerini üretebilme çağındayken böyle bir kansere yakalanan bir kişi, alacağı tedavinin özelliği nedeniyle ışın tedavisi veya kemoterapi dediğimiz yumurta ya da sperm hücrelerine zarar verebilecek birtakım tedavileri almadan önce yine çoğunlukla geri dönüşsüz bu hücrelerini kaybedeceklerdir. Çünkü verilen tedavilerin bazı vakalarda tedavinin özelliğine göre spermin veya yumurtanın bir daha hiç üretilmeyecek şekilde tahribine yol açmaktadır. Dolayısıyla bize yine şu nedenle başvuruyorlar: Böyle bir hastalığın tedavisi öncesinde acaba sperm ya da yumurta hücrelerim gelişmiş olan tekniklerle dondurularak saklanabilir mi?

Günümüzde dondurma tekniklerini son derece büyük bir başarıyla tüp bebek tekniklerinde uygulayabildiğimizi söylemek isterim. Öyle ki, günümüzde uyguladığımız ve vitrifikasyon adını verdiğimiz hızlı tekniklerle sperm veya yumurta hücreleri ya da embriyoyu çözdükten sonra yüzde 90'ların üzerinde yaşam kabiliyetine sahip, canlılığı devam eden hücreleri elde edebiliyoruz. Burada bir başka soru da, bu işlem öncesinde, acaba 16 yaşında lenf kanseri tanısı konmuş bir erkek çocuğu sperm hücrelerim dondurulabilir mi diye gelebiliyor. Ve bugün kanser tedavisindeki gelişmeleri göz önüne aldığımız zaman, özellikle erken tanımlanmış ve uygun tedaviler verildiğinde yaşamları sağlıklı devam edebilecek birçok vakanın olduğu göz önüne alındığında bir de bu soruyla vakalar karşımıza gelebiliyor.

Tıbbi olarak bu mümkün mü? Evet, kesin olarak mümkün. Öyle ki, çözme sonrası dondurulmuş bir embriyonun yüzde 90'ının üzerinde canlılığını devam ettirdiği ve yine aynı oranda bölünmeye kaldığı yerden devam ettiğini biliyoruz. Sperm ve yumurta hücreleri için de bunu söylemek mümkün. Günümüzde sadece kadın yumurta hücrelerinin dondurulup çözülmesiyle canlılığının devam etmesi, sperm ya da embriyo kadar yüksek değildir, teknikler nedeniyle. Ama bunun için birçok yeni çalışma devrededir. Dolayısıyla, böyle bir imkân vardır. Bizim yasalarımıza baktığımız zaman, banka tarzında değil, çünkü bankadan anlaşılan şu ki, dünyada banka terminolojisini daha çok bir kadının yumurtasının ya da bir erkeğin sperminin bir başkası için, çocuk sahibi olamayan başka bir çift için kullanılması anlamında kullanıyor. Hâlbuki burada tartışmaya açtığımız konu, dondurulmuş hücrelerin yine aynı kişilerin mevcut hastalık halleri geçtikten sonra çocuk sahibi olmaya karar verdikleri dönemde yine kendileri için kullanılabilir olması.

Bu konuda kabaca söyleyeceklerim bunlar. Bugünkü tekniklerimiz buna imkân vermektedir. Hatta bunun ötesinde elde etmiş olduğumuz kök hücreleri, -ki bunların bir kısmını yine bu üreme hücrelerinin döllenmesi sonrası embriyolardan elde etmek mümkündür-, bunların da dondurularak saklanabilmesi aynı teknolojilerle mümkündür.

Burada taşıyıcı annelik durumunda tabii bir genetik yapıdan bahsedildi. Çok iyi biliyoruz ki, yumurta ve sperm, çiftin kendisinden geldiği zaman taşıyıcı annelik yapan bir kadının genetiği kesinlikle o embriyoya ya da o bebeğe yansımamaktadır genetik yapı olarak. Ama taşıyıcı annelik yapan kadının kendi vücudundaki damarsal sistemin devreye girmesi ve kendi vücudunda buna bağlı fizyolojik değişikliklerin olması da o kadını bu bebek nezdinde bu işleme katılan ve bu işlemde fedakârlık yapmış bir üçüncü birey olarak devreye sokmaktadır. Bu anlamda, konu, tabii, tartışmaya çok açık bir konu. Ben açıkçası bu konuda diğer arkadaşlarımla da yorumlarını merak ediyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Hocam, çok teşekkür ederim, sağ olun. Şimdi bu konuda söz isteyen hocalarımızdan Serdar Bey hocamı dinleyeceğiz, buyurun.

Prof. Dr. Serdar Bedii OMAV - Semra Hocam konuyu çok güzel özetledi. Ülkemizdeki tüp bebek teknolojisinin en önemli uzmanlarından ve duayenlerinden olan hocamıza, hem yaptığı çalışmalardan, hem de ülkemizde bu alanda gelinen noktaya olan önemli katkılarından dolayı buradan tekrar teşekkür ediyorum.

Söz alma seabim, bizim Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi bünyesinde kurmuş olduğumuz, kök hücreler de dahil olmak üzere sperm ve yumurtaları da dondurma imkanına, biyoteknolojisine sahip olup bu tür hücrel ürünleri insanlara kullanabilecek seviyedeki yüksek teknolojide üreten bir tesisi Sağlık Bakanlığı'ndan ruhsat alarak ülkemizin ve yurt dışından taleplerin hizmetine sunmuş olmamız. Hâlihazırda pratik olarak her türlü hücreyi hemen hemen uygun şartlarda krioprezervasyon dediğimiz dondurmak ve akabinde çözerek hekimlerin farklı taleplerine yönelik sunma imkânı Türkiye'de artık oluşmuş bulunuyor. Dolayısıyla, bundan sonraki dönemde muhtemelen Din İşleri Yüksek Kurulu'na sorulan soruların pratik olarak talepleri de daha fazla gündeme gelecektir.

Semra Hocamın söylediklerine ek olarak şunları da gündeme getirmek gerekiyor: Bir cümle zikrettiler; kanser tedavisi, özellikle bazı türlerde artık

eskisi gibi tamamen başarısızlıkla sonuçlanan bir tedavi değil. Bunların en meşhuru da genç insanlarda sık sık görülebilen lenfoma ya da lenf kanseri dediğimiz bir tür. Bizim özellikle uğraştığımız hematoloji; yani, kan hastalıkları bilim dalının önemli bir alanı. Burada kemoterapi adını verdiğimiz kanser ilâçları kullanıldıktan sonra üremeye sebep olan sperm ve yumurtalarda ciddi bir sorun söz konusu olmaktadır. Fakat bu tedavilerle ve akabinde yapılabilen kemik iliği nakilleriyle, ki hâlihazırda uygulamaktayız, artık bu genç insanların 5 yıllık, 10 yıllık, 20 yıllık, 30 yıllık yaşam imkânları söz konusu olmakta ve bu insanlar da aile kurup, kendi sperm ve yumurtalarıyla çoluk çocuk sahibi olmak istemektedirler. Buna yönelik olarak bazı ülkelerde bu insanların tedavisine, kemoterapisine, şua tedavisine ya da radyo terapisine başlanmadan önce spermleri ve yumurtaları alınarak, Semra Hocamın bahsettiği sperm ve yumurta bankalarında saklanma imkânı olmaktadır. Ülkemizde bugüne kadar bu standartları haiz banka yoktu; ama şu anda var, bu tür talepler olacaktır. Yurt dışına daha önce götürülüp saklanılma durumu söz konusuydu, burada hem yasal olarak, hem tabii ki sosyal etik ve dini yönleri açısından tartışılacak bir konu ortaya çıkmaktadır.

Embriyonik kök hücre adını verdiğimiz ve döllenmiş zigottan, embriyodan blastosis evresinde elde edilen hücrelerin tedavi amaçlı kullanılması da ayrı bir biyoteknolojik imkân olarak günümüzde söz konusudur ki, Trabzon'da bu tür hücre farklılaştırma deneyleriyle uğraşmak, embriyonik kök hücreden değil ama, erişkin kök hücrelerden. Semra Hocamın laboratuvarında da embriyonik kök hücrelerden hücre farklılaştırıp kalp kası hücresi, sinir hücresi gibi farklı tip tedavi amaçlı kullanılacak olan ilerde hücrelere dönüştürme imkânı söz konusudur. Ama bunlar, esas olarak atık embriyolardan elde edilmektedir. Yani, tüp bebek teknolojisi sırasında elde edilmiş; ama daha sonra kullanılmayacak olan embriyolardan elde edilen hücrelerdir. Bunun için de ülkemizde bazı yasal boşluklar ve ihtiyaçlar söz konusudur.

Sağlık Bakanlığı'nda "Kök Hücre Danışma Kurulu" adı altında hem etik kararları vermek, hem de bu politikaları yönlendirmek için bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul zaman zaman, siz değerli din adamlarımızın görüşlerine de ihtiyaç duymakta ve danışmaktadır. Sevgili Saim Yeprem hocam da zaman zaman kurulumuza teşrif edip bu konularda aydınlatıcı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Hâlihazırda embriyonik kök hücrelerin bu tür araştırma ve deney amaçlı kullanımıyla ilgili kılavuz çalışmaları devam etmektedir. Bu konuda da tabii ki burada tartışılacak sorunlar söz konusudur.

Burada tartışılması gereken başka bir konu, "terapotik klonlama" adını verdiğimiz tekniktir. Bunun da somatik hücreler dediğimiz üreme hücrelerinin dışındaki hücrelerin çekirdeklerini insan yumurta hücresi çekirdeğinin çıkarılıp onun içerisine yerleştirilerek bir klonlama ve bu hücreleri üretme ve buradan faklı tip hücreleri elde ederek tedavi amaçlı kullanılması uygulamaları vardır. Tabii, bu hücre biyoteknolojisinin çok ince ayrıntılarına girerek başınızı ağrıtmak istemiyorum. Bunun da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Son olarak, burada şu ana kadar hiç gündeme gelmeyen kordon kanı bankacılığı ve kordon kanından elde edilen hücrelerin tedavi amaçlı kullanılması meselesine temas etmek istiyorum. Bu tedavi hâlihazırda ülkemizde bizler tarafından da kullanılmaktadır. Bebek doğmasıyla birlikte kordon içerisinde bulunan damarın içinde yaklaşık 100 mililitre civarında bir sıvı ve bunun içerisinde bir miktar çok yüksek potansiyel sahibi hücre bulunmaktadır ve bu hücreler birçok hastalıkta kullanma potansiyeli taşımakta ve bunun bankacılığı yapılmaktadır. Bunun da değişik dinî, ahlâkî ve sosyal yönleri söz konusudur.

Bu saydığım konuların hepsini tartışmak için belki zaman kalmayacaktır; ama, ben konu başlıklarını böylece özetlemek istedim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Hocama ben de çok teşekkür ediyorum.

Sayın Rektörüm, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet HABERAL - Çok teşekkür ediyorum.

Tabii burada bizim sizlerle beraber paylaşmamız gereken konu, yapılan işlemlerin dini yönüyle acaba herhangi bir soru işareti taşıyıp taşımayacağı şeklinde olmalıdır diye düşünüyorum. Bir önceki konuşmamda belirttiğim gibi, çok şükür, bugün ülkemiz sağlık ve teknolojiye gelişmiş ülkelerin düzeyine gelmiş durumdadır, bu alanlarda gerekeni yapıyor. Globalleşme, küreselleşme toplumların istiklâlinin elinden alınması değil, bilginin istiklâlidir. Eğer siz Amerika'da, Avrupa'da, Japonya'da uygulanan bir bilimsel çalışmayı bizim ülkemizde kullanabiliyorsanız işte globalleşme budur. Çok şükür, bugün ülkemiz o noktayı da aşmıştır ve ülkemiz birtakım ilklere imza atabilecek duruma gelmiştir.

Meselenin dinî boyutu tabii benim konum değil; ancak tamamen kendi bilimsel görüşlerim içerisinde sizin sorduğunuz sorularla ilgilenmek isterim.

Enteresandır; yıllar önce Hacettepe Üniversitesi'nde çalışırken şu anda bizimle beraber çalışan çok değerli arkadaşım Prof. Dr. Ali Ayhan'la beraber yumurtalık transplantasyonu plânladık ve birtakım girişimlerimiz oldu, fakat onu orada bıraktık. Ama şimdi artık bugün âdeta bir nevi pratik uygulama haline geldi. Bu, gerçekten çok önemli bir nokta.

Tüp bebek olayı gerçekten birçok insanı mutlu etmekte. Bana göre konuyu birkaç yönden değerlendirmek lâzım. Bunlardan bir tanesi, eşlerde bulunan problemlerin giderilmesidir. Eşlerden birinde, beyde veya hanımda problem vardır ve onun işlemlerini yaparak değerlendirilmesi. Diğeri, eşlerdeki problemin başkaları kanalıyla; hani kiralık anneler kanalıyla giderilmesi. Sanıyorum en çok sorulan sorulardan bir tanesi budur. Aralarında ilişki olmadan kişilerden sperm ve yumurtayı, embriyoyu teknik imkanlar içerisinde alıp muhafaza ediyorsunuz ve onu bir başkasında kullanıyorsunuz. Bunu iyi değerlendirmek gerekli. Tabii, dondurma olayı çok önemli bir olay. O bir yerde yine iki grup altında değerlendirilmeli. Biri, kişinin kendi yaşamındaki arkadaşlarımız onu özellikle bu tümürlü vakalarda, kanserli olan hastalar için geçerli oluyor, hatta zaman zaman da basına da intikal ediyor. İşte yıllar önce ölmüş bir insanın spermile eşi sonradan çocuk sahibi olabiliyor. Yani, bu tip değerlendirme.

Tüp bebek olayında çok başarılı uygulamalar var. Şu anda artık tüp bebek gerçekten etkili bir tedavi yöntemi haline geldi. O kadar ki, artık üniversiteler, hastaneler dışında da özel birtakım merkezler oluşturuldu ve oralarda da bu uygulamalar başarılı bir şekilde yapılıyor.

Burada özellikle eşlerden ziyade, eşlerden alınan sperm ve yumurtanın başkaları tarafından veya başkalarının kiralık olarak diyeceğimiz, aslında öyle değil de, annelerde bu şekilde büyütülmesinin, doğum yapılmasının acaba dinî yönden herhangi bir sıkıntısı olur mu? Çünkü, diğeri zaten eşler arasında olduğu için orada gerçekten dini yönüyle -ben bilim adamı olarak konuşuyorum- herhangi bir problem olacağını düşünmüyorum. Ama eğer bu yönüyle acaba sizin görüşleriniz içerisinde bir problem olur mu? O konuda sizin vereceğiniz bilgi ve değerlendirme çok önemli.

Diğeri de, uzun süre dondurulmuş, bekletilen yumurta veya spermlerin daha sonra gerek eşinde veya diğer annede kullanılmasında bilimsel yönüyle herhangi bir şey olmuyor ama, acaba soru dinî yönüyle herhangi bir sakınca olur mu? Bu üç konuda din bilginleri olarak sizler

değerlendirme yaparsanız, bu alanda çalışan arkadaşlarımız için çok daha kolay olur diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT – Çok çok teşekkür ederim Sayın Hocam.

Süleyman Hocam.

Uz. Dr. Süleyman KAHRAMAN - Efendim, ben de bu konuyla ilgili olarak ülkemizdeki uygulamalar hakkında bilgi vermek istiyorum.

Özellikle Sağlık Bakanlığı'nın 1987 yılından itibaren yayınlamış olduğu yönetmeliklerle ve daha önce Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konuyla ilgili mütalaaları çerçevesinde Türkiye'de tıbbi çevrelerdeki uygulama şöyledir:

Birincisi; mutlaka ve mutlaka üreme endokrinolojisi ve üreme tıbbında eşlerin nikâh şartını aramaktadır. Bu, yönetmelikte de net olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla yapacağımız tedavilerde mutlaka eşlerin evli olması gerekmektedir.

İkincisi; sperm veya yumurta ya da embriyo dondurulması için de yine aynı şekilde çiftlerin evli olması şartı aranmaktadır ve bu işlemler için çiftlerden yazılı bir onay almamız gerekmektedir. Dondurduğumuz dokuları da beş yıl süreyle saklayabilmekteyiz. Daha önce üç yıldır, şimdi onu beş yıla çıkarmışlardır ve ancak bunları çiftlerin kendi evlilikleri süresince ya da eşlerden birinin ölümü sonrasında kullanmamak şartıyla kullanabilmekteyiz.

Spermin ve embriyonun, biraz önce Semra Hanım'ın da bahsettiği gibi dondurulması başarılı; ama, kadının yumurta dokusunun, yumurtanın bizzat kendisinin dondurulması henüz başarılı değildir. Yumurtalık dokusu ve yumurtalık doku bankacılığı diye bir şey Türkiye'de henüz uygulanmamaktadır. Böyle bir konuya Sağlık Bakanlığı yönetmelikleri de izin vermemektedir.

Nikâh dışı işlemler için günümüzde ülkemizden yurt dışına çok sayıda insanın gittiğini biliyoruz. Bu konuyla ilgili Semra Hanım kendi bilgilerini belki bizimle paylaşabilir. Ama şu aşamada Türkiye'de mevcut yaklaşık 90 tane tüp bebek merkezinde her yıl 40 bin civarında çifte tüp bebek uygulaması yapılmakta ve bu uygulama yapılırken yönetmelikler çerçevesinde hareket edilmektedir. Ancak tıbbın özellikle bu alanda hızlı ilerleyişi nedeniyle bizim bu yönetmelikleri ve tıbbî gelişmeleri

uygulayabilmede sizin ciddi anlamda bize yol göstermenize, görüşlerinizi ortaya koymanıza ihtiyacımız var.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Çok teşekkür ederim Süleyman hocam.

Semra hocam, buyurun efendim.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Hemen yeri gelmişken ifade edeyim; aslında kişinin kendi sperm ve kendi yumurtasının kendisi için kullanılmasında bir engel yok, bence bu bir tartışma konusu da değil. Ama burada yer almayan, fakat mutlaka altını çizmemiz gereken bir diğer nokta, bundan bir hafta önce Kıbrıs'ta yaşadıklarım ile ilgili, onu mutlaka sizlerle paylaşmak istiyorum. Ülkemizde başkalarının sperm ve yumurtasını başka çiftler için kullanmak yasak. Bu anlamda ne yazık ki, diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi evlât edinme kısmının teşviki ve halkın bu konuda yönlendirilmesi konusundaki girişimlerin çok başarılı olmadığını düşünüyorum. Bu nedenle kendi yumurta ve sperm ile bebek sahibi olamayacak çiftler doğrudan yurt dışında çözüm bulmaya çalışıyorlar. Bir hafta önce Talasemi Derneği'nin daveti nedeniyle Kıbrıs'ın Kuzey Kesimine konuşmacı olarak gittim. Konu tamamen embriyoda Akdeniz Anemisinin tanımlanmasıyla ilişkiliydi. Fakat benden sonra çıkan Kıbrıslı bir doktor preimplantasyon genetik tanıdan yola çıkarak Kıbrıs'ta başkasının yumurta veya sperm kullanımı, embriyoda cinsiyet tayini konusunu bir reklâm unsuru olarak kürsüden konuştu. Sağlık Bakanlığının bir temsilcisi de salonda idi ve ben de bunu o temsilciye sormak zorunda kaldım: Bu ülkede cinsiyet tayini, preimplantasyon genetik tanı yoluyla yapılıyor mu? Söz konusu yetkili, bu konuda hiçbir bilgisinin olmadığını söyledi. Ama Kıbrıslı doktor, rahatlıkla bunu yaptığını ve insanları buna davet ettiğini anons etti. Daha sonra hava alanında bizim eski hastalarımızdan birisiyle karşılaştım. Yanında yaklaşık beş altı başka bayanla birlikte, hepsi kapalı bayanlardı ve benim eski hastam bana gelerek Kıbrıs'a başka yumurta kullanılması için geldiğini, aynı gün Türkiye'den gelen kendisi gibi 30 kadının başka kadınlardan elde edilen yumurtalardan transferin gerçekleştirildiğini ki, burada şunun altını mutlaka çizmem gerekiyor: Bir merkezin bir günde 30 kadına yumurta bulması için 30 tane vericiyi bulabilme ihtimali sıfırdır. Burada durum çok açıktır ki, bir kadından alınan yumurta ki, bir kadından ortalama 10-12 yumurta elde edebilirsiniz, bu üç veya dört kadına verilmektedir. Yani, aynı

verici diğer üç veya dört kadının bebeğinin gerçek anlamda çocuğunun annesi olma konumundadır. Bu 30 vakada ortalama 8 donörün böylece verici olduğunu anlamak çok zor değildir. Kıbrıs bizim Türkiye'nin bir parçasıdır, orada yaşayanlar Türk'tür. Ve bu donörlerin 250 bin nüfuslu bir yerden bulunma ihtimali de çok zayıftır. Dolayısıyla bu çok aşikârdır ki, oradaki donörler Türkiye'den yumurtası alınan kadınlardır. Kadınlar yumurtalarını neden vermektedirler? Para için vermektedirler. Aksi takdirde birbirine yardım için veren kişiler aynı ailenin fertleridir, kardeşler, teyzeler ya da yakınlarıdır. Bizim burada bu konuları tartışırken çok önemli başka bir konuyu yanı başımızda ve çok aleni bir şekilde ve belki de biliyorsunuz genetik yapı nedeniyle Türkiye'de çok heterojen bir yapı var ve bu insanların kardeşleri dünyaya geliyor ve bunun kontrolü konusunda Türkiye'nin ve hakikaten Din İşleri Yüksek Kurulu'nun da görüşlerini altını çizerek almak istiyorum. Çünkü çok yakınımızda son derece kontrolsüz ve bize tıbbi olarak, ahlâki olarak, etik olarak çok büyük sorunlar yaşatacak birtakım uygulamalar aleni bir şekilde gerçekleşmektedir. Onun için bunu da tartışmamızın çok doğru olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Çok teşekkür ederim efendim.

Özellikle tıp ilmiyle ilgili olan sperm, yumurtalık ve embriyo üzerinde taşıyıcı annelik üzerinde bizlerin ufkunu açacak nitelikte bilgi aktardılar. Kendilerine teşekkür ediyorum.

Konuyu aslında değerli ilahiyatçı hocalarıma da açmak istiyorum. Anladığımız kadarıyla gerek sperm bankası, gerekse yumurtalık ve embriyo bankaları, lösemi gibi ağır bir hastalığa yakalanmış bir hastanın sperm, embriyo ve üreme organlarının alınarak muhafaza edilip tedavisini müteakip kendisine tekrar nakledilmesi amaçlandığı sürece banka oluşturulmasında bir sakınca yoktur. Ancak burada vahim olan, hukuki düzenlemelere rağmen hemen yanı başımızda sperm, yumurta ve embriyo satımıyla uğraşan, işin tamamen ticaretini yapan, dinî ve ahlâki kurallara aykırı bir uygulamanın mevcudiyeti söz konusudur. Memleketimizde her ne kadar hukuken yasak kılınmışsa da bazı eşler evlat edinmek için bizim en yakın parçamız olan Kıbrıs'a giderek başkalarının yumurtasını veya spermini almak suretiyle çocuk edinmekteler. Mütedeyyin insanlarımızın bile bu yola başvurduğu ifade edilmektedir. Bu konuların dinî yönden açıklanması tabii ki bizleri de ilgilendirmektedir.

Özellikle tüp bebek ve kök hücre konusunda saygıdeğer hocalarım bizleri çok güzel bir şekilde aydınlatmış oldular. Tabii hukuki noktadaki

sıkıntılar nasıl aşılır; onu bilmiyoruz. Yani, konunun tıbbi yönü yanında dinî yönü var, hukuki yönü var, etik/ahlâki yönü var. Bunların hayli geniş bir platformda ele alınması gerekiyor. Ama gelen soruları cevaplandırma noktasında Kurulumuzu ilgilendiren, cevap vermede güçlük çektiğimiz birtakım konular var ki, hocam bunlara değindi; kendisine teşekkür ediyorum.

Özellikle taşıyıcı annelik konusunda sperm ve yumurtalığın başka bir anneye intikali veya nikâhlı başka bir eşine intikalinde o yumurtaya taşıyıcı annenin genetik özelliklerinin geçmemesi, zigotun yumurtalığın genetik özelliklerini aynı şekilde korumuş olması bilgisi bizi biraz rahatlatmıştır. Çünkü bu konuda bizim bir sıkıntımız vardı. Böylece sıkıntı çözülmüş, problemimize de bir çözüm bulmuş olduk sanırım.

Bir önceki oturumda beyin ölümü ve ruhun çıkışı ile ilgili birtakım görüşler serdedildi. Aslında ruhun verilışı ile ilgili bilgilere de gerçekten ihtiyacımız var. Bu konuda da bazı sıkıntılarımız var. Bu toplantımızda da onları değerlendirmeye gerek var sanırım.

Tüp bebek esnasında alınan yumurtalardan döllenmesi gerçekleştirilenlerin tamamı laboratuvar ortamından alınarak anne rahmine yerleştirilmiyor. Geride kalanlar imha edilecek olursa, eğer canlılık zigotta başlamış ise bu zigotların telafisi ile ilgili her hangi dini bir sorumluluk gelebilir mi? Diğer bir ifadeyle tıp ilminde ruh anlayışı zigotta mı başlıyor? Yani ruh zigotta iken mi veriliyor, yoksa döllenmiş yumurtanın bilastokist dönemi olarak bilinen rahim cidarına yapıştığı andan itibaren mi veriliyor? Veya canlılık orada mı başlıyor. Aslında bizim Kurulda ittifak sağlayamadığımız, kafamızda istifham oluşturan konulardan bir tanesi de budur. Bunların da tıbben açıklanmasında şahsen fayda mülâhaza ediyorum. Çünkü hocam sözlerine başlarken ruh ile canlılıkla ilgili yaşamın başlangıcını embriyo olarak aldılar. Yanlış hatırlamıyorsam böyle bir cümle kullandılar. Evet, embriyo ise eğer bugün farklı ilâhî dinlerde de farklı görüşler var. Bu görüşler doğrultusunda canlılığın başlangıcını siz değerli hekimlerimiz ne zaman başlatıyor. Bu bizim için açıklanması gereken bölüm diye düşünüyorum.

Bu açıklamalardan sonra artık dini noktada kendilerinden görüş almak üzere ilahiyatçı hocalarımıza söz vermek istiyorum. Zamanımız bir hayli kısıtlı, beni bağışlayın, yine 5'er dakikalık bir süre vereceğim.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Efendim, söz almak isteyen doktor hocalarımıza varsa onlara öncelik versek; belki sorulacak soruların açıklanmasında faydası olur diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Evet hocam, zaten bu oturumumuzda uzman hekimlerimize öncelik verdik. Söz almak isteyen doktorlarımız varsa yine önceliği onlara verelim.

Sare Hanım, buyurun efendim.

Dr. Sare DAVUTOĞLU - Taşıyıcı annelik konusundan önce belki tüp bebek uygulamalarıyla ilgili bir konuya dikkat çekmek lazım. Tüp bebek uygulamalarına burada genel bir ön kabulle başladığımızı görüyorum. Din İşleri Yüksek Kurulu daha önce bir "olur" verdiği için tüp bebek uygulamaları sırasında bizim yaptığımız tüm uygulamaların da dinen kabul gördüğünü mü anlamalıyız diye hem sormak, hem de bu konuda düşünmeye davet etmek istiyorum. Çünkü, mikromanipulasyon teknikleri tüp bebek uygulaması sırasında ortaya çıkan artık (rahme yerleştirilmeyecek olan) embriyolar gibi konular tüm dünyada tartışılıyor. Sadece dinî açıdan değil, Semra Hocamın önyak olduğu bir etik konferansında Türkiye'de tüm dünyadan gelen din ve tıp profesörleri tarafından da bu konular tartışılmıştı. Bu ön kabulü de belki biraz sorgulamamız lazım. Artık embriyolarla ilgili düzenlemelerimiz henüz çok yeni Türkiye'de. Yine aynı şekilde embriyo transfer sayısı ile ilgili uygulamalarımız çok yeni. Bunların hepsinin çok ciddi sonuçları var. Embriyo transfer sayısı şimdi üçle sınırlandırıldı; ama öncesinde çok kontrollü olmayan merkezlerde, başarı oranlarını yüksek tutmak açısından çok yüksek sayıda embriyo transferi yapılıyordu;

Bilindiği gibi İkiz dışındaki çoğul gebeliklerde bebeklerin erken(prematüre) doğma riski yüksektir ve bu bebeklerin bir kısmı erken doğum veya yenidoğan döneminde aldıkları tedavilere bağlı bazı ciddi sağlık problemleri yaşayabilirler. Bu duruma engel olmak, gebeliği olabildiğince normal süresine kadar uzatmak amacıyla üçüz, dördüz gebeliklerde redüksiyon adı verilen bir işlem uygulanıyor. Yapılan gebeliğin 12-14. haftaları arasında anne karnından (ultrasonografi eşliğinde) bir iğne ile girerek en kolay ulaşılabildiğimiz bebek/bebeklerin kalbine kalbi durduracak bir madde verilmesi caiz olan bir işlem sonrası oluşan kıymetli bir gebelik olduğu için çoğu kez aileler sorgulamadan işleme onay veriyor. Bu ve benzer uygulamalar üzerinde de düşünmemiz lazım.

Ayrıca, her ne kadar anne ve babadan sperm ve yumurtayı alsak da, bizim uygulama tekniklerimize bağlı bazı problemler maalesef tüp bebek yoluyla gebe kalınan bebeklerde yıllar içerisinde ortaya çıkabiliyor.

Tıbbi gelişmelere her zaman mutlak iyidir diyemeyiz; bir yandan da sorgulamaya devam etmemiz lazım. Çünkü bazen bilimsel gelişme dediğimiz şeylerin çeşitli yan etkilerini yıllar sonra ancak fark edebiliyoruz. Menopoz tedavisi bunların bir örneği. Belki biliyorsunuzdur, bundan belki bir beş on yıl öncesi ömür boyu menopoz tedavisi vermemiz gerektiği önerilirken kullanılan ilaçların yan etkileri nedeniyle şimdi artık bundan kaçış başladı. Tüp bebekle ilgili bunlara çok dikkat etmemiz ve sorgulamamız gerekiyor.

Bir başka husus, taşıyıcı annelik. Biliyorsunuz İslâm'da sütkardeşliği kavramı var. Tabii, ben hikmetini tam bilememekle birlikte, muhtemelen hikmetlerinden biri belki bir tür genetik aktarımın olması Taşıyıcı annelikte şimdiki bilgilerimize göre hocam genetik bir geçiş olmadığını söyledi. Ama belki bunun başka bir formu olabilir ve yıllar içerisinde ortaya çıkabilir diye düşünüyorum. Ayrıca Saim Yeprem hocamın bahsettiği nesebin korunması prensibi ışığında da ele alınması gerekir. O annelerin hukuki durumunun ortaya konması da çok ciddi bir çalışma gerektiriyor. Bir televizyon dizisinde de ele alındı biliyorsunuz. Bunlar şu açıdan önemli: Sizler gibi toplumun önde gelen insanları bunlara "evet" dediğinizde toplumda çok uygulama alanı buluyor ve bunun sosyal sonuçları ile da uğraşmak, bunları tümüyle ele almak oldukça zor hale geliyor.

Kıbrıs'taki konuya hocam dikkat çekti. Bunun için bir yasal düzenlemeye nasıl önayak olunabilir diye düşünülmesi gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Sare hoca hanıma teşekkür ediyorum.

Efendim, soru sormak isteyen hocalarımız var. Hüseyin Kayapınar hocam, buyurun.

Dr. Hüseyin KAYAPINAR (Haseki Eğitim Merkezi Müdürü) - Benim hekim hocalarımıza sorularım olacak. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu karşılaştığı sıkıntılardan bahsedilirken üreme organlarının naklinden de söz edildi; ancak, o konu üzerinde hiç durulmadı.

Sıkıntımız sadece üreme organı nakli ile sınırlı değil. Meselâ, halk arasında göz nakli yapıldığı zaman, bu göz birine baktığında bu kimin gözüyle bakmış oluyor? Şeklinde bile sorular yöneltiliyor. Ben şunu merak ediyorum: Üreme organlarında nakil hangi aşamalarda mümkün olabilir? Bir de, çocuğun, insanın genetik yapısını etkileyen üreme, mesela sperm üreten yerde mi, yoksa o spermin üremesine sebep olan kandan mı kaynaklanıyor? Bu konuları da biraz doğrusu merak ediyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Teşekkür ediyorum hocam.

Şöyle diyebilir miyiz; üreme organlarının nakli diğer organların nakli gibi midir? Zaten sorunuz da öyle tevcih edilmişti. O noktada bilgi arzu ediyoruz hocalarımızdan, inşallah son bölümde bir 10-15 dakikalık bir süre verebiliriz.

Buyurun Hocam.

Abdullah AYAN - Din İşleri Yüksek Kurulu olarak biz, üreme ve yumurtalık nakline caiz değildir diyoruz. Genetik özellik taşıdığı için üreme ve yumurtalık naklinin caiz olmadığını hep söylüyoruz. Acaba genetik özellik taşıyor mu? Siz, "taşıyor" diyorsunuz herhalde Hocam, öyle mi?

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Taşıyor.

Abdullah AYAN - Taşıyor; o zaman caiz değildir herhalde.

Prof. Dr. SEMRA KAHRAMAN - Müsaade ederseniz hemen bu konuyu burada tartışalım. Çünkü bilimsel olarak kanıtlanmış bir gerçeği tartışmak durumundayız. Tıpta hâlen ve daima kanıta dayalı bilgileri gündeme getirmek durumundayız. Nasıl ki bir başka kadının yumurtasını kullanmak, başka birisinin genetik yapısını tümüyle almak anlamına geliyor ise, bir yumurtalık dokusunun nakli de bir kadından diğer bir kadına tamamen aynı anlama gelir. Her ikisi de doku ve hücre naklidir. Dolayısıyla, bu şartlarda dünyaya gelecek bebek tümüyle nakil yapılan donör dediğimiz kadının genetik özelliğini taşır, bu kesindir. Sare Hanım'ın biraz önce söylediği noktada bugüne kadar kanıtlanmış tek örnek şudur: Yumurtaları kötü olan; ancak, hâlâ kendi yumurtalarını kullanmak isteyen

bazı kadınlara bundan 10 yıl önce başka kadının yumurtalarından (yumurtalık değil, yumurtalarından) küçük bir stoplazma parçası alınarak nakil yapılmıştır. Ama görülmüştür ki, bu şekilde doğan bebeklerde hâlen yumurtasından küçük parça örneği alınan kadının özellikleri de vardır. Yani, yüzde 15 oranında o yumurtasından küçük nakil yapılan kadının kan grubu ve genetik özellikleri geçmektedir. Bu nedenle -üreme organları için söylüyorum- her türlü doku veya hücre nakli, aslında genetik olarak bir başkasının genetik yapısının geçişi anlamına gelmektedir.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Çok teşekkür ediyorum. Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet HABERAL - Efendim, kornea nakli yapılan kişinin kimin gözüyle baktığı soruldu. Kişi, kendi gözüyle bakar. Hiçbir kimse bir başkasının gözüyle bakmaz. Taktığınız organ o kişinin malıdır. Aksi halde yaptığımız iş şu olurdu: Bu aldığımız organları kullanmaz, bunu biz patolojiye gönderirdik ki, aslında böbrek transplantasyonunda bu bir dönüm noktasıydı. 70'li yılların sonu, 80'li yılların başına kadar 24 saatten fazla böbreklerin saklanamayacağını, dolayısıyla patolojiye gönderildiğini biliyorduk. Hâlbuki ben gösterdim ki, bu böbrekleri 100 saatin üzerinde de saklayabilirsiniz. Bu özellikle ölüden böbrek naklinde bir dönüm noktasıydı. Benim artı 4 derecede özel sıvılar içerisinde 111 saat muhafaza edip böbrek taktığım hastam 15 yıldan fazladır hâlâ normal bir şekilde yaşamını sürdürüyor; bu bir.

İkincisi; özellikle üreme organı derken biz burada hanımların yumurtalıklarını kastediyoruz. Söylediğim gibi, yıllar önce keşke biz onu başlatmış olsaydık, dünyada bu işe önderlik yapmış olacaktık. Doktor hanımın da söylediği gibi, bugün artık 21. asır doku ve organ nakli asrı olarak kabul edilmektedir. Bu konuda sizlerin katkısı çok önemli olacaktır. Dolayısıyla, nakledilen doku ve organ kime nakledilmişse onlar artık o kişindir. O kişinin üzerinde ne varsa onu geliştirir ve o şekilde yaşama katkı sağlar.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Saygıdeğer Rektörümeye teşekkür ediyorum.

Fatma Ömeroğlu, yalnız vaktimiz çok daraldığı için, çok kısa lütfen.

Fatma ÖMEROĞLU - Sorum Semra Hanım tarafından cevaplandırıldı, yumurtalık nakli yapılan bir hanımın yumurtalığının üreteceği yumurta

onun genetik özelliklerini mi taşıyacak, yoksa alınan kişinin genetik özelliğini mi sorusunu soracaktım; ancak cevabı verildi.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Çok teşekkür ederim efendim. Sayın Hadi Adanalı hocam, buyurun.

Doç. Dr. A. Hadi ADANALI - Teşekkürler.

Ben, burada dile getirilen sorunlardan ziyade bu sorunlarla ilgili mevcut birkaç temel yaklaşıma değinmek istiyorum. Çünkü o yaklaşımlardan hareketle bu sorulara vereceğimiz cevaplar değişiyor. Şu anda literatürde de yaklaşık 7-8 ayrıntısı yapılmış, ismi konmuş yaklaşım var; biyoetik yaklaşımlar veya ekoller de diyebiliriz. Fakat onların hepsini burada zikretmeye gerek yok. Sadece dördü üzerinde duracağım.

Birincisi ve belki de şu anda dinî açıdan ve biraz da dinin motive ettiği ahlâk açısından üzerinde durulan 'insan onuru' kavramı çerçevesinde gerçekleştirilen biyoetik tartışmalar. Bu alanda Batılı ülkelerde daha çok kilisenin önderlik ettiğini görüyoruz. Vatikan'ın yanı sıra diğer Protestan mezhepleri de bu kavram çerçevesinde konulara yaklaşıyor.

Gözlemleyebildiğim kadarıyla insan onuru yaklaşımı biyoetik konulara çözüm bulmamızda biraz dar ve daraltıcı bir perspektif ortaya koyuyor. Bunu kök hücre çalışmalarından embriyo ile ilgili çalışmalara kadar pek çok konuda Vatikan'ın ve diğer Kiliselerin verdiği görüşlerden hareketle çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu perspektife biyoetik konularda İslâmî açıdan görüş belirten âlimlerin de zaman zaman müracaat ettiğini görüyoruz ki, meselâ bizim toplantımızda ve daha önceki toplantılarda da geçti; insan onuru, insan hürmeti, insan canının kutsiyeti gibi kavramlar üzerinden bu konulara yaklaşmamız mümkündür ve kendi kaynaklarımız da zaten bu konulara önem vermektedir. Ama biraz sonra söyleyeceğim ikinci yaklaşıma nazaran bu perspektif daha sınırlıdır.

İkinci yaklaşım, daha çok Anglosakson ülkelerinde geliştirilen özellikle faydacı ahlâk çerçevesinde ortaya çıkıyor. Bu yaklaşım daha çok İngiltere ve Amerika'da hâkim ve bir bakıma biyoetik konularda, tüp bebek, taşıyıcı annelik ve diğer sorunlarda daha serbest bir bakış açısını temsil ediyor. İslam hukukunda seddi zerâî, maslahat ve örf gibi kavramları öne alan yaklaşımlar bu çerçevede değerlendirilebilir. Biyoetik sorunlara bu perspektiften bakmamız çözümleri daha kolaylaştırabilir.

Üçüncüsü vak'a temel yaklaşım ve dördüncüsü de erdem ahlâkı temelli yaklaşım. Sanıyorum sürem bitti.

Benim buradaki teklifim; biz her ne kadar insan onuru kavramını merkeze alsak da, biyoetik konularda faydacı yaklaşımın ki, bunun İslâm hukukunda, İslâm düşüncesinde oldukça zengin bir karşılığı vardır, daha yararlı olacaktır. Kendi düşünce dünyamızdan ve araştırmalarımızdan hareketle bu yaklaşımı ön plâna çıkarılmasının daha faydalı olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Ben de teşekkür ederim.

Dr. İbrahim PAÇACI - Ben çok fazla detaya girmek istemiyorum, öğleden sonra söz sırası gelirse yine konuşacağım. Mikro enjeksiyon ile yapılan tüp bebek uygulamasında zaten fazla embriyo söz konusu değil. Fakat diğer uygulamalarda tabii ki çok sayıda embriyo elde ediliyor ve bunlardan sadece üç tanesi ana rahmine yerleştiriliyor, diğerlerinin durumunun ne olacağı hususu tartışma konusu olarak karşımıza çıkıyor. Bana göre dinî açıdan problem teşkil etmiyor; yani insanın hayatını spermin yumurtayla birleşmesine bağlayanlara göre bu çok önemli. Ve insan ölümü, öldürülmesi olarak kabul edilerek bu caiz değil deniliyor. Ancak bir kısım bilginler belirli zamana kadar döllenmiş hücrenin veya ceninin imha edilebileceğini söylüyorlar. Bunu dört aya kadar çıkarırlar var, ben buna da kesinlikle katılmıyorum. Ancak şu andaki tüp bebek konusunda problem olmadığı kanaatindeyim. Öğleden sonraki oturumda kök hücre konusuna girsek, orada bu konudaki kanaatimi inşallah söylerim.

Taşıyıcı annelik konusunda ve yumurtalık nakli konusunda veya genetik organların nakli konusunda asıl problem ne? Biz genetik olduğu için çok korkarak ürkerek yaklaşıyoruz. Ben bunu bizim zihnimizdeki namus anlayışından kaynaklanan bir problem olarak düşünüyorum. Yoksa dinî bir yasaklamaktan kaynaklanmıyor. Çünkü çocuğun gelişmesinde veyahut annenin babanın belirlenmesinde çok fazla bir problem yok ve uygulamada da herhangi bir ahlâksızlık söz konusu değil. Yani, bir kadının göğsünü vererek kucağında bir çocuğu büyütmesiyle ana rahminde bunun büyümesi arasında ne kadar farklılık vardır? Sadece dediğim gibi, bizim zihnimizdeki namus anlayışından kaynaklanan bir farklılık vardır. Dolayısıyla ne olabilir? Bu caizdir; ancak, asıl anne yumurtayı veren kişidir,

diğeri de bizim kültürümüzde olan, dinimizde olan sütanne gibi kabul edilmesi gerekir. Bu durumda yine bir akrabalık ve bir evlilik engeli meydana gelmekte; ancak bunu yasaklayıcı, bunun olmasını engelleyici bir haramlık söz konusu olmamaktadır diye düşünüyorum.

Genital organların nakli konusunda da aynı yönetime başvurulabileceği kanaatindeyim. Sayın Haberal diyor ki, organ nakledildiği zaman artık kişinin kendisinin olur. Madem ki bu kişinin kendisindedir, o zaman artık problem teşkil etmemesi gerekir. Fakat Semra Hanım da diyor ki, bu yumurtalar, eğer yumurtalık nakli yapılırsa yumurtalar annenin yumurtası olacaktır. O taktirde burada bir karışıklık söz konusu. Yani, bizim zihnimiz burada netleşmiş değil. Önce bizim burada zihnimizin netleşmesi gerekiyor. Yani, gerçekten annenin bir organı mı oluyor yumurtalık nakledildiği zaman, yoksa eski annenin organı olmaya devam mı ediyor? Başka birisinin karnı içerisinde onun yumurtalarını mı üretiyor? Eğer buna bir açıklık gelirse, onun da dinî hükmü verilebilir kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Ben de teşekkür ediyorum, sağ olun efendim.

Tabii konu sadece yumurta nakliyle ilgili değil, bununla beraber bir de doğacak çocuğun iki anneli gibi olma bir durum var. Yumurta bir anneden alınıyor, çocuk, rahmine konulduğu başka bir anneden doğuyor. Anne bin bir zahmetle dünyaya getiriyor. Bunun karşılığında çocuk-taşıyıcı anne ve çocuk-yumurta sahibi anne arasındaki psikolojik etkileşimleri de teferruatlı bir şekilde bir değerlendirmeye tabi tutmamız gerektiğini düşünüyorum.

Dinimizde nesli koruma asıl olduğuna göre, doğacak çocuğun, nesli ile ilgili bir sıkıntı olmaması gerekir.

Abdülaziz Bayındır Bey hocam, buyurun.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Bu yeni bir konu olduğu için üzerinde uzun uzun tartışılması lazım. Mücâdele Sûresinin ikinci âyetinde Allah Teâlâ diyor ki: *"İnsanların anneleri kendilerini doğuran kadından başkası değildir."*

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Teşekkür ediyorum hocam, sağ olun.

Abdülaziz Beki Bey, çok kısa lütfen.

Doç. Dr. Abdülaziz BEKİ - Sayın Başkan, kıymetli bilim adamları; saygılar sunarım.

Bilindiği gibi, tüp bebek, üçüncü ve yabancı bir taraf devreye girmeden yani eşler arasında cereyan ettiği müddetçe caizdir. İslâm ulemasının neredeyse tamamı bunu kabul ediyor. Ancak üçüncü yabancı bir taraf devreye girince burada İslâm'ın hassasiyeti ortaya çıkıyor. Bu durumda öncelikle "ihtilât-ı ensab" (nesep karışması) olabilir. Çünkü "kiralık anne" denilen kadın ya bekâr ya evli veya dul bir kadın olabilir. Eğer taşıyıcı anne bekârsa hamile kalınca zina ile itham olunabilir. Keza dulsa yine zina ile suçlanabilir. Ayrıca, bekâr ve dul kadına taşıyıcı annelik imkânını yasal olarak vermekle birçok gayri meşru ilişkilere kapı açılmış olabilir. Eğer taşıyıcı anne evliyse, acaba kocası dokuz ay içerisinde, hanımı doğuruncaya kadar onunla ilişkiye girmez mi? Kendine hakim olabilir mi? Ve ilişkiye girdiği takdirde, eşinin rahminde beslenen o yabancı zigot, kocasının sperminden ve onun ilişkisinden etkilenmez mi?

Oysaki Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde, *"Allah ve peygambere inanmış hiçbir kimseye başkasının ekinini (zigotunu) kendi suyuyla sulaması helâl değildir, hiçbir kimseye ganimetten yeni aldığı bir dul cariye ile bir istibra süresi geçmeyinceye kadar ilişkiye girmesi de helâl değildir"*⁶ diye buyurarak bir yasaklama getirmiştir. Bu açıdan İslâm ulemasının bu tür tüp hamileliğine genel olarak karşı olduğunu görüyoruz. Bunun çözümü olarak da rahim naklini teklif ediyorlar. Çünkü rahim, genetik özellikleri taşıyan bir organ değildir; yani bir yumurtalık gibi veya testisler gibi değildir. Rahim boş bir ortamdır, bu nakledilebilir, nakil edilirse zaten problem kalmaz.

Diğer taraftan taşıyıcı anneliği caiz gören ve savunanlar vardır. Nitekim, bu konuda Mısırlı Hussam Temmam'ın internet ortamında yayınlanan 04/04/2001 tarihli "Teciru'l-Erhamı Beyne't-Tıbbî ve's-Siyase" başlıklı makalesinde Mısır Büyük Millet Meclisi ile Ezher Üniversitesinin Usulu'd-Din Fakültesi Dekanı Abdülmûtî el-Beyyûmî arasında çetin bir tartışmadan söz ederek şöyle der:

Taşıyıcı annelikte bir genetik taşıma olmadığını ve bebeğin sadece orada mahfuz kaldığını ve bununla süt anneliği arasında pek bir fark olmadığını iddia eden Dr. Abdülmûtî el-Beyyûmî buna cevaz vermektedir. Özellikle ikinci eşin taşıyıcı anne olması konusunda hiçbir engel

⁶ -Ebu Davud, Nikah, 44, Ahmed b.Hanbel, 4/108, Beyhaki, Süneni Kübra, 9/124.

görmemektedir. Hatta Suudi Arabistan'da Fetva Meclisi bir tarihte buna cevaz verdiğini daha sonra bu fetvasından vazgeçerek Ca'du'l-Hakk'ın fetvasına da döndüğünü nakletmektedir. Ayrıca, Ayn Şems Üniversitesi Tıp Fakültesi Genetik Bölüm Sorumlusu Dr. İzzet eş-Şibli de Dr. Abdülmûtf el-Beyyûmî'nin görüşünü desteklediğini görmekteyiz. Buna cevaz verenler arasında Şia'dan Caferî ekolüne mensup muasır âlimleri de yer almaktadır.

Hülâsa, yabancı taşıyıcı annelik ezici çoğunlukla caiz görülmemekte, ikinci eşin taşıyıcı anne olmasında da ciddi tartışmalar görülmektedir.

Teşekkür ederim, saygılar sunarım.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Ben de teşekkür ederim.

Belgin Aydın hocamıza söz verelim.

Belgin AYDIN (Konya İl Müftü Yardımcısı) - Hocam, benim İslâm hukuku açısından bir sorum vardı; taşıyıcı anne kesinlikle sütanne hükmündedir diyebilir miyiz? Öyle bir cevabı da aldım zannediyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Problemimiz oydu zaten, biz problem olarak onu getirdik.

Belgin AYDIN - Ama biraz önce de taşıyıcı anneyi, iki anne birden oluyor dediniz. Burada iki anne değil, zannedersen birisi genetik özelliklerini taşıyan gerçek annesi, taşıyıcı anne olanda sütanne hükmündedir, dememiz mi gerekiyor.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT Yumurtası alınan anneden eğer taşıyıcı anneye yumurta aracılığıyla psikolojik bir takım şeyler intikal etmişse anne iki olmuyor mu, onu kastettik. Evet, bu konunun içerisine pek fazla girmeden hemen soruları cevaplandırarak sonuca ulaşalım inşallah.

Mehmet Erdoğan hocam, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Saygıyla selâmlıyorum.

Himayeye pek çok yetimin olduğu bir dünyada öncelikle bizim bu konuda ahlâkî davranıp gözümüzü yetimlere çevirmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Cevaz konusuna gelince; dondurulmuş sperm ve yumurtanın kişiye ait ancak evlilik dönemi içerisinde caiz olabileceğini, dolayısıyla meselâ bir kadının vaktiyle kocasının dondurulmuş spermiyle onun vefatından sonra çocuk yapma girişimine giremeyeceğini, bunu ancak bir başkasından da sperm almasını tecviz etmemiz halinde mümkün olabileceği kanaatini taşıyorum.

Çok karlılık ortamında eşler arası genetik takviye konusunda biraz daha eskilerin tabiriyle "arîz-i amik" düşünmemiz gerektiğini düşünüyorum. Eğer organ nakli konusunu esasen tecviz ediyorsak, bunu işte gözü, kalbi, şunu bunu istisna edemediğimiz gibi, cinsellikle ilgili organları da istisna edemeyeceğimizi bir mülâhaza olarak arz ediyorum. Kesin kanaat değil, şahsen bir mülâhaza olarak...

Taşıyıcı annelik konusunda, "kiralık" tabirinin ağır kaçtığını ifade etmek istiyorum. Ben buradaki tıbbî izahlardan, verilerden de hareketle, döllenmiş zigotun minyatür insan gibi olduğunu, dolayısıyla böyle bir insanın lisanı hâl ile insanlıktan bir rahmi açmak suretiyle bir yardım talebinde bulunursa, buna insanlık adına evet dememiz gerektiğine inanıyorum. Ve bunu aceleci bir tarzda hemen zinayla, efendim şunla bunla ilişkilendirmenin doğrusu yanlış olduğunu düşünüyorum.

Burada bazı sakıncalar söz konusu olabilir, bunlar kendine uygun bir şekilde aşılabilir. Sütanneliğinden daha üst düzeyde bir hukuki statü belirlenebilir ve bu zahmetli işe girişen kadına "cû'l" adında bir ödül verilebilir diye düşünüyorum. Zaten bildiğimiz üzere rahmin genetik olarak bir katkısı olmadığı biliniyor. Kaldı ki bizim klasik anlayışımızda "nisâüküm harsün leküm" (Bakara, 2/233) gibi genel telâkkilerden hareketle nesebin tamamen kocaya ait olduğu, çünkü kadının bir tarla gibi kabul edildiği anlayışı, ki ben bu anlayışa katılmıyorum, dolayısıyla burada rahmin bu anlamda genetik bir katkısı zaten olmadığı için buradaki bir problemin sahici olmadığını düşünüyorum.

Arz ediyorum.

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ - Pardon, çok önemli bir şey, yanlış mı anladım acaba? Erdoğan hocam bir âyet okudu ve âyete katılıyorum mu dedi, yoksa katılmıyorum mu dedi; anlaşılmalı.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - O geleneksel yoruma; yani, "kadın tarladır, tarladan mahsulü kaldırdığınız zaman mahsulle tarla arasındaki ilişki biter" şeklindeki geleneksel yoruma katılmıyorum. Dolayısıyla bu anlamda "ve alel mevlûdi lehû" (Bakara, 2/233) âyet-i kerimesi de yine bu bağlamda delil olarak kullanılmaktadır. Bu anlayışın sonucunda da meselâ kadının çocuk üzerinde velâyet hakkı gibi en doğal hakları kabul edilmemektedir. Bu anlayışa katılmadığımı söylemiş oldum. Hâşâ, öbür türlü düşünülemez.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Peki, teşekkür ederiz.
Hocam buyurun.

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Teşekkür ederim.

Efendim, ben olaya, neslin devamının sahih nikâh esasına dayalı bir aile müessesine bağlı olduğu gerçeği açısından meseleye yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum. Hazret-i Âdem'den itibaren bütün semavî dinlerde bunun başka bir alternatifi olmamıştır. Yani, Âdem gününden bugüne kadar, Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'an'da da aynı hüküm vardır. Neslin devamında tek meşru yol sahih nikâhtır. Toplumun sağlam temeller üzerine oturması, karşılıklı sıcak ve samimi hısımlık ilişkilerinin oluşabilmesi sahih nikâh ön şartına bağlıdır. Aile müessesesine toplumun ruh dengesinin devamı bakımından da özen gösterilmesi ve kurumun dejenere edilmemesine dikkat edilmesi gerektiği kanaatindeyim. O bakımdan üçüncü kişilerin araya katıldığı her durumda birtakım ferdi psikoloji, toplum psikolojisi, hatta ekonomik ilişkiler, hısımlık akraba dayanışması bakımından bazı gedikler açabileceği, bu kurumları dejenere edebileceği kanaatindeyim. Evlilik olmasa çocuklarla anne-baba ilişkisi oluşmuyor. Evlilik olmazsa dede, nine, amca, dayı, hala ilişkisi olmuyor. Evlilik olmasa mirasçılık olmuyor. Yani, hem ekonomik, hem psikolojik, hem sosyal pek çok yönden olumlu sonuçlar doğuran bir müessesenin korunmasına özen gösterilmesi gerekiyor. Meseleye bu açıdan yaklaşılması gerektiğini düşünüyorum.

Mehmet Erdoğan Bey'in söylediği "nisâüküm harsün le-küm" âyetindeki "nisâüküm" ifadesini genel anlamda kadınlar olarak değil, "sizin eşleriniz" anlamında anlamak lazım. Dolayısıyla da devamlı kendi öz eşine vurgu vardır. Meseleye bu açıdan bakılırsa diğer teferruat ona göre bir çözüme kavuşur diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT Ben de teşekkür ederim hocam, sağ olun.

Süleyman Ateş Bey hocam, buyurun. Size sözü biraz geç verdik, özür diliyorum, önceden göremedim, başışlayın beni.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Hepinize saygılar sunuyorum.

Geniş bir konu. Biz burada kendi düşüncelerimizi ortaya atıyoruz ve diyoruz ki, bu, dine uygundur; haramdır veya helâldir, caizdir veya caiz değildir. Ama netice itibariyle bunlar kendi düşüncelerimiz, akıl yürütmemiz veya başka bir deyişle kendi içtihadımız sayılır. Yoksa Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda açık ve net bir hüküm bulmak mümkün değil. Çünkü ne Kur'ân inerken, ne de Hazret-i Peygamber tebliğlerini yaparken böyle bir durum söz konusuydu. Bu olaylar daha 20-30 senelik yeni meselelerdir. Bu bakımdan, "bu, Allah'ın hükmüdür" dememizin mümkün olmadığını belirtmek isterim. Ama meselâ, prensip itibariyle taşıyıcı annelik meselesi Kur'an'a uygun mudur? Benim kanaatime göre bu, Allah'ın yaratma yöntemine pek uygun değil. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de, şeytânın: "...ve le-âmürennehüm fe le-yüğayyirunne halkallah... : Onlara emredeceğim: Allâh'ın yaratışını değiştirecekler!" dediği anlatılmaktadır (Nisâ, 4/119).

Gerçi burada "Allah'ın yaratışını" Cahiliye devrindeki insanların, hayvanların kulaklarını dilme, yarma, onları çirkinleştirme şeklindeki uygulamaları olarak tefsir edilir; ama o bir yorumdur. Âyet, kulak yarmadan daha çok mânâ taşıyor. Çünkü âyette "Allah'ın yaratışını değiştirecekler" buyurulduktan sonra devamında ayrıca, hayvanların kulaklarını yaracakları da belirtiliyor. Demek ki Allah'ın yaratışını değiştirme, sadece kulak yarmadan ibaret değildir. Âyette başka değiştirmelere de işaret görülmektedir. Şimdi günümüzde uygulanan tüp bebek ya da taşıyıcı annelik, yumurta nakli acaba Allah'ın yaratma yöntemi midir? Allah'ın normal yaratma yöntemi bu yöntemler değil. Bazı insanlar normal yoldan çocuk sahibi olamıyorlar; ama bir çocukları olsun istiyorlar. Doğru.

Fakat, bir insanı çocuk sahibi yapacağız diye çabalarken, öbür taraftan yüzlerce, binlerce insanı öldürüyoruz; ona hiçbir şey dediğimiz yok. Şimdi Irak'ta neler oluyor, bilmem Afrika'da ne kadar insan ölüyor, şu mevcut insanları yaşatma konusunda ne gibi çalışma yapıyoruz? Tüp

bebek veya başka yöntemler için harcadığımız paraların acaba bir kısmını oraya harcasak nasıl olur?

Bu sözlerimden yeni fikirler ortaya atıyorum şeklinde bir mâna da çıkarılmasın; bu, sadece bir düşüncedir. Bir de Allah'ın kaderi var; Allah'ın kaderine de sabretmek, razı olmak lâzım. İnsan Allah'ın kaderine razı olursa mutlu olur; kimisine Allah çocuk takdir etmiş, kimisine etmemiştir. Tabii, çocuk sahibi olmanın bir çaresi aranır. Ama eğer uygulanacaksa şuna dikkat etmek lâzım: Bir kere taşıyıcı annelik meselesinde, yumurtası alınacak kadının o kişiyle, yani erkekle evli olması lâzım. Yumurta verilecek kadının da o kişinin karısı olması lâzım, böylece iki eş söz konusudur. Zaten konuşmanın başında da bu noktaya değinildi, iki eş. Ama bu kanunen olur mu, olmaz mı? Kanun olmaz diyor; ama din olur diyor. O zaman çözüm nedir? Çözüm, yumurtası alınacak kadınla bu erkeğin fiilen dinî nikâhının kıyılmasıdır. Ondan sonra yumurta alınır, öbürüne nakledilir, sonuçta çocuk olur. Tabii, gerçek anne, yumurtası alınan kadındır. Peki o zaman bu erkekle bu kadın fiilen evlenecekler mi? Evlenseler de olur; ama evlenmeseler de hiç değilse kadının ayrılırken bir iddet beklemesi gerekir. Gerçi Ahzâb Sûresi'nin 49'ncü âyetine göre birleşmeden boşanmış olan kadınların süre beklemelerine gerek yoktur ama burada birleşmenin temel amacı olan spermin yumurta ile birleşmesi vaki olmuştur. Bu bakımdan yumurta aşılama halinde, birleşmenin hakikati gerçekleşmiş olur. Bu durumda yumurta verip ayrılmış olan kadının iddet beklemesi gerekir. Ben böyle düşünüyorum.

Mü'minûn sûresinde çocuğun yaratılmasında birkaç aşamaya işaret ediliyor. **Sülâletün min tîn**, sonra **nutfe**, sonra **alaka**, sonra **mudga**, sonra **azm**, sonra **lahm**, sonra **halk-ı âhar** (23/14). Demek ki, o "**halk-ı âhar**" aşaması, insanın oluşumunun tamamlandığı aşamadır. İşte ruhun üflendiği zamanki aşama "**halk-ı âhar**" aşamasıdır. Yani, daha önce zaten yumurtada canlılık var, spermde de var canlılık; ama o insanî canlılık değildir. O sadece maddeye ruh/canlılık veren bir şeydir; yani hayvanî canlılıktır. Ama insanî canlılık, ancak o **halk-ı âhar** aşamasında gerçekleşir. O zaman biz o varlığa biz "**insan**" diyoruz, insan odur. İşte bu prensiplerin göz önüne alınmasını saygıyla arz ediyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Hocam Çok teşekkür ederim sağ olun efendim. Hocam, aslında hayatın başlangıcını kalbin atışıyla paralel olarak düşünüyor. Kalbin atışının tespitini soru olarak daha önceden hocamlar ile yaptığımız istişareden de biliyoruz. Hayat eğer kalp

atışıyla başlayacaksa ruhun verilmesini biraz daha öne çekmiş olmuyor muyuz? Sorunun cevabını da yine biz için ehlinden istirham edelim.

Kadriye hoca hanım buyursunlar. Kısa olarak rica edeceğim.

Kadriye AVCI ERDEMLİ - Organ naklinde, anladığım kadarıyla, bir organ başkasına nakledildiğinde o vücuda uyum sağlarsa artık o kişinin organı oluyor. Nakledilen kişinin kanı o organda dolaşıyor ve onun vücudunun özelliklerini taşıyor diye anladım. Bu takdirde genital organların naklinde şayet uyum sağlanmışsa, vücut bunu kabul etmiş ve artık yeni sahibinin vücuduna adapte olmuş demektir. Belki buna doktorlarımız cevap verecektir. Eğer böyle bir şey söz konusuysa, gerçekten anne olmak isteyen ve bu konuda çok drama yaşayan hanımların olduğu malumunuz. Bu mümkün olabiliyorsa, anneleri rahatlatmak ve buradan güzel bir fetvayla ayrılmak istiyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Teşekkür ederim, çok sağ olun efendim.

Beşir Gözübenli hocam, buyurunuz.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Konuşmama hepimizi saygıyla selâmlayarak başlıyorum.

Öncelikle bu oturumda ele alınan bütün konuların birçok bilim dalını ilgilendiren farklı boyutları bulunduğunu ifade etmek istiyorum. Zira bu konular sadece dinî, ahlâkî ve hukuki boyutlarla sınırlı değil; kanaatime göre işin sosyolojik ve psikolojik boyutları ve bu boyutların daha sonra sebebiyet vereceği başka hukuki boyutları da olabilir. Burada anlatacağım konulardan büyük bir kısmı üzerinde benzeri görüşler dile getirildi. Bunları yeniden tekrarlamamak için, ben bu konuda sadece çok önemli gördüğüm metodolojik bir hususa dikkat çekmekle yetineceğim. Bu husus da özellikle bu oturumda ele alınan konular gibi çok boyutlu konularla ilgili dini hüküm belirlenirken aceleci davranılmaması gerektiğidir. Aksi takdirde sonradan, telâfisi imkânsız sosyolojik, psikolojik ve hukuki durumlar olabilir. Konular bütün boyutlarıyla ariz-amik / en ince ayrıntılarına kadar incelenmeden aceleci bir tavırla verilen fetva/kararla telâfisi imkânsız durumlara sebebiyet verilirse, bunun mesuliyetinin epeyce ağır olacağını düşünüyorum.

Bu bakımdan taşıyıcı anneliği her açıdan sütannelikle aynı görmemiz gerektiği kanaatindeyim. Burada birbirlerine kıyas yapılmak istenilen iki mesele var. Taşıyıcı annelik ve sütannelik meseleleri. Konu bütün boyutlarıyla incelenmeden, sütannelik caiz ise taşıyıcı anneliğin de caiz olması gerekeceği gibi bir kıyas yapılmak isteniliyor ki, böyle bir kıyasın, fıkıh usulü ilmindeki sahih bir kıyas için öngörülen şartları taşıyıp taşımadığı hususunda gerekli titizliğin gösterilmediği kanaatindeyim.

Bu konunun şimdilik en can alıcı görünen noktası, taşıyıcı anne ile cenin arasındaki gen etkileşimidir. Özellikle bu konularda yani taşıyıcı anne ile cenin arasında ne tür etkileşimlerin söz konusu olduğu çok iyi tespit edilmeden, böylesine hassas bir konuda fetva verirken acele etmememiz gerektiğini düşünüyorum. Taşıyıcı annelikte gen etkileşimi olup olmadığı konusunda, burada ilgili alanın uzmanı bir hocamız "kesinlikle gen etkileşimi yok" dedi. Ancak bu konuda gen etkileşimi olduğu halde, günümüz imkânlarıyla tespit edilemiyorsa ve de ileride bunlar tespit edilirse, telafisi imkânsız durumların ortaya çıkacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Bilindiği gibi nesep ve benzeri konular her toplumun en fazla hassasiyet gösterdiği ve de göstermesi gereken konulardan birisidir. Bu konuların çok önemsendiği bir toplumda taşıyıcı annelikte doğan çocuk ileride kendisini nasıl hissedecektir? Böyle bir çocuk ve de annenin ileride birçok psikolojik sorunlarla karşılaşacaklarını tahmin edebilmek için mutlaka psikoloji uzmanı olmaya da gerek yoktur diye düşünüyorum. Ayrıca anne ve babaların çocuklarına bu tür bir psikolojik haller/problemler yaşatmaya hakları olmadığını da düşünüyorum. Bu konuyla ilgili psikolojik problemlerin, sosyolojik ve hukuki sıkıntılara da sebebiyet verebileceği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

Bir cümle ile özetleyecek olursak, taşıyıcı annelik konusu çok boyutlu ve hassas bir konu olduğundan, konunun dini hükmü belirlenirken aceleci davranılmaması hususunda azami titizlik gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bu oturumda bazı hocalarımızca dile getirilen "cenine ruh üflenme meselesi" öğleden sonraki oturumda ele alınacak konulardan birisi olduğu için, bu konudaki görüşlerimizi inşallah o oturumda dile getireceğiz.

Teşekkür eder, saygılar sunarım.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Teşekkür ederim hocam, sağ olun.

Efendim, hemen toplantımızın sonuna geldik, yalnız muhterem Rektörümü de başta söz vereceğimizi vaat ettiğimiz için kendilerine bir söz hakkı daha veriyoruz. Buyursunlar efendim.

Prof. Dr. Mehmet HABERAL - Efendim, teşekkür ederim. Esas konu, Sayın Kahraman'ın konusu, ben tabii bir yerde gene organ nakliyle bağdaştırarak bunları söylüyorum. Bir kişiye herhangi bir doku veya organ nakledilmiş ve nakledilen kişinin vücudu tarafından kabul edilmişse, bunlar artık onun malıdır, ona aittir. İster böbrek, ister karaciğer, ister kornea, ister yumurtalık olsun, ister kemik iliği nakli olsun, bunların her biri yeter ki vücut tarafından kabul edilsin, önemli olan budur. Zaten bugün organ naklinde bizim teknikten ziyade hassasiyetle üzerinde durduğumuz konu budur: Ret olayı. Çünkü hangisi olursa olsun bir yabancı doku, organ bir başkasına takılıyor. O kadar ki, gerçek anlamıyla böbrek nakli tek yumurta ikizlerinde başlamıştır söylediğim gibi. Onlarda bile acaba ilaç kullanalım mı sorusu her zaman akla gelebilmektedir. Dolayısıyla, herhangi bir organ insana takıldığı zaman yeter ki, onun vücudu tarafından kabul edilsin. O onun vücudundaki görevi neyse, kendi organının görevi ne ise o onun görevini görür ve fonksiyonunu bu şekilde sürdürür. Aksi halde onu oraya takmanın bir anlamı olmaz. Dolayısıyla, ister embriyo, ister diğer organlar olsun, yeter ki çalışsın ve o kişiye yardımcı olsun. Yeter ki, bu embriyo nakli, yumurta nakli veya herhangi olursa olsun, çocuklarda hani aile bir çocuk sahibi olsun yeter ki, önemli olan o. Tabii, diğerleri elbette çok geniş kapsamlı şeylerdir; ama, işi çok fazla detaya indirdiğimiz zaman bu defa karşımıza doğal olarak birçok problem çıkıyor, onu da dikkate almakta yarar var diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Hocama çok teşekkür ediyorum.

Efendim, başta da arz ettim, sonuç olarak da işin tıbbi yönden bir değerlendirmesinin yine tıp bilimcilerimiz tarafından yapılmasını önermiştik. Eğer çok önemli başka bir noktaya temas edecek varsa ona söz verelim yoksa son olarak Sayın Semra Hocamıza söz verelim ve bitirelim diye düşünüyorum.

Prof. Dr. İsmail HAKKI ÜNAL - Abdülaziz hocamızın okumuş olduğu âyet-i kerime ziharla ilgili zannediyorum, hanımlarını boşamak isteyenler

annelerine benzetmişler. "Onlar sizin anneleriniz değil", diyor âyet. Onu buraya teşmil etmek ne kadar uygun, hocalarımız da hatırlattılar. Onu söylemek istedim. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Ben de teşekkür ederim. Semra hocam, buyurun, sizin görüşlerinizi alalım. Bir iki soru da tevcih edilmişti, eğer mümkünse onlar da cevaplandırılırsa bizim açımızdan da gerçekten faydalı olacak, onlar bizim için delil olarak da kullanılacak efendim.

Buyurun.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Teşekkür ederim.

Öncelikle birkaç konunun altını tekrar çizmek istiyorum. Burada sadece hekim kimliğimle değil bir insan olarak da konuşmak istiyorum. Sizin konuştuklarınızdan tabii ki etkilendiğimi de söylemek istiyorum. Ama bazı şeyler bizler istediğimiz, arzu ettiğimiz ya da başkalarına karşı hissettiğimiz duygularla karar verilecek noktalar değildir. Bunun çok önemli yönü şudur:

Bir kere dünyadaki sorun yumurtalık nakli değildir, yumurtalık nakli aynı kadının daha önce dondurulmuş kendi yumurtalığının nakli olabileceği gibi bir başka kadından yumurtalık nakli yapılabilir. Ancak teknik günümüzde başarılı sonuçlar vermemektedir. Bugünün sorunu, başka kadınlardan alınan yumurtalardır. O yüzden yumurtalık nakli konusu bugünkü âcil ve tartışılacak konu değildir. Çünkü, bugün dünyada trend bundan yıllar öncesinde belki yumurtalık nakline doğru eğilim olmuşsa da, konuşmamın başında söylediğim gibi, artık dondurma tekniklerinin çok ilerlemiş olması nedeniyle bir dokuyu nakil yerine bir dokunun içinden elde ettiğiniz yumurta hücrelerinin dondurularak çok erken dönemde veya olgunlaşmış dönemde saklanmasına doğru gitmektedir. O yüzden konu yumurta nakli değildir.

Yumurtanın bir başka kadından ötekine verilmesi ise, tamamen bir başka genetiğin, bir başka kadının vücudunda devam etmesidir. Zaman içerisinde uyum, o kişinin artık kendi dokusu olarak kabul edilmesi asla mümkün değildir. Bunun da sebebi, seks hücreleri; yani, germ hücreleri dediğimiz hücrelerin tümüyle kendine ait kromozomal ve genetik bir özel yapıya sahip olmalarıdır. Eğer böyle bir uyum söz konusu olsaydı, nakledilen hücrelerden dünyaya gelen bebekler kendilerini doğuran kadınların da birtakım özelliklerini alabilirdi. O yüzden tıbbî olarak bu

tümüyle doğru olmayan bir noktadır. Nakledilen yumurtanın kendisinin genetiğidir.

Belki öğleden sonraki oturumda konuşulacak, bir embriyonun canlı olarak kabul edilmesi ya da ruhunun var olup olmaması konusunda tıbbî olarak şunu söylemek mümkündür: Bir embriyonun kadının rahmine tüp bebek tekniğiyle konduğu günden ya da kadın rahmine o embriyonun doğal yollarla geldiği günden yaklaşık 4 hafta sonrasında embriyonun ultrasonografik ileri tekniklerle kalp atışını saptamaktayız. Bu da son âdet tarihi esas olarak alınırsa 7 haftalık gebeliğe denk düşmektedir. Bundan önceki süreçte kalp atımı ya da o yapının canlılığına dair tıbbî bir kanıt söz konusu değildir. Bu nedenle vücut içerisinde bir embriyonun canlılığından söz ettiğimiz zaman 6-7 haftalık gebelik en erken alınan süreçtir. Bahsedilen 16 haftalık süreç ise, embriyonun bütün organlarının tümüyle inkişaf ettiği; beyin, kalp ve tüm doku gelişiminin tamamlandığı süreçtir.

Ben konuşmamı bitirmeden önce sizlerden şunu rica ediyorum: Karşımıza gelen çiftlerin sizlerle belki paylaşmadıkları; ama çoğunlukla bizimle paylaştıkları konu şudur: Çünkü ben bu çiftlere evlât edinme yönünde konuşma yaptığımda çiftlerin Türkiye’de yaşadıkları kaygı şudur: Ya çocuğu aldığım, daha sonra bilirse, çocuğa bu durum söylenirse, hâlbuki ben yumurta alırsam, bunu gizli yapacağım için bu tablo ileriki dönemde başkaları tarafından duyulmayacaktır. Burada bence Din İşleri Yüksek Kurulu’na düşen en önemli rollerden birisi, evlât edinmenin, bir bebeği alıp büyütmenin gerçekte genetik bir beraberlikten ziyade, ona verilen emekle, ona verilen sevgiyle, ona verilen öğretiyle paralel gittiği duygusunu insanlara verebilmektir; bu çok önemlidir. Bunun için de -tıpkı organ nakli nasıl siz hocaların da desteğiyle kabul görür bir duruma gelmişse, evlât edinmenin de aynı şekilde Türkiye’de özendirilmesi çok önemlidir diye düşünüyorum. Aksi takdirde bir hekim olarak değil; ama bir insan olarak bizim ülkemizde yumurtanın, spermin, başka rahmin kullanılmasının hukukî olarak, etik olarak ve tıbbî olarak ne kontrolünün, ne de bunun bizi mutlu ve iyi bir ruh haline götürmeyeceğine inanıyorum. Aslında ben tüp bebek yapan bir hekimim, normal şartlarda bunu desteklemem lazım; ama bu ülkedeki yaklaşım, inançlarımız, değer yargılarımıza bu uygulamanın uygun olmadığını kendim bir insan olarak da belirtmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Mehmet Kaya KURT - Asıl biz teşekkür ederiz, çok sağ olun efendim, var olunuz.

Daha fazla sabırlarınızı zorlamadan toplantımızı burada kapatıyorum. Sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum. İnşallah daha nice bu tip toplantılar yaparak hayırlı sonuçlara ulaşırız. Bu tür toplantıların Başkanlığımız hakkında faydalar temin etmesi ümidiyle hepinizi hürmetle selâmlıyorum.

V. OTURUM

Dinî Açıdan Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler - III

Oturum Başkanı

Prof. Dr. M. Saim YEPREM
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Oturum Başkan Yardımcıları

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Dr. Sadık ERASLAN
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

17 Kasım 2007 Cumartesi

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Bugün öğleden sonraki ikinci oturumu açıyorum. Hayırlı sonuçlara vesile olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyâz ederim.

Oturumumuz, mantikî bir sıra dâhilinde sabahtan itibaren devam eden oturumların devamı mahiyetindedir. İlk oturumumuzda organ nakli ve ölümün tanımı konusu, önem taşıyordu. Din İşleri Yüksek Kurulu'muzun organ nakli ile ilgili tereddüt ettiği nokta burada arz edildi. Beyin ölümünün tespitinde hangi kriterin esas alınacağı tartışıldı. Yapılan görüşmelerde aşağı yukarı belli bir fikir, tam netlik taşımaya da ortaya çıktı.

İkinci oturum, organ nakliyle ilgili olmakla birlikte, daha özele doğru gitti. Şimdi tüp bebek ve bununla ilgili konular üzerinde duracağız. Aslında bu konular birbiriyle girift olmakla birlikte, biz belirli bir mantıki tasnifi göz önünde bulunduracağız.

Tüp bebeğin veya doğal gebelikteki bebeğin anne karnındaki durumunu önce ele alacağız. Çünkü bu noktada kürtajla ilgili bazı noktalarda problemler ortaya çıkıyor.

Tüp bebek konusuyla bağlı olarak ve bir yönüyle de embriyonik kök hücre konularıyla ilgili olmak üzere PGD (Preimplantation Genetic Diagnosis) -ana rahmine konmadan önce genetik tanı-, yine kürtajla ilgili olmak üzere, özürlü olduğu tespit edilen ceninin alınması. Genetik arızası tespit edilen embriyonun itlâfı ve buna bağlı olarak Cinsiyet Seçimi (Gender Selection) konuları var. Özürlü doğan çocukların tedavisinde ortaya çıkan problemler var. Özellikle son zamanlarda gündemi işgal eden Ashley Sendromu ve bunun gibi bazı hastalıklarda (Cerebral Palsy..) uygulanan özel tedavi biçimlerinin İslâm dini açısından gözden geçirilmesi.

Şimdi, daha önce başlattığımız sisteme uygun olarak önce uzmanlarımız heyet-i âliyye bilgi verecekler. Lütfedecekler, kendileriyle görüştüm.

İlk olarak Kadın Hastalıkları, Doğum ve Tüp Bebek konusunda Dünya çapında duayen bir bilim adamı olarak bilinen Prof. Dr. Semra Kahraman Hanımefendi bize PGD konusunu anlatacak. Bunun alt başlığı olarak da

zaten arızalı embriyonun itlâfı, cinsiyet tercihi konuları girecek, dolaylı olarak kürtaj problemi de belirecek.

Embriyonik kök hücre konusunda da problemler var. Kürtaj konusuna geçmeden önce Prof. Dr. Serdar Bedii Omay hocamız kök hücre meselesini, Din İşleri Yüksek Kurulu'nu ilgilendiren yönüyle bizlere lütfedip ana hatlarıyla anlatacaklar. Sonra Kadın Hastalıkları, Doğum ve Tüp Bebek Uzmanı Dr. Sâre Davudoğlu Hanımefendi konuşacak. Bu üç uzmanımızın verdiği tıbbî bilgilerden sonra, hâlâ zihnimizde bazı tereddütler varsa, bu tereddütlerin izalesi açısından konuşmak isteyen katılımcılara söz vereceğim.

Şimdi Prof. Dr. Semra Kahraman hanımefendi bu PGD konusunu, sabahleyin başladığı tüp bebek konusunun devamı gibi lütfetsinler.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

PGT, aslında preimplantasyon genetik tanımlamanın kısaltılmış bir şekli. Daha açıklayıcı olarak tarif edersek, preimplantasyon genetik tanı tüp bebek teknikleriyle elde ettiğimiz embriyoları rahme koymadan önce, eğer ailede genetik bir hastalık taşıyıcılığı varsa bu embriyolarda ailedeki genetik hastalığı tanımlama amacıyla kullandığımız bir tekniktir. Bildiğiniz gibi, kendi kendine gebe kalan örneğin Akdeniz anemisi hastalığının taşıyıcısı olan bir çift, bebeğinde bu hastalığın var olup olmadığını araştırmak için bir kadın doğum uzmanına ve genetik uzmanına başvurur. Amaç şudur: Gebeliğin 4. ayında, nerdeyse yarıya kadar ulaşmış bir gebelikte bebekte ailede olan hastalığın bizzat kendisi var mı; bunu anlamaya yönelik bir inceleme yapılır. Bu inceleme, bebeğin içinde yüzdüğü sıvıdan örnek alınarak yapılan bir incelemedir ve amniyosentez adını alır. İşte preimplantasyon genetik tanı yöntemi amniyosentez yöntemine bir alternatif olarak bilim adamları tarafından gündeme getirilmiş bir tekniktir. Amacı da şudur: Oluşmuş bir gebelikte annenin 4. ayına ulaşmış bir bebeği ailenin kendileri tarafından, üstelik verilen bir kararla sonlandırmaktır ki, taniyi koyduğunuzda gebelik nerdeyse 5. aya ulaşmıştır. Böyle bir gebeliğin sonlandırılmasının bebek ve aile açısından tıbbî, fiziksel ve psikolojik sakıncaları göz önüne alındığında acaba tüp bebek teknikleri de bu kadar başarılı kullanılıyor iken bu çiftlere biz tüp bebek tekniğini kullansak, bir yerine birçok embriyo elde edilerek bu embriyolar içerisinde hastalığın olmadığı embriyoları tespit ederek hiç böyle bir sonradan sonlandırılacak gebeliğe yol açmasak düşüncesiyle daha çok etik ve tıbbî kaygılarla ortaya atılmış bir tekniktir. İlk kez 1989 yılında uygulanmıştır. Ancak tekniğin gelişmesi ve bu şekilde embriyolarda

genetik tanının rahat bir şekilde tanımlanabilmesi yaklaşık son 7-8 yıllık bir hadisedir. Nitekim biz de Türkiye’de ilk kez 1997 yılında bu çalışmalarını başlattık ve şu anda 2003 yılından sonra ivme kazanan bu çalışmalarla ülkemizin özellikle bir genetik hastalıklar ülkesi olduğunu da düşünür isek ve bunun akraba evliliklerinde yaklaşık dört kat arttığını düşünürsek böyle bir tanımlamanın bu süreçte yapılması şu anda tıbbî olarak uygulanabiliyor. Hakikaten birçok aile kendi kendine gebe kalabilme özelliğine sahip olmasına rağmen, o travmayı yaşamak, o sorumluluğu üstlerine almamak için bu tekniği daha uygun görüyorlar. Bu tespit, bizim çiftlerde yaptığımız bir anket ve araştırma sonucudur. Burada incelenmesi gereken, yaşamı tehdit eden hastalıklardır. Birçok genetik hastalığın yaşamı tehdit etmediğini, ölümlerle sonlanmadığını biliyoruz. Ancak dünyaya gelmiş olan çocukların kaybedilebildiği; kendileri, aileleri ve toplum içinde tartışma getirebilecek ağır hastalıkları taşıyan vakalar için uygulanmakta olan bir tekniktir. Örneğin bazı genetik hastalıkların bugün için destek tedavileri mevcuttur. Yani çok ciddi bir genetik hastalıkta siz yaşam süresini destek tedavileriyle uzatabilirsiniz; ama, hastalığın kendisi çok ağır olup kaybedilmesi mümkün bir tabloyla seyredebilir. İşte preimplantasyon genetik tanı yöntemi bu amaçla dünyada uygulanmakta olan ve giderek de daha çok uygulama alanı bulan bir tekniktir.

İkinci özelliği bu tekniğin daha önce bu yaşam tehdit eden hastalıklı çocuğu doğuran aileler bu çocuklarını kurtarmak için bu teknikten aynı zamanda faydalanmaktadırlar. Çünkü bu teknik, embriyoda hem genetik hastalığı tanımlar hem de daha önceden genetik hastalıkla doğmuş olan hasta kardeşe tümüyle doku uyumlu olan bir embriyo seçimine izin verdiği için o çocuğun yüzde 100 kür sağlanacak şekilde tedavisini de sağlar. Yine örnek olarak ülkemizde çok sık görüldüğü için Akdeniz anemisini vereyim. Akdeniz anemisi, yaşamı tehdit eden bir genetik hastalıktır. Birçok aile taşıyıcı olduğunu bilmeden Akdeniz anemili çocuk dünyaya getirmiştir. Bu çocukların, bugünkü destek tedavilerine bakıldığı zaman, her gün demir tedavilerinin yapılması ve her 2-3 haftada bir de bu çocuklara kan verilmesi gerekir. Buna rağmen yaşam kaliteleri oldukça düşüktür. İşte böyle çocuğu olan ailelerde de yine preimplantasyon genetik tanı yöntemiyle dünyaya getirilecek sağlıklı ve onunla doku uyumu olan kardeşten kemik iliği nakli yapılarak hasta kardeşin tümüyle sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürmesi sağlanabilmektedir. Çünkü kemik iliği nakillerinde bilinmekte olan en büyük tıbbî gerçek şudur ki; kardeş olan bir donörün kemik iliğini vermesi veya kordon kanını vermesi bu çocukların tedavisini tam olarak sağlamaktadır. Bunlar preimplantasyon genetik tanının daha faydalı olan taraflarıdır.

Bir de bu yöntemi daha farklı amaçlarla kullanabilirsiniz ki, bazı ülkeler bunu illegal olarak yapıyor. Örneğin, cinsiyet tayininde bu tekniği kullanabilirsiniz. Çünkü dünyaya gelecek bir çocukta cinsiyetin tam tayininin bugünkü şartlardaki tek tanımlayıcı yöntemi preimplantasyon genetik tanıdır. Embriyoya bakarak kız ya da erkek olduğunu, X ve Y kromozomlarını tanımlayabildiğiniz için ayırt edebilirsiniz. Ancak, bunun en önemli tıbbî sakıncalarından birisi şudur: Önünüzde diyelim ki tüp bebek tekniğiyle elde edilmiş 8 tane embriyo var ve aile bir erkek bebek sahibi olmak istiyor. Seçtiğiniz iki tane erkek embriyoyu transfer edip geri kalan 6-7 tane tamamen sağlıklı ama sadece ailenin istemediği cinsiyete sahip olduğu için o embriyoları atmak durumunda olmak, yine ahlâkî olarak dünya yüzünde legal olarak kabul görmüş bir uygulama değildir. Onun için bir tekniği kullanırken onun yararlı taraflarını uygulamaya alıp diğer taraflarını engellemek gerekiyor. Bu benim düşüncem, tabii ki tartışmaya açık.

Preimplantasyon genetik tanı yöntemi bir üçüncü tartışmayı da beraberinde getiriyor. Sanıyorum Doktor Serdar Bedii Omay Bey ona değinecek. Tüp bebekle elde edilen embriyoların transfer edilenden fazla kalanları, maksimum iki embriyo ya da zor şartlarda üç embriyo transfer ediyoruz bir kadının rahmine, geriye kalan sağlıklı ve iyi embriyoların atılması diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü sabahki konuşmamda bahsettim gibi, günümüzde dondurma teknikleri çok gelişmiştir. Bir çiftin sağlıklı embriyoları dondurularak saklanabilir. Eğer gebelik olmazsa veya gebelik olur ancak düşükle sonlanırsa ya da gebelik olur canlı doğumla sonlanıp aile sonra bir daha bir bebek sahibi olmak isterse işte bu dondurulmuş embriyolar kullanılabilir. O zaman kök hücre anlamında kullanılacak embriyolar hangileridir? Hangi embriyoları bu amaçla kullanabiliriz? İşte bunlar dondurmaya uygun görülmeyen, gelişim olarak ve yapısal olarak dondurma ve çözme sonrası başarılı sonuç vermeyecek ve aksi takdirde atılacak olan embriyolardır.

O nedenle "preimplantasyon genetik tanı" başlığı altında bunu da gündeme getirmek istedim.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben de teşekkür ediyorum. Herhalde bu konuyla ilgili bir ilâve ihtiyacı olursa size yine döneceğiz.

Şimdi konuyla ilgili olmak üzere embriyonik kök hücre, yetişkin kök hücre vb. kök hücre konularını da Prof. Dr. Serdar Bedii Omay Bey hocamızdan lütfetmesini bekleyelim.

Prof. Dr. Serdar Bedii Omay - Bana tekrar söz verdiğiniz için teşekkürlerimi arz ediyorum. Özellikle Sayın Saim Yeprem hocamın yönettiği bir oturumda bulunmaktan çok mutluluk duydum; tekrar arz etmek istiyorum.

Efendim, kök hücre nakilleri, özellikle hematologlar tarafından kemik iliği nakli adıyla 30 yıldır tıpta uygulama bulmuş ve giderek teknolojisi gelişmiş, başta kan kanserleri, lösemiler başta olmak üzere diğer birçok kanser türünde de uygulanabilen bir tedavi modeli şekli halinde günümüze kadar gelmiştir. Bütün bilim dallarında, -muhtemelen ilahiyat alanında da- bazı dogmalar ortaya çıkar ve bu dogmaların yıkılması ya da değişmesi çok uzun zaman alabilir, hatta bazen yüzyıllar sürebilir. Tıpta da çok uzun süren bir dogma söz konusu olmuştur. Bir kere embriyo meydana geldikten sonra, organları oluştuktan sonra artık onu oluşturan ana kök hücre yani zigot ve onun evlâtları diyebileceğimiz kök hücreler artık yoktur diye uzun zaman inanılmış sonra da kemik iliği nakilleri sırasında sadece kemik iliğinde bir miktar kök hücre olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu dogma artık yıkılmış, bu tür organ, doku gerekirse klonlama tarzında tüm bir canlıyı oluşturabilecek kök hücrelerin günümüzde organizmamızın, insan özelinde de bütün dokularında çok az miktarda bulunduğu artık anlaşılmıştır. Yine de hâlâ en zengin olduğu yer organizmanın kemik iliği ve yağ dokusudur. Bu kök hücrelerin hepsi birbirinin aynı değildir. Çoğalma ve farklılaşma kapasitesi birbirinden farklılık arz eden çeşitli tip kök hücreler mevcuttur. En yüksek farklılaşma ve çoğalma potansiyeline sahip olan hücreden başlarsak ileriye doğru isimlerini saymak ve birer cümle ile özelliklerini söylemek istiyorum. En yüksek potansiyeye sahip olan embriyonik kök hücredir. Sabahtan beri konuşulduğu şekilde atık embriyo adaylarından elde edilmekte bilastosislerden laboratuvarda embriyonik kök hücre dizileri haline dönüştürülmekte ve bunlar hem laboratuvar deneyleri hem de hayvan çalışmalarında kullanılmaktadır. Günümüzde insan uygulamaları henüz başlamamıştır. Embriyonik kök hücredeki tıbbî ve etik problemler, dinî problemler henüz çözülebilmemiş değildir. Bunun sebepleri de şöyledir: Bu yüksek potansiyel tıbbî olarak nakledildiği canlıda; yani alıcıda, yüksek çoğalma potansiyeli sebebiyle hâlâ kanser oluşturabilmektedir. O yüzden henüz insan uygulamalarına tıbbî açıdan bu gerekçelerle başlanmamıştır.

Ama araştırmalar dünyada belli merkezlerde devam etmektedir. Dinî ve etik yönüyle problem şudur: İyi olmayan ellerde bu hücre dizilerinin **reprodüktif** klonlama; yani çoğalma klonlaması amacıyla istihdam edilmesi mümkün olabilir, farklı bir genetik materyal ihtiva ettiği için bunun nakliyle ilgili yine sorunlar ortaya çıkabilir. Bunların embriyonik kök hücre ile ilgili tartışılması gerekir. Önümüzdeki birkaç yıl içinde çok büyük olasılıkla insanda kullanım aşamasına gelecektir. Ülkemizde Sağlık Bakanlığı, embriyonik kök hücre araştırma ve çalışmalarını geçen seneki bir tebliğle askıya almıştır. Bu araştırmaların önünü açmak için bir kılavuz hazırlığındadır. Benim de âcizane bulunduğum Kök Hücre Kurulu'nda bunun çalışmaları yapılmıştır. Henüz Bakan imzasından çıkmamıştır. Deneysel amaçlı kullanıma Sağlık Bakanlığı'nda yol açılması, önünün açılması konusunda bir görüş ağır basmaktadır.

Diğer kök hücre kaynaklarına gelirsek; onlarda çok önemli bir etik problem yoktur. İkinci aşamadaki potansiyel kaynak kordon kanıdır. Kordon kanları özel bankacılık ya da allojeneik bankacılık dediğimiz şekillerde toplanabilmekte ve çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Yine insanın kendi kemik iliğinden kök hücre üretilerek çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılabilir. Yine etik olarak en problemli kök hücre kaynaklarından bir tanesi ki, o da Kurulumuzda Sağlık Bakanlığında önemli tartışmalara sebep olarak kullanımıyla ilgili önemli sınırlamalar getirilmesi yönünde bir kanaat olmuştur. Bu da düşük materyali yani ceninlerden elde edilen kök hücrelerdir. Özellikle istenmeyen düşükler ya da suistimale uğratılarak hamile bırakılıp ondan sonra düşürülen ceninlerden elde edilen bu ceninlerin özellikle karaciğerlerinden elde edilen kök hücrelerin tedavi edici potansiyeli yüksek olup hâlen dünyada suistimali mevcuttur. Özellikle günümüzde ülkemizde de Rusya'dan bazı kişilerin bu hücreleri getirip hastalarımıza uyguladığını biliyoruz.

Aslında konuyu çok uzatmak mümkün, ama müsaade ederseniz Hocam, burada keseyim.

Merak edilen bir konu olursa gene aydınlatmaya çalışırım.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Hocam, ben bir soru sorayım izin verirseniz, sizin yaptığınız açıklamaları ikmal etmenize imkân vermek açısından. Sabahki, bundan önceki oturumda da tereddüt edilen genetik yapıyla ilgili olmak üzere, kordon kanları, doğum yapanlardan alındığına göre, oradaki kök hücrelerin sahiplerine ait genetik özelliği taşıyıp taşımadığı konusunda ne buyurursunuz?

Prof. Dr. Serdar Bedii OMay - Estağfirullah, sorunuz için teşekkür ederim hocam.

Efendim, mitolojik dönemde kimera denilen bazı canlılar tanımlanmıştır malum âliniz. Örneğin Mısır'ın sfenksi gibi aslan başlı, insan vücutlu ya da bu tip insan-hayvan arası canlılar aslında mitolojik olarak vurgulanan bu canlılar temelde iki ayrı organizmanın, iki ayrı klonun genetik yapısını ihtiva eden, taşıyan canlılardır. Günümüzde klon dediğimiz zaman genetik yapısı aynı olan; ama, fenotipi; yani görüntü olarak gözümüze zahiren tecelli eden görüntüleri farklı hücreler topluluğundan oluşan organizmalara klon adını veriyoruz. Aslında tabii klonlar var. Eş yumurta ikizleri tabii klonlardır. Yani Allah Teâlâ'nın klonladığı tabii canlılardır eş yumurta ikizleri. Bu tür kimera oluşturma doku organ nakillerinde tabii olarak meydana gelir. Meselâ, hastalık tedavilerinde kullandığımız kemik iliği nakilleri doğal olarak iki klonu bir araya getirmektedir. Vericinin genetik yapısıyla alıcının genetik yapısı birbirinden farklıdır. Buna rağmen tedavi edici olarak çok faydalı olmaktadır. Zaten diğer dokularda kök hücrelerin olduğu da bu yolla anlaşılmıştır. Hatta Semra hocam hatırlayacak, kemik iliği nakli sonrası verici kaynaklı kemik iliğinden köken almış kök hücrelerden oluşmuş spermeler ve yumurtalar tespit edilmiştir alıcı canlıda, alıcı organizmada. Yani iki genetik yapı birbirinin içerisine girmektedir. Kordon kanı için de bu söz konusudur, cenin için de söz konusudur. Sadece kendinden yapılan kök hücre nakilleri için böyle bir şey söz konusu değildir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Peki efendim, çok teşekkür ederim. Muhtemelen bir soru daha gelecek hocama.

SORU - Sabahki oturumda Semra Hanım yumurta naklinde başka bir kadından alınan yumurtanın esas sahibinin genetik özelliklerini taşıdığı için bizim adem-i cevaz kararımıza mesnet teşkil eden bilgiyi verdiler. Şimdi, embriyonik kök hücre tedavisinde sahibinin dışında kullanılması halinde aynı mahsuru taşımaz mı?

Prof. Dr. Serdar Bedii OMay - Çok güzel bir soru. Semra hocamın dediği tam olarak doğrudur; çünkü orada genetik yapının transferine mani olan bir bariyer, bir mania vardır. Yani, rahme yerleşmiş olan -tabii, biyolojik olarak oldukça ayrıntılı bir konu olmakla birlikte- rahme yerleşmiş

olan dölütün, yani embriyonun dolaşımı ile anneye ait olan rahim arasında plasenta ya da eş dediğimiz dokunun meydana getirdiği genetik materyalin birbirine karışmasına mani olan bir yapı mevcuttur. Kök hücre nakillerinde ise, bu yapının dışında organizmaya doğrudan farklı bir genetik yapının dahil söz konusudur.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Çok teşekkür ederim hocam.

Şimdi Uzm. Dr. Sâre Davudoğlu Hanımefendi bize kürtaj ana başlığı altında olmak üzere, sakat doğma ihtimali olan ceninin aldırılması, özürlü doğan çocukların tedavisinde ortaya çıkan problemler vb. konularda genel bir bilgi lütfetsinler.

Dr. Sare DAVUTOĞLU - Çok teşekkür ediyorum. Elbette önceden haberdar olup hazırlıklı gelmek isterdim; ama genel bilgilerimi sizinle paylaşmaya çalışacağım.

Kürtaj kelime anlamıyla, teknik bir terim olarak kazımak anlamına geliyor. Başlamış bir gebeliğin tıbbî bir müdahale ile sonlandırılması için kullanılıyor bu terim. İki şekilde uygulanıyor. Sağlıklı olup olmadığını bilmediğimiz, ailelerin isteği nedeniyle yapılan kürtajların yasal sınırı ülkemizde şu anda 10 hafta. Ama zannediyorum burada esas söz konusu edilmek istenen şey, anomalili (ciddi bir hastalığı veya fiziksel problemi) olduğu tespit edilen bebeklerin hayatının sonlandırılması, yani gebeliğin tahliyesi. Türkiye’de de yasal düzenlenme olarak başlangıçta Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus artışı teşvik edildiğini biliyoruz. Daha sonra nüfus planlaması kanunu 1965 yılında yürürlüğe girdi. Daha sonra tıbbî zaruret halinde gebeliğin sonlandırılmasıyla ilgili bir düzenleme yapıldı Bu kanunda değişiklik yapılarak 1983’te de 10 haftayı aşmamak kaydıyla ailenin, anne ve babanın rızası gözetilmek kaydıyla gebeliğin sonlandırılması yasal hale getirildi.

Sabah oturumunda canlılığın başlangıcı konusu kısa bir şekilde geçildi. Biz elbette tıbbî olarak canlılığın döllenmeyle başladığını biliyoruz. Sperm ve yumurtanın ikisinin bir araya gelmesiyle; yani zigotla canlılığın başladığına inanıyoruz. Canlı olmayan bir dokunun zaten büyümesi ve gelişmesi hepimizin anlayacağı gibi mümkün değildir. Ancak canlılığın daha belirgin kesin göstergeleri bu zigotun daha sonra embriyonun gelişmesi sırasında ortaya çıkar. Meselâ 22. günde kalp atmaya başlar. Yaklaşık 40. günde gözdeki lens gelişir. Bu şekilde döllenmeden itibaren

ortalama 40 gün, son adetten itibaren yaklaşık 50 günü aşkın bir süre içerisinde cenin dışarıdan bakıldığında da bir insan şekline kavuşmuş olur. 10 haftalık yasal sınır, daha çok kürtajın anneye zarar verip vermemesine göre belirlenmiş bir sınırdır. 10 haftayı aşmış gebeliklerde anne hayatını ciddi riske atabilecek sonuçlar doğurduğu için 10 hafta tespit edilmiştir. Bunda bebeğin gelişim aşamaları maalesef dikkate alınmaz. Bizim zannediyorum burada esas ele almamız istenen husus, tıbbî teknolojinin gelişmesine paralel olarak bizim gebelik takibi sırasında özellikle ilk üç ay bazen de gebeliğin ikinci üç ayı içerisinde tıbbî bir problemi olduğunu tespit ettiğimiz gebeliklerin sonlandırılmasıyla ilgili. Tıbbi takipten amaçlarımızdan bir tanesi bebeğin sağlığının ne durumda olduğunun tespitidir. Bunu özellikle ultrason sayesinde takip edebiliyoruz. İkincisi, gebeliğin çeşitli dönemlerinde çeşitli testler yapıyoruz. Bu testlerin amaçlarından bir tanesi maliyet yarar hesabı ilkesine göre modern tıbbî bakış açısıyla yaşamayı ailesine ve topluma çok ciddi maliyet getirecek gebeliklerin tesbiti ve sonlandırılması (anneye erken doğum veya düşük yaptırılarak bebeğin hayatına ve gebeliğe son verilmesi) Bunlardan en fazla bilinen toplumda zekâ testi olarak bilinen mutlaka sizin de bildiğiniz bir tarama testi var. Gebeliğin 11 ila 14. haftası arasında Down sendromu için yaygın görülen bir anormallik olması ve Down sendromlu doğan bebeklerin uzun yıllar yaşayıp aileleri ve topluma belirli bir maliyet getirdiği düşünülerek dizayn edilmiş bir test. Aynı gün Ultrasonla bebeğin ölçümleri yapılıyor ve anneden kan alınıyor ve bir risk hesaplanıyor. Ortaya çıkan risk eğer belli bir oranın üzerinde ise anneye amniyosentez dediğimiz bir işlem uygulanıyor. Bebeğin içerisinde bulunduğu sıvıdan alınan örnekte bebeğe ait hücreler kültürde çoğaltılarak kromozomal yapısı tespit ediliyor. Eğer Down sendromlu bir gebelik karşı karşıyaysak aileye gebeliğin sonlandırılması öneriliyor. Burada dikkatinizi çekmek istediğim bir husus var. Biz bir maliyetten söz ediyoruz. Anomalili doğan bebekler elbette özellikle aileleri için çeşitli zorlukları ama toplum içinde belki bir ölçüye kadar bir maliyeti beraberinde getiriyorlar. Ancak bu testlerin de bir maliyeti var ve yanlış pozitiflik oranları da söz konusu. Kan alınması, bunların maddi maliyeti çok çok fazla bir şey değil. Ama belki aklımızda kalacak bir sayı olarak ve çok yaygın kullanılması nedeniyle bir bilgi aktarabilirim. Biz Down sendromu riski bu testlerde yüksek olduğunu tespit ettiğimiz gebelerde amniyosentezlerde bebeği kaybetme oranımız % 1'den çok düşük bir oran, gerçekten hekimlerimizin bu konuda sahip olduğu mesleki ehliyet nedeniyle düşük bir oran. Ama buna rağmen bu % 1'lik oran nedeniyle bizim tespit ettiğimiz her bir Down sendromlu bebek başına kaybettiğimiz sağlıklı bebek oranı da 2.4 yani bir tane Down

sendromlu bebeği tespit edip kürtaajla aldığımızda 2.4 sağlıklı bebeğin de düşmesine yol açmış oluyoruz. Belki bunlar konusunda sizler bize yol gösterebilirsiniz.

Bir başka husus, belki yaşam kalitesi ve bu maliyet yarar hesabı konusunda, işe nasıl bakmamız gerektiği konusunda bize yardımcı olabilirsiniz. Bizler hukuken bunları hastalarımıza söylemek durumundayız. Yani bir hekim mutlaka hastasına bu testlerin mevcudiyetinden bahsetmek zorunda; aksi halde bu testleri hastasına uygulamayı teklif etmezse doğacak böyle bir bebek sonrasında tazminatla karşı karşıya kalabilir. Bu önemli bir husus bizim açımızdan. Bir diğer husus Ashley sendromunu ele almamız söylendi. Burada söz konusu olan anomali bebeklerin yaşla, büyümeleriyle birlikte bakımlarında elbette çok ciddi sorunlarla karşılaşılıyor aile. Hem bu çocukların cinsel istismara maruz kalabilmesi hem de bakımının çok güçleşip ailenin bunun altından kalkamayacağı kadar büyümesinin engellenmesi amacıyla çocukların gelişiminin durdurulması, üreme organlarının ameliyatla alınması gibi konular gündeme geldi son dönemlerde. Bunun biraz modern bakış açısıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Zannediyorum giderek her şeyi kontrol edebileceğimizi düşünür hale geliyoruz. Belki hekimler olarak tıbbî teknolojiye hızlı gelişmenin de buna katkısı var. Fakat bu konuda sizlerin yine yol göstericiliğinize çok ihtiyacımız var. Aynı zamanda bu hekimler arasında da çok ciddi tartışmaların konusu; çünkü zaten hasta olan bu çocukları hem ameliyat ve anestezi riskine hem de ameliyat sonrası gerekecek bazı tedavilerin riskine de maruz bırakmış olacağız Bunun mutlaka yapılması gerektiğini düşünen hekimler olduğu gibi kesinlikle böyle bir müdahalenin olmaması gerektiğini düşünen hekimler de var. Ve biz hekimler gerçekten bütün bu elimizdeki imkânlara rağmen çok âciz kaldığımızı hissettiğimiz durumlarla karşı karşıya kalıyoruz. Bunlara paralel olarak çok daha ileri noktalar, bunlar için yasal sınırlar tespit edilmiş durumda. Anomalili gebeliklerin sonlandırılması için Türkiye’de şu anda kesin bir sınır yok. Farklı ülkelerde farklı sınırlar söz konusu. Bizim ülkemizde de genel kabul üniversitelerin uygulaması yaklaşık 24 hafta .Yaşayabilirlik sınırı dediğimiz bir bebeğin yoğun bakım şartlarında yaşayabileceği bir aşamaya gelmesinden önceki bir aşamada bu problemleri tespit edip gebeliğin sonlandırılması yaygın kullanım ise de birçok hastanede ve yaygın olarak kongrelerimizde fetosit kavramı üzerinde artık duruluyor. Miadına bile gelmiş bebeklerin eğer doğuma gelen bir annede ciddi anomali, yaşama bağdaşmayan ya da ağır maluliyete neden olabilecek anomalisi olan bebeklerin canlı doğurtulmak yerine önce fetosit uygulaması, yani önce anne karnında öldürülüp

doğurtulması, böylelikle yeni doğan yoğun bakım masraflarının azaltılması ve çocuk hekimlerinin yaşama ihtimali düşük bebeklerle enerji, zaman ve imkânlarının harcanmaması gerektiği gibi tartışmalar var.

Bunların herhalde yoğun bir şekilde tartışılması gerekiyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Bu konuda bir iki noktanın açıklanmasına ihtiyaç var. Doğum kontrolü metotları içinde embriyo oluşmasını önleyen metotların yanında, oluşmuş bir embriyoyu doğrudan itlâf etmek yahut ona hayat imkânı vermemek suretiyle kendiliğinden telef olmasını sağlamak gibi metotlardan da söz ediliyor. Bunlardan da bahseder misiniz?

Dr. Sare DAVUTOĞLU - Rahim içi araç dediğimiz kontrasepsiyon (gebelikten korunma yöntemi) esas olarak rahim içi araç diye genel olarak bahsettiğimiz araçlar rahim içerisine özellikle bakır ihtiva eden, halk arasında spiral diye bilinen rahim içi araçların takılması ile temin ediliyor. Bir de hormon ihtiva eden rahim içi araçlar var. Fakat onların kullanımı hem çok daha az yaygın hem de daha çok tedavi ağırlıklı kullanılıyor. Esas bakır ihtiva eden rahim içi araçların birkaç tane koruma mekanizması var. Gebeliğe engel olma mekanizması var. Bunlardan en önemlisi spermlerin hem hareketlerini azaltarak hem de spermleri direkt olarak rahmin içerisine salgılanan bakır iyonları vasıtasıyla öldürerek birincil olarak etki ediyor. Daha az etkili birkaç korunma yöntemi daha var. İkinci olarak spiral yabancı bir cisim olduğu için rahim içerisinde bir yabancı cisim doku reaksiyonu oluşturuyor ve vücudumuzdaki çeşitli savunma hücreleri, fagositler, akyuvar grubundan bir kısım hücreler yoğun olarak rahim içerisinde bulunuyor ve bunlar spermi direkt yutarak ortadan kaldırıyorlar. Bir kısmı yine spermin hareketlerini yavaşlatarak tüplere ulaşmasına engel oluyor. Bilindiği gibi gebelik tüplerde başladığı için sperm ve yumurta tüplerde buluşacağı için spermin tüpe ulaşması engel olunmuş oluyor. Fakat bir kısım araştırmalar dizayn edilmiş. Daha çok Hıristiyan tıp mensupları tarafından "acaba döllenmiş bir yumurtanın atılmasına yol açabilir mi? Spiralin böyle bir etkisi var mı" diye. Araştırmalardan bir tanesinde tüpleri bağlanacak hanımlar alınmış, ilişkiden belli bir süre sonra ameliyata alınmış hanımlar, tüpler ve batin içi serumla yıkanmış ve daha sonra bu sıvıda sperm aranmış. Bütün bu tarz yapılan araştırmaların analizinde ortaya çıkan şeyde, sonuç olarak araştırmacılar diyor ki "çok az da olsa maalesef döllenmiş bir yumurtanın atılmasına da yol açabilir rahim içi araçlar. Biz hastamıza bunu uygularken mutlaka böyle bir

etkisinin de olabileceğini bildirmek ve kararı hastaya bırakmak durumundayız” diyorlar. Bu yüzde kaçtır; bunu her bir vakada tespit etmek gerçekten çok zor. Fikhî kararlarda sizin karara varış silsilenizi yönlendirme açısından belki çok açıklayıcı olmayacak; ama rahim içi araç uygulamasında maalesef böyle bir ihtimal mevcut. Fakat diğer etki mekanizmalarına, diğer yöntemlere, diğer mekanizmalara göre çok daha az olduğunu biliyoruz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Bir soru daha var Sâre Hanım. Biraz önce, kürtaj için yasal süre belirlenirken, kriter olarak kürtajın anneye zarar verip vermemesinin esas alındığını söylediniz. Bu kriterde temel ölçü, sadece kürtajın anneye zarar verip vermemesi mi, yoksa gebeliğin devamının anneye zarar verip vermemesi midir? Ayrıca bu konuda “bebeğin zarar görüp görmemesi” gibi bir kavram var mıdır?

Dr. Sare DAVUDOĞLU - Yok hocam, tabii ki, kürtajla bebek zaten parçalanarak alınıyor. Bebek ölüyor, yani ona zarar verip vermemek gibi bir şey söz konusu değil. Zaten yasal kürtajda amaç, isteğe bağlı kürtajda amaç zaten gebeliği sonlandırmak. Daha ziyade teknik anlamda 10 haftayı geçmiş gebeliklerde yapılan kürtajlarda anne vücuduna hasar verme ihtimalimiz artıyor. Çünkü kemikleşme daha ileri bir safhaya taşındığı için 10 haftayı aşan gebeliklerde yapılan kürtajlarda anneye ait komplikasyonlar çok daha fazla görülüyor. Yani bu tespit edilen 10 hafta böyle bir sınırdır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Yani problem şu, onun için anlatmanızı istedim: Yanınızda oturan Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır hoca, sabahki toplantıda bir âyetten yararlanarak 16 haftayı bir tür başlangıç olarak kabul etti. Siz ise zigotla başlattınız ki, biz de o kanaatteyiz. Onu ben arz edeceğim biraz sonra.

Burada bebeğin zarar görüp görmemesi olayında bebeğin canlanması tabiri kullanıldı, Semra Hanım da “yaşamın başladığı an” dedi. Sonraki konuşmasında ise bir başka kriter kullandı canlılık için, farkında olduysanız. Bu zâten Kurulumuzda da tartışılan bir konuydu. Kürtaj kriterinde bebeğin geçirdiği bu aşamaların nazar-ı itibara alındığı bir uygulama var mı? “Hayır, bebek şu safhaya girdikten itibaren insan kabul edilir. Ondan önceki safhalarda, ne olursa olsun, alınabilir” şeklinde bir yaklaşım tarzı var mıdır? Kurulumuzun öğrenmek istediği boşluk noktası

burasıdır. Yani "döllendiği andan itibaren o insandır artık; anneye zararı olmadığı sürece ona hiçbir şekilde dokunamazsınız." Bu bir görüş. Diğer görüş ise: "Hayır, döllandikten sonra henüz insan sayılmaz o. Belirli bir noktaya geldikten sonra insan sayılır. Ancak o zamana kadar alabilirsiniz." İşte o süre 7 gündür veya 14 gündür. Meselâ Yunan Ortodoks Kilisesi'nin bir fetvâsı var. Onlar "14. gün sinir sisteminin teşekkül etmeye başladığı, sistemin şemasının ortaya çıktığı gün, insan olarak kabulünün başlangıcıdır." diyorlar. 14. günü insanın başlangıcı addediyorlar. Abdülaziz hocanın 16'sını, onlar 14'e indiriyorlar. Biraz sonra yapılacak tartışmalara ışık tutması bakımından böyle bir kriter var mı yani?

Dr. Sare DAVUDOĞLU - Perinotoloji dediğimiz anne karnında bebeğin gelişimiyle ilgilenen bilim dalıyla ilgili kongrelerde de bunlar tartışılıyor hocam. Yani dünyanın farklı yerlerinden hatta bir kongrede bir Boşnak profesörün tebliğ konusu "İnsan Hayatı Ne Zaman Başlar?" şeklinde idi. O bilim adamı, farklı din ve felsefeler göre insan hayatının başlangıcını derlemiş, toparlamış ve bize anlatmıştı. Şimdi canlılıkla ruh üflenmesi muhtemelen farklı şeyler. Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerden benim bir hekim bakış açısıyla anladığım yaradılışın bir süreç olduğu. Yani bunun farklı aşamaları olduğu, bu aşamaların herhangi bir yerinde kesin olarak bilgisini bilmediğimiz bir aşamada da ruhun üflendiği. Bu bize ruh üflenmeden önce bebeğe müdahale edebileceğimiz gibi bir cevazı vermiyor diye düşünüyorum ben hekim olarak. Belki canı korumak üzere eğitim aldığımız için belki hayata saygımızdan dolayı. Bilemiyorum; ama böyle olması gerektiğini düşünüyorum ve hissediyorum. Çünkü sabahki oturumda da bahsedildi. "Bir gayrimüslimin veya bir kâfirin cesedi bile azizdir" denildi. Yani o cesede ruh geri dönmeyeceği halde biz ona bir hürmet göstermekle mükellefiz, insan olarak hekim olarak Müslüman olarak. Eğer böyleyse normal şartlarda ruh üfleneceğini bildiğimiz bir oluşuma "buna zigot diyebiliriz, embriyo diyebiliriz hatta öncesini blastosist diyebiliriz, fetüs diyebiliriz. Hangi aşamada olursa olsun belli bir aşamada ruh üflenecek normal şartlarda her şey yolunda giderse. Onun için canlılığın başlangıcından itibaren onun yaşamını korumak durumundayız. Bu bize ruh üflenmeden önce ona müdahale edebilme hakkını vermez. Bu çok tartışılan bir şey, canlılık ne zaman başlar? Canlılığın elbette göstergeleri var. Hücre bölünmesi bunun önemli bir göstergesi elbette. Tüp bebek çalışmalarının bize gösterdiği şeylerden bir tanesi de bu. Artık biz anne karnında ultrasonla veya annenin vücudunda oluşan fizyolojik değişikliklerden çok önceki bir safhada bebeklerin durumuyla ilgili bir mikroskop altında bilgi sahibiyiz. O hücrelerin bölündüğünü görebiliyoruz.

Çoğaldığını görüyoruz. Belli bir aşamaya geldiğini belli vasıflar kazandığını görüyoruz.

Dolayısıyla, bu canlı hücre grubuna o ilk andan itibaren saygı göstermek ve korumak durumundayız diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim.

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL - Bu ruh üfleme meselesini bu kadar kategorik ele almak bilmiyorum ne derece doğru olur? Zannediyorum rivayetlerden hareketle bu noktaya varılıyor. Ruh üfleme meselesi, insana can verilmesi, canlı hale getirilmesi meselesidir. Bu 4. ayda mı, 3. ayda mı, 2. ayda mı, 1. ayda olur; bunu belirleyemeyiz. Böyle bir şeyin tespiti herhalde ancak ilmen mümkün olabilir. Sizin de bahsettiğiniz gibi, canlılık ne zaman başlıyor? Zigotta mı başlıyor, daha öncesine götürülebilir mi? Allahu a'lem. Bildiğiniz gibi sperm de canlı, diğer hücrelerimiz de canlı. Onun için bu ruh üfleme meselesini çok kategorik alıp canlılığı da 4. Ayda başlatmayı pek mümkün görmüyorum. Kur'an'da da bu böyle geçmiyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben bugüne mahsus olan metodu arz edeceğim. Ondan önce bilgilendirme safhasını tamamlamak istiyorum. Semra Hanım bilgilendirme safhasında ikmâl yapacak.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Bu toplantıdan bizlerin de haberdar edilmesinin en önemli nedeni, kanaatimce, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun aynı zamanda bilime verdiği önemdir. Öyle değil mi? Bilimsel olan bazı gerçekleri de burada birlikte harmanlamazsak o zaman toplantımız, Sayın İsmail Hakkı Ünal'ın söylediği gibi, ruh ne zaman üflenir gibi tartışmalı konuları gündeme getirmesiyle sınırlı kalır.

Bilimsel olarak şu kanıtlanmıştır: Bir embriyo, bir yumurta ve sperm döllendiği aşamada sizin de bildiğiniz gibi zigot aşamasındadır. Ancak bu yapının insana dönüşebilmesi; yani, bölünmeler sonrasında kalbi, karaciğeri, gözü vücutta mevcut milyarlarca hücreyi, mevcut organları oluşturabilme aşamasına dönmesi blastosist dediğimiz embriyo gelişiminin 5-6-7. günlerini kapsayan süreçte başlar. Bunu nereden biliyoruz? Bunu kök hücre çalışmalarından biliyoruz. Öyle ki blastosist dönemindeki

embriyonun içinde insanı oluşturacak iç hücre kütesinin o ana kadar herhangi bir sinyalle bir organı ya da dokuyu oluşturacak şekilde sinyal almadığını görüyoruz. O günden; yani, blastosist aşamasından sonra hücreler vücuttaki her tür organa ve hücreye dönüşebilecek şekilde farklılaşıyor. İşte burada bilimsel olarak bu farklılaşmanın başladığı süreç laboratuvar koşullarındaki 5–6–7. günden itibaren. Ama bunun olması henüz daha kalbin, hayati organların oluşumuna net olarak yol açmadığı için bu 5. günden; yani, blastosist devresinden canlılık dediğimiz kalbin ve yaşamsal organların olduğu sürece kadar geçen sürede bir 5 hafta almaktadır. Dolayısıyla buradaki süreç içerisinde biz şunu da göz önüne almak zorundayız. İslâm dini aynı zamanda hastalıkların tedavi edilmesini, çare bulunmasını da **buyuran** ve bunun için hakikaten bilimi çok destekleyen bir dindir. Burada zigot aşamasında takıldığımız zaman, bence sperm de çok önemlidir. Milyarlarca sperm her gün aslında boş yere gitmektedir. Bence yumurta hücresi de önemlidir. Çünkü zigotu oluşturan sperm ve yumurta hücreleridir. Ama burada döllendiği aşamadan itibaren böyle bir standart sınıflama yaptığımız zaman tıbbî çok önemli bazı gelişmeleri de bloke ediyoruz gibi geliyor bana.

Onun için, burada böyle bir net tanımlama, “şurada başlar” tanımlamasında bilimin devreye girmesi de çok önemlidir diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim.

Ben şimdi müzakerelere geçmeden önce bugünün özelliğini arz etmek istiyorum.

Programda, dikkat buyurulursa bundan sonraki oturumda yine aynı ekip var ve herhangi bir konu yazılmamıştır. Çünkü sabahki oturumdan itibaren bu oturumun sonuna kadar konular ortaya konmuş olacak ve bundan sonraki; yani son oturumda sabahleyin başladığımız konu da dâhil olmak üzere bir bütündür. Sadece müzakereler devam edecek. O bakımdan önümüzde, önceki oturumlar gibi son derece kısıtlı bir zaman yok. Başka bir konumuz da yok. Uzadığı için bu konular, programın önünü açık bıraktık. Bu bakımdan Din İşleri Yüksek Kurulu’nun tereddütlerini izâle etmeyi istediği noktaların hemen hemen hepsi konuşulmuş olacak.

Ben şimdi bu konuda söz almak isteyenleri tesbit edeceğim. Tabii öncelikle bu oturumun özel konularını ele alacağız. Bir sonraki oturumda ise sabahtan itibaren işlenen konuları bir bütün şeklinde görüşeceğiz. Müzakereler devam edecek.

Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan iki uzman arkadaşımız, Semra Hanım ile Sâre Hanımın farklı istikametlerde imiş gibi görünen görüşleriyle ilgili olarak bazı tereddütlerini izhâr ettiler. Kurulumuzda bu iki arkadaşımızla görüştük. Kurul kendi içinde tartışma yaptı. Aslında farklı kriterlerden olaya baktığımız zaman, netice farklı imiş gibi görünüyor. Tartışma, canlılığın sadece mücerret olarak ne zaman başladığı konusundan ibaret değil. Daha ziyade, canlılığın müşahhas göstergesinin ne olduğu ve bunun ne zaman tezahür ettiği ve itibara alınacak göstergenin hangisi olduğu konusunda düğümleniyor. Sâre Hanım'ın ifade ettiği ve bizim de katıldığımız gibi, ferđi canlılığın başlangıç zamanı, dölleme zamanıdır, bu mantikî bir başlangıçtır, gösterge olarak bu esas alınmalıdır. Tartışma konusu olan da budur. Farklı olan görüşler ise, zaman ve gelişme itibariyle zigot safhasından sonraki bazı göstergeleri ve safhaları başlangıç noktası kabul etmek yönündedir. Yoksa canlılık veya (**rûh üfleme**) kavramı ile ilgili değildir. İslam Mezheplerindeki Rûh anlayışı konusunda, fakültemizde, danışmanlığını bizzat yürüttüğüm bir doktora tezi de yapıldı. O çalışmada da detaylı bir biçimde ortaya konulduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm'deki âyette geçen "**nefaha min rûh**" tabiri, Araplarda "**canlandırmak**" mânasına gelen bir deyim imiş; Yani "**nefahtü fihî min rûhî**" demek "**onu canlandırdım**" demekmiş. Eski Arapların kullandığı bu deyim geçerli mânası böyledir; yoksa "*rûh denilen bir varlığı veya rûhtan bir parçayı alıp bedenine içine üfleme*" gibi bir anlam taşımıyor. Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal hocanın da açıkladıkları gibi, canlandırmanın, Arapça bir deyim olarak, ifadesi: "**nefaha min rûh**" imiş. Onun tartışması başka bir alanda yapılacak.

Şimdi Din İşleri Yüksek Kurulu'nun mütalaasında Dr. İbrahim Paçacı Bey "**ben şuna katılıyorum, buna katılamıyorum**" demişti, hatırlarsınız, öğleden önce. İşte o noktada şunu söylemekte fayda var. Biz mantiki başlangıç olarak **canlılık** kriterini almadık. **İki ayrı varlığa ait, iki ayrı canlıya ait parçaların ki biri sperm diğeri de yumurtadır ve her ikisi de canlıdır, ama iki ayrı varlığın birer parçasıdırlar. Bunların birleşerek döllemesi ve o andan itibaren tek bir insanın üretiminin başlaması anını** esas aldık. Yani teyiden tekrar edeyim, sperm ve yumurta, iki ayrı varlığın, iki ayrı canlının, ayrı ayrı birer parçasıdır. Bunlar zaten canlıdırlar. Ayrıca can kazanmalarına gerek yoktur. Bu iki parça cansız, ölü olsalardı döllemeyi gerçekleştiremezlerdi. Dölleme olayı ise, ontolojik bir yaklaşımla, tek bir varlığı oluşturmak için aktivitenin başladığı andır. İki ayrı canlı varlığın iki ayrı canlı parçası iken bu ikisinin birleşerek döllemesi işlemi artık o andan itibaren müstakil tek bir varlığı (veya ikiz, üçüz ...) oluşturmak için faaliyete geçtiği andır. Böyle bir başlangıç bize, daha net

ve daha mantıklı geldi. Tabii, bundan sonraki hangi safhayı kriter olarak alırsanız ona göre hüküm verirsiniz. Ama her birinin bir izah yolu da bulunabilir, buna bilastosist safhası denir yahut şu kadar günlük, şu kadar haftalık safha da denir. Her birinin bir izah yolu da bulunabilir ve o izahın karşı cevapları da bulunabilir. Şu anda bizim mantikî olarak kabul ettiğimiz ve konuşmalarımızda belirttiğimiz kriter şudur: **“İki ayrı varlığın parçalarının, müstakil bir insanı meydana getirmek üzere, tek bir varlık haline gelerek, aktivitenin başladığı andır”**. Buna kısaca **“Zigot”** halidir de diyebiliriz.

Şimdi buraya kadar olan kısmı, müzakerelerin başlayabilmesi için gereken açılım (temhîd) olarak düşünelim. Ben bundan sonra konuşmak isteyen hocalarımızın önce isimlerini alayım.

Evet, şimdi yine geçen oturumlarımızdaki kriteri aynen uygulayalım, sorularımızı beşer dakika içinde, uzun açıklamalardan ziyade doğrudan problemi sorma istikametinde yönlendirelim. Böyle çok daha iyi olacak.

Buyurun Beşir Bey.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Teşekkür ederim Sayın Hocam.

Öncelikle değerli katılımcıları saygıyla selâmlıyorum.

Bu oturumdaki konuların da sabah oturumlarındakiler gibi farklı bilim dallarını ilgilendiren çok boyutlu konular olduğu görülmektedir.

Bana göre konumuz açısından en önemli ve de öncelikli olarak netleştirilmesi gereken hususlardan birisi, fıkıhın/hukukun cenini ne zaman suje olarak kabul ettiğidir. Bilindiği gibi hukukun cenini süje, bir şahsiyet olarak tanıdığı andan itibaren, fıkhen meşru görülen bir durum söz konusu olmaksızın kürtaj veya başka bir sebeple hamileliğin sonlandırılması, İslâm ceza hukukunda gurre cezasını gerektiren bir suçtur. Temel kaynaklarda gurre cezasını gerektiren suç, “hamileliğin meşru bir sebep olmaksızın sona erdirilmesi” şeklinde tanımlanırken, bu tarifin hamileliğin hangi safhasındaki cenini kapsadığına dair bir kayıt mevcut değildir. Ancak sonraki zamanlarda fakihler bu konuda, yaşadıkları dönemin imkanlarıyla öncelikle bayanın hamileliğinin kesinlik kazanması, yani düşük zannedilen şeyin gerçekten düşük olduğunun objektif kriterlerle belirlenmesi kapsamında, hamilelikle ilgili bir süre belirlemeyi de uygun görmüşlerdir. Bir kısım fakihler ise, hem gurre cezası ve hem de kürtajın meşru olup olmaması konusunda, cenine ruh üflenmesi hakkındaki hadisleri dikkate alarak, bu konuda farklı süreler belirlemişlerdir.

Cenine ruh üflenmesi, rızık yazılması, çocuğun erkek mi dişi mi olacağı konularıyla ilgili hadis kitaplarında pek çok hadis bulunduğunu biliyoruz. Sabahki oturumda bu hadislerin bir kısmı zikredildi ve görüşler beyan edildi. Bunları tekrarlamamak için konuyla ilgili hadisler hakkında bazı hususlara kısaca işaret etmekle yetineceğiz.

Öncelikle ifade edelim ki, insanın yaratılışıyla ilgili ayetlerde olduğu gibi hadislerde de insanlara tıp bilgisi vermekten ziyade, yaratılışımızdan ibret almamız, haşırdeki dirilişimizi de buna kıyas etmemiz, bütün bunların ötesinde Allah'ın verdiği nimetlerin imtihan boyutların düşünmemiz hedeflenmektedir. Bu kapsamda birçok sûrede insanın yaratılış safhalarının farklı boyutlarıyla tekrarlanarak zikredildiğini, ancak bu safhalarla ilgili ay, hafta veya gün gibi bir süre belirlenmediğini biliyoruz. Hadislerde ise insanın yaratılış safhalarından bazılarıyla ilgili süre belirtilerek, bu sürelerde cenine ruh üflenmesi, rızık yazılması ve cinsiyetin belirlenmesi gibi hususlarda bilgiler yer almaktadır.

Hadislerdeki bu sürelerle ilgili birkaç hususun açıklığa kavuşturulmasının, kürtajla ilgili dini hükümlerin de netleşmesine katkı sağlayacağını düşünüyorum.

Bilindiği gibi bu konudaki hadisler iki grupta toplanabilir. Birinci grupta yer alan hadislerde, "Nutfenin üzerinden 42 gün geçince Allah ona bir melek gönderir" denildikten sonra, bu esnada ceninin şekillendirildiği ve de onun işitmesi, görmesi, cildi, eti ve kemiğinin yaratıldığını, sonra da görevli meleğin Allah'a "Ya Rabbi erkek mi dişi mi" diye sorduğunu, Rabbinin dilediğine karar verip meleğin de yazdığı anlatılmaktadır. Hadisin devamında görevli meleğin ayrıca doğacak çocuğun ecelini, rızıkını ve kaderiyle ilgili bazı hususları sorduğu belirtilmektedir.

Nutfenin üzerinden 42 gün geçince ceninin cinsiyetinin belirlendiği ifade edilen hadisin farklı rivayetlerinde, 40 ile 44 gün arasında değişen rakamlar yer aldığı, ancak en meşhur rivayetteki rakamın 42 olduğu bilinmektedir.

Benden önceki konuşmacılardan Sayın Dr. Sare Davutoğlu ve Sayın Prof. Dr. Semra Kahraman hanımefendilerin konuşmalarında yer alan bazı özellikle rakamlara dikkat ettim ve bu hadislerle karşılaştırdım. Konuşmalardan birisinde yaklaşık 40. günde gözdeki lensin geliştiği, bu şekilde döllenenmeden itibaren ortalama 40 gün, son adetten itibaren yaklaşık 50 günü aşkın bir süre içerisinde cenin dışarıdan bakıldığında da bir insan şekline kavuşmuş olduğu ifade edildi. Ayrıca bu konuşmalardan birisinde ise, yaşamsal organların oluştuğu sürece kadar geçen sürenin de

ilk haftadan sonra bir 5 hafta daha aldığı, yani bu yaşamsal organların oluştuğu sürecin toplam altı hafta aldığı ifade edildi.

Bu yıl içerisinde aynı konuyla ilgili İzmir’de yapılan bir sempozyuma müzakereci olarak katılmam münasebetiyle yaptığım araştırmalar esnasında, bu alanda araştırma yapan uzman bir tabip hocamızdan bilgi almak için insanın yaratılışıyla ilgili hadisler kapsamında bu hadisten de bahsedince, kendisinin tez konusunun ceninin cinsiyetinin belli olma süreciyle ilgili olduğunu ve literatürdeki son çalışmalara göre bunun da kınseptiondan sonraki 6. haftanın bitimi, 7. haftanın başlangıcı günlerine denk geldiğini ifade etmişti. Gerçekten konuyla ilgili tavsiye ettiği literatürde de ceninde cinsiyetle ilgili sinyallerin 6. haftanın bitiminden sonra alınmaya başladığı tespitine dair bilgilerinin yer aldığı görülmektedir.

Konunun uzmanlarının yer aldığı bu toplantıda ben bu hadisi çok önemseydiğimi ifade ederek, hadiste geçen rakamın tesadüf olamayacağını, bu tespitle ilgili bilgilerin çok yeni (en çok 10-15 yıllık) olduğunun dikkatlerden uzak tutulmaması gerektiğini, ayetlerde olduğu gibi hadislerle ilgili değerlendirmelerde de (özellikle israiliyat veya mevzu hadis hükmü verilirken) aceleci davranışlardan kaçınılması hususunda azami ölçüde titizlik gösterilmesinin bilimsel bir zorunluluk olduğuna da dikkat çekmek istiyorum

İnsanın yaratılış süreciyle ilgili ikinci grupta yer alan hadislerde ise “Sizden birinizin yaratılışı 40 günde toparlanır/cem’ olunur/genel esaslarıyla belirlenir” denildikten sonra, hadisin devamında yaratılışla ilgili süreç kapsamında “sümme yekûnu alakaten misle zâlîke, sümme yekûnu mudğaten misle zâlîke” ifadesi yer almaktadır. Bu süreç sonunda rızık, cinsiyet, kader bilirlenip ruh üflendiği bildirilmektedir. İslam alimlerinin büyük bir kısmı, hadisteki “sümme yekunu... misle zâlîke” ifadesinin her birinin ayrı ayrı 40 gün anlamına geldiği ve buna göre de ruh üflenme gününün 120. gün olduğu yönünde bir görüşe varmışlardır.

Esasen “120 gün sonra ruh üflenir” diye ortaya konulan görüşe mesnet teşkil eden hadiste üç ayrı 40 gün zikredilmediğini biliyoruz. Ancak hadisteki ilk 40 günde yaratılışın toparlandığı/cem’ olunduğu/genel esaslarıyla belirlendiği ifadesinden sonra “sümme yekûnu... misle zâlîke” ifadesi iki kere zikredilip bu esnada ruh üflendiği ifade edildiğinden, İslam alimlerinden bazıları bu hadisi açıklarken, “sonra yaratılış bu ilk 40 günde olanlar gibi devam eder ve üçüncü 40 günün sonrasında ruh üflenir” gibi bir anlam vermişlerdir. İşte bu anlayışa göre cenine ruh üflenilmesinin hamileliğin 120. gününde gerçekleştiği kabul edilince, ceninin hukuken

suje olarak kabul edilmesinin başlangıcı da yine hamileliğin 120. günü olduğu kabul edilmiştir.

Bilindiği gibi bu anlayış aynı zamanda, 120. gün öncesinde kürtajın caiz olduğu şeklindeki görüşe de mesnet gösterilmiştir ki, biz bu görüşün isabetli olmadığı kanaatindeyiz.

Bizim görüşümüz, cenin hakkında kader, rızık ve ecelin belirlenip cinsiyetin farklılaşması gibi hususların, yukarıda birinci grup olarak zikrettiğimiz hadislerde yer aldığı gibi sadece 40-44. günler arasında gerçekleştiği şeklindedir. Esasen ceninde kader, rızık, ecel vb. konularla ilgili belirlemelere dair her iki grupta yer alan hadislerde de ortak ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Birinci grupta yer alan hadislerde bu belirlemelerin 40 gün civarında gerçekleştiği ifade edilirken, ikinci gruptakilerde yine 40 günde gerçekleştiği ifade edilmekle birlikte, hadisin devamında yer alan yukarıda mezkûr ifadelerden dolayı üç ayrı 40 gün, yani toplam 120 gün şeklinde yorumlanmıştır. İkinci grup hadislerde geçen ifadelerin Arapça dil yapısı bakımından incelenerek bu yorumun isabetli olmadığını ortaya koymaya yönelik makaleler bulunduğunu da biliyoruz. Esasen hamileliğin tespit edildiği andan itibaren aynı zamanda canlılık da tespit edildiğine göre, bu tarihten itibaren hamile bayanın bünyesinde canlılığı kesin olan bir insan yavrusu bulunduğu kesinlik kazanmıştır. (Sorumda, hamileliğin en erken ne zaman tespit edildiğinin açıklanmasını istemem de bundan kaynaklanıyordu.) Ayrıca cenine doğmadan önce ruhun üflendiği kesindir; ancak ruhun üflendiği tarih kesin değildir. Kesin olmadığı halde ruhun 120. gün üflendiği kabul edilerek bu tarihten önce kürtaja cevaz verilirse, ruh üflenmiş canlı bir ceninin hayatına son vermek gibi cinayetlere de cevaz verilmiş olma ihtimali çok yüksektir. Ceninin özürlü olup olmaması kürtajın caiz olup olmaması açısından özürlü ceninle sıhhatli cenin arasında hiçbir fark bulunmadığı kanaatindeyim. Özürlü de olsa insan yavrusudur ve de imtihanımızın bir boyutudur. Ayrıca ceza hukuku bakımından özürlü insanın öldürülmesiyle özürsüz insanın öldürülmesi arasında fark bulunmadığının unutulmaması gerektir. Özürlü ceninin kürtajla hayatına son verilmesi, toplumdaki doğuştan özürlüler ve önceden sağlıklı iken sonradan özürlü hale gelen insanların da hayatını hiçe saymak gibi anlayışlara sebebiyet verebilir ki, böyle bir anlayış da İslam'ın değerler sistemiyle hiçbir şekilde bağdaşmadığı gibi hiçbir din, ahlak ve hukuk rejimiyle de bağdaşmaz. Sağlıklı olarak dünyaya gelip sonradan özürlü hale gelen özürlü insanlar ve özürlü olarak dünyaya gelen insanların yaşama hakları olduğu gibi, özürlü olarak dünyaya gelecekleri kesin

olarak belirlenmiş ceninlerin de yaşama hakları vardır. Hiçbir din, ahlak ve hukuk rejiminin bu hakkı kişinin elinden almaya hak ve salahiyeti yoktur.

Konuşmamı bitirmeden önce konumuzla ilgili son derece önemli gördüğüm bir hususa da dikkat çekmek istiyorum ki, o da özür lülüğün derecesi konusunda kriterin nasıl ve ne ölçüde belirleneceğidir. Öncelikle hangi seviyedeki özür lülüğün özür lülük kabul edileceği ve bu konuda karar verecek olanlara bu yetkiyi kimin vereceği sorularının mutlaka cevaplandırılması gerektiğini ve de bu soruların maşeri vicdanda kabul gören cevaplarının hiçbir zaman bulunamayacağını düşünüyorum.

Sonuç olarak, özür lü de olsa insan insandır, hukukun süjesidir; hamileliğin tespit edildiği andan itibaren sağlıklı cenin de, özür lü cenin de aynı şekilde hukukun süjesidir; annenin hayati tehlikesi gibi meşru bir gerekçe bulunmaksızın hiçbir şekilde hamilelik sonlandırılmaz diyorum.

Beni sabırla dinleme lütfunda bulunduğunuz için hepinize teşekkür eder, saygılar sunarım efendim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben de teşekkür ederim.

Şimdi hadisle ilgili uzman hocamız müdahale etmek istiyor; Hocam, çok kısa, buyurun.

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL - Ben tabii burada kendi kanaatimi söylemiş olacağım. Peygamber Efendimiz çocuk doğum uzmanı değildi, diğer tıp konularında da öyleydi. O günkü tıpla ilgili açıklamalardan, hadis-i şeriflerden ona ait olanları, o günkü tıbbî telâkkilerin ifadesiydi. Yani burada Beşir Gözübenli hocamız çok dakik bir şekilde hadiste geçen 40 günü, atıfları, kelimelerin hepsini tek tek tahlil etmeye çalışıyor; ama şimdi bunları Kur'ân-ı Kerîm ile karşılaştıralım. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kadar detaylı anlatım var mı? Peygamber Efendimiz, zikrettiği bu ayrıntılı bilgiyi Allah'tan mı almış vahiy olarak, bunlar ne gibi bir kesinliği ifade eder, bunu düşünmek lazım. Onun için hadisler konusunda biraz daha ihtiyatlı ve esnek davranmak gerekiyor. O günkü tıbbî telâkkileri mutlak ilâhî bilgi gibi kabul edersek zannediyorum altından kalkamayız, çelişkileri izah edemeyiz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet teşekkür ederim Hocam. Abdülaziz Bayındır hocamız; buyurun.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Kur'ân-ı Kerîm ceninin ana rahmindeki safhalarını halk, tesviye ve adl olmak üzere üçe ayırır: "Ellezî halakake fe sevvâke fe adelek" (İnfitâr, 82/7) buyrulur. Halk, topraktan alınan gıdaların annenin ve babanın vücudunda insan tohumu haline gelmesinden ana rahminde kemiğin ve etin oluşumuna kadar geçen safha gibi gözüküyor. Kaba inşaatın bitirilmesi gibi bir anlamı var.

Tesviye, vücudun tüm öğelerinin tamamlanıp ceninin tam bir insan görüntüsü kazanması safhasıdır. Bu da binanın ince işlerinin tamamlanıp mobilyasının döşenmesine benzer.

Adl ise, ruhun üflenmesiyle birlikte ceninin tam bir insan haline gelmesidir. Bu da binanın yapılması gayesinin gerçekleşip içine ailenin taşınmasına benzer. İnşa edilen bina tam olarak faaliyete geçmiş olur. Bu safha şöyle tanımlanır: "*Sonra onu farklı bir mahlûk olarak inşa ettik*" (Müminûn, 23/14) Secde Sûresinin 9. âyeti, ruhun bu safhada üflendiğini bildirir.

Ruh yaklaşık 16. haftada üflenir. Çünkü Bakara 233'e göre çocuk, anasından en fazla iki yıl süt emebilir. "*Anasının onu taşıması ve ondan ayrılması 30 aydır.*" (Ahkâf, 46/15) İki yıl, 24 ay eder; onu 30 aydan çıkarırsak geriye 6 ay kalır. Bu süre, ceninin tam bir insan olarak ana rahminde geçirdiği süredir.

6 ay, 24 hafta eder; cenin ana rahminde toplam 40 hafta kaldığı için 24 kırktan çıkarılırsa 16 kalır. 16. haftaya kadar cenin, anneye fazla yük olmaz. Bu dönemle ilgili olarak şöyle buyrulur: "*Annesi onu, hafif bir ağırlık olarak yüklenir.*" (A'raf, 7/190)

Ruhun üflenmesinden sonra o; duygularıyla, anlayış ve kavrayışıyla tam bir insan olduğu için annesine sıkıntılar yaşatır. Artık "*Annesi onu üst üste gelen zorluklarla taşır...*" (Lukman, 31/14)

Ruhun insanı nasıl farklı bir varlık haline getirdiğine bilgisayarı da örnek verebiliriz. Onun bir mekanik yapısı vardır. 16 haftalık ceninin et, kemik ve sinirlerden oluşan yapısı ona benzer. Onun canlılığı bilgisayardaki elektrik gibidir. Üretim tamamlanınca bilgisayara program yüklenir; işte ruh, o programa benzer.

Program çıkarılıp tekrar yüklenebilir. İnsanın ruhu da öyledir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"*Allah ölümü esnasında ruhları alır, ölmeyenlerinkini de uykuda alır. Ölümüne hükmettiğini tutar, ötekini belli bir vakte kadar salıverir.*" (Zümer, 39/42)

Bilgisayar öldü mü artık ona program yüklenemez.

Bütün bilgiler nasıl programın içinde olursa, insanla ilgili tüm bilgiler de ruhunda olur. İnkârcıların ölümden sonraki durumlarını haber veren şu âyetler bunu haber vermektedir:

“Onlardan birine ölüm gelince der ki: “Rabbim! Beni geri çeviriniz. Belki terk ettiğim dünyada iyi bir iş yaparım. Hayır; bu onun söylediği sözdür. Arkalarında yeniden dirilecekleri güne kadar bir berzah (engel) vardır.” (Müminûn 23/99-100)

Bu âyette konuşan ruhtur: O, vücudun yeniden yaratılmasına kadar beklemeye alınmıştır. “Nefislerin yani ruh ile beden eşleşme zamanına kadar” (Tekvir, 84/7) bekleyecektir.

Cansever DOKUZ - Ben hazır doktor hanımlar buradayken, bize çok sık gelen bir sorunla ilgili onların tıbbî bilgilerine başvurmak için söz aldım.

Çok sık rastladığımız sorunlardan bir tanesi, işte iki aylık bir bebeği aldirdim veyahut da üç aylık bir bebeği düşük yaptım. Biliyorsunuz loğusanın dinî vecibelerini yerine getirmesi durumuyla, özürlü bir hanımın dinî vecibelerini yerine getirmesi durumu farklı. Fıkıh kitaplarına baktığımız zaman, eğer diyor, bebeğin, düşen bebeğin organları tamamsa bu normal bir doğum gibi kabul edilir ve dini sorumlulukları açısından loğusa hükmündedir. Bugün tıbbî gelişmelerin ışığında doktor hanımlar şu haftadan itibaren normal bir bebektir, organları tamdır ve bu kürtajla veyahut da düşükle sonlanırsa bu hanım loğusa sayılır diyebilecekleri bir gelişme aşaması var mı? Veyahut da bir gebeliğin sonlanmasında loğusalıkla düşük arasında tıbbi açıdan belirleyici bir fark var mı? Hangi aşamadan itibaren bunu loğusalık kabul edebiliriz?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM – Evet, buna cevap verecek doktorumuz varsa hemen cevap versin.

Dr. Sare DAVUTOĞLU - Düşük-doğum adlandırması soruluyor. Hocam bana işaret ettiği için ben söyleyeyim.

Biz tıbbî sınır olarak 20 haftayı kabul ediyoruz düşük ve doğum sınırı olarak. 20 haftadan önce oluşmuş düşükleri immatür doğum ve düşük olarak kabul ediyoruz. 20 haftanın üstünü doğum kabul ediyoruz, 20-22 hafta. Yani yaklaşık gebeliğin ortası. Biliyorsunuz gebelik son adet tarihinin ilk gününden itibaren 40, döllemeden itibaren 38 haftalık bir süre. Bunun yarısından önceki 20-22’nci haftadan öncekileri düşük kabul

ediyoruz, ondan sonrakileri doğum kabul ediyoruz. Zannediyorum fıkhi hüküm de buna göre verilecektir. Bundaki zannediyorum esas problem kanamayla ilgili. Yani büyük bir gebelik bile olsa, eğer kanama kesiliyorsa kanama kesildikten sonra o hanım ibadetlerine geri dönebiliyor. Aynı şekilde bazı problemliler durumlarda değil 20 hafta 3-4 haftalık bir gebelik kaybı olsa bile bazen kanama devam edebiliyor. Bunun tedavisi gerekiyor tabii ki.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim efendim.

Süleyman Ateş hocam, buyurun.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Teşekkür ederim, herkese saygılar sunuyorum.

Benim anlatacağım şeylerin bir kısmını Abdülaziz Bayındır Bey anlattı. Onun için onlara temas etmeyeceğim. Yalnız okunan veya izahına çalışılan bir hadis üzerinde durmak istiyorum. İşte şu kadar olur, şu olur, şu noktadan sonra kız mıdır erkek midir? Ya Rabbi, rızkı ne kadar diye hadis rivayet edilir. Bu hadis sahih hadistir, ben hadisin kendisine bir şey demiyorum; ama, hadiste kastedilen mâna nedir; bunu bilemem. Yalnız bir husus ki, ben de kitabımı yazarken jinekologların kitabını okuyarak, bunlardan yararlanarak yazmıştım. Erkeğin spermeleri iki doğaldır: Birisi (x), diğeri (y); yani, erkekte iki tür sperm vardır, halbuki kadında tek yumurta vardır ve (x) ile gösteriliyor. Erkekten giden (x) karakterli sperm kadının yumurtasını aşılırsa çocuk (xx) kız olur; erkekten giden (y); yani erkek karakterli sperm yumurtayı aşılırsa bebek (xy) erkek olur. O zaman aşılardan itibaren zaten onun cinsiyeti bellidir. Daha sonra belli olacak falan değil. O andan itibaren bellidir. Peki, eğer o hadis sahihse kastedilen nedir? Cinsiyet aşılama zamanında belli oluyor. Yani doktorların dediği gibi, o zaman cihazda beliriyor onun kız mı erkek mi olduğu. Yoksa cinsiyeti o zaman tayin ediliyor değil. Bunu anlatmak istemişim. Bu aslında Kur'ân-ı Kerîm'in mucizesi; Kur'ân-ı Kerîm diyor ki, **"Elem yekü nutfeten min meniyyin yümna sümme kane alakaten fe haleka fe sewâ, fe ce'ale minhü'z-zevceyni'z-zekere ve'l-ünsa: Kendisi (İnsan) dökülen menîden bir nutfeye (sperm) değil miydi? Sonra alaka (rahme asılan embriyo) oldu da (Rabbi onu) yarattı, düzenledi. O(menî)den iki çifti: Erkeği ve dişi var etti."** (Kıyame, 75/37-39). Burada "minhü" zamiri meniye gidiyor; yani meniden erkeği ve dişi yaratan Allah'tır. Erkek de erkekten giden spermde yaratılıyor, kız da erkekten

giden spermden yaratılıyor. Yani Allah erkek veya kız olmasını erkeğe bağlamıştır ki, erkek ileride “niye sen kız doğurdun, ben erkek istiyordum” demesin.

Teşekkür ederim efendim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben de teşekkür ediyorum. Süleyman Ateş hocamın verdiği tıbbî bilgi konusunda Semra Hanım'ın diyeceği bir şey var mı? Bu tıbbî bilgi doğru mudur?..

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Evet, Hocamın verdiği tıbbî bilgi doğrudur. Erkek sperminden (x) veya (y) kromozomu gittiğinde cinsiyet yönünden belirleyici odur. Ancak...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - O halde ben bir soru sorayım. Süleyman Ateş hocamız “Allah belirler” diyor, siz mikroenjeksiyon metodunda (y) spermini seçip enjekte edebilir misiniz?

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN – Spermin Y kromozomunu taşıyanı seçmeliyiz zaten...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Kız mı, erkek mi siz belirliyorsunuz; yani Allah değil?..

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Belirlemek için tekniğin o anlamda...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Hayır, bunu yapabilir misiniz?; yani yapabilirsiniz...

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Teknik olarak mümkündür, evet.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - O zaman Süleyman Ateş Hocam, “Allah belirler” sözüne başka mâna vermesi gerekecek.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ – Hayır, Allah belirliyor; çünkü Allah onu erkekte yaratmış. Bunlar kendince bir şey yaratmıyorlar, var olanı alıp ötekine aşıyorlar. Burada yapan Allah'tır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet Süleyman Kahraman Bey, buyurun.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet Süleyman Kahraman Bey, buyurun.

Uz. Dr. Süleyman KAHRAMAN - Efendim, ben de ultrasonografi konusunda uzman olarak bir bilgi vereyim. Doğru, cinsiyet ilk döllendiği andan itibaren kromozomlarıyla belirleniyor; ama, anne karnında bebeğin şeklinin tam olarak ultrasonografiyle belirlendiği, tam tekâmül ettiği hafta 15.-16. haftadır. Bu bir tesadüf müdür? Bilmiyorum; ama, tam öyledir, cinsi organları da dahil olmak üzere -ki ultrasonografide en geç onlar tespit edilir- 15-16. haftadan itibaren tam olarak ultrasonografik olarak şekli belirlenmiştir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet.

Serdar Bey hocam, buyurun.

Prof. Dr. Serdar Bedii OMay - Sevgili Süleyman Ateş hocam -Allah Teâlâ kendilerine uzun ömürler versin- yakında kitabını tekrar yazması gerekecek herhalde; çünkü, erkek neslinin artık teorik olarak tükenmeye doğru gitmesi söz konusudur. Üreme için erkeğe ihtiyaç olmayacağı zamanlar çok yakındır. Yani (y) kromozomuna ihtiyaç olmadan insan nesli çok yakında herhalde üremeye başlayabilecektir.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - İyi de, biz onları zaten kabul etmiyoruz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet efendim teşekkürler.

Efendim, Ali Bakkal hocamızdan sonra ara vereceğiz ve sonraki oturumda kaldığımız yerden devam edeceğiz.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Önce teşekkür ediyorum ve hazirûna saygılarımı sunuyorum.

Hocam, siz bir soru yöneltmişsiniz. Önce ona bir açıklık getirmek istiyorum. Kanun, 10'uncu haftaya kadar normal kürtajı kabul ediyor, 10'uncu haftadan sonra kabul etmiyor. 10'uncu haftadan sonra kabul edilmemesinin bir sebebi de annenin sağlığına zarar vermesidir. Şimdi bu zarar nereden kaynaklanıyor dersiniz, esasen bu zarar şuradan kaynaklanıyor: 10'uncu haftaya kadar kürtaj rahmi taramak suretiyle yapılıyor. Zaten kürtaj da "tarama" anlamına geliyor. Fakat 10'uncu haftadan sonra çocuk bir hayli büyüdüğünden, tarama usûlü ile kürtaj yapılmıyor. Çocuğun bacakları, kolları vs. koparılmak suretiyle çocuk parçalanarak kürtaj yapılıyor. Bu şekilde kürtaj yapılması durumunda da annenin sağlığına zarar verme ihtimali bir hayli yüksektir. Tabî, ben ilahiyatçı olduğum için bu konuda sadece bildiklerimi söylüyorum, sözümün kesinliğinden bahsedemem, konunun doktor hocalarımız tarafından doğrulanmasını da arzu ederim.

Bunun dışında bizim dini anlamda ruh odaklı birtakım yaklaşımlarımız var. Fakat kanaatimce, ruh odaklı yaklaşımlardan biraz uzaklaşmamız lazım. Gerçekten âyetlerdeki ve hadislerdeki ruh kavramının ne anlama geldiğini tam olarak bilemiyoruz. Zaten "yes'elûneke ani'r-rûh" âyetine de siyak ve sibak itibarıyla baktığımız zaman, buradaki ruh kavramının dahi, bizim bildiğimiz ruh anlamında değil, vahiy anlamına geldiğini görüyoruz. Arkadaşlarımızın bu âyete bir daha bakmalarını ve konuyu araştırmalarını arzu ediyorum.

Bunun dışında da zaten, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen hiçbir ruh kelimesi, ruh anlamına gelmiyor. Acaba "ruh üfleme" ne anlama gelebilir? Yüz yirminci günde ruhun üflendiğini ifade eden hadis en sahih hadistir. Ve bizim geçmiş ulemamız da, daha ziyade bu hadisi esas almışlar. Burada, günümüzdeki tıbbî bilgilerle tam tamına uyuşan şöyle bir durum var: 120'nci günlerde çocuk ana rahminde hareket ediyor ve anne tarafından da çocuğun hareketleri hissedilebiliyor.

Ben öyle tahmin ediyorum ki, hadiste geçen 120'nci günde ruhun üflenmesi, çocuğun hareket etmesi ve bu hareketin de anne tarafından hissedilmesi anlamına geliyor. Eğer 40 ve 42'nci günlerdeki ruh üfleme ile ilgili hadisi esas alırsak, bunun da muhtemelen, embriyonun bir insan suretine, insan şekline girmeye başlaması anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü 8'inci haftada insan embriyosu ile sair embriyolar artık ayrılabilir.

ve insan embriyosu için “bu bir insan embriyosudur” diyebiliyoruz. Ama ondan önce, diyelim ki 6’ncı, 7’nci haftalarda embriyoları yan yana koysak, hayvan embriyoları ile insan embriyosu arasında çok fazla bir farklılık görünmüyor. Hadisin buna işaret etme ihtimâlinin de yüksek olduğunu ifade etmek istiyorum.

Bir başka konu; siz dediniz ki, sperm ile yumurta birleştiği zaman artık o, tek bir canlının aslı oluyor. Esasen durum tam tamına böyle değil. Çünkü o tek canlıdan, o döllenmiş yumurtadan iki canlı da ortaya çıkabiliyor. Çünkü bugün, çift yumurta ikizi ve tek yumurta ikizi şeklinde iki türlü ikizden bahsediliyor. Yumurta döllendikten sonra zaten şöyle bir iki gün rahimde dolaşüyor. Rahim duvarına doğru hareket ediyor; hücre bölünmeleri şeklinde çoğalmaya ve büyümeye devam ediyor. Sonra bir kütle haline geliyor ve rahim duvarına yapışıyor. Sonra uzunca, bir nevi kuyuksuz bir kertenkeleye benzer bir şekle gelince, bazen ikiye ayrılıyor ve bu sefer tek yumurta ikizi oluşuyor. Yani bundan iki ayrı insan oluşuyor. Yani döllenmiş yumurta, her zaman tek bir insanın aslı olmuyor. Bazen iki insanın aslı oluyor. Arkadaşlarımızın bu durumu da dikkate almalarını arzu ediyorum.

Şimdi, ruhun üflenmesi olayını dikkate almadığımız zaman, kürtajla ilgili olarak neyi esas alabiliriz? Burada iki durumu esas almamız lazım geldiğini düşünüyorum. Birincisi, insan şeklini alma durumu ki, bu 8’inci haftanın sonlarına doğrudur. 8’inci haftadan önce tam olarak bir insan şeklinde değildir. 8’inci haftadan sonra artık bir insan şeklini alıyor. Öncelikle özürsüz olarak embriyonun alınmasının caiz olmadığını söylememiz lazım. Ancak annenin sağlık durumu ve ağır ekonomik şartlar vs. özürler sebebiyle 8’inci haftadan önce kürtajın yapılmasının caiz olduğu, 8’inci haftadan sonra ise caiz olmadığı kanaatindeyim. 8’inci haftadan sonra çocuğun ağır özürlü olması durumu ile annenin ölüm tehlikesi hali üzerinde biraz daha inceleme yapılması gerekir düşüncesindeyim. Mesela, ileriki aylarda beyinsiz olması sebebiyle çocuğun kaldırılmasından bahsediliyor. İnsanın en önemli uzvu beyindir ve oluştuktan sonra, insanın ölümüne kadar hücreleri hiç ölmeyen tek organı beyindir. Diğer organların hücreleri, zaman içerisinde yenilenir. Bu durumda insan için en temel unsur beyin olmaktadır. Beyin de 11’inci ve 12’nci haftalarda oluşmaya başlar. Kanun ise 10’uncu aya kadar kürtaja müsaade ediyor. 11’inci ve 12’nci haftalardan sonra oluştuğu için, 10’uncu haftadan önce, beyinle ilgili herhangi bir özrün varlığını tespit etmek mümkün değildir. Belki genetik birtakım testlerle bunun önceden tahmin edilmesi mümkün olabilir; ama bebek rahimde iken, bebek üzerinden 11’inci, 12’nci haftadan önce beyinle ilgili bir özrün tespiti

mümkün değil, çünkü henüz beyin oluşmamış. 11'inci ve 12'nci haftalardan sonra özellikle beynin yokluğu gibi ağır sakatlıklar sebebiyle çocuğun alınabilmesi için ben şöyle düşünüyorum: Beyinsiz çocuk doğduğunda küvezde dahi yaşama imkânı yok ise, belki böyle bir durumda alınabilir. Burada sadece çocuğun insan şeklinde oluşunu değil, beyninin var olup olmadığını da dikkate almamız gerektiği kanaatindeyim. Çünkü beyni yok bu çocuğun. Doğduktan sonra belki bir müddet yaşayacak. Ama bu, hayvansal yaşam seviyesinde bir yaşam bile değil. Sadece 8'inci haftadan itibaren insan şeklinde bir organizma var karşımızda. Zaten çoğu kez bu organizma doğduktan sonra yaşamaz. Yaşamaması ancak makine desteğiyle olabilir. 11'inci ve 12'nci haftalardan sonra özellikle beynin yokluğu sebebiyle doktorların doğumundan bir müddet sonra öleceği hakkında rapor verdikleri ceninlerin, teşhisin hemen akabinde alınması mümkün görünmektedir.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ediyorum. Saat 16.00'da burada tekrar toplanmak üzere oturumu kapatıyorum efendim.

VI. OTURUM

Dinî Açıdan Problem Oluşturan Tıbbî Meseleler - IV

Oturum Başkanı

Prof. Dr. M. Saim YEPREM
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Oturum Başkan Yardımcıları

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Dr. Sadık ERASLAN
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

17 Kasım 2007 Cumartesi

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Müzakerelerimize, bir önceki oturumda kaldığımız yerden devam edeceğiz. Ancak çay molasında yaptığımız sohbetler arasında şöyle bir eğilim gördük: Bundan sonra yeni konu olmadığı için, sabahki oturumda temas edilen konular da dahil olmak üzere, konuşmacılara tekrar bir tur daha söz vereceğiz. İlahiyatçı hocalarımız tıbbî konuları açıklama yerine -burada toplantımızı şereflendiren dünya çapında tıp hocalarımız var- doğrudan doğruya, onların açıklamalarına müracaat edip, sadece bizim tereddüt ettiğimiz noktaları ortaya koysunlar. Tıbbî bilgileri bize tıp uzmanları lütfedecekler, ikmâl, tashih konusunda onlara başvuralım. Böylece hem zaman kazanacağımızı hem de daha sağlıklı bir sonuca ulaşacağımızı düşünüyoruz. Bunu ben öncelikle arz edeyim.

Şimdi Zeki Duman hocamızdan başlıyoruz. Süreyi yine kısa turalım. Söz almak isteyenleri bir kez daha not edeceğim. Bu ikinci turu sabahki gündem konularından başlatacağız.

Evet, buyurun Zeki Duman hocam.

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN - Bismillâhirrahmânirrahîm.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Bu 120 gün hadisiyle ilgili ben kendi çapımda ve köklü bir araştırma yaptım. 1987 yılında *"Kur'an ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi"* diye bir kitapçık hazırlamıştım. Orada bu konuya da yer vermiştim.

Malûmunuz; Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ Âdem (a.s) için, "fe izâ seveytühû ve nefahtü fîhi min rûhî" (Hicr, 15/29) Onu şekillendirip ruhumdan üflediğimde...) buyuruyor. Ama ruhun ne zaman üflendiği konusu Kur'an-ı Kerim'de açık değildir. Sadece Bakara Sûresinin 234. âyetinde kocası ölmüş olan kadınların 4 ay 10 gün (erbeate eşhürin ve aşran) iddet bekleyecekleri ifade ediliyor. Bu 4 ay 10 gün iddet beklemenin illeti bu âyette açık değildir; fakat genelde 4 ay 10 gün kadının hamile olup olmadığının belirlenmesi şeklinde yorumlanmaktadır... Âyette illet açıkça belli olmayınca tabî ki, o yorumlar kesin değil muhtemeldir. Fakat bu 120 gün hadisi ile 4 ay 10 gün

hakkında yapılan yorum desteklenmektedir. Dolayısıyla anarahmindeki çocuk hakkındaki hükümler bu hadis ve bu âyetin yorumuna göredir...

Buhârî ve Müslim'in naklettikleri, dolayısıyla "müttefekun aleyh" sayılan bu hadise baktığımızda, ifade aynen şöyledir: "İnne ahedeküm yücmeu halkuhu fi batni ümmihi erba'îne yevmen" (hiç şüphesiz sizlerden her birinizin anarahminde, anne karnında hilkatı 40 günde toparlanır). "Sümme yekûnu alâkaten misle zâlîke" (sonra aynı şekilde alâka olur). "Sümme yekûnu mudğaten misle zâlîke" (sonra aynı şekilde mudğa olur)... Hadis, "Sonra bir müvekkel melek gönderilir..." diye devam ediyor. Şimdi, Müslim'den bu hadise mâna verirken merhum Mehmet Sofuoğlu, 40+40+40 anlamını vermiştir. İbn Hacer, Aynî ve Nevevî'nin şerhlerinde de şu izah yapılmakta (üçünü birleştirerek söylüyorum): "40 gün meni anarahminde kalır, bir damla kan düşer ve 40 gün içerisinde o kan yoğunlaşır, sonra 40 gün tamam olduktan sonra o meni alâkaya dönüşür. 40 günde alâka olarak kalır. Sonra 40 gün dolduktan sonra o alâka mudğaya dönüşür." 120 gün olayı bu şekilde izah edilmektedir.

Kütübü Sitte'den hadisin başka varyantlarına baktım, bir 40 günle ilgili tam 9 tane hadis tespit daha ettim ve onların her birisinde, müvekkel melek anarahmine 40 gün, sonra 42 gün, sonra 43 gün, sonra 45 gün, sonra gelir; tam beş hadiste müvekkel meleğin anarahmine gelmesi 40 ile 45 gün arasında ifade ediliyor. Yani, bu hadise o 40+40+40 mânası verildiği zaman, müvekkel meleğin anarahmine 120 gün sonra gelmesi ve ruhu üflemesi gerekiyor... Ama diğer 9 hadisten 5 tanesi gün belirliyor onlarda ise, 40 ile 45 gün içerisinde müvekkel melek gelir, ruh üflenir diyor. Görülüyor ki söz konusu hadis ile diğer beş hadis sonuç itibariyle çelişkilidir. Bunun da İbn Mes'ud'un naklettiği hadise verilen manadan kaynaklandığı açıktır...

Kanaatimizce, bu hadisler, müttefakun aleyh olan İbn Mes'ud hadisine verilen 120 gün mânasını doğrulamıyor.

Konuyu bir de Kur'an-ı Kerim'e arz etmemiz gerekmektedir. Biliyorsunuz Kur'an'da insanın yaratılışı ile ilgili üç süreç belirtiliyor. Anarahmindeki yaratılış bu üç süreçten birisi ve sonuncusudur.⁷ Birincisi topraktan yaratılış "Vallahü enbeteküm mine'l-ardi nebaten" (Nuh, 71/17) âyeti bunu söylemektedir. Sonra spermin ve ovumun yaratılışı, sonra da "innâ halekna'l-insâne min nutfetin emşâcin nebtelîhi fe

⁷ "İnsanın yaratılış süreci üzerinden öyle bir zaman dilimi geçmiştir ki o evrede, insan olarak zikredilmeye değer hiçbir şey değildi o! Şüphesiz Biz, insanı bileşik bir nutfeden/zigottan yarattık; onu evrelerden geçirerek sonuçta işiten, gören bir insan yaptık. Şüphesiz Biz ona, (fitrî din, akıl, peygamber ve vahiy ile) dosdoğru yolu gösterdik; artık ister şükreder, isterse nankörlük."

ce'alnâhu semî'an basîra / *Şüphesiz Biz, insanı bileşik bir nutfeden /zigottan yarattık; onu evrelerden geçirerek sonuçta işiten, gören bir insan yaptık.*" (İnsan,76/2) deniliyor. "Nutfetun emşâc" olmuş, birbirinde iyice karışmış, birbirinde yok olmuş, yeni bir madde ortaya çıkmış ifadesi kullanılıyor. Bunun tıptaki adı "zigot" olarak ifade ediliyor. Mü'minûn Sûresinde ise anarahminde embriyonun yaratılış safhaları şu şekilde ifade ediliyor: "Ve le-kad halekna'l-insâne min sülâletin min tîn... / "Ant olsun ki Biz, insanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu özgün bir durakta yerleşmiş nutfeye yaptık. Sonra o nutfeden alaka yarattık. Alâka'dan mudğâ yarattık. Mudğâ'dan kemikler yarattık. Kemiklere et giydirdik. Sonra da diğer yaratılışına başladık... Yaratanların en iyisi Allah, ne mübarektir!" (23/12-14) "Biz, insanı çamurun özünden yarattık..." Bu bitki safhası olması gerekir. "Sümme ce'alnâhu nutfeten fî kararın mekîn" (Mü'minun, 23/12) : Sonra bir nutfeyi özel olarak hazırlanmış bir yere yerleştirdik). Burası testisler olması lazım. "Sümme halakna'n-nutfete alâkaten" (sonra biz nutfeyi alâka şeklinde yarattık), "fe halekna'l-alekate mudğaten" (alâkayı mudğâ şeklinde yarattık). Hac Sûresi 5. âyette de, "min mudğâtin muhallakatin ve ğayri muhallekatin" (yaratılışı devam eden ve etmeyen mudğaya çevirdik) deniliyor... "fe halekna'l-mudğate 'izâmen" (mudğayı izame, kemik şeklinde yarattık), "fe kesevne'l-'izâme lahmen" (sonra da kemiğe et giydirdik), "sümme enşe'nâhu halkan âhar" (sonra da diğer yaratılışına başladık)... Bu da insanın anarahmindeki yaratılış sürecidir. Hadiste söylenene baktığımızda, orada 120 günde sadece *alaka* ve *mudğâ* safhalarının gerçekleştiği söylenmektedir. Oysa anarahminde peş peşe yaratılan *nutfeye*, *alâka*, *mudğâ* ve *muhallaka* ve *ğayri muhallaka*, *kemik*, *kemiklere et giydirilmesi* gibi dört safha daha yaratılacaktır... Hâlbuki hadis eğer İbn Hacer'in, Nevevî'nin izah ettikleri gibi 120 gün nutfeye, alâka ve mudğâ safhalarını aşarsa burada bulunursa 120 gün olmuş, daha kemik/iskelet ortaya çıkmamış, kemiğe et giydirilmemiş ve diğer yaratılışına başlanmamıştır... Hâlbuki bugün tıp açısından baktığımız zaman da yaklaşık 40-45 gün içerisinde kütle halinde insanın dış görünümü tamamen belirgin hale gelmektedir. Artık tüp bebek tekniği de bu bilgiyi açıkça ortaya koymaktadır. Cenin ana rahmindeki gelişme süreçleri an be an takip edilebilmektedir. Biz bugün bu hadisi "Her birinin ana rahmindeki hilkati, kütleli yapısı 40 günde toparlanır" şeklinde anlamalıyız ve hadisin devamındaki "sümme yekûnü misle zâlîke..." cümlelerini de İbn Kayyim el-Cevziyye gibi ilk cümlelerin tefsiri şeklinde yorumlamak durumundayız. İbn Kayyim el-Cevziyye, buradaki "misle zâlîke"leri *et-Tıbyan* adlı eserinde birinci 40'ın tefsiri olarak izah etmiştir. Diyor ki, 40 gün içerisinde *nutfeye*, aynı 40 gün

içerisinde *alâka*, aynı 40 gün içerisinde *mudğâ* olur ve yaratılışı devam eder. Kanaatimizce İbn Kayyum el-Cevziyye'nin bu anlayışı, Kur'an'a, hadise ve bilimsel verilerin bugün ortaya koyduğu anlayışa uygun düşmektedir.

Bahsettiğimiz dokuz hadis, Kur'an ve İbn Kayyum el-Cevziyye'nin bu anlayışından oluşan kanaatimize göre bu hadisin 40+40+40 şeklinde anlaşılması isabetli gözükmemektedir. Buna dayalı hükümlerin mutlaka yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir...

Saygılar sunarım.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Efendim teşekkür ederim.

Hadi Adanalı hocama geçmeden önce, ben içinden çıkamadığım bir durumu arz edeyim. Ben kürsüden aşağı inip mi soru sorayım, yoksa kendi sorumu buradan mı sorayım?

Bakınız; burada gerçekten bu konunun uzmanı hocalarımız var. Bebek ve doğum işini başından sonuna kadar gözlemleyerek, hatta bizzat müdahale ederek yürüten dünya çapında tıp uzmanı hocalarımız var. Bunlardan meselâ Dr. Sâre Hanım yahut Prof. Dr. Semra Kahraman Hanım, hocalarımız çıksa, deseler ki, başından sonuna kadar bu iş böyle oluyor, şöyle şöyle, şu şekilde cereyan ediyor. Siz kalkıp, "bunu Kur'an-ı Kerim âyetleri böyle anlatmıyor" diyerek, "hayır gerçek öyle değil" şeklinde itiraz edebilecek misiniz yani? Ben diyorum ki, burada pozitif bilimin bir verisi ve ayrıca müşâhede edilen, gözlenen bir durum söz konusu. Biz, Kur'an-ı Kerim'deki âyetleri ve konuyla ilgili hadisleri yorumlarken bu realiteyi göz önünde bulundurmak zorundayız. Özellikle bu alanlardaki geleneksel yorumlar bizi bağlamamalıdır. Gözlenen realiteyi, Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerden ve hadislerden anlayabildiğimize göre değiştiremeyiz. Anlayışımızı gözden geçirmeliyiz. Bu bakımdan, ilahiyatçı olarak bizler tereddütlerimizi, sorularımızı burada dile getirelim, onlara cevap arayalım. Yoksa tıbbî gerçek, -biz buna görünen gerçek anlamında "emr-i müşâhed" diyoruz- gözle görülen gerçek dururken, aksi üzerinde nakil getirmenin bir anlamı yoktur. Kur'an-ı Kerim âyetlerini, âyet olma itibarıyla hiç kimse inkâr edemez. Ne var ki usûlüne göre olmak kaydıyla, te'vîl de dâhil olmak üzere, onlara realiteye mutâbık olmak üzere, farklı anlamlar yükleyebilirsiniz. Realitenin şâhit ve uzmanları da şu anda burada aramızda bulunuyorlar. Biz bu realiteye göre Kur'an-ı Kerim'deki âyetleri yorumlama durumundayız. Problemimiz teorik tartışmalar değil, pratik sonuçlar bizi ilgilendiriyor. O bakımdan

problemimizi ortaya koyarsak çok daha kestirmeden yol alırız diye düşünüyorum. Yol alırız; ama, "burada, kürsüde, oturup da mikrofon avantajını kullanıyor" dersiniz aşağıya inerim.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Konuyla ilgili Kur'ân-ı Kerim âyetlerinde, tıbbın açıkladığı jinekolojik gelişmeye aykırı hiçbir şey yoktur. Ama konuyla ilgili hadislerin yorumu ayrı bir şey. Dediğiniz gibi, o hadisleri tıp ilminin ışığında yorumlamak lâzım. Kur'ân-ı Kerim'in ilgili âyetleri, bilim adamlarının, jinekologların anlattıklarına tıpa tıp uyuyor. Onun için bir Amerikalı profesör -ki, eserleri dünya çapında yaygın ve üniversitelerde okunuyor- diyor ki, "Kur'ân hariç, orta çağda insanın yaratılışı ile ilgili kayda değer bir şey yoktur, Kur'an'ın söyledikleri şaşılacak derecede bilimin söylediklerine uymaktadır."

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim Hocam.

Hadi Adanalı hocam, buyurun.

Doç. Dr. A. Hadi ADANALI - Teşekkürler Hocam.

Ben ilk bölümdeki mülâhazalarla ilgili olarak bir hususu dile getirmek istiyorum. İnsan hayatının başlangıcı yumurta ile spermin birleşmesi ile gerçekleşir şeklinde bir kanaat belirdi. Eğer bunu ölçüt alacak olursak yani yumurta ile spermin birleşmesi anından itibaren canlılık emareleri gösteren veya insan potansiyelini içinde taşıyan bir organizma olarak değerlendirecek olursak, tutarlı olmak adına, laboratuvar kaplarındaki yumurta ve spermlerin de ana rahmindekilere eşit olduğunu kabul etmek durumundayız. Çünkü ana rahmindeki zigotun canlılık emareleri olarak öne sürülen bölünme vs. gibi kriterler aynı şekilde laboratuvar kabındaki zigotta da söz konusu. Bu bizi çok tehlikeli bir mecraya götürür ve bu konudaki görüşlerimizi de daraltır kanaatindeyim. Bunu Batıda kilise yaptı ve laboratuvar ortamında oluşturulan embriyoların hiçbir bilimsel çalışmada kullanılamayacağını ileri sürdü. Amerika'daki kanunlar bu açıdan yönlendirilmeye çalışıyor. Almanya'nın öncülüğünde Avrupa'da bu yapılmaya çalışılıyor. Eğer bu ölçütü; yani spermle yumurtanın birleştiği andan itibaren insan hayatının başladığı noktasında kanaatlerimizi oluşturursak, o zaman orada kalamayız. Dolayısıyla ben bu konunun biraz

daha esnek ele alınıp biraz daha farklı değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Bir de, halk arasında 'Fransız hapi' olarak bilinen ilacın etkisinin ne zaman başladığını öğrenmek. Yani hapın etkisi ne kadar bir süre içinde başlıyor? Yumurta ile sperm birleştikten sonra mı gerçekleşiyor?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet, bu sorunun cevabını verecek olan uzman hocamız var mı?..

Dr. Sare DAVUDOĞLU - Zannediyorum ertesi gün haplarından söz ediyorsunuz. Bu haplar yüksek dozda hormon ihtiva ediyor. Yüksek dozda progesteron ve östrojen özellikle östrojen ihtiva ediyor. Gebelik oluşmuşsa tabii onu da emin olamıyor sadece korunmasız bir ilişkiden sonra muhtemel bir gebelik varsa oluşmuş olan embriyonun rahim içerisine yuvalanmasına engel olmak üzere kullanılıyor. Verilen yüksek doz hormon rahim içerisindeki endometrium adını verdiğimiz dokuyu bebeğin tutunabileceği vasıftan daha farklı bir vasfa dönüştürüyor, o sebeple döllenmeyi değil implantasyonu(bebeğin rahim duvarına yuvalanmasını) engelliyor, erken düşüğe ve sonrasında hormonal dengesizliklere yol açıyor.Bir tür erken kürtaj uygulaması olarak adlandırılabilirÖnemli bir husus da şu: Eğer bu ilaca rağmen gebelik devam ederse ilaç teratojenik etki yapabiliyor yani ilacın etkisiyle bebekte anormallik meydana gelebiliyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Her iki hocamıza teşekkürler. Hocam, bir kelime bir...

Prof. Dr. Hüseyin ATAY - Evet, tabii, bir kelime bir cümle demektir.

İbn Kayyum el-Cevziyye diyor ki, konuyu bilmeden, Kur'an'ı bilmeden din hakkında konuşmaya kimsenin hakkı yoktur. Hem konuyu bileceksin hem Kur'an'ı bileceksin; iki esas. Bu geneldir ve bunu ben hep uyguluyorum. Bu, çok muazzam bir prensiptir. Yani burada başka meseleye girmiyorum. Konuyu iyi bildiğiniz zaman, Kur'an'ı da iyi bildiğiniz zaman da bunlar birbiriyle örtüşüyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Hocam, teşekkürler.

Evet, İbrahim Çalışkan hocam.

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Hazirûnu saygıyla selâmlıyorum.

Bu erbaîn çilesini doldurduk biz, *şeref ise tattık, yük ise attık*, Allah sizin yardımcınız olsun, Allah yanlışlara imza attırmasın, o konuyu geçiyorum. Ben biraz konu değiştireceğim izninizle.

Toplanma amacımız, Din İşleri Yüksek Kurulu'na danışmanlık yapmak, ortaya çıkan güncel problemler konusunda istişarede bulunmak. Kurumumuzun en yüksek karar ve danışma organının ve dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığımızın görevi de hepimizin bildiği gibi, gerek doğrudan doğruya gerekse dolaylı olarak din ile bağlantılı olan konularda sağlıklı bilgilerle halkımızı aydınlatmak. Buradaki varlık amacımız da bu. Yoksa birbirimize bilgi aktarmak değil. Eğer bu tür bir şey yapılıyorsa muhakkak ki arkadaşlarımız, aramızda misafir olanları, dinî konularda aydınlatma yolunu tercih ediyorlar demektir ki, bu da şâyân-ı takdir bir husustur.

Ben buradan Sayın Başkana da teşekkür ediyorum. Çok sıcak bir geçişle yöntem değişikliğine doğru giderek müzakereleri düne göre biraz daha faydalı hale getirdiler. Aramızda misafir olarak bulunan ve kendilerinden gerçekten çok istifade ettiğim tıp bilginlerimize şahsım adına teşekkürlerimi sunuyorum.

Benim iki sorum olacak. Gerçi bu konuyu, Semra Hanım ve Süleyman Bey'le verilen arada görüştük. *Birincisi*, öğleden önceki konuyla ilgili olarak gerek taşıyıcı anne gerekse donör (verici) konumunda olan kişilerin -zaman yetmediği için belki değinemedik- hukuki, sosyal ve hatta psikolojik sonuçları bakımından karşılaştıkları somut örnekler var mı, bu konuda bizleri bilgilendirirlerse kendilerine teşekkür edeceğim. Çünkü izlediğim bir filmde, -kendilerine de arz etmiştim arada- 10 bin dolar karşılığında taşıyıcı anneliği kabul eden bir kadın çocuk doğduğu zaman, "*bu benim parçamdır, bunu ben taşıdım, kimseye veremem*" diyerek 10 bin doları iade edip çocuğu sahiplenmeye kalkıyor. Karşı taraf da, "*hayır, bu bana ait bir parçadır, sen nihayet buna taşıyıcılık yaptın, gerçek sahibi benim*" diyerek karşı çıkıyor ve sonuçta mahkemelik oluyorlar. Bu tür bir ikilem yaşadıklarını görünce, acaba diyorum sizlerin de bu konuda karşılaştığınız ilgi çekici olaylar oluyor mu; çünkü bu tür olaylar, hem hukukî, hem dinî, hem psikolojik hem de sosyolojik yönü olan ve çözüme

kavuşturulması gereken önemli olaylar. Teoride bizim bazı şeylere caizdir veya caiz değildir dememiz mesele bitmiyor. Bunun açacağı sosyal ve psikolojik yaralar, ailede meydana getireceği tahribatın çok iyi düşünülmesi, ortaya çıkabilecek hukuki sosyal ve psikolojik problemlerin masaya yatırılması gerekir diye düşünüyorum.

İkinci sorum ise -öğrenmek için soruyorum tabii ki- İzmir'de *İslâm Hukukçuları Toplantısı*'nda ki bu toplantı -İslâm hukukçusu değerli meslektaşlarım hatırlayacaklardır- zihinsel özürlü oldukları tespit edilen çocukların alınmasıyla veya hayatına son verilmesiyle ilgiliydi. Bu özellikleri taşıyan bir çocuğun hayatına son verilmesinin caiz olup olamayacağı konusu tartışıldı. Orada genetik profesörü bir hocamız bize, "*Evlenmeden önce erkeğin ve kadının genlerinde mevcut olan belirli halkalar sayesinde, -hatta bu halkaların sayısını 12 olarak belirtti zannediyorum- evlendikleri takdirde çocuklarının özürlü olacağını yüzde yüz kesin olarak bilebiliyoruz, tespit edebiliyoruz.*" dedi. Şimdi bu belki bilimde gelinen nokta itibarıyla sevindirici; ama ne yapacağız; yani insanları orada da ikiye mi ayıracağız; siz birbirinizi sevemezsiniz, *siz birbirinizle evlenirseniz kesinlikle özürlü çocuklarınız olur o nedenle evlenmeyiniz, sizler sağlıklısınız birbirlerinizi sevebilirsiniz, evlenebilirsiniz, sağlıklı çocuklarınız olur* diye?.. Tıp bilginlerimiz olarak sizler ne diyorsunuz bu konuda? Bilim nereye gidiyor? Bilimin geldiği bu noktada ortaya çıkabilecek bireysel ve toplumsal problemler için ne düşünüyorsunuz? Toplumda ortaya çıkabilecek bu anlamdaki sıkıntılar, dinî yönüyle bizden cevap bekleyecek. İnsanlar birbirlerini seviyorlarsa ve kesinlikle böyle olumsuz bir durumla karşılaşacaklarsa ne olacak? Yani tıp, evlendikleri takdirde özürlü çocukları olacağını söylüyorsa evlenme noktasındaki bu insanların evlenmesinin önüne geçilecek mi? Bu noktada, meydana gelebilecek olaylar nasıl önlenilecek veya kürtaj safhasına gelmeden önce bilimin varlığı bu noktada, bu insanları evlenmekten men ederek ilerideki problemleri önleme imkânı olabilecek mi?

Çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM – Evet, bu, hemen cevaplandırılabilir bir şeyse...

Semra Hanım...

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Önce isterseniz ikinci noktadan başlayalım.

Bahsettiğiniz tipte çiftler; yani, bir genetik hastalığı taşıyıcısı olduğu bilinen çiftler çok sayıda var. Türkiye’de Sağlık Bakanlığı çok önemli bir tarama kampanyası başlattı. Bu kampanyanın sebebi, taşıyıcı çiftler eğer birbiriyle evlenecekler bundan önceden haberdar olunması ve önlemlerin alınmasıdır. Bu, talasemi önleme kampanyasıdır. Kıbrıs’ta başlatılmıştır, Türkiye’de şu anda uygulanmaktadır. Burada birbirini seven ve evlenmeye karar vermiş olan çiftlerin sırf taşıyıcı oldukları için evlenmelerinin engellenmeleri söz konusu değildir. Tam tersine bu çiftler önce tıbbî olarak bilgilendirilmelidirler. Bu çiftlerin hastalıklı bir bebek doğurma ihtimalleri yüzde 25 ile 50 arasındadır. Bu, yüksek bir orandır. Dolayısıyla bu çiftlere ya gebe kalıp gebeliğin en erken 11’inci veya 16’ncı haftasında bebeğin hasta olup olmadığının tanımlanması yönünde yapılacak işlemler hakkında bilgi verilmesi ya da biraz önce konuştuğumuz gibi bir tüp bebek tekniğinden faydalanarak, embriyolarda bu hastalığın daha bebek rahim içine konmadan tanımlanması bilgisi verilebilir. Burada seçim ve gidişatta karar çiftindir. Ancak biz kendi pratiğimizle bu tür çiftler bize geldiklerinde şunu görüyoruz: Bu çiftlerin yüzde 90’dan fazlası hatta yüzde 100’e yakını, gebelik olmadan önce bu hastalığın tanımlanmasının seçimine doğru gidiyorlar. Böyle bir teknikten faydalanabilmek, belki maddî nedenlerden dolayı onları engelleyebiliyor. Sağlık Bakanlığı da bunun önünü açmaya çalışıyor. Ama bu çiftler bugünkü tıbbin bilgisi altında kesinlikle evlenebilirler ve sağlıklı bebek sahibi de olabilirler.

Söylediğiniz ilk konuya, hani bu taşıyıcı annelik ya da donasyon konusunda yaşanan dramatik hadiseler var mıdır sorusuna gelince; bu tür birçok hadise var; ama, bir tanesi çok dramatik olduğu için onu vurgulamak istiyorum. Kendi rahmi uygun olmadığı için bir Bulgar göçmeninin para karşılığında rahmine embriyoları girip yurtdışında koydurtan bir Türk ailenin öyküsünü biliyorum. Bebeği taşıyan Bulgar göçmeni kadın ile bebeklerini taşıyan aile devamlı temas halindedir. Aile, Bulgar göçmeni kadınının sağlıklı bir gebelik geçirmesini arzu ediyor; fakat hamile olan Bulgar göçmeni kadın ailenin isteklerini yerine getirmiyor. Yani devamlı sigara içiyor, alkol alıyor. Bunun üzerine aralarında çok ciddi problemler çıktı. Bulgar göçmeni kadın, 13 ya da 14 haftaya gelmiş gebeliğini sonlandırdı. Aile hiçbir şey yapamadı buna. Zaten illegal bir şeydi, legal olarak hiçbir şey yapamadı. Ve o 14’üncü haftadaki gebelik, üstelik hiç de sağlıklı olmayan tekniklerle sonlandırıldı.

Bir başka Türk kadın, internetten yaptığı araştırmalar sonrasında Amerika’da başka bir Türk kadını taşıyıcı anne olarak buldu. Amerika’da yaşayan Türk kadın iki çocuk sahibiydi. O ailenin bebeğini taşımak için Türkiye’ye geldi. Birlikte zannediyorum Girit’e gittiler ve orada bir ikiz

gebelik oluştu. İkiz gebeliği taşıyan kadın birçok sıkıntı çekti; çünkü ağır bir gebelikti. Doğumdan sonra birbirleriyle alıp verdikleri para konusunda aralarında çok ciddi bir problem oldu. Çünkü anlaşma tek bebek içindi, bu ikiz oldu. "Ben diyabet oldum, şeker hastası oldum" tarzında itirazı oldu ve birbirlerini mahkemeye verdiler. Halen ciddi bir şekilde mahkemeleri devam ediyor.

Bunlar çok ön örnekler. Bunlar artırılabilir. Bu konuda hukuki düzenlemeleri yapılırsa da, bu düzenlemeler de bu tür problemlerin önüne tam olarak geçmede her zaman yeterli olmuyor.

Müsaade ederseniz, oturum arasında bana asıl sorulan bir soruyla ilgili çok kısa bir açıklama yapmak istiyorum. Çünkü sanıyorum bazı açıklamalardan dolayı bu konuda dinleyicilerin biraz kafası karışmış. Sabahleyin konuştuğumuz konular içerisinde başka bir kadından yumurta alındığında, dünyaya gelecek bebeğin genetik olarak tümüyle yumurtayı veren kadına ait olduğunu söylemiştik. Ancak öğleden sonraki oturumda, sanıyorum Saim Yeprem Bey, embriyodan gelişen kök hücrelerle bu kök hücrelerin bir kişiye verilmesi dolayısıyla o genetik yapı tedavi amaçlı verilen kişiye de aktarılıyor mu diye sormuştu. Burada şöyle bir yanlış anlaşılma olmuş: Peki o zaman bu embriyodan gidenlerin de genetik yapısını demek ki biz aslında tedavi etmek için verdiğimiz kişiye veriyoruz. Bu tamamen tıbbî olarak yanlış anlaşılma, doğru olmayan bir bilgi. Çünkü embriyodan gelişen kök hücreler farklılaşmış hücrelerdir. Bunlar yumurta veya sperm gibi tümüyle bir genetik materyali aktaran ve bebeğe tümüyle genetik yapısını veren hücreler değildir. Dolayısıyla embriyodan gelişen kök hücrelerin verilmesi bir organ ya da doku nakli gibi düşünülmelidir. Burada tek konu doku reddi problemi olabilir. Yani embriyodan alınan kök hücrenin doku grubu; yani, HLA grubuyla verilen kişinin doku grubunun uyumlu olup olmaması konusudur. Tıp çok hızlı gelişimle bunun dahi önüne geçebilmenin ilk örneğini vermiştir. Örneğin, belki basında duydunuz; kan grupları birbiriyle uyumlu olmayan kişilerde dahi karaciğer veya böbrek nakliyle ilgili ilk uygulamalar başlatılmıştır. Yani bu hücrelerin verilmesinde doku uyumunun dahi yüzde yüz olması gerekli değildir. Çünkü verdiğiniz herhangi bir farklılaşmış hücre gittiği dokudaki hücreyle biraz önce Sayın Serdar Bedii Omay Bey'in de çok güzel ifade ettiği gibi bir kimerizm; yani birbiriyle uyuşum gösterme durumundadır. Bunun genetikle hiçbir alakası yoktur, bu sadece bir doku uyumudur; onun altını çizmek istedim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim efendim. Mehmet Erdoğan hocamız.

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN - Saygılar efendim.

Şimdi burada farklı yaklaşımların olduğunu görüyoruz. Az önce de zât-ı âliniz benim söylemek istediklerime bir anlamda tercüman da oldunuz. Biz sanki Kur'an'ı hukuk kitabı gibi algıladık, fıkhı tümüyle ona bina etmeye çalıştık. Bu da yetmedi, şimdi görüyorum ki, aynı şekilde tıbbı da onun üzerine bina etmeye çalışıyoruz. Benzer tavırlar diğer ilimlere de teşmil edilebilir. Vaktiyle bu anlayışın bir sonucu olarak ekstrem bir örnektir belki ama, biraz da latife olsun. "Hünsa-i müşkilin"; yani kadın mı erkek mi olduğu anlaşılamayan bir kimsenin miras taksimi erkek kabul edilerek mi yoksa kadın kabul edilerek mi olacak şeklinde bir soruya çeşitli açılardan cevaplar veriyor. Onları geçiyorum; ama onlar da ilginç. Yani işte hangi organından idrarını yaptığı, ikisinden de aynı geliyorsa hangisinin daha yoğun eşli olduğu falan; bütün bunları sayıp bitirdikten sonra diyor ki, kaburgalarını sayarız, eğer eksikse erkek tam ise kadın. Çünkü hadiste Allah kadını yaratmak için Âdem babamız uyurken ondan bir kaburgasını aldı... diyor ya işte o yüzden erkekte bir tanesi eksik oluyormuş. Şimdi Allah için dönüp de bir ilm-i teşrihe; yani anatomi ilmine soralım demiyor. Fıkıh kitaplarına baktığımızda loğusalıkla ilgili olarak merak ediyoruz. Kadın bir şey düşürdü; ama bu düşen şey nedir? Bilemiyoruz, kan pıhtısı mı düşük mü? "Bunu kaynar suya atarız" diyor; çözülmüşse demek ki kan pıhtısı, çözülmezse demek ki çocukmuş." Şimdi Allah için buradaki doktor arkadaşlarımız hocalarımız, çok değerli hocalarımız anlattılar anlattılar, sonra da gözümüzün içine bakarak yani bu durumda nasıl davranmalıyız tavırlarına biz "entüm a'lemu bi-umûri dünyâküm" (Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz) diyemedik. Bu konuda siz daha iyi bilirsiniz; çünkü bizim fıkımız, dinimiz teşrii kadar tekvini de önemser ve hatta önceler. Yani tekvin dediğimiz "elâ lehü'l-halk" halk aşaması; yani yaratılış aşamasıdır. Yaratılış aşamasını benim, ne kadar büyük, ne kadar derin de olursam olayım bir hoca olarak, ömrünü buna vakfetmiş bir tabip arkadaşımızın bilmesi kadar bilemem ki. Dolayısıyla benim Kur'anî ve peygamberî ilkedden hareketle ehl-i zikir siz değil misiniz kardeşim, bu konuyu siz daha iyi bilirsiniz demem lazım. Aksi takdirde bir sürü kabul edilemeyecek sonuçlar elde ediliyor.

Özürle ceninin alınması konusunda âcizane kanaatim, yine bu anlayış çerçevesinde, burada engelleyici olarak bizim kader anlayışımız gözüküyor. Melekût âleminde Allah melekler eliyle; insanlık dünyasında

da insanlar eliyle tedvir ediyor. Kim bu hakikati görmezlikten gelebilir ki? Dolayısıyla Allah yeryüzünde fesat çıkarana öldürtürken benim elimle öldürtüyor, cellâdın eliyle öldürtüyor, yargıcın hükmüyle öldürtüyor. Ondan sonra "muhyî" isminin tecellisi olarak da işte bir organı öbürüne naklediyoruz ve bizim elimizle birisini ihya ediyor. Dolayısıyla Allah'ın o güzel isimleri, insan olarak bizim üzerimizde tecelli ediyor, Allah'ın tahakkuku, "tahalluku bi ahlâkullâh"ı, ben âcizane böyle anlıyorum, biz insanlık aracılığı ile gerçekleşiyor. Şimdi böyle bir durumda bu kadar gelişmiş insanlık birikimini devre dışı bırakarak koyu bir kader anlayışıyla, "yazgımız buymuş, ne yapalım" demenin anlamı yok, diye düşünüyorum.

Dolayısıyla bizim, tıp olarak, kurum olarak bu konudaki yetkinliğimizi biraz da Allah adına ortaya koymamamız ve gerekli müdahaleyi yapmamız gerekir. Eğer biz bu müdahaleyi yapmazsak, o özürle çocuklar yarın doğacaklar ve onların hayat boyu sıkıntılarını biz fatura olarak ödeyeceğiz. Ve bu Allah'ın kaderinin bir tecellisi değil, bizim hamakatımızın bir faturası olacak.

Arz ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim.

Şinasi Gündüz hocamız.

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ - Teşekkürler Sayın Başkan.

Ben iki konuya değinmek istiyorum. Birincisi, kürtağın tıbbi boyutunu - hocamın da az önce ifade ettiği gibi- bu işin uzmanı olan, bu işi bilen hekimlerimize bırakmak gerekiyor; ama etik boyutuyla ilgili şunu söyleyebilirim. Sadece İslâm'ın değil bütün dinlerin en temel kutsalları arasında insan yaşamı ön sırada gelir. Dolayısıyla din, insanın helâkini, yok olmasını değil, yaşamasını esas alır. Bu doğrultuda gerek ekonomik birtakım kaygıyla -efendim, işte diyelim çocuk sakat doğarsa, bunun getireceği ekonomik yük dikkate alınarak veya işte aile çocuk sahibi olmanın kendisine ciddi anlamda bir geçim sıkıntısı getireceğini düşünebilir- gerek bu bağlamda gerekse diğer nedenlerle olsun bu kabul edilemez bir durumdur. Bugün birçok kürtağ hadisesinde alabildiğine bir keyfilik kendisini göstermektedir. Öyle ki, insanların belki çok çok sofistik olmasa bile bütün korunma yöntemlerinin şu anda yaygın olarak bilinmesine, kullanmasına rağmen buna başvurmayıp bir şekilde hamile kaldıktan sonra o hamileliği sonlandırma yoluna gitmeleri, bir ölçüde o anne baba adayının ya da işte hamile olan kişinin kendi hayata bakışı ile

ilgili, toplumsal birtakım algılarıyla ilgili, kültürüyle ilgili olan bir husus. Bütün bu boyutlarıyla düşünüldüğünde bu kabul edilemez bir şey. Yani din, dediğim gibi, temelde insan hayatını kutsar, kutsal bir değer olarak kabul eder ve bunun devamı için mücadele eder. Gebeliğin sonlandırılmasına din kesinlikle herhangi bir cevaz da vermez. Bunun belki bir tek istisnası olabilir; o da nedir? Eğer hamile olan insanın kendi yaşamı söz konusuysa; yani hamilelik bir şekilde kişinin kendi hayatına mal olacaksa o zaman insanın yaşamını, yani mevcut olan kişinin yaşamını korumak amacıyla bunun sonlandırılması düşünülebilir. Kaldı ki bu konuda da karar verecek olan da dinin ya da din görevlisinin kendisi değil, bu konunun uzmanı olan hekimlerdir.

İnsan yaşamı ne zaman başlıyor? İkinci olarak da bu konuya değinecektim. İnsan acaba zigot veya embriyo dönemleriyle mi başlıyor, döllenmeyle mi başlıyor yoksa işte ileriki bir safhada mı başlıyor? Yok, ruh insana ne zaman üfürülüyor, ne zaman insanın bedenine giriyor. Şimdi bu tartışmalar temel olarak bizde geleneksel olarak aslında insanla ilgili "parçacı" anlayışımızdan kaynaklanıyor. Yani insanı biz bütüncül bir yaklaşımla bir tek varlık olarak düşünmüyoruz, parçalardan oluşan varlık şeklinde tasavvur ediyoruz insanı. Buna göre insanın bir görünen bedeni var bir de ruhu var. Tasavvufta da genellikle üçüncü bir şey daha ekleniyor, bir de nefsi var. İnsan bu üçünden oluşuyor. Ve dolayısıyla hem ölüm hem de insanın varlık kazanması açıklanırken ruh temel bir kıtas olarak alınıyor. Ölüm bedenle ruhun ayrışması, insanın varlık kazanması da bedene ruhun girmesi. Burada birtakım hadislerden falan bahsedildi. Bazı hocalarımız Kur'an'dan hareketle bu anlayışı temellendirmeye çalıştılar; ama Kur'an'dan hareketle insanın bedenden farklı olarak bir ruhunun olduğu yönündeki bir kanaati desteklemek, kanaatimce mümkün değil. Çünkü Kur'an'da ruh teriminin kullanıldığı yerlere baktığımız zaman, ruh emir anlamında kullanılıyor, vahiy anlamında kullanılıyor, vahiy yöntemi anlamında kullanılıyor veya insana o emri/vahiy ulaştıran aracı varlık, melek Cebrail anlamlarında kullanılıyor. Ama hiçbir âyette insanın bedeninden ayrı müstakil bir varlığı olarak kullanılmıyor. Allah'ın insana ruhundan üflemesi ifadesine gelince, burada kast olunan şey, Allah'ın şekillendirdiği varlığa bir insan olarak bir halife olarak var olmasını ona emretmesidir. Kur'an'ın genelinden hareketle baktığımız zaman ruhundan üflemesi Allah'ın emretmesidir. Nitekim meselâ Hz. İsa ile ilgili olarak da işte ondan bir ruhtur tanımlaması yanı sıra Allah'tan bir emir olduğuna da dikkat çekiliyor. Tabii, insanın ruh konusundaki değerlendirmesi konusunda, ruhtan üflemeye yönelik bizdeki yaklaşımlar benim kendi değerlendirmelerime göre aslında İsrailiyatın İslâm

kültüründeki uzantısıdır. Çünkü Tekvin kitabına göre Tanrı insanı önce şekillendirir sonra -dikkatinizi çekerim- ona burnundan üfler; bakın burnundan bir üfleme vardır ve bu üfleme ile insan varlık kazanır, sorumlu bir birey haline gelir ve ayağa kalkar. Şimdi buradaki üfleme ifadesinin, Kur'an-ı Kerim'deki o ruhun üflenmesi ile ilgili ifadeyi, ruh terimini Kur'an'ın genelinde geçen anlam yükünden soyutlaştırarak, bağımsızlaştırılarak âyeti açıklamada bir kıstas olarak alındığını görüyoruz. Sanıyorum Sayın Saim Yeprem Bey bir çalışmaya atıfta bulundu ve dedi ki, eski Arap dilinde, ruhtan üfleme insanın var olmasıdır. Yani insanın canlanmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de insanın varlığıyla ilgili genel tanımlamalara baktığımız zaman insanın hayvandan diğer birtakım canlı ve cansız varlıklardan en önemli farkının iradesini kullanabilen sorumlu olan bir birey olması özelliği karşımıza çıkar.

Bu yönüyle düşünecek olursak, aslında döllemeden itibaren insan yaratılmaktadır. Diğer hocalarımızın bahsettiği safhalar, efendim işte meselâ Müminûn sûresinde geçen o safhalar, bunlar insanın gelişim safhalarıdır. Nitekim bu gelişim safhaları sadece rahimdeki 12 haftalık ya da 8 haftalık dönemde bitmiyor ki. İnsanın yaşamı boyunca devam ediyor. Dikkat ederseniz Kur'an insanın çocukluğundan, gençliğinden, yaşlılığından da bahseder. Bu bağlamda insanın gelişim süreci dölleme ile başlar, ölümle sona erer.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim Hocam.

Kadriye Erdemli Hanım.

Kadriye AVCI ERDEMLİ - Efendim, ben de özürlü hamileliğin sonlandırılmasıyla ilgili birkaç cümle söyleyeceğim.

Az önce hocalarımın da belirttiği gibi, çocuğun engelli olup olmadığının tespiti hamileliğin 3-4. ayları arasında olabiliyor. Hafif bir engelle yaşamını sürdürebilecek engelli çocuklar olduğu gibi, engeli ağır olanlar da var. Tabii burada genelde sorunun maddi boyutu, yaşamda anne babaya veya topluma yüklediği mali külfet gündeme getirildi. Erdoğan hocamın da belirttiği gibi, anneye babaya ve topluma getirmiş olduğu psikolojik maliyetin gerçekten daha büyük olduğunu düşünüyorum. Engelli ve özürlü çocuklar nedeniyle bazen eşlerin boşandığına, babanın, anneye yardım etmeyip ikisini de terk ettiğine ve

itikatlarının bozulma noktasına kadar gittiklerine çokça şahit olmaktadır. Bu nedenle engelli çocukların aldırılması konusunda -120 gün hadisi de varken ve bazı âlimlerimiz tarafından bu görüş hali hazırda kabul görürken- en azından ağır engelli olan çocukların tespit edilip alınabileceği görüşünü savunuyorum doğrusu.

Bir başka konu da yine cinsiyet seçimiyle ilgili: Şayet bir ailenin dört-beş kızı varsa, bir erkek çocuk istemesi yahut dört-beş oğlu varsa bir kız çocuğu istemesi hakkıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de de ifade edildiği üzere, bir erkek evladının olmasını ve soyunun devam etmesini isteyen peygamberler olmuştur. İstemek caiz ise bunun için gereken girişimde bulunmanın da caiz olması gerekir diye düşünüyorum. Cinsiyet seçimi konusuna sanıyorum daha çok şu açıdan karşı çıkılıyor: Herkes soyunun devamı için erkek çocuğu ister, kız çocuğu istemez ve bu da dengenin bozulmasına neden olabilir... Muhtemelen bu gibi itirazlardan dolayı karşı çıkılıyor. Geçen gün bir haber okudum; bugün Çin'de 100 kıza 123 erkek tekabül ediyormuş, böyle bir dengesizlik söz konusu olmuş. Çünkü Çin'de sadece tek çocuğa sahip olabiliyorlar ve onlar da nesillerinin devam etmesi için bunu erkek yönünde tercih ediyorlar. Fakat sadece bu açıdan bakmamak lazım. Bir de diğer yönden bakılmalı. Bir ailenin birkaç çocuğu var; ama hepsi erkek veya hepsi kız; bir de diğer cinsten olsun istiyor. Tüp bebek yöntemiyle bu sabit olabiliyorsa, tüp bebek yaparken anne veya baba bir kız bir erkek isteyebilir. Bunların Türkiye şartlarında caiz olması gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkürler.

Recep Kılıç Hocamız.

Prof. Dr. Recep KILIÇ - Sayın Hocam, önce bu toplantıyı disiplinler arası bir şekilde tertip ettiğiniz için şahsınıza ve tertip heyetinize teşekkür ediyorum. Son derece faydalandığımı, benim için oldukça bilgilendirici ve verimli bir toplantı olduğunu da beyan etmek istiyorum.

Burada sabahki oturumdan bu yana Din İşleri Yüksek Kurulu'nun ortaya koyduğu temel sorun bence şu şekilde ifade edilebilir: İnsanın ortaya çıkış sürecinde "insan" kavramının içi ne zaman doluyor; insanlık ne zaman başlıyor? Başka bir ifadeyle insan, yaratılış sürecinde zigotla mı başlıyor, yoksa daha sonra mı başlıyor? Benim anladığım temel soru ya da sorun buydu. Bu konuda uzmanlarının konuşması, bizim de bu

konuşmadan bilgilenmemiz isteniyor, haklı olarak. Ancak konunun uzmanı kimdir? Uzmanının kim olduğuna sorunun mahiyetinden yola çıkarak karar verebiliriz. Şimdi bu sorun, mahiyeti itibarıyla bilimsel bir sorun mudur, teolojik midir yoksa felsefi bir sorun mudur? "Uzmanları konuşsun" denilirken, zımnen "bilim insanlarını dinleyelim", imasını anladım. İyi de, bilim insanlarımız yani hekimlerimiz "embriyo", "zigot" ya da "cenin" hakkında konuşuyorlar. Oysa bizim sorumuzun cevabı bu kavramlarda yok. Buradaki anahtar kavram "insan" kavramıdır. "İnsan"lığın ne zaman başladığı sorusunun cevabını arıyoruz. Bana öyle geliyor ki, sorun büyük çapta felsefidir. Onun için de bu sorun üzerinde herkes imal-i fikir etme hakkını kendinde bulabilir. Bu konuda bilim insanları arasında belli bir mutabakat gözüküyor; bunu zigotla başlatan olduğu gibi daha sonraki bir aşamada başlatan da var. Dolayısıyla bu konuda karar verecek otorite kimdir sorusu devam ediyor.

Sabahtan Serdar Bey hocamız önemli bir konuyu dile getirdi; "biz hakikati bilemeyiz" dedi. Evet, mutlak hakikati Mutlak varlık olan Allah bilir; biz bildiğimizi doğru kabul ederek yolumuza devam ederiz, ama bizim tutarlı olmak gibi insani bir yükümlülüğümüz vardır. Başladığımız öncülle ulaştığımız sonuç arasında tutarlılık arama hakkına sahibiz her zaman. Bu durumda bana şu mantık tutarlı gözüküyor: Aristo metafiziğinden istifade ederek, sanki zigot hali çınar ağacının tohumu gibi gözüküyor bana. Tohum, çınar ağacı olabilme potansiyeline sahip ve fakat henüz ağaç değildir. Tohumun çınar ağacı hükmünü kazanabilmesi, anasırı-ı erbaanın devreye girmesiyle söz konusu olabiliyor. Ama bunun kabul edilmesi halinde, sanırım Abdülaziz Bayındır hoca ile Süleyman Ateş hocam bu fikirdeler, yani insan olma durumu döllenmeden belli bir süre sonra başlatılıyor; insan kavramının içi o zaman dolduruluyor. Bu süreye 16 hafta diyelim. Bu durumda 16'ncı haftaya kadar embriyo üzerindeki insani müdahalelere cevaz verecek miyiz? Başka bir ifadeyle 16'ncı haftaya kadar kürtaj uygulamasına ilahiyatçılarımız, fukahamız ahlâkî ve dini anlamda cevaz verebilecekler midir? Bu konuda bilim adamlarımızın da fikirlerini öğrenmek istiyorum. Özellikle Semra hocam, belli bir süre sonra 5'inci, 6'ncı, 7'nci günden sonra, acaba o güne kadar embriyo üzerindeki müdahale onaylanabilir mi; bu süre içindeki müdahale, etik ve bilimsel açıdan onaylanabilir bir müdahale olarak kabul edilebilecek midir?

Konunun bu çok yönlü boyutundan hareketle hazır Diyanet İşleri Başkanlığı en üst seviyede burada temsil edilirken şöyle bir teklifim olacak: Daha önceki bir konuşmamda atıfta bulunduğum cinsel etikle ilgili konuları da içine alan biyoetikle ilgili konular üzerinde çalışma yapmak

üzere Başkanlığımız bir "*Etik Değerler Araştırma Merkezi*" oluştursun. Bu merkez, bilim adamlarından, din bilimleri uzmanlarından, teologlardan ve hukukçulardan oluşan bir merkez olarak çalışmalarını sürdürsün. Eğer böyle bir merkez oluşturulabilirse Türkiye açısından bir zenginlik olur. Bu yolla sosyal bilimciler ve felsefeciler, konuya belki bilim adamlarından istifade ederek o bilimsel verilerden haberdar olarak, kullanılabilir, uygulanabilir, ayakları yere sağlam basan hükümler verebilirler, fikir üretebilirler diye düşünüyorum.

Arz ediyorum, teşekkür ediyorum efendim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben de teşekkür ederim.

Semra Hanım hocamıza bir soru yönelttiniz. İzin verirsiniz ben onu bizlerin anlayabileceği şekle çevirip sorayım:

Hocam, zigot hali yahut döllenme hali yahut ilk anda insanı başlatmakla en geç noktada insanı başlatmak arasında sizin kullanım açınızdan, etik açısından ne gibi farklar doğuyor; bunu lütfeder misiniz? Yani "niçin önden başlatmaktan kaçınıyorsunuz; biz niye geri başlatmaktan kaçınıyoruz"un cevabı olacak sizin açıklamalarınız.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Bu cevabı ben iki kimlikle vermek istiyorum yine bilimsel olarak.

Birincisi, benim kadın doğumcu kimliğim. İkincisi ise tüp bebek uzmanı olma kimliğim. Neden bu iki kimliği birden ortaya koyuyorum? Çünkü zigot aşamasından rahim içinde tutunmaya kadar olan süreç iki farklı şekilde seyreder. Birisi doğal döllenme ve vücut içinde kendiliğinden olan gebeliktir. İkincisi ise tüp bebek; yani laboratuvar koşullarında olan döllenme ve bunun rahim içinde tutunması şeklindedir. Bu ikisi arasında son derece önemli bir fark vardır. İlkinde; yani, bir birleşme hadisesinden sonra döllenmiş zigot aşamasındaki bir yapının doğal olarak, unutulmuş tüp bebeği, rahme gelip de orada tutunması sürecine kadar arada doğal seleksiyon dediğimiz bir seleksiyon bu birçok zigotun imha edildiğini ve aslında sakat, yaşama bağdaşmayan zigot aşamasındaki birçok yapının ta döllenme öncesi vücut tarafından kendiliğinden kaybedildiği bilinen bir gerçektir. Burada biz bu aşamaya döllenmeden implantasyona; yani tutunmaya kadar geçen aşama diyoruz. Aslında zigot dediğimiz yumurtanın döllenmiş hali, rahim içinde oluşan bir hadise değil, tüp içinde oluşan bir hadisedir. Yani kadının rahmine bağlı tüpler adını verdiğimiz iki tane anatomik yapı vardır. Döllenme orada olur, sonra dölenen zigot

yaklaşık 5, 6, 7 günlük bir süreçte bir seyahatle rahim içerisine gelir ve ondan sonra rahim içerisinde blastosist aşamasından sonra tutunur. İşte buradan yola çıktığımız zaman, natürel döllenmede zigotların önemli bir kısmı tutunma aşamasına kadar imha olmaktadır.

Bunları şuradan biliyoruz: Birincisi, birçok kadına çok erken dönemde, henüz kendi âdetini beklediği dönemden belli bir süre önce gebelik testi yaptığımızda bu kadınların bir kısmının kendilerinin hiç farkında olmadan aslında gebe kalıp çok erken bir kayıpla kaybettiklerini biliyoruz, doğal seleksiyon dediğimiz hadise... İkincisi, zigot birçok genetik problemi kromozomal problemi bünyesinde taşıyabileceği için tutunma dönemine kadar kendiliğinden hiçbir şekilde bir belirti vermeden vücut içerisinde kaybolup gidebilmektedir.

Bu nedenle, hem tüp bebekte hem de doğal döllenmede bir yapıya embriyo diyebilmek için onun zigot aşamasından sağlıklı bir şekilde bölünerek rahim içerisine gelip orada tutunabilmesin gerekir, bilimsel olarak. Aksi takdirde diğerleri zaten elimine ediliyor. Onun için her zigotun insan olduğunu, her zigotun tutunma potansiyelinde olduğunu iddia etmemiz mümkün değil. Bunun laboratuvar koşullarındaki boyutuna gelirse, bizim tüp bebek teknikleriyle elde ettiğimiz embriyoların uygun blastosist aşamasına gelebilmesi için bugünkü en ileriki şartlarda dahi oran yüzde 40'lar civarındadır. Yani yüzde 60 oranında üretilen yumurtaların döllenmiş ve zigot aşamasına gelmiş yumurtaların büyük bir kısmı 5'inci, 6'ncı güne gidinceye kadar spontan olarak geriler. Bunun gerilemesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi, o zigotun kromozomal bozukluklarıdır. Bu kromozomal bozukluklar daha hiç tutunma olmadan bilgi vermeden kendiliğinden özellikle bölünmenin dört hücreli altı hücreli sekiz hücreli aşamasında embriyonun duraksamasıyla sonuçlanır. Dolayısıyla tıbbî açıdan baktığımız zaman her zigot bizim için insan potansiyeline dönüşebilecek bir yapı değildir. Ancak blastosist aşamasına ulaşmış iç hücre kütleleri en az yüz, iki yüz tane hücrenin kompakt bir şekilde oluşmasından meydana gelen belki de o aşamalarda bahsettiğiniz pıhtı ya da daha önceki aşama olarak tariflediğiniz aşamadır tıbbi olarak bizim o yapıyı canlı ve embriyo olarak kabul ettiğimiz aşama.

Bunun da kesin olarak canlılığını gösterebilmesinin en önemli yolu anne rahminde başarılı bir şekilde tutunabilmesidir. İşte bu blastosist dediğimiz aşamada 5, 6, 7'nci günlerde gerçekleşen bir hadisedir. Ondan öncesine tıbbi olarak herhangi bir anlam mana ya da tıbbi yaşam koşullarına yüzde yüz sahiptir diyebilmek mümkün değildir. Bu benim tamamen tıbbi olarak benden sormuş olduğunuz için ve tüp bebek

teknikleriyle ilgilenen bir hekim olarak tıbbi açıdan bildiklerimdir, ama bu, dünyadaki bütün diğer bilimsel embriyolojik gelişim verileriyle de sabittir. Zigota tutunabilme kabiliyetinde bir yapı olarak bakmıyoruz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Bu cevabınız Recep Kılıç hocamızın sorusunun cevabı mıdır efendim. Neticede "Rahatça biz her türlü işlemi yapabiliriz" diyeceğiniz zaman nerede başlıyor, bu bahsettiğiniz safhalar içinde?

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Zamanın başlangıcını söyleyebilmek için yine o iki aşamaya gitmek lazım. Bir tanesi tüp bebek tekniğindeki aşamadır. Bunun etik olarak sağlıklı değildir, itlâf edilmesi gereklidir denilen aşama yine embriyo aşamasıdır. Yani zigottan bölünerek blastosiste geldiği aşamadır. Ama bunun doğal gebelikte söylenebilme aşaması önce o kadının gebe olduğunun anlaşıldığı aşamadır ki, bu en az dört haftayla sabittir. Bir de bunun ultrasonografik olarak veya yapmış olduğunuz incelemeyle tanımlanabilmesi için en az üç aya ihtiyaç vardır. Yani tüp bebekteki bu sorunun yanıtı ile normal gebelikteki yanıt süreç olarak birbirinden kesinlikle fark eder. Tüp bebekteki süreç eğer bir preimplantasyon genetik tanı kullanıyorsanız embriyo gelişiminin dördüncü ve beşinci günüdür cevabı o zaman alırsınız, normal gebelikte ise en erken tanımlama yapabileceğimiz koriyonik villüs biyopsisi sürecidir ki, bu da on bir buçuk-on iki haftadır; yani, gebeliğin üçüncü ayıdır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - O zaman soruyu şöyle yönlendirebilir miyiz? Tüp bebek yönteminde embriyo haline geldiğini tespit ettiğimiz andan itibaren ona dokunamazsınız, bu kaç güne tekabül ediyorsa... Tüp bebek yönteminde artık bunun embriyo olduğunu tespit ettiniz, implantasyon gerçekleştiği takdirde normal insan olacaktır diyorsunuz. Normal gebelikte ise Süleyman Bey'in "ultrasonla ancak şu kadar zamanda belirleriz" dediğini, diyelim ki ben büyük bir kâşifim, bu gece bir ilhâm geldi, öyle bir cihaz keşfettim ki, hiç bu safhalara gerek yok; bakıveriyor, hemen gebe olduğunu anlıyorum, hem erkek mi kadın mı onu da anlıyorum, kromozomları görebiliyorum; böyle kabul edin. Buna muttali olma anından itibaren mi dokunamayacağız?

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Ben bu soruyu bebekte bir anomali olup olmamasına yönelterek anlıyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Yok; varlık olarak, insan varlığı olarak siz bunu alabilirsiniz. Artık insan değildir, çünkü diyeceğiniz noktayı, minimum noktayı öğrenmek istiyorum. Bugünkü bilgilerin sınırı değil. Normal olarak gebeliğin teşhisi diye bir kriter koydunuz. Tüp bebek yönteminde de embriyonun başlangıcı diye bir kriter koydunuz. Tüp bebek yönteminde artık bu belli, artık görüyorsunuz, yani bugün için belli. Fakat normal gebeliğin tespitinde bugünkü yöntem belirttiğiniz süreyi buluyor. Ama bu teknoloji geliştikçe bu süre daha azalırsa mesela 4 hafta değil de 1'inci haftada biz bunu normal gebelikleri görebilir hale gelirsek o zaman başladı diyebiliyor musunuz?

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Tabii ki diyebiliriz, burada önemli olan...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben cevabı aldım.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Ama soru devam ediyor bir açıdan Hocam. O zaman doğal gebelikte kürtajı düşünmemiz mümkün olmayacak normal etik açıdan.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Yani bakın, orada işte sevgili Hocam, teorik olarak, pratik olarak embriyoyu laboratuarda görebiliyoruz. Bir tüp bebek ünitesi bizim 29 Mayıs Hastanesi'nde de var, ben gittim gördüm orada. Yani her isteyen gidip görebilir. Doktor hanımın çalıştığı merkeze de gidebilirler, inceleyebilirler. Orada gözünüzle görürsünüz bunu. Bunda tereddüt yok, ötekinde; yani normal köyde kentte yürürken bunun tespiti meselesi çıkıyor. Tıp dünyasının bulunmadığı zamanda gebelik nasıl tespit edilirdi? Bilmem kaçınıcı ay alâmetler görününce tespit edilirdi. Bugün yöntem ilerledi. Şimdi siz de ultrasonografiyle şu noktaya kadar indirdiniz. Yarın öbür gün çok daha farklı grafipler çıkabilir. Bunu iyice aşağı indirebiliriz. Burada değişmeyecek olan prensip nedir? Tüp bebek yöntemindeki başlangıç noktasıdır, gözümüzle gördüğümüz noktadır yani. Oraya kadar indirebiliriz biz bunu teorik olarak, indiremez miyiz; işte orası hâlâ meçhul.

Buyurun, evet soru o, zaten hocam, evet buyurun.

Uz. Dr. Süleyman KAHRAMAN - Efendim ben de kendi fikrimi izah etmek istiyorum.

“Gebelik vardır” diyebilmek için embriyonun anne rahmine, rahmin iç yüzeyine tutunmuş olması lazım. Ben biraz daha tıbbî lisandan uzak konuşarak anlatmak istiyorum, özür dilerim. Kabul edip etmemek sizin takdirinizdir; ama benim fikrime göre, tüp bebek yöntemiyle elde ettiğimiz zigotların ve embriyoların anne rahmine tutunmadan bizim bunları canlı bir varlık olarak ve birer birey olarak kabul etmemiz gibi bir ısrarımız olduğu düşüncesine sahip değilim. Eğer öyle olsaydı bütün bu embriyoların hepsinin anne rahmine gidip tutunmuş olması, bizim tüp bebek yöntemiyle hepsinde başarılı olmamız gerekirdi. Ayrıca sizin tüp bebek yöntemine cevaz vermemeniz gerekirdi. Çünkü elde ettiğimiz embriyoların biz bir kısmını donduruyoruz, ama dondurmadan beş sene sonra -alıyorlar veya almıyorlar- onlar yok olup gidiyor. Dolayısıyla bunları da birer canlı varlık ve birer birey kabul etmemiz gerekir. O zaman da tüp bebek yöntemini İslâm dininin kabul etmemesi lazım. Dolayısıyla kendi içinde bir çelişkiye düşmektedir. Bizim embriyonun anne rahmine yerleştiğini ve gebeliğin kan yoluyla tespiti, anne rahmine embriyoyu verdikten sonraki yapmış olduğumuz 12’nci gündeki bir kan testi sonuçlarına bakarak “siz muhtemelen gebesiniz” diyoruz. Ama bunu ultrasonografiyle o gebelik kesesini görmeden mutlaka sizde canlı, sağlıklı bir gebelik devam edecektir diyemiyoruz. Üstelik gebelik kesesini gördükten sonra, anne gebe kaldıktan sonraki altıncı yedinci haftadaki ultrasonografide gebelik kesesindeki kalp atışlarını görmeden de bu sağlıklı bir gebeliktir de diyemiyoruz. Bunun safhaları var. Ben, embriyonun anne rahmine yerleştiğinin ve gebelik testinin kanda belirlenmeden bunun canlı bir birey olarak kabul edildiğini düşünmüyorum.

Kürtajla ilgili fikrimi soracak olursanız; anne rahmine yerleşmiş ve kalp atışları belirlenmiş olan ve 16’ncı haftada bütün ultrasonografiyle her şeyi belirlenmiş olan bir fetüsün kalp atışları belirlendikten sonra bunun bir birey olarak kabul edilmesi 7’nci haftadan itibaren sonra da kürtaj yapılmasının uygun olmadığını düşünüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet teşekkür ederim.

Semra Hanım hatırlayacaklar, Edward’dan önce, tüp bebek konusunda hayvanlar üzerinde başarılı sonuç alan zat, 80 küsûr yaşında şu anda, hayatta; o, bu embriyonun saklanabileceği sıvılar üzerinde çalıştığını söylemişti. Eğer bu çalışma gelişir de ana rahmine implantasyon

süresi daha uzarsa, teorik olarak söylüyorum, bundan sonrasını bir ay, iki ay laboratuvar ortamında yaşatmak mümkün hale gelirse bundan sonrası da teoridir, suni rahim gerçekleştirilirse, ana rahmine implantasyon yapmaksızın bebeğin dünyaya gelmesi sağlanırsa, Aldous Huxley'in hayalinde, kurgubiliminde olduğu gibi, kavanoz içinde yetişirse bu insan, ona ne zaman, hangi safhada, insan demiş olacaksınız? Bakın, "ana rahmine implantasyon" kriteri de bugünkü bilgiler ve imkânlar çerçevesinde izâfi bir kavram; ama Semra Hanım'ın bahsettiği laboratuvar ortamındaki embriyonun embriyo haline gelişi ise bir realite, bunun değişkenleri yok, ileriye matûf bir hali yok. Sun'î ana rahmiyle ilgili çalışmalara bakın, en azından kurgubilim olarak düşünün, bu çalışmaların bugün, tasavvur bile edemeyeceğimiz nitelikte sonuçlara götürmesi ihtimali, bizim de bunu farklı şekillerde ele almamızı gerektiriyor. Bu sadece düşünmeye sevk edilen bir şeydir. Embriyoya müdahale edebilme süresini uzattıkça hangi konuda yarar sağlanacaktır. Hangi çevreye yarayacaktır yani bu? Bu süre kıaldıkça nelere zarar vereceğini ben gayet iyi biliyorum. Bizim mütalaa olarak verdiğimiz görüş, tüp bebek yöntemi uygulamalarını tamamen ortadan kaldıracak bir katılığı taşır gerçekten. Bu yüzden şartlı izin verdik. Ama teknoloji, ileride tek embriyo başarısına ulaşırsa, embriyonik kök hücre ihtiyacını karşılamamın başka alternatifleri bulunursa, bu katılık ortadan kalkar. İşte bu noktaya varana kadar, geçiş süresince, ihtiyaç ve zaruret gerekçesiyle bunlar yapılabilir dedik. Bu süre ne kadar uzun sürerse o kadar yürüyecek demektir. Zaten teknoloji ideal noktaya ulaştığı zaman diğerlerinin zarureti de ortadan kalkmış anlamına geliyor.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Mademki günümüzdeki tartışmamız gereken çok önemli konu yerine biraz science fiction konuşuyoruz. Ben o zaman biraz daha açık konuşmak istiyorum.

Katolik kilisesine bakınız, papaya; İtalya'da bir uygulama var, bu uygulama sizin gibi zigotu hayatın başlangıcı olarak alan bir uygulama. Ve bu uygulamanın bugünkü İtalya'daki sonuçlarına bakarak konuşmak istiyorum. Çünkü bugün burada oluşturacağımız fikirler evet zigot aşamasında alabiliriz, daha mutlu olunabilir böyle bir düşünceyle; ama burada bilimsel olarak biraz önce anlatmaya çalıştığımız şeyler çok önemlidir. Gelecekte bu ülkede olabilecek çok önemli çalışmaların önünü açmak veya kapatmaktır. Bunun altını çizmek istiyorum, bu çok önemli çünkü. İtalya'daki uygulama şudur: Tüp bebek yapınız, evet bir kadından tüp bebek uygulamasında verdiğiniz hormonlarla biraz önce de

söylemiştim ortalama 10–12 tane yumurta üretirsiniz. Bunu öyle bir ilâç vereyim ki, üç ya da beş üreteyim değil, genç kadınlarda verilen düşük doz ilaçlara karşın dahi ortalama 10–12 tane yumurta oluşur. Orada alınan bu karar nedeniyle bu yumurtaların sadece üç tanesinin döllendirilmesine ve diğerlerinin atılmasına sebep olan bir uygulamadır bu. Ve bence dinî açıdan uygun bir uygulama değildir. Çünkü İtalya’da doktorlar kalan yumurtaları dondurmaya çalışmaktadırlar; ama sabah söylediğim gibi, yumurtanın dondurulması henüz başarılı bir aşamada değildir. Bunun da ötesinde enjekte edip de embriyoya çevirmeye çalıştıkları üç tane yumurta her zaman başarılı embriyoya dönüşmemektedir, biraz önce söylediğim sebeplerden dolayı. Dolayısıyla bu teknik orada hem istenilen başarıya ulaşamamasına yol açmakta hem de diğer yumurtaların herhangi bir şekilde bir fayda getirmeksizin atılmasına yol açmaktadır. Ve bütün dünya bugün bu uygulama ve bu yapılanma nedeniyle İtalya’yı eleştirmektedir. Buna dinî çevreler de dâhildir.

Biz bugün burada konuştuğumuz bu konuyla şunun da kararını verebiliriz ya da böyle bir kararın ön filizlerini de oluşturabiliriz: Zigot gerçekte insan yaşamının başladığını göstermemekle birlikte böyle kabul edilip bundan sonrasında insanlık için olabilecek birçok önemli çalışmayı burada kapatabiliriz. Bu bir karardır, bu saygı duyulması gereken bir karar olabilir. Ama ben şuna inanıyorum, embriyo bugün için çaresiz hastalıklara cevap verebilecek bir kaynaktır. Çünkü 5’inci 6’ncı gündeki embriyonun içindeki o iç hücreler vücuttaki her türlü dokuya dönüşebilme özelliğine sahiptir.

Sabahleyin organ nakli, organ bulunması konusuylla ilgili birçok konuşma yaptık ve buradaki camia bunu çok destekler bir yaklaşımda bulundu. Buradaki yaklaşım biçimi aynısıdır. Hatta çok daha ötesidir. Bugün için birçok organın oluşturma ya da naklini yapabilme aslında daha başarılı bir şekilde yapılamamaktadır. Karaciğer nakilleri bugün başarılıdır; ama birçok vakada bu nakillerden fayda görememektedir. O yüzden burada sadece hayatın hangi aşamada başladığını değil, çok önemli birtakım bilimsel çalışmaların ve insanlığın hayrına olabilecek çok önemli uygulamaların da gidişatının en azından deneysel olarak denenebilmesinin de önünü kapatalım ya da açalım şıklarını konuşuyoruz. O nedenle ben buna iki pencereden bakıyorum. Bir, -sorduğunuz için söylüyorum- yaşamın başladığı süreç embriyonun implante olduğu yani rahme tutunduğu süreçtir. İki, embriyonun bundan önceki hali, dondurma ya da başka bir işlem yapılmayacaksa tüp bebek var olduğu süreçte bu embriyoların atılmasına yol açacaktır. Başka bir yolumuz yok çünkü. Kullanamadığınız embriyoları, 30 yıldır tüp bebek işlemleri yapılıyor ki,

dondurma teknikleri daha son 10 yılın teknikleridir, ondan önce bu embriyolar atılmıştır. Şimdi konuşulan konu dondurulma fazlası olan iyi gelişim göstermeyen embriyoların insanlık hayrı için bazı hastalıkların modellerini anlama, biz bugün birçok genetik hastalığın neden kaynaklandığını bilmiyoruz. Bunları dahi araştırmak için kök hücre çalışmaları çok önemlidir. Bugün kanserin oluşma mekanizmalarını tam olarak bilmiyoruz.

O nedenle, buna sadece o gözlükten bakmamak lazım diye düşünüyorum. Bir de bunun bir başka gözlüğü var diye bakıyorum.

Bilmiyorum, Serdar Bey bu konuda ne söyleyecek?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet, teşekkür ederim.

Ben kayıtlara geçmesi için vurguluyorum; çünkü bunlar tıpkı Meclis'te olduğu gibi kaydediliyor. Yarınki değerlendirme oturumunda da özet olarak birer ikişer satır halinde her oturumda şu sonuca varılmıştır diye bir açıklama yapacağız. Netleşmesi açısından nihai bir soru, sizin bahsettiğiniz bu faydalı bilimin yolunu açacak, en az zararı meydana getirecek rakam sınır nedir efendim size göre? "Şu safhadan itibaren izin verirsiniz" dediğiniz süreyi söyleyin lütfen, kayda geçsin.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Blastosis aşaması, embriyo gelişiminin 5'inci günü.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Embriyo gelişiminin 5'inci gününe kadar her çeşit tasarruf yapılabilir, deneylerde kullanılabilir, kök hücre imalatında kullanılabilir. Bilâhare...

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Sadece dondurma için uygun bulunmayan ve atılacak kullanım fazlası embriyolar için söylüyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Onun zaten itlâfını söylemedik. Ama burada implantasyonun gerçekleştiği an diyen hocalarımız vardır. Öyle mi diyorsunuz, blastosist safhası mı diyorsunuz?

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Blastosist safhasını şunun için altını çizerek vurguluyorum. Burada blastosist aşamasını sınır olarak almaktaki

en önemli faktör bu embriyoların aynı zamanda bilimsel çalışma için kullanılması. Canlılık veya bu embriyo ne zaman canlıdır ya da tıbbi olarak canlı kabul edilebilir kısmının sorusunda tutunma aşamasını söylüyorum ki zaten bu iki aşama eşit aşamadır. Yani embriyo vücut içerisinde 5'inci ya da 6'ncı günde gider rahim içerisine tutunur. Onun için bunların ikisi aynı dönemlerdir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Arkadaşlarımız bu ifadelerinizi yani blastosist aşaması sonuna kadar insan sayılmaz, 7'nci günden itibaren yahut 6'ncı günden itibaren, 5'inci günden itibaren insan sayılır diye not aldılar efendim.

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - "İnsan sayılır" terminolojisi, "insan sayılır" lâfı doğru bir terminoloji değil efendim. Hayır, o demek kesinlikle değil efendim, burada...

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Özel surette netleştirmeye uğraşıyoruz. Efendim bir daha sorayım.

Doç. Dr. A. Hadi ADANALI - Hayrettin hocamıza hak veriyoruz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Hocam, bir daha soruyorum; her çeşit müdahalenin yapılabileceği süre kaçınıcı günden başlamalıdır?

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN - Kaçınıcı güne kadar başlamalıdır, Sayın Başkan, yani çok fark ediyor.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Çok affedersiniz, cümleyi ters kurdum. "Her türlü müdahalenin yapılabileceği..."

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Her türlü müdahale derken neyi kast ediyorsunuz efendim?

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Yani parçalama, yok etme, kök hücre imal etme, ilâ âhirihi gibi tasarruflar en son kaçınıcı güne kadar yapılmalıdır?

Prof. Dr. Semra KAHRAMAN - Ama bu soruyu sorduğunuz zaman efendim, bunun kayıtlara geçmesi sizi zor duruma bırakır, sizi zor duruma düşürür. Sebebi de şudur: Kürtajla rahim içinde tutunma süreci birbiriyle kıyaslanamaz. Bu soru tıbbî olarak çok yanlış bir sorudur. Böyle bir soru sorduğunuz zaman ve buna böyle bir yanıt yazıldığı zaman bunun cevabını veren hekime değil bunu size sorarlar efendim. Çünkü hekim tıbbi olarak şunu bilir ki, kürtaj ayrı bir olgudur rahim içinde tutunma ayrı bir olgudur. Rahim içinde tutunduktan yaklaşık iki üç haftadan önce siz o kadının gebe olup olmadığını anlayamazsınız efendim. O nedenle, ikisini aynı noktaya getirmeyi istiyorsunuz, ben de size burada yardımcı olmak istiyorum, ama olamıyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Peki efendim, bir hukukçu hocamızı daha dinleyelim. Hamza Aktan hocamız.

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Bu kadar fasıldan sonra, bilmiyorum, konuya nasıl gireceğiz.

Efendim, ben bu konuşmalardan da yararlanarak şunu söyleyebilirim: Normal ilkah ile hamile kalma durumunda her ne sebeple olursa olsun kürtajın mümkün olmadığı sonucunu çıkarmak, kürtajın mümkün olabileceği sonucunu çıkarmaktan daha kolay. Bir kere ruh üflenmesi konusunu tamamen konumuzun dışında tutmamız gerekiyor. Çünkü bu tamamen gözlem ve deney dışında bir olaydır. Allah'a ait bir bilgidir. Bize görünen bir yönü yoktur. Dolayısıyla biz bunu ölçü kabul edemeyiz. Biz tıbbin belirlediği, ana rahminde embriyonun rahme tutunması anından itibaren gözlenen kısmını Kur'an'ın ve sünnetin anlaşılmasında esas almalıyız. Kur'an ve sünnetin kelimelerinden, nassın kelimelerinden hareketle biz birtakım yorumlara varamayız; bu, yanlış olur. Çünkü bu konuyu bilmeden tevili mümkün olan kelimelerden hareket ederek sonuca varılmaz.

Bu konuyla ilgili olarak önceki fukahamız da birtakım yorumlara varmışlar. Nitekim bu sonuçların bugünkü gözlemlenen duruma uymadığı da görülüyor. Öyleyse biz baştan itibaren gözlemleyeceğiz. Biz, normal ilkah ile ancak üçüncü haftada kadının hamile olup olmadığını anlıyoruz.

Ondan sonra da onun sağlam bir bünyeye mi sahip yoksa spastik veya ortopedik özürlü olup olamayacağı gibi birtakım sonuçlara varabiliyoruz. Tüp bebek uygulamasında ise, baştan itibaren kontrol altında götürüldüğü anlaşıldığına göre, rahme tutulması anından itibaren zaten sağlıklı bir çocuğun meydana gelmesi yönünde önce birtakım hazırlıklar yapılıyor. Yani, uzmanların açıklamalarına göre embriyo ve zigot aşamasında 12 tane yumurtadan 3 tanesi döllendiriliyor, eğer bir arıza gösteriyorsa vazgeçiliyor. Onu konu etmiyorum, normal ilkahla ilgili hamilelikten söz ediyorum. Hamilelik hangi safhada olursa olsun çocuğun oradan alınması bence insanlık haysiyet ve onuruna müdahale olur diye düşünürüm. Çünkü çocuk bir keçi yavrusu değil, o bir insan ve bizim dinimizde - hepimiz biliyoruz- gebe hayvan kurban edilmez, mezheplere göre mekruh veya haramdır. Yani bile bile yapılmaz. Yani onun hamline hürmet edilir. Hayvan gebe olduğu halde kurban edilemez; ama bilmeden kurban edilmiş de gebe olduğu sonradan anlaşılmışsa caizdir. Böyle bir yaklaşım var bizim imanî değerlerimizde.

Bir de şu tarafı var işin: Çocuğun hakikaten ortopedik özürlü, spastik özürlü olup olamayacağı tespit edilebilir mi; bunu bilmiyorum. Çıkıyor sonunda, ortopedik özürlü olabilir, çok zayıf da olabilir, çelimsiz de olabilir. Biliyorsunuzdur, ortopedik özürlü bir uzay bilimci var. Adı Stephan Hawkins. Tekerlekli sandalyesinde görünce geri zekâlı zannedersiniz; ama o, kendi alanında dünya çapında bir uzman, bir uzay bilimci. Şimdi bir de şöyle bir hadise hatırlıyorum: Abdullah İbn Mes'ûd bir ağaca tırmanıyor. Sahabe-i kiram gülüşüyorlar. Peygamberimiz "niye gülüyorsunuz" diye soruyor. Diyorlar ki, "ya Resûlallah; Abdullah'ın bacakları şu ağacın ince dalları gibi." Abdullah İbn Mes'ûd, doğuştan çelimsiz ve zayıf bir insan. Peygamberimiz (s.a.v.), "onun bacakları Uhud dağı ile tartılsaydı ağır gelirdi" buyuruyor. Yani bu ortopedik özürlü, spastik özürlü vs. deyip bunları bertaraf etmenin doğru olmadığını düşünüyorum. Hayvan neslini ıslah eder gibi, kültür ırkı yetiştirir gibi hasta ve sakatları ayıklayarak insan ırkını ıslah edemezsiniz. Yani sakatı da, sakat olmayanı da yaşama hakkına sahiptir.

Bir âyet-i kerîmede "ve ize'l-mev'ûdetü suilet, bi-eyyi zenbin kutilet" (Tekvir, 81/8, 9) "Diri diri toprağa gömülen o kız çocuklarına hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda..." buyuruluyor. Bu âyet şunu ifade ediyor: Çocuk, daha doğrusu çocuğu da bırakalım, bir kişi, ancak bir suç işlemişse ve o suç onun öldürülmesini gerekli kılıyorsa o zaman öldürülür. Çocuk suç işlememiş olduğuna göre, neden dolayı bu çocuğu öldürdünüz? Bunun hesabı sorulacak. Rahimde sakat olması bir suç mu çocuk için? Belki burada şunu diyebiliriz: Böyle bir çocuğun dünyaya

gelmesi ailesi için büyük bir yük, kendisi için de bir zahmettir. Yani bu kolay bir hadise değil; bir ömür tüketecek sakat sakat. Bu zor bir olaydır; ama bu, hem o aile için hem de toplum için bir görevdir. Toplum olarak bizim, onları, içinde rahatlıkla yaşayacakları bir ortama kavuşturma görevimiz vardır. Eğer ailesi bunu başaramıyorsa, annesi babası vefat etmişse, bakını yoksa bunları gelin baştan öldürelim demek yerine bunları hayatta rahat imkânlarla yaşayabilecekleri ortama kavuşturma görevimiz vardır, diyelim. Bunu başarmak zorundayız.

Biz baştan şunu söyleyebiliriz: Anne babada taşıyıcılık özelliği vardır, çocukları sakat olacaktır. Bu konuda anneler babalar baştan uyarılır. Hamile kalmamaları için birtakım önlemler uygulanabilir ya da sağlıklı bir çocuk dünyaya getirebilecekleri imkânlar kullanılır. Ondan sonra hamile kalmalarına imkân verilir. Bu türlü önlemler alınabilir; ama bu problemin çözümünü, o çocukların öldürülmelerine cevazda aramak şeklindeki bir yaklaşımı ben İslâm, Kur'an ve sünnet esprisine uygun bulmuyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ederim hocam.

Efendim, programda yazılı olan süremiz bitti. Nevin Hanım söz istemişti. Yalnız, ondan önce Beşir Bey'e sadece bir cümlelik bir vaadimiz var, "tashih edeceğim" dedi.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Teşekkür ederim sayın hocam.

Zaman sınırlamasından dolayı haliyle kısa konuşunca bu tip yanlış anlaşılmalara olabiliyor. Âyet ve hadislerde insanın yaratılışıyla ilgili bilgilerin yer alması, dünyadaki imtihanlarımızın farklı boyutlarının hatırlatılması, yaratılışımız, yeniden dirilişimiz ve benzeri konularda ibret almamız içindir. Yoksa esas hedef tıp bilgisi verilmesi değildir. Ancak ayet ve hadislerde, hangi vesileyle olursa olsun herhangi bir ilme dair bilgi yer almışsa, bu bilgi bilimsel gerçeklere ters düşmez. Konuşmamda, 42'nci günde cinsiyetin belirlenmesi konusundaki ifadelerimde galiba bir yanlış anlaşılma olmuş. Şimdi bu konudaki ifadelerimi net bir anlatımla tekrarlıyorum. Hadiste nutfenin üzerinden 42 gün geçince Meleklerin çocuğun erkek mi, kız mı olacağını Allah'a sordukları bildiriliyor. Allah ezeli ilmiyle her şeyi bildiği gibi doğacak çocukların nutfe safhasında iken cinsiyetlerini de bilmektedir. Nitekim bu günkü bilimsel gelişmelere göre de, ceninin 42'nci günü (altıncı haftanın bitiminden, yani görevli

meleklerin ceninin cinsiyetine dair bu bilgilendirilmelerinden sonra cinsiyetle ilgili sinyallerin başladığı tespit edilmiştir.

O günkü toplumların, yani Peygamberimizin (s.a.v) yaşadığı dönemdeki insanlığın tıp alanındaki bilimsel seviyelerini dikkate alarak, hadislerdeki bu bilgilerin (42. günün) tesadüf olma ihtimali söz konusu olabilir mi? Durumu muhterem katılımcıların takdirlerine arz ediyorum.

Teşekkür ederim. Saygılarımla.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ediyorum.

Nevin Hanım'ın bir söz hakkı var, bir de Hayrettin Karaman hocamızın sürenin sonunda konuşacağım diye söz aldı, ona söz vereceğim.

Buyurun Nevin Hanım.

Nevin MERİÇ - Teşekkür ederim.

Bu oturumla alakalı kafama takılan bir iki konu var. Kürtaj konusunda bir netlik sağlanmadı. Sadece engelli ve ağır özürli çocuklar için açılımlarda bulunuldu; ama biz bunu bununla sınırlayabilir miyiz? Eğer bir kürtaj cevazı söz konusu olacaksa burada istenmeyen hamilelikler, ensest ve zina ilişkilerinde de kürtajı düşündürmek gerekecek. Böyle bir problem var.

Diğer bir konu da, laboratuvar ortamında taranmış temizlenmiş embriyodan oluşan doğum. Böyle bir çocuğun hayatiyetini devam ettirme süreçleri taranıyor mu? Yani, bu çocuk dünyaya geldikten sonra ne gibi safhalar oluşuyor, böyle bir araştırma var mı? Bunu merak etmişim.

Bir başka problem de bir önceki oturumla alakalı, taşıyıcı annelik, orada biraz eksiklik kaldı. Neredeyse Din İşleri Yüksek Kurulu ya da dini anlamda ikinci hanıma tahlil edilir gibi bir sonuç oluştu taşıyıcı annelikte. Dolayısıyla burada ciddi bir karmaşa var ve kadın istismarlarına yol açacak bir durum da söz konusu. Yani taşıyıcı annelik nikâhla olacaksa ki, bu nikâh nasıl bir nikâh olacak? Ayrıca kadın istismarlarını önlemek anlamında ne gibi sınırlarımız olacak? Buna kim karar verecek? Doğumdan sonra nikâh devam edecek mi; boşanma olacak mı ve saire ciddi problemler var. Bunlara dikkat çekmek istemişim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Biz de teşekkür ederiz, sorularınız kayıtlara geçti efendim.

Bu toplantıyı tertip ederken daha ziyade misafir hocalarımızın konuşmalarını, onların görüşlerini almayı hedeflemiştik. Burada 40 civarında Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı arkadaşımız da var, onlar da toplantıyı takip ediyorlar. Kendilerine, ancak zaman kalması halinde söz almalarını söylemiştik. Şimdi onları temsilen bir arkadaşımıza söz verip bugünkü oturumu kapatacağız. Evet, Sabri Türkmen hocamız, siz buyurun, ama lütfen, son derece kısa olsun, kusura bakmayın.

Dr. Sabri TÜRKMEN - Öncelikle bütün hocalarımıza teşekkür ediyorum. Hakikaten müstefit olduk. Biz Din İşleri Yüksek Kurul uzmanları olarak, Saim Yeprem hocamızın da belirttiği üzere, daha çok misafirlere söz hakkı verilsin düşüncesiyle konuşmaları dinliyor, istifade de ediyoruz. Katkılarından dolayı hocalarımıza tekrar teşekkür ediyorum.

Ancak konuşmaları dinlerken, yanlış anlamadıysam, "bir konunun dinî boyutunu irdelediğimizde o alanda uzman olanların görüşüne müracaat etmeliyiz. Onlar ne diyorlarsa ona itibar edilmelidir. Ayrıca Kur'an ve sünnete bakmaya ihtiyaç yoktur" gibi bir anlayış ortaya çıktı veya ben böyle anladım. Eğer yansıtılan düşünce anladığım gibi ise bunun isabetli olmadığını belirtmek istiyorum. Herhangi bir meseleyle karşılaştığımız takdirde tabii ki onu öncelikle uzmanlarına soracağız. Nitekim Kur'an-ı Kerim de, bizi bu yöne sevk ediyor: "Fes'elû ehle'z-zikri in kuntum lâ ta'lemûn" (Nahl, 16/43: Eğer bilmiyorsanız meseleyi ehline götürünüz, uzmanlarına sorunuz).

Ayrıca bir hadislerinde Peygamberimiz (s.a.v) "entum a'lamu bi umûri dünyâkum" buyuruyor. Bir hocamız işleri ehline havale etmek bağlamında bu hadis için "siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz" gibi bir anlam verdi. Hadise böyle anlam vermenin doğru olmadığı kanaatindeyim. Yani bu hadisten "siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz" şeklinde bir anlam çıkarılmamalıdır. Hadisin lâfzına dikkat edildiğinde onun "siz kendi dünyanıza ait olanı, kendi uzmanlık alanınızı benden daha iyi bilirsiniz" anlamında olduğu rahatlıkla anlaşılır. Yoksa Peygamber (s.a.v) dünya işlerini bilmiyor değildi. Bilakis Efendimiz, içinde yaşadığı toplumun fertleri gibi yiyen, içen, onların arasında dolaşan ve onlarla aynı hayatı paylaşan biri idi. Bu hadisin sebab-i vürûdu, hatırladığım kadarıyla hurma ağaçlarının aşılınması meselesiydi. Nitekim uzmanlık alanı olması yönüyle konu, bu günkü gündemimizle de paralellik arz etmektedir. O halde hadis "siz kendi uzmanlık alanınızı daha iyi bilirsiniz" anlamındadır. Hâsılı kelâm; bir mesele ile karşılaşınca atılacak iki önemli adım var. Birincisi, uzmanlık gerektiren bir konuda ise mesele öncelikle sahasında uzman

olan kişilere götürülmelidir. Olayın mahiyetini kavramak açısından bu bir hayli önemlidir. Nitekim tıpla ilgili konularda bugün mütehasıs hocalarımızdan çok müstefit olduk. Kendilerine müteşekkirim. Atılması gereken ikinci adım, "Kur'an bu hususta ne diyor?" sorusuna cevap bulmaktır. İlgili âyetleri hem lâfız hem mâna itibarı ile irdelemek durumundayız. Çünkü Kur'an'ın elfâzı Allah tarafından gönderilmiştir. Ayrıca ilgili konuda hadisler varsa sıhhati göz önünde bulundurularak ve manayı ön planda tutularak Kur'an ve sünnet bütünlüğü içerisinde ele alınıp, konunun dinî boyutu düşünölmeli ve bu bağlamda günümüz şartlarında fetva cihetine gidilmelidir, diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Teşekkür ediyorum hocam.

Bünyamin Erul hocamıza verilmiş bir söz var, ondan sonra Hayrettin Karaman hocamıza sözümüz var ve kendileriyle bitireceğiz.

Hocam, bir cümle...

Prof. Dr. Hüseyin ATAY - İlk telkinin insan olarak adlandırmamızda yanlışımız var. Zaten insan sonradan olacak. İnsanın zihnini karıştırıyor. Biz orada bir varlık olarak konuşursak daha isabetli olur kanaatindeyim.

Diyeceğim bu.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet, teşekkürler.

Buyurun Bünyamin hocam.

Doç. Dr. Bünyamin ERUL - Hazirunu saygıyla selâmlıyorum.

Aslında belki bu, toplantıların ta başında konuşulması gereken bir husustu. Peygamber anlayışımız, rivayet algımız, yorum tarzımız bütün cüzi meseleleri, fer'î meseleleri etkiliyor. Aynî'nin söylediği gibi, Peygamberimiz "tabîbü'l-ebdân" değil, "tabîbü'l-kulûb"tur. Bir tıp doktoru olarak gelmemiştir. Rivayetler üzerine hocalarımız kıymetli görüşlerini sarf ettiler. Peş peşe üç kırk günlük devreden söz eden ve toplam yüz yirmi günü dile getiren söz konusu hadis, mâna ile rivayet edilmiş olup, hadis kitaplarımızda kader bahislerinde nakledilmiştir. Her bir rivayette "melek 4 şey üfler" denilmesine rağmen, "şâkî midir said midir; erkek midir dişi

midir?" şeklindeki çift kelimeleri tek sayarsak 9 maddeye, her birini teker teker sayarsak meleğin üflediği hususlar neticede 19 maddeye çıkmaktadır. Bütün bunlar göstermektedir ki hadislerimiz mâna ile rivayet edilmiştir.

Diğer bir husus da hadislerimizin her dönemde farklı şekilde yorumlandığını da göz ardı edilmemesidir. Dolayısıyla burada hadislere dayanırken bunların birer yorum olabileceğini hatta râvîlerin nakledeken yorumla nakledebildiklerini dikkate almak durumundayız. Şimdi sayın hocamız hem 120 güne işaret etmek için bu hadise dayandı, hem de günümüzde 42 günün biraz isabetli olduğunu belirterek bu yoruma sarıldı. Yarın bu 42 değil de işte sözgelimi 5 güne indiği zaman bu hadisimiz yine elimizde kalacak. Onun için biz bu tür konularda, bu tür rivayetleri birer nass gibi değerlendiremeyiz. Elbette bu rivayetlerden istifade edilebilir; çünkü erken dönemden itibaren bu rivayetlerimiz nakledilmiştir. Erken bir tıbbî bir bilgidir, Müslümanlar arasında mütedavel bir bilgidir. Ancak bunları bir nass olarak değerlendirmenin yanlış olduğunu düşünüyorum.

Bir de, gerek kadının eğe kemiğinden yaratılması rivayeti, gerekse Nisâ sûresinin birinci âyet-i kerimesi hakkında da benzer yorumlar söz konusudur. Bu tür rivayetlerin aslında birer yorum olduğunu, mâna ile rivayet edildiğini, yoruma dayalı anlatılar olduğunu bilerek onlardan istifade edilmelidir. Ancak kanaatimce tıbbın kesinleşmiş verileri bu tür rivayetlere takdim edilmelidir. Aksi takdirde Peygamberimizin yalanlanması gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Neticede "Din konusunda Peygamber şöyle söylemiş, oysa tıp bunu kesin bir şekilde şu şekilde vaz etmiştir!" biçiminde ciddi itirazlara muhatap olacağız. Büyük âlimlerimizden Fahreddin Râzî, Hz. İbrahim'in üç defa yalan söylediğini bildiren rivayet vesileyle: "Bu konuda râvîlerin mi yoksa Peygamberimizin mi yalanlanması arasında tercih yapmak durumunda kalırsam ben râvîleri yalanlamayı tercih ederim!" demiştir. O bakımdan bu rivayetlerimize yaklaşırken bunların daha geniş bir şekilde tahlil edilmesi gerektiğini ve her bir versiyonda farklı anlatımların olduğunu kabul ederek bu hususta daha farklı problemlere meydan vermemek gerekir diye düşünüyorum, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Bünyamin Erul hocamıza teşekkürler ediyorum.

İbrahim Çalışkan Bey'in bir açıklaması olacak galiba?

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN - Efendim, televizyonlarda devamlı dinliyoruz, bazı meslektaşlarımız devamlı olarak Hz. Peygamber'in hurma aşılama dan nehyettiğini söylüyorlar. Hâlbuki hepinizin malûmu olduğu üzere hadiste geçen kelime "*te'bir*"dir. *Te'bir* ise, hurma aşılama değil, hurmayı tozlaştırma olayıdır. *Te'bir* kelimesini biz aşı gibi anlıyoruz ve öyle ifade ediyoruz ve sanki ahlata armudu aşılama ve benzeri aşılama ların Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını söylüyoruz. Hâlbuki Hz. Peygamber -malûmu ilâm oluyor, çok özür diliyorum-, yani o kadar yüksek hurma ağacına çıkıp tozlaştırma yapmaya yani farklı cinsten hurma dallarını birbirine vurma suretiyle döllenmeyi sağlama ya çalışan insanları görünce, insanların hayatı söz konusu olduğundan, onların bunu yapmasını istemiyor. İnsanlar da onun bu isteğine uyuyorlar. Ancak o yıl her yıl aldıkları mahsulü alamayınca gelip "ya Rasûlallah", diyorlar; "sizin dediğimize uyup *te'bir* (tozlaştırma) yapmadık; ama hurmalardan da istediğimizi alamadık" diyorlar. (Nehyedilen şey aşı olsaydı,- yapılan bir aşı dan hemen ertesi yıl ürün alınamayacağı için- gelip ürün alamamaktan şikâyet etmezlerdi) Peygamberimiz de malûmunuz ondan sonra bu söz ü söylüyor; yani "dünya işlerini siz benden daha iyi bilirsiniz" diyor.

Televizyonlara çıkan hocalarımız *te'bir* kelimesini devamlı ziraatta anlaşılma n aşı yerine kullanıyorlar ve ziraatla uğraşan kimselerin kafasında bu yanlış anlamadan kaynaklanan soru işaretleri oluşuyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Evet, İbrahim Bey'in açıklamasına çok teşekkürler.

Şimdi Hayrettin Bey hocamız; buyurun.

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN - Sizi fazla yormadan, konuşmalar sırasında aldığım notlara bakarak tartışılma konulardaki fikrimi, düşüncemi, içtihadımı kısa kısa söyleyeceğim.

Üzerinde çok durulduğu için önce insanın oluşumuyla alâkalı âyet ve hadislerin genel bir değerlendirmesini yapmak istiyorum. Önce bazı sorular yöneltmek istiyorum: İnsanın oluşumuyla ilgili âyet ve hadisleri niçin kendi bağlamlarında ele alarak değerlendirmiyoruz? Bu âyet ve hadisleri Allah Teâlâ ve Peygamberimiz rahimdeki varlığın hangi tarihten itibaren öldürülebileceğini açıklamak için mi beyan etmiş? Neden bunun üzerinde durmuyoruz da biz kürtajı konuşurken bu âyet ve hadislerden söz

ediyoruz? Bu âyet ve hadislerin kürtajla, rahimde oluşan ceninle, bunu kürtaj yaparak öldürmekle ne alâkası var?

Birinci sorum bu. Soru sormuyorum da, bu bir istifham-ı takrîridir; yani itirazım var. Burada bir yanlışlık var, burada bir metot hatası var. Bu âyet ve hadisleri bu bağlamda kullanmamız mümkün değildir. Kemik ne zaman teşekkül ederse etsin, ruh üflenir üflenmez -her neyse o üflenen- ne zaman üflenirse üflensin... Şu tarihten önce öldürebilirsiniz, şu tarihten sonra öldüremezsiniz; bu konuda bir âyet veya hadis var mı? Yok. O zaman şu âyet ve hadisleri bir tarafa bırakalım. Birinci madde bu. Geriye ne kalıyor? Allah Teâlâ insan öldürmeyi haram kılmış, biz insanı öldüremeyiz. Sadece insanı değil, gereksiz olarak herhangi bir canlıya eziyet edemeyiz, canlının hayatına son veremeyiz. Hele insan, onda hiç şüphesiz yok, insanı öldüremeyiz. Peki bu öldüremeyeceğimiz insan hangi safhadan itibaren başlıyor? Asıl tartıştığımız konu bu, ama bunu biz âyet ve hadislerden çıkaramayız. Ben size bunu tekrar söylüyorum. Bunu bu işin otoritesi olan bilim adamlarına sormamız gerekiyor. Onlardan aldığımız bilgi üzerine de biz şu andan itibaren bu insandır, bir kuvve/potansiyel olarak insandır; onun için de buna dokunulamaz, buna dokunursak cinayet işlemiş oluruz dememiz gerekiyor.

Bizden evvel gelmiş geçmiş fukaha iki uç koymuşlar bu noktalara. Bunlardan bir kısmına göre doğum kontrolü için hangi tedbiri alırsanız alın ki, bunun içinde azil de vardır. Yani diri diri çocuğu öldürmek yasak ya, bu azil de işte diri diri çocuğu öldürmek sayılır. Bu bir uç.

Bir uç da üçüncü 40 günün sonuna kadar (120 gün) cenin öldürülebilir.. Bu da bir uç. Onun da gerekçesi tamamen hadisleri yanlış yöne çekmekten kaynaklanıyor. Güya ondan evvel ruhu yok, daha eskilere gidersen canı yok, ondan sonra canı var, ruhu var, buradan çıkarım yaparak konuşuyorlar. Üstelik bu çıkarımı yapanların da hepsi, benim gördüğüm kitaplardaki hepsi mukallit, müçtehit de değil. Müçtehit değil; ama, hadisten de böyle bir çıkarım yapıyor, cinayete fetva veriyor.

Saim Bey, Semra Hanım ve Süleyman Bey'le birlikte konuyu tartıştık. Saim Bey'in görüşüne göre dokunulmazlık tüpte embriyoyu oluşturduktan sonra başlar. "Eğer buna dokunursak bir insana dokunmuş oluruz". Saim Bey. Ve onun içinde size tekrar tekrar dikkat ederseniz, hatta sizi yönlendire yönlendire böyle sordu; sordu ama sonunda cevabı alamadı. Ben de o zaman da yazmıştım; demek ki şimdi de şükrediyorum isabetli olmuş diye. Ben de bu dokunulmazlığın ancak embriyonun ister suni; yani, dışarıda oluşturup sonra rahme koyup tutunmasını sağlanması şeklinde ister tabii olarak, "rahimde tutunma anından itibaren" başladığını

söylüyordum. Sadece Semra Hanımla bir konuda ters düştük. Kendileri 7 hafta sonuna kadar dokunulabilir dediler. Benim kanaatime göre ise tutunma olduktan sonra büyük bir ihtimalle bu tutunma bile müemmen değildir; yani bundan sonra da yine daha bunun çocuk olacağı kesin değildir, ama olma ihtimali de çok büyüktür. O halde, biz dokunmadığımızda çocuk olma ihtimali çok büyük, biz dokunduğumuzda sıfırdır. Bunu sıfırlama hakkımız yoktur diyorum. Dokunmadan kürtajı kast ediyorum. O halde bence kürtaj rahme tutunmadan itibaren başlar. Benim en önem verdiğim konu bu. Çünkü bu hem kök hücre meselesiyle hem de tüp bebek meselesiyle alâkalı, bunu nereden başlatacağımız meselesi bu bakımlardan da önemli.

Kök hücre konusu bence de çok önemlidir. Eğer kök hücre tedavide kullanılacak, iyi sonuç verecekse bu asrın en büyük keşiflerden bir tanesi olacaktır. Yolunuz açık olsun. Ben bir fıkıhçı olarak diyorum ki; ister ilik, ister embriyo olsun, en uygunu nerede ise oradan alın ve bu kök hücre çalışmalarına devam edin.

Önemli olduğu için bir de bu sakat doğması muhtemel olan çocukların öldürülmesi meselesine temas ederek sözümü bitireyim.

Bakınız, ilmi delil başkadır, duygusal yaklaşım başka. Konuyu şöyle açayım. Size bir hanım geliyor, kendisine karındaki bebeğin sakat olduğu, ileride tedavisinin de mümkün olmayacağı söylenmiş. Size bunu aldırma istediğini söyleyerek fetva istiyor. Yoksa işte bunalıma gireceğini falan söyleyip ağlayıp sızıyor. Size böyle bir taleple gelen hanımlar varsa bana da şöyle taleplerle gelen çok sayıda hanım oluyor: "Ben", diyor; "istemediğim halde gebe kaldım, ben bunu istemiyorum, zayıfım." Ya da, "çocuğum 3 yaşında, 4 yaşında, çalışıyorum. Eğer bu çocuk rahimde kalırsa ben deli olacağım, bunalıma düşeceğim" diyor. "Belki intiharı da düşünürüm" diyor. Bu hanımların karınlarında taşıdıkları bebekler sakat falan da değil, sapa sağlam çocuk. Şimdi kadın bunalıma düşecek diye, "aman, sen bunalıma düşme, çocuğu öldürelim" demek mümkün mü? Yani bu duygusal yaklaşımlar delil olmaz.

Şimdi rahimde teşekkül etmiş; ama sakat olan bir insan var, bunun öldürüp öldürmemenin cevazından söz ediyoruz. Eğer bunun insan olduğuna hükmediyorsak bence doğduktan sonra sakatlanmış insanı öldürmekle bunu öldürmek arasında ne fark vardır? Ötenazi tartışıyoruz, hem de aktif ötenazi. Aktif ötenazi ile rahimdeki bebeği öldürmenin ne farkı var? Doğduktan sonra sakatlanmış bir çocuk için, "artık bu sakatlandı, beyni işlemiyor, akli yok ya da bütün vücudu felç olmuş, bize tamamen yük; o halde bu, öldürülebilir" diyebiliyor muyuz?

Hitler miyiz biz, sakatların hepsini temizleyelim, sağlamlar yaşasın diyelim! Peki, bizim bir âhret inancımız yok mu? Biz, bir köpeğe su vererek onun ölmesini engelleyen kadını Allah Teâlâ'nın cennete soktuğunu okumuyor muyuz hadis kitaplarında? Peki, bu sakat çocuk köpekten daha mı değersiz, hadi öyle söyleyeyim, daha mı değersiz? Yani nihayet biz, bizim itikadımıza göre buna hizmet ettiğimizde, Allah Teâlâ ona ne kadar ömür vermişse o süre içinde kendisine baktığımızda, bunun bize inandığımız öbür âlemde ecir kazandıracığını da kabul etmiyor muyuz? Ediyoruz. O zaman biz, eğer materyalist veya vahşi kapitalist değilsek bu hizmet boşuna bir hizmet değildir. Buna sarf edilen para da boşa gitmiş bir para değildir. Bu gibi mülâhazalarla, efendime söyleyeyim, hem doğmamış; ama sakat doğması muhtemel ya da kesin olan bir çocuğu, hem de doğduktan sonra sakatlanmış olan insanları öldüremeyiz. Öldürürsek cinayet işlemiş oluruz.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Peki efendim, ben de teşekkür ediyorum.

Toplantıyı kapamadan önce Semra Hanım'a rica ettim net kayıtlara geçmesi için. Bunu bildirip kapatacağız, çünkü bu notlar yarın özetlenip genel değerlendirme toplantısında kullanılacak. Tüp bebek uygulamasında embriyo gelişiminin blastosist safhası olan beşinci gün başlangıç olarak düşünülmesi, doğal gebeliklerde ise yedinci hafta bebeğin kalp atımlarını göstermektedir. Bu dönemde gebeliğin belli olduğu söylenebilir. Evet, bu ikincisinde kalp atımı kriterini koymuşlar. Birincisinde beşinci gün, beşinci gün ne demektir? açıklamalardan benim anladığım, implantasyon süresidir. Yani implantasyondan önce müdahale yapılabilir. İmplantasyondan itibaren yapılamaz. Yeni bir tanıma ihtiyaç vardı. Hayrettin Bey'le bu konuyu da zaman zaman tartışırız. Temelde görüş farklılığımız yoktur, tanımdaydı görüş farklılıkları, izah edilebilir net bir kritere bağlayalım şeklindeydi. Kriter, implantasyon noktasıdır dendiği zaman, evet, bu bir kriterdir, bir tercihtir. Biz notlara böyle geçiyoruz.

Efendim, bugün bir hayli yorulduk; ama fevkalâde faydalı, randımanlı bir gün geçirdik. Özellikle tabip hocalarımızın son derece yoğun, seviyeli, mesleklerindeki uzmanlığın en üst seviyesinde bizi bilgilendirmeleri bu sonucu doğurdu. Ben hepsine teşekkür ederim, başarılar dilerim.

Yarın inşallah ekonomi oturumundan sonra genel değerlendirme oturumunda beraber olmak temennisiyle hoşça kalın.

VII. OTURUM

Ticari ve İktisadi Hayat Kaynaklı Dinî Problemler - I

Oturum Başkanı

Prof. Dr. İzzet ER

(Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)

U

Oturum Başkan Yardımcıları

Dr. İbrahim PAÇACI

(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Şükrü ÖZBUĞDAY

(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

18 Kasım 2007 Pazar

Oturum Başkanı (Prof. Dr. İzzet ER) - Arkadaşlar, değerli meslektaşlarım, kıymetli hocalarım; hepinize hayırlı sabahlar diliyorum.

Müsaadenizle bugünkü oturumumuzu açıyorum.

Bugünkü konumuz; krediler, ticari ihtiyaç, teşvik ve benzeri krediler, vadeli opsiyon borsası, menkul kıymetler borsası işlemleri, finans kurumları, katılım bankaları işlemleri, sanal ortamda ticaret.

Dün gerçekten yoğun bir mesai ve çok kıymetli hocalarımız tarafından değerli fikir alışverişleri oldu; şahsen oldukça istifade ettiğimi söyleyebilirim.

Yine dünkü yöntemi burada da müsaadenizle uygulamak istiyoruz. Öncelikle Din İşleri Yüksek Kurulu'ndaki arkadaşlarım, kendilerine gelen soruları, problemlerini, tartışma konularını burada sizlere arz edecekler. Müteakiben -konunun uzmanı değerli arkadaşlarımız var burada-, konuyla ilgili bizlere mevcut banka sistemi içerisindeki uygulamalardan veyahut bizim problemlerimize ışık tutacak açıklamalarda bulunacaklar. Daha sonra da siz değerli hocalarımın konu etrafındaki görüşlerini almaya çalışacağız.

Öncelikle Din İşleri Yüksek Kurulumuzun bugüne kadar karşılaştığı problemler nelerdir, ne gibi soruları vardır; onları ortaya koymak üzere değerli arkadaşım Dr. İbrahim Paçacı Bey açıklamalarda bulunacak, şimdi kendilerini dinliyoruz.

Buyurun Sayın Hocam.

Dr. İbrahim PAÇACI - Teşekkür ederim.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Bugünkü toplantının ilk oturumu gerçekten çok yoğun bir gündem içeriyor ve toplumumuzun problemlerini de içerdiği için şiddetli tartışmaların olacağı kanaatindeyim.

Krediler konusu Diyanet İşleri Başkanlığı'na, Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen soruların büyük bir kısmını teşkil etmekte. İhtiyaç kredileri, tabii bunların içerisinde ağırlık taşımakla birlikte ticarî krediler konusu ve teşvik kredileri ve benzeri kredi işlemleri de soru olarak gelmektedir. Ayrıca son zamanlarda yapılan bir işlem daha var: Sıfır faizli

krediler. Kişi bir araba alacağı zaman bir sene vadeli kredi almak için bankaya müracaat ettiği zaman kendisine sıfır faizli kredi veriyoruz; ancak bir işlem parası alıyoruz deniliyor. Bu işlem parası ile faizli kredinin faiz miktarı aynı. Ben günümüzdeki bankacılık işlemlerindeki faizin durumu tartışılırken aynı zamanda bu sıfır faizli kredilerin durumu da göz önünde bulundurulursa yararlı olacağı kanaatindeyim.

Bir de, son yıllarda ortaya çıkan vadeli opsiyon borsası problemi var. Bir nevi sigorta ile kumar karışımı borsa. Nasıl oluyor, bu konuyla ilgili de zannederseniz uzmanlarımız bilgi vereceklerdir. Bir mala endeksleyerek parayı bir kuruma yatırılıyorsunuz. Siz onunla ilgili bir ticaret yaptığınız zaman o mal değeri düşerse siz bu arada paranızı kurtarıyorsunuz. Yani o malın değerinin yükselmesine veya alçalmasına göre siz işlerinizde herhangi bir zarara uğramıyorsunuz. Fakat bu şirkete ödediğiniz paranın herhangi bir karşılığı yok, tamamen sanal ortamda yapılan bir alışveriş ve hiçbir zaman da kendisine dönmesi söz konusu değil; yani mal olarak alınması veya satılması söz konusu değil; böyle bir işlem. Bu konuyla ilgili de açıklamalarda bulunacaklardır uzmanlarımız. Gerçekten problemleri bir konu, buna da çözüm getirilirse faydalı olur.

Menkul kıymetler borsasında yapılan işlemler ile ilgili de çok sayıda soru gelmektedir. Gerçi bu artık yıllar geçtiği için birazcık çözümlenmiş olsa da burada tekrar tartışılmasında fayda var. Çünkü "spekülasyon" ve "borsada oynama" tabirleri insanların aklında istifamlar meydana getirmekte. Buna da açıklık gelirse faydalı olacak.

Finans kurumları konusu var. Finans kurumlarında da halkımızın zihninde bir tereddüt var. Acaba bu faizli midir? Yaptığımız işlem aynı; yani bir bankaya gidip kredi aldığımız zaman da, bir finans kurumuna gittiğimiz zaman da aynı işlemleri yaptırıyorlar; fakat birisinde kâr payı aldık sattık gibi bir ifade var, diğerinde bu yok; sadece bu kurtarır mı? Gibi sorularla karşılaşılıyor. Finans kurumunun işlemi hakkında da bu konunun uzmanı hocamız Mehmet Emin Özcan aramızda. Daha önce kendisi de finans kurumunda çalıştığı için çok önemli bilgiler vereceği kanaatindeyim. Bunları da göz önünde bulundurularak bir çözüm getirilirse faydalı olacaktır diye düşünüyorum.

Sanal ortamda ticaret konusunda, klasik kaynaklarımızda kabzedilmeden malın alınması satılması problemleri geçmekte. Şimdi günümüzde ise tamamen sanal ortamda alışverişler yapılmakta. Hatta pek çok işte büyük şirketlerin distribütörleri, bayileri malı hiç görmeden sanal ortamda diğerlerine satmaktadırlar. İşte bu kabzedilmesi veya sanal

ortamda alış verişler, bunun bağlayıcılığı, sonuçları konusunda da değerli katkı ve önerileriniz bize ışık tutacaktır.

Problemlerimiz bunlardan ibaret, inşallah faydalı sonuçlar çıkacağını düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Dr. İbrahim Paçacı arkadaşımıza teşekkür ediyoruz.

Evet, şimdi konunun uzmanı olan iki arkadaşımız var; Mehmet Emin Özcan ve Fahrettin Yahşi beyler. Bir tanesi finans kurumları bünyesinde, fakat Mehmet Emin Bey de fazla yabancı değil konuya. Ama şu anda bir bankanın yönetim kurulunda bulunuyorlar. İsterseniz öncelikle kendilerini dinleyelim.

Mehmet Emin Bey, buyurun lütfen.

Mehmet Emin ÖZCAN (T.C. Ziraat Bankası Yönetim Kurulu Üyesi) – Teşekkür ederim Hocam.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden 1982 yılında mezun oldum. Meslek hayatıma Türkiye İş Bankası'nda müfettiş olarak başladım, Albaraka Türk Katılım Bankasında uzun yıllar değişik kademelerde yönetici olarak çalıştım. 27 Mart 2003-12 Nisan 2005 tarihleri arasında, Türkiye Halk Bankası'nda Hazine'den ve Dış İlişkilerden sorumlu Yönetim Kurulu Murahhas üyesi olarak görev yaptım. 14 Nisan 2005 yılından beri de TC Ziraat Bankasında Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yapıyorum.

Konulara tek tek mi değineceğiz, yoksa herhangi bir yerden mi başlayacağız ya da sorulara mı cevap vereceğiz; ben usul konusunda sizden bir yardımda bulunmanızı istirham edeceğim. Ben, müsaade ederseniz, sorular gelirse sorulara cevap vermek şeklinde daha çok yardımcı olabilirim diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN - Usûl hakkında bir şey söylemek istiyorum. Sayın İbrahim Paçacı burada yazılı konular hakkında, ne nedir mevzuunda açıklama yaptı. Bu arada, şunu şunu uzmanlarımız açıklayacaktır dedi. Bence şurada, ilgili olmayan arkadaşların bilmeleri gerekmeyen terimler var. Dört konu var, bu dört konu ve terimleri açıklayıcı, kısa tarif edici, tanımlayıcı bir konuşma yapar da, neyin ne olduğu anlaşılır hale getirilirse isabetli olur kanaatindeyim.

Mehmet Emin ÖZCAN - Efendim, ben, müsaade ederseniz o zaman birinci konudan başlayarak kavramları açıklamaya çalışayım.

1) Krediler: Bildiğiniz gibi, genel ekonomi içerisinde hayati önem taşıyan bankalar, finans sektörünün en önemli kurumlarıdır. İktidai hayata genel olarak baktığımızda; bir tarafta tasarruf sahipleri, diğer tarafta ise bu tasarruflara ihtiyaç duyan yatırımcılar, girişimciler ve tüketiciler vardır. Bunlar sanayiciler, tüccarlar veya gerçek kişi tüketiciler olabilirler. İşte bankalar esas itibarıyla bu iki kesim arasında aracılık yapan kuruluşlardır. Bankaların klasik fonksiyonları; mevduat toplamak, kredi vermek ve bankacılık hizmetleri(havale, kiralık kasalar, akreditif vb) vermektir. Türkiye’de, yürürlükteki Bankacılık Kanununa göre bankalar; mevduat bankaları, katılım bankaları(bizim eskiden bildiğimiz şekliyle özel finans kurumları), yatırım ve kalkınma bankaları olmak üzere üç ana kategoriye ayrılır. Mevduat bankaları(ticari bankalar) tasarruf sahiplerinden mevduat toplamaya, kredi vermeye ve her türlü bankacılık işlemleri yapmaya yetkilidirler. Katılım bankaları ile mevduat bankaları arasındaki en bariz fark, katılım bankalarını kar ve zarara katılma esasına göre fon toplaması ve bu fonları faizsiz esaslar çerçevesinde krediye dönüştürmesidir. Yatırım ve kalkınma bankalarının mevduat toplama yetkisi yoktur.

Finans sektöründe banka dışında kredi veren kuruluşlar da vardır. Bunlar finansal kiralama(leasing) şirketleri, Tüketici Finansmanı şirketleri, Faktoring şirketleri ile ikrazatçı şirketlerdir. Finansal Kiralama şirketleri, daha çok yatırım malları ile işyeri niteliğindeki gayrimenkullerin temininde kiralama yöntemiyle orta vadeli finansman desteği sağlıyorlar. Tüketici finansman şirketleri ağırlıklı olarak, beyaz eşya, kahverengi eşya gibi dayanıklı tüketim malları ile otomobil temininde tüketicinin finansman ihtiyacını karşılıyorlar. Mevduat bankalarından farklı olarak, Katılım bankaları ile yatırım ve kalkınma bankalarını doğrudan finansal kiralama yöntemiyle finansman temin etme yetkileri mevcuttur. Faktoring şirketleri ise firmaların vadeli satışlarından kaynaklanan alacaklarının iskontosu yoluyla finansman sağlamaktadırlar.

Bankanın kendi kaynaklarından veya yabancı kaynaklardan sağladığı fonları müşterilerine borç olarak vermesi nakdi kredi işlemidir, bankanın teminat mektubu düzenleyerek müşterisine kefil olması ise gayri nakdi bir kredidir. Krediler, konularına, vadelerine, amaçlarına vb değişik kriterlere göre tasnif edilebilir. Konusuna göre krediler; bireysel krediler, işletme kredileri, yatırım kredileri gibi alt başlıklara ayrılabilir.

Bireysel krediler, gerçek kişilerin ihtiyaç duyduğu konut, otomobil ve dayanıklı tüketim mallarının finansmanı ile nakdi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kredilerdir. Bu kredilere genel anlamda “tüketici kredileri” diyoruz. Gerek mevduat bankalarının gerekse katılım bankalarının gerçek kişilere verdikleri konut ve otomobil kredilerinde kredilendirme mekanizmaları, büyük benzerlik göstermektedir. Örneğin bir otomobil satın almak istiyorsunuz ancak otomobilin bedelinin yarısını karşılayacak paranız var. Önce bir mevduat bankasına sonra da bir katılım bankasına başvurun. Her iki bankada da kredilendirmede uygulanan metodlar(kredinin tahsisi, teminatların alınması, otomobil bedelinin satıcıya ödenmesi, anapara+ kredinin kullanıldığı vadeye göre hesaplanan karpayı/faiz, taksitlendirme usulü, taksit tablosu, dosya parası vb), teknik işleyiş hemen hemen aynıdır. Bunu negatif anlamda söylemiyorum. Bir tespit olarak ortaya koyuyorum. Belki de her ikisinin de yaptığı İslâmi açıdan kabul edilebilir şeylerdir. Bu hususta çok sorular geldiği için konuya biraz değinmiş oldum. Kıymetli dostum, Albaraka Türk Genel Müdür Yardımcısı sayın Fahrettin Yahşi burada aramızda bulunuyor. Kendisi bu konuda şüphesiz çok önemli şeyler söyleyecek, değerli katkılarda bulunacaktır.

İşletme ve yatırım kredileri

Bankalar sınai, ticari ve zirai faaliyetlerde bulunan gerçek veya tüzel kişilere işletme ve yatırım kredileri verebilir. İşletme kredileri bakımından klasik bankalar ile katılım bankaları arasında bazı farklar bulunmaktadır.. Bir ticari işletme krediye niçin ihtiyaç duyabilir? Firma, üretimde kullandığı girdiler(hammadde, ara malı, yatırım malı gibi) ile işletme giderlerinin (işçi ücretleri, kira, elektrik, vergi vb) ya da ticaretini yaptığı malların temininde finansman ihtiyacı içerisinde olabilir. Firma ihtiyaç duyduğu emtianın temini ve işletme giderlerinin finansmanı için bankadan kredi talep edebilir, bana finansman desteği sağlayın, ben şu malları alayım diyebilir. Ya da işçilerine ücret/maaş ödeyecektir. Vergisinin zamanı gelmiştir, vergi ödeyecektir. Elektrik, su parası ödeyecektir ya da yurtdışından mal almıştır, onun vadesi gelmiştir onu ödeyecektir. İşte bütün bunlar için finansman ihtiyacı olabilir. Bu finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere bankadan talep ettiği krediye biz “işletme kredisi” diyoruz. İşletme kredisini bankalar genelde Türkiye’de bir yıla kadar bir vadeyle veriyorlar. 1 yıla kadar vadeli krediler “kısa vadeli krediler” olarak dikkate alınır. Şimdi vadeler biraz uzamaya başladı, hatta 3 yıla kadar taksitler yapılabiliyor. Bu krediler her üç ayda bir faiz ödemeli cari hesap şeklinde de çalışabilir ya da taksitlendirme şeklinde de bu ödeme mümkün olabilir. Katılım bankaları firmanın ihtiyacı olan üretim girdileri

ile ticari malların temininde finansman desteği sağlar, işletme giderlerinin ödenmesi amacıyla nakdi kredi vermez, emtia teminine yönelik finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olurlar. Katılım bankasınca kullanılan kredinin vadesine göre değişen ve parayı zaman değerini esas alan karpayı hesaplama şekli mevduat bankaların kredi faizini hesaplama şekline benzemektedir. Daha önce katılım bankalarınca kullanılan bu kredilere "üretim desteği" deniyordu, yürürlükteki Bankacılık Kanunu'nda "kurumsal finansal desteği" şeklinde ifade ediliyor. Bankacılık Kanunu'nun 48'inci maddesinin 2'nci fıkrasında "... katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaiğin finansmanı, ortak yatırımlar ve benzeri yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu Kanun uygulamasında kredi sayılır" denilmektedir.

Toparlayacak olursak; ticari kredilerde hem katılım bankalarının hem de mevduat bankalarının finansman desteği söz konusudur. Bir de yatırım kredileri vardır. Yatırım kredileri işletmenin tevzi veya kople yeni yatırımı kapsamında makina, ekipman, techizat, bina gibi doğrudan doğruya yatırımın finansmanına yönelik verilen ve işletme kredilerine göre daha uzun vadeli olan, genellikle ödemesiz dönemi de bulunan kredilerdir. İşte yatırımların finansmanında, yatırım ve kalkınma bankaları başta olmak üzere bankalar yatırım kredisi vererek destek sağlarlar. Bu kredilerde hem vade daha uzundur hem de faizler daha makuldür. Bir de Eximbank'ın ihracatçıya sağladığı nispeten düşük faizli ihracat kredileri bulunmaktadır.

Yatırım kredileri, ihracat kredileri gibi krediler daha çok teşvikli kredilerdir. Bazı teşvikli kredilerde devlet faizi kısmen veya tamamen sübvansiyeye etmektedir. Örneğin Devlet, Ziraat Bankası kanalıyla çiftçilere, Halk Bankası kanalıyla esnafa verilen kredilere, bütçede ayrılan ödenekle sınırlı olmak üzere, faiz desteği sağlamaktadır. Çiftçi aldığı kredinin faizini piyasa faizinin çok altında bir orandan ödüyor. Faraza Ziraat Bankasının çiftçilere verdiği teşvikli(faiz sübvansiyonlu) kredilerin yıllık faizleri yüzde 0 ile yüzde 12 arasında değişmektedir. Hâlbuki bugün ticari kredilerin faiz oranı 22-25 civarındadır. Bankanın normal ticari faiz oranı ile çiftçiye verilen krediye uygulanan faiz oranı arasındaki fark Devlet tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla Ziraat Bankası'nın burada herhangi bir zararı söz konusu değil. Keza Halk Bankası da esnafa benzer bir teşvik kredisi, esnaf kredisi veriyor. Bu kredilerde de piyasa faizi ile esnafa uygulanan faiz arasındaki farkı yine Hazine bütçeye koyarak karşılıyor. Kredilerle ilgili söyleyeceğim genel olarak bunlar. Eğer soru gelirse bunları daha da açabiliriz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Bu vadeli opsiyon borsası, menkul kıymetler borsası?..

Mehmet Emin ÖZCAN - Efendim, menkul kıymetler borsası, vadeli opsiyon borsası konusunda şunları söyleyebilirim:

Türkiye’de bu anlamda iki borsa var. Birincisi İstanbul Menkul Kıymetler Borsasıdır. Menkul kıymetler borsasında üç tane alt piyasa bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla repo/ ters repo piyasası, hisse senetleri piyasası, bono ve tahvil piyasasıdır. Repo ve ters repo piyasası Türkiye’de nispeten küçük bir piyasadır. Repo (repurchasing agreement), Devlet tahvili veya Hazine bonusu karşılığında çok kısa vadeli borç verilmesi işlemidir. Tasarruf sahibi/ yatırımcı, bankanın elindeki Hazine bonosunu/ Devlet tahvilini gecelik, haftalık gibi çok kısa vadelerle ve geri satmak kaydıyla satın alır. Repo ile banka kısa vadeli likidite ihtiyacını karşılar. Yatırımcı, vade dolunca da bonoyu/tahvili geri verir ve işlenmiş faiziyle birlikte parasını geri alır. Bu bir repo işlemidir. Ters Repo ise daha çok bankalar arasında yapılan bir işlemidir. Bankanın bir menkul kıymeti (Hazine bonosunu/Devlet tahvilini) vadesinden önce belli bir tarihte belli bir fiyattan satmak üzere geri satın almasına Ters Repo denilmektedir.

İkinci olarak, halka açık şirketlerin Borsaya kote olan hisse senetlerinin alınıp satıldığı Pazar, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasıdır(İMKB). Yatırımcılar, Borsada aracı kurumlar vasıtasıyla işlem yaparlar. Hisse senetlerinin değerindeki artış veya azalış, Borsadaki arz ve talebe göre belirlenir. Satılmak isteyenler satanlardan fazla ise fiyat yükselir, tersi durumda fiyat düşer.

Üçüncü olarak, Hazine bonusu ve Devlet tahvilleri de yine İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem görür. Hazine bonosunun vadesi bir yıla kadardır. Vadesi bir yıldan fazla olanlara da tahvil diyoruz. Aralarında fazla bir fark yoktur. Bir yatırımcı Hazine Müsteşarlığının ihraç etmiş olduğu Hazine bonolarından satın aldığı devlete borç vermiş olmaktadır. Yatırımcı daha önce satın almış olduğu bonoları vadeleri dolmadan satmak istediğinde Menkul Kıymetler Borsasında işlem yapmaktadır. Yani bu borsa demek ki üç tane işlemin pazarı oluyor. Birincisi hisse senetlerinin alınıp satıldığı yer, ikincisi bono ve tahvillerin alınıp satıldığı yer, üçüncüsü ise repo işlemlerinin yapıldığı yer.

Vadeli işlemler borsasına gelince...

Dr. İbrahim PAÇACI - Afedersiniz Mehmet Emin bey, borsa işlemleriyle ilgili olarak, bankalardaki fonları da değerlendirirseniz sevinirim. Yani banka fonları İstanbul Menkul Kıymetler Borsasına endeksli olarak bankalarda oluşan fonlarla A tipi fonlar B tipi fonlar ve bunların içeriği bakımından da değerlendirirseniz sevinirim.

Mehmet Emin ÖZCAN - Tabii, yatırım fonları ayrı bir konudur. Mevzuata göre bankalar, menkul kıymetler piyasasında faaliyet gösteren aracı kurumlar(Ak Yatırım, İş Yatırım, Ziraat Yatırım gibi yatırım şirketleri), sigorta şirketleri, portföy yönetim şirketleri, sosyal güvenlik kurumları ve özel emeklilik şirketleri yatırım fonu kurabilmektedir. Genelde portföy yatırım şirketleri bu fonları işletiyor. Bu fonlara yatırım yapanlara katılma belgesi verilir. Katılma belgesi, belge sahibinin fon kurucusuna karşı sahip olduğu hakları taşıyan ve fona kaç pay ile katıldığını gösteren kıymetli evrak niteliğinde bir senettir. Portföyünde aylık ortalama minimum % 25 hisse senedi bulundurmamak zorunda olan fonlar A tipi fon olarak tanımlanmaktadır. Portföyünün tümünü vadesine 90 günden az kalmış sermaye piyasası araçları ile oluşturmak zorunda olan fona Likit Fon denir. Kamu ve/veya özel sektör borçlanma araçlarından oluşan fonlar Tahvil ve Bono Fon olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca B Tipi Fon, Karma Fon gibi fon türleri de bulunmaktadır. B tipi fonlar, ağırlıklı olarak hazine bonusu ve devlet tahvilinin değerlendirildiği fonlardır. Bu fonları şöyle düşünelim; Bir havuz kuruyoruz, bu havuza para toplanıyor. Para yatırımlara bir katılma belgesi veriliyor. Bunların yatırdıkları paralar ise A tipi fonlarda en az yüzde 25'inin hisse senedi olması gerekiyor. Tabii ki hisse senetlerinin hangilerinin alınacağına, hangilerinin daha çok getiri sağlayacağına oradaki fon yöneticisi karar veriyor. Hisse senetleri borsada alınıp satılan şirketlerin % 100 kâr garantisi söz konusu değildir. Fonda bulunan bazı hisse senetlerinin değeri yükselirken, bazısının değeri ise düşebiliyor. Fon yöneticisinin görevi, yatırım fonunu karlı ve verimli bir şekilde yöneterek yatırımcılara azami getiriyi sağlamaktır. Alternatif yatırım araçlarının getirilerine göre daha iyi kazanç sağlayan fon yöneticisi başarılı demektir. Yatırım fonları, tasarruf sahibinin alternatif bir yatırım aracıdır. Bu fonlar da Sermaye Piyasası Kanununa tabidir ve Sermaye Piyasası Kurulu tarafından denetlenmektedir.

Bir de, vadeli işlem, opsiyon işlemleriyle ilgili çok kısa bir şey söyleyeyim. Münhasıran ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı vadeli işlem

ve opsiyon sözleşmeleri ile her türlü türev araçlardan oluşan sermaye piyasası araçlarının işlem gördüğü borsadır. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası halen İzmir’de faaliyet göstermektedir. Bu borsada da üç tane piyasa mevcuttur. Bunlardan birincisi vadeli yabancı para(döviz) alım satımının yapıldığı f/x dediğimiz döviz piyasasıdır. İkincisi vadeli emtia alım satımının yapıldığı mal piyasasıdır. Pamuk ve buğday ağırlıklı olarak düşünülmüştür; fakat şu anda bu borsada vadeli olarak herhangi bir buğday veya pamuk alım satımı yapılmamaktadır. Üçüncü ve ağırlıklı piyasa ise türev piyasasıdır. Opsiyon piyasasında (futures and options) türev ürünler işlem görmektedir. Futures işlemleri, borsada işlem gören ve hem alıcıyı hem de satıcıyı bağlayan sözleşmelerdir. Opsiyon (Options) sözleşmeler ise borsada işlem gören alıcısına malı alma ya da satma hakkı veren, satıcıya ise yerine getirilmesi gerekli bir yükümlülük yükleyen sözleşmelerdir(kontrat).

Tabii, bu çok teknik bir konu; ama, basite indirgeyecek olursak şöyle bir işlem yapılıyor: Diyelim ki ihracatçı mal sattı, fakat malının bedelini üç ay sonra alacak. Üç ay sonra doların ne olacağını bilemiyor; ama bir forward sözleşmesi yapıyor. Sözleşmede ihracatçı bankaya getireceği dövizin satış kurunu sözleşme tarihinde sabitlemiş oluyor. Yani döviz fiyatını üç ay önceden bildiriyor, henüz döviz gelmemiş. Döviz üç ay sonra gelecek ve bugünden onun fiyatını fiksliyor. Sonra dönüyor -bu borsada bu döviz yukarı çıkabilir veya aşağıya inebilir- kendini hedge ediyor; yani hec dediğimiz bir nevi o kurdaki zararını telafi edecek bir mekanizma oluşturmuş oluyor, karşı işlem yapıyor. Burada yine sanal ortamda aslında opsiyon sözleşmeleri yapılıyor. Her bir kontrattan kendi ihtiyacına göre satın alıyor. Burada kontratın bedelinin yüzde 10’unu yatırıyor. Yani bu gelecekteki döviz alım satımı işlemine karşılık ya da bu opsiyona karşılık bu borsada kontrat satın alıyor. Bu kontratlar da, dediğim gibi yatırım tutarının yüzde 10’u nispetinde oluyor ve vadesi geldiğinde düşünülen rakamların altında ya da üstünde çıkabiliyor.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında faaliyet gösteren ilk 30 şirketin hisselerinin değerinin oluşturduğu bir endeks var. İşte bu endeksin de alınıp satılması söz konusu oluyor. Yani bir nevi tahminde bulunuyorsunuz. Yani belki çok kaba bir tabir olacak; ama hani altılı ganyan gibi... Hani hangi atlar kazanacak, işte onun için tahminlerde bulunuyorsunuz. Ve endeksin yukarı çıkması halinde kazanıyorsunuz, aşağı düşmesi halinde kaybediyorsunuz. Bu aldığınız kontratlara göre de sizin yatırımınızın değeri ortaya çıkıyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Evet, Mehmet Emin Bey'e bu kıymetli açıklamalarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Şimdi sözü konunun bir diğer uzmanı özellikle finans kurumları ve katılım bankaları konusunda bize bilgi verecek Fahrettin Yahşi Bey'e veriyoruz.

Fahrettin Bey, özellikle Mehmet Emin Bey kredilendirme noktasında normal bankalarla katılım bankaları arasında pek fark yok gibi bir ifade kullandı. Buna bir açıklık getirilirse iyi olur diye düşünüyorum.

Buyurun efendim.

Fahrettin YAŞI (Albaraka Türk Genel Müdür Başyardımcısı) - Hocam, teşekkür ediyorum.

Ben de kısaca kendimi tanıtmak isterim; Yaklaşık 9 sene Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı'nda Bankalar Yeminli Murakıbi olarak görev yaptım; yani, bütün bankacılık sektörünün denetimiyle uğraştım. Ondan sonra bir özel bankada iki yıllık genel müdür yardımcılığı dönemim var. Yaklaşık 10 yıldır Albaraka Türk'te genel müdür yardımcılığı ve akabinde de genel müdür başyardımcılığı görevlerini ifa ediyorum. O açıdan hem bankacılık, hem de katılım bankacılığı boyutunda konuşacak, fikir serdedecek konumda olduğumu düşünüyorum.

Öncelikle katılım bankacılığı konusunda çok kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Biliyorsunuz, katılım bankaları 2005 yılından önce özel finans kurumu adı altında faaliyet gösteriyorlardı. Faaliyete geçtikleri yıl olan 1985 yılından itibaren bu ad altında faaliyetlerini sürdürdüler. Ancak yapmış oldukları faaliyetler bankacılığın bir dalı olan faizsiz bankacılık faaliyeti olmasına rağmen isimlerine bakıldığında bunun anlaşılması mümkün değildi. Özel finans kurumu kavramı özellikle uluslararası piyasalarda çok fazla bir anlam ifade etmiyordu. Çünkü Türkiye dışındaki faizsiz bankacılık faaliyeti gerçekleştirilen hiçbir ülkede böyle bir isim kullanılmıyordu. O yüzden de kendimizi tanıtmakta ciddi zorluklarla karşı karşıyaydık. Sonuçta, hem BDDK'nın (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) hem de bizlerin talebiyle bu kurumların adı, 2005 yılında bankacılık yasasında yapılan değişiklikle "katılım bankası" şekline dönüştü. Biliyorsunuz, bu bankalar, Arap dünyasında da, Malezya'da da banka olarak, İslâm Bankası olarak isimlendirilen kurumların Türkiye versiyonudurlar. Türkiye'de de kar ve zarara katılım hesapların niteliğinden

yola çıkılarak isimleri “katılım bankası” olarak değiştirilmiş oldu. Birinci konu bu.

İkinci konu, katılım bankalarının faaliyetleri konusudur. Mehmet Emin Özcan Bey, kredilendirme boyutunda klasik bankalarla katılım bankaları arasında fark olmadığını söylerken sanıyorum bunu bankacılık tekniği anlamında söyledi. Yoksa tabii ki, işin arka boyutunda katılım bankalarının yaptıkları faaliyetlerle bankaların yaptığı faaliyetler arasında ciddi farklar söz konusu. Bir defa katılım bankaları fon toplarken ve toplamış olduğu bu fonları kullandırırken faizsizlik prensibine uygun hareket etmek zorunda. Temel farklılık faizsizlik prensibine uyumdur. Aksi takdirde zaten iki farklı bankacılık türünün faaliyetleri arasında bir fark kalmayacaktır.

Bankacılık kanunu fon kullandırma fonksiyonunu krediye ilişkin düzenlemelerin uygulamasında kredi olarak tanımlıyor. Daha doğrusu kanun katılım bankalarının fon kullandırmalarına “kredidir” demiyor kanun uygulamasında “kredi sayılır” diyor. Başka bir ifade ile yasa, “ben katılım bankalarının yapmış olduğu fon kullandırma işlemlerini kredi sayacağım ve yapmış olduğum kredi düzenlemelerine uyacaksınız” diyor.

Burada olay şudur: Katılım bankalarında ve genelde tüm bankacılık sektöründe nakdi ve gayri nakdi olmak üzere iki ayrı yöntemle kredi kullandırılmaktadır. Bizim nakdi kredi kullandırma yöntemimiz mal satışı esasına dayanıyor. Katılım bankaları, eski adıyla özel finans kurumları, 2001 yılına kadar bir malı peşin satın alır ve vadeli olarak müşterisine satar; alıp ve satarken de fatura düzenlenirdi. Yani malın satıcısı mala ilişkin faturayı özel finans kurumuna keserdi, finans kurumu da kendi kârını eklemek ve ona bir fatura kesmek suretiyle müşterisini kredilendirmiş olurdu. 2001 yılında bu sistemde değişikliğe gidildi. Değişikliğe gidilmesinin gerekçesi de şudur: Faturadan kaynaklanan Maliye Bakanlığı’nın getirmiş olduğu çok ciddi yükümlülükler var. Meselâ, düşünün ki, Türkiye’de yaklaşık 300 tane katılım bankası şubesi var. Türkiye’nin değişik yerlerindeki bu şubelerin en az 100 bin kredi müşterisi bulunuyor. Şu hususun da belirtilmesinde fayda mülâhaza ediyorum. Bu şubelerin her birinin mal finansmanına yönelik aracılık fonksiyonunu yerine getirirken malların alındığı yerleri ve satıcının sattığı malları fiziki olarak görebilmeleri imkân dâhilinde bulunmamaktadır. Başka bir ifade ile katılım bankaları olarak bizim aracılığımızla müşterimizin satın aldığı malı görebilme imkânımız fiziken yok. Dolayısıyla öyle zamanlar oldu ki, katılım bankalarına satıcılar tarafından kesilmiş olan faturaların zaman zaman sahte olabileceği durumuyla karşılaşıldı. Bu gibi durumlarda

katılım bankası da, fon kullandırma işlemini tamamlamak adına, farkında olmadan sahte fatura ile kendisine satılan malın müşteriye intikalini sağlamak için fatura düzenlenmek zorunda idi. Dolayısıyla bir sahte faturanın kullanımı bir de sahte faturanın düzenlenmesi gibi iki ciddi suç ortaya çıkıyordu. Bu durumda mali mevzuat gereği parasal cezaların ötesinde hapis cezasıyla sonuçlanacak cezalar söz konusuydu. Bu durum katılım bankalarının faaliyetlerini önemli ölçüde olumsuz olarak etkilemekteydi. Çünkü o kadar kontrol gücünüz yok. Milyonlarca işlem den her biri için bir personel tayini gerekir ki, herhalde bu, üstesinden kolay kolay gelinebilecek bir durum değildir.

Bu tür sorunların önüne geçmek için, 2001 yılında, katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen yönetmelikte bir değişiklik yapıldı ve sistem şu şekilde dizayn edildi: Malı temsil eden fatura artık satıcı tarafından alıcıya/müşteriye kesiliyor, katılım bankası olarak biz faturanın tarafı/mükellefi olmuyoruz. Fakat biz malın bedelini -tabii o kredi mekanizmasını da anlatacağım- müşterimizin hesabına değil bizatihi malı aldığı yere ödüyoruz. Bunu nasıl yapıyoruz?

Katılım bankalarının temel özelliği malın finansmanıdır. Bize bir müşteri bir mala ihtiyacı olduğunu bildirdiğinde biz ona malı nereden alacağını soruyoruz. Bunun üzerine malın satın alınacağı yere, malı bize satması için bir sipariş formu gönderiyoruz. Diyoruz ki; ben senden şu ebattaki malı, şu fiyatta, şu şekilde almak istiyorum. Tabii malın beğenilmesi, fiyatında anlaşılması kredi müşterisiyle katılım bankası arasında oluşturulmuş bir vekâlet ilişkisi çerçevesinde satıcı ve alıcı arasında gerçekleşiyor. Satıcıya gönderilen sipariş formuyla malı bize satmasını söylüyoruz. Bu işlemde mali mevzuatın bir gereği olan fatura katılım bankasına kesilmiyor. Çünkü faturanın da faizsizlik prensibi bağlamında bir alım-satımın zorunlu bir belgesi olmadığını biliyoruz. Dolayısıyla esas olan bir malın satın alınması ve akabinde satılmasıdır. Sipariş formlarıyla bunu yerine getirmiş oluyoruz. "Şu malı, şu fiyattan, şu şekilde almak istiyoruz" diye bir form gönderiyoruz ve satıcı kabul ettiği zaman ona bu malı alıcıya teslim etmesi talimatını veriyoruz. Parayı da, doğal olarak malı satın almış olduğumuz satıcıya gönderiyoruz. İşte katılım bankaları ile klasik bankalar arasındaki temel farklardan biri burada ortaya çıkıyor.

Bankada bu sistem şöyle yürüyor: Bankada değişik kredilendirme teknikleri olabilir ama esas olarak müşterinin hesabına kullanmak istediği kredi miktarını geçersiniz. Kredi müşterisi istediği yerde istediği alanda kendisine banka tarafından tahsis olunmuş olan kredisini kullanabilir.

Banka bunu kontrol etmek isterse edebilir; ama teknik olarak kredi tutarını müşterinizin hesabına koyarsınız, müşteri kredisini ihtiyaç duyduğu yer ve zamanda kullanır. Katılım bankalarında böyle bir sistem yok. Satıcılardan peşin olarak tedarik edilen malın müşteriye vadeli olarak satılması suretiyle müşteri borçlandırılmış olur, vadelerinde taksitlerin ödenmesi suretiyle de kredi mekanizması/süreci tamamlanmış olur. Yani temel fark, klasik bankalarda nakit kredi kullandırımı söz konusu iken katılım bankalarında vadeli mal satışından kaynaklanan bir aynı finansman söz konusudur.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Siz de diğer bankalar gibi bir mevduat toparlıyorsunuz ve bunun karşılığında kâr/zarar ortaklığı anlayışı çerçevesinde finansman sağlamış oluyorsunuz.

Fahrettin YAHŞİ - Fon toplama boyutundan çok kısa bir şekilde bahsedeyim.

Fon toplama faaliyeti aslında çok basit. Genel/klasik bankacılıkla katılım bankacılığının temel ayrımını ben şöyle yapıyorum: Banka, vatandaşın mevduatını ya da tasarrufunu satın kir alıyor ve belirlenmiş vade dilimlerinde -ki, bu bir ay olabilir, üç ay olabilir, bir yıl olabilir- başlangıçta belirlenmiş sabit bir faiz oranı üzerinden mudiye/tasarruf sahibine geri ödemede bulunuyor. Yani mevduatın açılışı aşamasında garanti altına alınmış anapara ve faizi söz konusu. Banka bir anlamda vatandaşın parasını satın alıyor ve vadesi gelince de ödemesini yapıyor. Katılım bankalarında ise vatandaş paralarını emanete bırakıyor ve emanete alınan bu fonlar katılım bankası tarafından "inançlı mülkiyet" esasları çerçevesinde değerlendiriliyor. Elinden gelen en fazla çaba neyse onu göstermek suretiyle fonu değerlendirmek katılım bankalarının ana fonksiyonlarının başında geliyor. Toplanan fonların katılım bankasınca değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan kâr müşteri ile banka arasında daha önceden belirlenmiş bir oran, paylaşım oranı, üzerinden paylaşılıyor. Onu da tek başına katılım bankası değil, yasa belirliyor zaten. Yani tasarrufunu katılım bankasında değerlendiren müşteri ile katılım bankası arasındaki paylaşım oranlarını T.C. Merkez Bankasına bildirmek suretiyle yasal arka plânı oluşturmak bir zorunluluk. Kısacası katılım bankaları tarafından katılım fonu adı altında toplanan fonların reel sektöre kullandırılmasından elde edilen karların bölüşülmesine dayalı bir sistem söz konusu.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Arkadaşları bilmiyorum; ama zaman zaman benim de şahsen duyduğum bazı şeyler oluyor. Efendim, biz herhangi bir bankaya mevduat, para, fon yatırdığımız zaman onun bize ödediği faiz oranlarıyla katılım bankalarının bize ödediği kâr zarar ortaklığı hemen hemen birbirine yakın diye bir iddia var. Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

Fahrettin YAŞI - Buradaki temel olay şudur: Katılım bankaları ile klasik bankaların faaliyet gösterdiği, toplanan fonların değerlendirildiği kredi piyasası aynı piyasadır. Meselâ bir konut kredisi almak istediğinizde katılım bankası kendi yöntemlerine uygun olarak belirleyeceği kâr payını bir ticari bankanın -ortalama olarak söylüyorum- çok üstünde veya çok altında uygulayamaz. Kısacası, aynı piyasadan gelir elde edilmektedir. Katılım bankaları tarafından tasarruf sahiplerinden toplanan fonların değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan kârın yasal kesintilerinden sonraki kısmı banka ile tasarruf sahibi arasında paylaşılmaktadır. Eğer istikrarlı bir ekonominin söz konusu olduğunu yani piyasa faiz oranlarının, kâr hadlerinin fazla bir değişiklik göstermediğini var sayarsanız, kredi piyasasında fonların değerlendirilmesinde uygulanan kar hadleri/faiz oranlarının her iki banka grubu için de birbirine yakın olacağına hiç şüphe yok. Dolayısıyla bir defa banka mudilerine ödenen faizle katılım bankalarının dağıtmış olduğu kâr payının aynı düzeyde olma ihtimali zayıf. Diyelim ki, piyasada faiz oranları yükseldi; bankalar mevduata vereceği faiz oranlarını artan piyasa faizleri doğrultusunda daha yukarı seviyelerde tespit ederken, çalışma mekanizmasının bir sonucu olarak katılım bankalarının dağıttığı kâr payları daha aşağıdaki oranlarda kalacaktır. Tersini düşünelim; piyasa faiz oranları ciddi miktarda aşağıya indiği zaman da aynı mantıkla katılım bankalarının dağıttığı kâr payları, klasik bankalarca verilen faiz oranlarının daha yukarısında gerçekleşecektir.

Dolayısıyla, ekonominin; yani bankaların -ki, her birinin mevduat ve kredi faiz oranlarını kendisinin ayarlama/belirleme yetkisi var- faiz oranlarının, piyasanın istikrarlı olması halinde, katılım bankaları tarafından dağıtılan kâr paylarına yakın olması -eşite yakın olabilir, eşit olması mümkün değil- ihtimal dahilindedir. Ama ekonominin zikzaklar çizdiği dönemlerde ise katılım bankalarının dağıtmış olduğu kar payları ya daha yukarıda kalacak ya da daha aşağılarda; çünkü, hem mevduat olarak, hem de bir uygulama pratiği olarak katılım bankalarının sisteme müdahale etme imkanları yok.

Şu soru da soruluyor: Hiç zarar dağıtıyor musunuz? Katılım bankalarının bir genel amaçlı, bir de özel amaçlı havuzu bulunmaktadır. Katılım bankası binlerce kişiden fon toplamakta ve toplamış olduğu bu fonları genel amaçlı havuzlarda biriktirmektedir. Bu havuzlardan çok sayıda müşteriye fon kullanılmaktadır. Eğer bu müşterilerin hiçbirinde problem yaşanmazsa tasarruf sahiplerine dağıtılacak olan kâr, fon kullanımından elde edilen karın, başlangıçta belirlenmiş olan oranlarda paylaşılmasından ibaret olur. Ancak fon kullanım portföyünde, bankacılık sektörü rakamlarını dikkate aldığımızda, ortalama yüzde 1-2 civarında problem oluşur ve oluşan problemden kaynaklanan kayıplara mevzuat gereği banka ile birlikte müşteri de katılmak zorundadır. Dolayısıyla, tahsilat probleminden kaynaklanan zarara genel havuza katılmış olan bütün müşteriler otomatik olarak katılmış olur. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere dağıtılan kâr payının içerisinde zarar zımni bir şekilde yer almaktadır. Eğer o kredi problemlili hale gelmeseydi tasarruf sahibi daha yüksek kar payı alacaktı. Kriz dönemlerinde doğal olarak problemlili fon/kredi oranı yükseldiğinden zaten katılım bankaları tarafından dağıtılan kâr payı oranları daha aşağılara geliyor. Zarar dağıtılmadığının söylemesi, aslında katılım bankacılığı sisteminin çalışma mekanizmasını bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

Özel havuzun mantığı ise şudur: Katılım bankası tarafından elinde atıl fon bulunan tasarruf sahiplerine herhangi bir projeyi finanse etmek için çağrıda bulunmaktadır. Projeye ilgi gösteren yatırımcılar tarafından katılım bankasında açtırılan hesaplar özel havuz tabir ettiğimiz hesaplarda takip edilir. Yatırımcı/tasarruf sahibi bankaya yatırmış olduğu paranın hangi projenin finansmanında kullanılacağını bilir. Ancak projenin realize edildiği firma zarar ya da iflas etmesi sonucu borcunu ödemezse yatırımcı/tasarruf sahibi kar payı elde edemediği gibi yatırmış olduğu paranın tamamına yakınına da kaybedebilir. O yüzden tasarruf sahipleri, genelde karlılığı yüksek olmakla birlikte risklilik düzeyinin de buna paralel olarak yüksek olabileceği düşüncesiyle, çünkü özel havuz kaynaklı kullandırmalarda projenin bütünüyle zarar etmesi halinde anaparalarını kaybetme riski de bulunmakta, paralarını özel havuz yerine riskin çok sayıda tasarrufçu ve banka arasında paylaşıldığı genel havuz sisteminde değerlendirme yoluna gitmektedirler.

Dr. İbrahim PAÇACI - Afedersiniz, bu genel havuzlarla ilgili de bir problem hatırlıyorum aklımda kaldığı kadarıyla. Yani herkes parasını aynı tarihte yatırmıyor ve hesaplamalar o gün üzerinden yapıldığı için kimisi

aslında hak etmediği kârı alıyor, kimisi de hak ettiği halde başkasına bu kârdan gidiyor. Bu haksızlıklar önlenebilir mi veyahut bu haksızlık sayılmaz mı? Bu konuda da bir açıklama yaparsanız sevinirim.

Fahrettin YAŞI - Benim kanaatime göre, burada hiçbir haksızlık yoktur. Sebebi de şudur: Yukarıdaki bahiste de anlattığım gibi katılım bankaları özel ve genel amaçlı olmak üzere iki tür hesaba/havuzla fon toplarlar. Bunlardan özel havuz sisteminde kapalı sonlu havuz sistemi geçerli, yani proje finansmanına yönelik olarak bir hesaba fon toplanıyor ve başlangıçta gerçekleşen girişlerden sonra havuzla girişler kısıtlanıyor. Projenin bitiminde ortaya çıkan netice başlangıçta belirlenen oranlar dâhilinde banka ile katılımcılar arasında paylaşılıyor. Bu yöntemde bir haksızlık zaten söz konusu değil.

Ancak genel havuzlar açık sonlu bir modeldir. Bu modelde sisteme sürekli olarak girişler ve çıkışlar söz konusudur. Tasarruf sahibinin bir ay vadeyle katılım bankasına 1000 dolar para yatırdığını varsayalım. Bankanın bu 1000 dolarla bir işlem yapma, bir aylık vadede onu değerlendirme imkânı yoktur. Dolayısıyla katılım bankası aynı vadede ancak değişik günlerde ya da değişik vadelerde açtırılan bu fonları tek bir havuzda toplamak zorundadır. Bu havuz, açık sonlu bir havuz; yani, belli bir vadede kapanmıyor, kapanmadığı için de sürekli olarak sisteme giren ve sistemden çıkan olmak zorunda. Bu havuzda toplanan fonlar mevzuat çerçevesinde faizsizlik prensipleri doğrultusunda değerlendirilmekte, günlük ya da haftalık olarak havuzun getirisi hesaplanmakta ve katılma hesabı sahibi müşterilerle paylaşılmaktadır. Dolayısıyla sizin dediğiniz anlamda bir mantık kurulabilmesi için özel havuz mantığına geçilmesi lâzım ki, bu durumda da yüzlerce havuz açılması ve bu havuzlarda toplanan fonların vadesi ile uyumlu yüzlerce proje gerçekleştirilmesi gerekir ki; o zaman sistemin yürümesi imkânsız hale gelir. O yüzden gireni ve çıkanı sürekli olan bir sisteme yani açık sonlu bir havuz sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Belirtmiş olduğum nedenlerle burada bir haksızlık olduğu kanaatini taşıyorum.

Şükrü ÖZBUĞDAY - Fon kullandırma konusunda bir şey sormak istiyorum, açıklama getirirseniz sevinirim. Meselâ, benim 30 milyarım var, 100 milyarlık bir ev alıyorum. Size geliyorum diyorum ki, 30 milyarım var, 70 milyara ihtiyacım var. Siz bu 70 milyarı aylık 1.80 üzerinden 3 yıl veya 5 yıl vadeliyorsunuz ve şu kadar diyorsunuz. Bir bankaya gittiğimiz

zaman da aynı işlemi yapıyor. O zaman aradaki fark nedir; bunu açıklar mısınız?

Fahrettin YAHŞİ - Hocam, biraz önce söylemeye çalıştım; katılım bankalarının bazı uygulamalarının klasik bankalarla çakışması mümkündür. Klasik bankalar da katılım bankacılığı sistemine uygun finansal enstrüman üretebilirler. Meselâ, HSBC Bankası'nın müşterilerine murabaha kredisi veriyorum, bana gelin dediği ve işlem yaptığı vaki.

Katılım bankacılığı sistemindeki temel mantık şu: Katılım bankası her halükârda mal alım ve satımı mantığına göre çalışmaktadır. Katılım bankası o daire sahibine diyor ki, önce daireyi bana sat. Daire sahibi tarafından mal katılım bankasına peşin esasta satılıyor katılım bankası da o malı müşterisine vadeli olarak satıyor. Katılım bankaları ile klasik bankalar aynı piyasada faaliyet gösterdiği için katılım bankasının müşteriye tasarrufçudan toplamış olduğu fonları piyasa ortalamasının altında verebilme imkânı olmuyor. Bu, bir; bir de, fiyatı belirleyen sadece tasarrufçuya dağıtılacak kâr payı plânlaması oluşturmuyor. Likidite durumları da katılım bankasının o günkü vadeli satışlara uyguladığı kâr oranlarını belirler. Meselâ, dolarda pozisyonunuz kısıtlı ise dolar bazlı fiyatlarınızı biraz yukarı çekersiniz ki, o zaman ben bunu kullanmayayım dersiniz. Bir banka hiçbir zaman param kısıtlı/yok demez; ama, fiyatını yukarı çektiğinde bilirsiniz ki, bu fiyatlar sizin için pahalı ve fon kullanmaktan vazgeçersiz. Eğer sizin yerinize banka karar verirse, bu bankada ben ihtiyacımı göremiyorum der ve dolayısıyla sizde banka değiştirme düşüncesi hâsıl olur. O yüzden fiyatlardaki farklılıklar tamamen bankanın içinde bulunduğu finansal ortamın bir sonucu olarak üretmiş olduğu stratejilerin bir sonucudur. Bu likidite stratejisi olabilir, kâr stratejisi olabilir. Ama temel fark, söylediğim gibi mal alım ve satım mantığıdır. Hayrettin Karaman hocam bu vekâlet sistemini çok daha iyi anlatabilir. Yani oradaki temel mantığımız, malın alınması ve satılması...

Şükrü ÖZBUĞDAY - Ama müşteriye böyle denmiyor, "biz bunu 100'e alırsız, sana 120'ye satarız" denmiyor; aylık 1.80 üzerinde vadelendiriliyor.

Fahrettin YAHŞİ - Hocam, olay şu: BDDK'nın bazı düzenlemeleri oluyor. Ben şahsen bahsetmiş olduğunuz bu hassasiyetin çok önemli olduğuna inanıyorum. Ben, klasik bankacılık sektöründen geçerek katılım bankacılığı sektörüne geldim. Dolayısıyla jargonun doğru kullanılmasının

çok doğru olduğuna inanıyorum. Fakat “iç verim oranı” diye bir kavram var. İç verim, aylık kâr payı oranları üzerinden hesaplanan bir sistem. Dünyada da böyle olduğu için Devlet tüm kredi mantığını bu kavram üzerine oturtmuş durumda. Meselâ sizin mali tablolarınız bütün dünya tarafından okunuyor. Dolayısıyla bu “iç verim oranı” mantığından dolayı artık fiyatlamalar aylık olarak ifade ediliyor. Eskiden dediğiniz gibi aylık kar payı oranından ziyade işlemin bütününün ortaya çıkardığı kar payı oranından ya da yıllık kar payı oranından hesaplamalar yapılır ve müşteriye de bu şekilde ifade edilirdi. Bu hususta bir sıkıntı vardır, bu doğru, haklısınız; ama bu sıkıntının sebebi katılım bankalarının uymakla yükümlü oldukları yasal düzenlemelerdir. Bu böyle olmakla birlikte bu noktada daha fazla hassasiyet gösterilmesi gerektiği düşüncesine ben de katılıyorum.

Teşekkür ederim.

Oturuş Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Ben de teşekkür ederim.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Hocam, bir yanlış anlaşılma olduğunu düşünüyorum. Bundan dolayı konunun netleşmesi açısından bir soru sorabilir miyim?

Fahrettin Yahşi Bey, dağıttıkları kâr payı oranlarıyla faiz oranlarının birbirine yakın olduğunu delillendirme kapsamında, kendilerinin yani faizsiz bankaların da diğer bankalarla aynı piyasadandan gelir elde ettiklerini ifade ettiler. Özellikle burada yapılan konuşmaların yayınlanmak üzere kaydedildiğini de dikkate alarak bu hususun açıklanması gerektiği kanaatindeyim. Bankalarla sizin gelir kaynaklarınız tümüyle birebir aynı mı? Burada bu konunun mutlaka netleşmesi gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Fahrettin YAHŞİ - Tabii ki, aynı değil. Katılım bankalarının enstrümanları arasında faizle ilgisi olan hiçbir şey yok. Yani menkul kıymet portföyü yok, aklınıza gelen hiçbir faizli enstrüman yok. Ben bu ifadeyi vadeli mal satışı ya da fon kullandırma mekanizmasının çalışması anlamında söyledim. Bu yanlış anlamayı düzeltmem gerekir. Meselâ katılım bankasının müşterilerinin bir kısmı aynı zamanda klasik bankalarla da çalışıyor. Aynı piyasadandan gelir elde ediyoruz derken katılım bankası tarafından tasarruften toplanan fonların değerlendirildiği kredi

piyasasının her iki banka grubu için de ortak olduğunu ifade etmek anlamında o cümleyi söyledim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Evet teşekkür ederim. Bu konuda zaten bazı açıklamalar ortaya çıkacaktır. Müsaadenizle ben konuşmak isteyen arkadaşlarımı not almak istiyorum.

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Burada, katılım bankalarının, eski adıyla finans kurumlarının kuruluşunun öncesinden sonrasına kadar danışmanlık yapan iki kişi var; birisi ben, diğeri Hayrettin Karaman hocamızdır. Bütün işlemlerini, danışman olarak yıllarca gözlemledik. Bizleri belki dinlemek istersiniz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Değerli hocam, arkadaşlarımız gerçekten bizi aydınlattılar. Diğer arkadaşların soracağı şeyler olursa siz de o konuda devreye girdiğiniz zaman çok daha yararlı olacak kanaatindeyim.

Müsaadenizle Lütfi hocam zannederim el kaldırmıştı.

Lütfi ŞENTÜRK - Ben Fahrettin Yahşi Bey'e bir iki soru sormak istiyorum.

Birincisi; kendisi de söyledi, banka satın aldığı malla ilgili bir risk taşıyor. Yani parayı veriyor; ama fatura kesmiyor. Malı satan risk içinde, malı alan risk içinde, malı satan sattığı ana kadar onun riskini taşıyor. Arkadaşımız, malı alan da aldıktan sonra mala bir heder olursa yahut başına bir kaza gelirse o da ona ait demişti. Şimdi aklıma geliyor da, bir risk taşımadığı halde, efendim, bu aldığı farkı neye göre alıyor?

İkinci sorum da şu: Kredi alan vatandaş zamanında kredisini ödemediği takdirde, daha sonra tahsil edilirken neye göre tahsil ediliyor? Yani bir fark konuyor mu konmuyor mu? Bu konuda da bilgi verirse sevinirim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Çok kısa lütfen.

Fahrettin YAHŞİ - Satıcı, bir defa malı peşin sattığı için bir risk taşıyor zaten. Malı satın alan taraf olarak satıcıya malın bedeli, katılım bankası tarafından ödeniyor. Bu mekanizma tamamen güven içerisinde yürüyen bir mekanizma. Dolayısıyla burada satıcının herhangi bir riski yok. Ortaya çıkan kâr payı da zaten vadeli satıştan dolayı ortaya çıkan kâr paylarıdır. Dolayısıyla burada bir sorun olduğunu düşünmüyorum.

Alıcıyla katılım bankası arasında yapılan bir sözleşme mevcut. Müşterinin borcunu geri ödeyememesi durumunda Katılım bankası tarafından yapılacak işlemlere geçmeden önce bu konudaki yasal çerçeveden bahsetmekte fayda olduğunu düşünüyorum.

Katılım bankaları toplamış oldukları fonların değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan karı katılım hesabı sahipleri ile daha önceden belirlenmiş olan bir oran üzerinden paylaşırlar. Genel olarak elde edilen kârın 80'i tasarruf sahibine verilmekte 20'si ise bankada kalmaktadır. Bu oran genel oran olup bunun dışında da paylaşım oranlarının belirlenmesi mümkündür. Burada mudaraba yöntemi geçerli olup, tasarrufçu tarafından katılım bankasına yatırılmış olan tasarrufların ilgili banka tarafından en iyi gayret aracılığıyla değerlendirilmesi ve ortaya çıkan neticeden de %20 oranında mudarib payı alması söz konusu. Bankacılık yasası gereği bir zararın ortaya çıkması halinde katılım bankasının zarara katılma yükümlülüğü kara katılma oranının yüzde ellisinden az olamaz. Eğer kar paylaşım oranı olarak müşteri %80, Banka %20 olarak belirlenmişse, herhangi bir zararın ortaya çıkması durumunda katılım bankasının bu zarara %10 oranında katılması bir zorunluluktur.

Müşterilerin taksitlerini zamanında ödeyememelerinden kaynaklanan gecikme durumlarında neler yapılacağı hususlarında uzun tartışmalar yaşanmıştır. Son dönemde geliştirilmiş "mahrum olunan kâr" diye bir yöntem söz konusu. Bu yöntemde gecikilen dönem için projeye uygulanan orijinal kar payı üzerinden mahrum olunan kar hesaplanmakta ve müşteriden tahsil edilmektedir. Yüzde 20 ile gerçekleştirilen bir işlemde gecikilen döneme de yüzde 20 uygulanmaktadır. Diyoruz ki, bu para daha önce gelmiş olsaydı asgari orijinal kar payı üzerinden hesaplanan tutar kadar gelir elde edilecekti. Buna da "mahrum olunan kâr" diyoruz ve bunu gücü olan müşteriden alıyoruz. Kuşkusuz hiç alamadıklarımız oluyor, âciz vesikasına bağlananlar oluyor. Çünkü bazen öyle oluyor ki, vatandaş ödeme gücünü yeniden kazanamıyor. Ekonomik gücünü tekrar kazanamadığı zaman da alacağımızdan kısmi ya da bütünüyle vazgeçtiğimiz olaylar oluyor. Ama eğer müşterinin ödeme gücü varsa ve mahrum olunan karı alabileceksek bize fon yatıran insanları düşünerek

tahsil etme yoluna gidiyoruz. Tasarruflarını katılım bankalarında değerlendiren hesap sahiplerinin haklarının korunmasının katılım bankalarının sorumluluğudur diye düşünüyoruz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - Sayın Başkan, bana atıfta bulunduğunuz için Fahrettin Bey'in sözünün arkasından konuşmam lazım. Yoksa mahrum olunan kârın alınabileceğini kabul ettiğim zannedilebilir. Benimle bu bankaların yolunu ayıran onların bu uygulaması olmuştur; duyurulur.

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN - Öncelikle şunu ifade etmek istiyorum: Burada hem Ziraat Bankası'ndan hem de bir -şimdi isim değişti- katılım bankasından arkadaşlar var. Bizler, sanki kurumları tenkit edenler; onlar da bu kurumları bize karşı savunan arkadaşlar diyalogu şeklinde konunun ele alınmasının pek yarar sağlayacağını zannetmiyorum. Kurumda çalışan bir kimsenin, çalıştığı kurumla ilgili eksiklikleri böyle bir toplantıda objektif olarak ne kadar ortaya koyacağı konusunda da tereddütlerim var.

İkincisi, faiz konusunda çok açık ve net ifadeler kullanılacağını da zannetmiyorum; çünkü benim böyle bir kuruma nakline aracı olduğum bir arkadaş burada yıllarca müdürlük yaptı; bana, "diğer tarafta biz yalan söylemiyorduk, ama burada yalan söylemek zorunda kalıyoruz" diyerek böyle bir kurumdan ayrılmak zorunda kaldı. Objektif bilgilerle biz bu kurumların nasıl çalıştığını ortaya koyalım. Buradaki heyet bunun artı ve eksileri konusunda değerlendirmelerini yapsın.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Efendim, 7 arkadaşımız söz almak için işarette bulundular. Yaklaşık yarım saatlik bir zamanımız kaldı, her arkadaş için 4 dakika gibi bir süre düşüyor.

Buyurun Nihat Bey.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Efendim, malûm olduğu üzere; ticarî krediler, ihtiyaç kredileri faizli krediler olması hasebiyle bizim problem olarak gündemimize gelmekte. İslâm'ın faiz anlayışına kısaca değinmek gerekir. Ondan sonra bunlara

cevap mahiyetinde bir şeyler söylemeyi düşünüyorum. Faizin haram olduğundan kuşkumuz yok; ancak faizin ne olduğu asırlardır tartışılmakta. Ve dolayısıyla yeni birtakım ürünlerin faiz olup olmadığı tartışılmaktadır. Faizi genel anlamda "haksız bir kazanç" olarak tanımlayabiliriz. Özel anlamda ise faizi; "bir borç işleminde ya da alış verişte baştan şart koşulan karşılıksız fazlalık" diye tanımlamaktayız. Krediler birer borç işlemidir, krediler faizli ya da faizsiz olur. Tartıştığımız krediler faizli kredilerdir. Faiz almak haram olduğu gibi faiz vermek de haramdır. Bir şeyi almak haramsa vermek de haramdır (ma harume ehzuhû harume îtauhû), bir Mecelle kuralıdır. Ancak faiz almak her halükârda haramken faiz vermek bazı hallerde caiz olabilmektedir ki, bu ifade konumuza ışık tutacaktır. Örneğin, ticari kredi ve ihtiyaç kredisi; benim birikmiş bir miktar param olsa, ben fakir ve muhtaç bir insana, faizli olarak ihtiyaç kredisi verebilir miyim? Ya da bir müteşebbise faizli işletme kredisi verebilir miyim? Kanaatimize göre, ben paramı faizde çalıştırmak istediğim için ve faizle elde edilecek kazancı naslar yasakladığı için, her iki halde de ben ihtiyaç kredisi de, ticari kredi de, işletme kredisi de veremem. Ama diğer taraftan bakarsak konuya, ben bir fakir ve yoksul insanım, yaşamımı sürdürebilmek için temel ihtiyaç maddelerini satın almak istiyorum, bu amaçla borç paraya ihtiyacım var, müslümanlar borç para vermiyor; faizli kredi, yani ihtiyaç kredisi olarak bu ihtiyacımı giderebilir miyim?

İkincisi, bir müteşebbisim; işimi genişletmek istiyorum, bu maksatla birtakım yeni alet edevat almak istiyorum, paraya ihtiyacım var, faizsiz borç bulamıyorum; faizli ticari kredi olarak bunu elde edebilir miyim? Yani bu ortamda ben faizli borç alıyorum, faiz almıyorum, sonuçta aldığım faizli kredi sebebiyle faiz veriyorum. Burada önemli olan nokta ihtiyaç ve zaruret halidir. Yine bilindiği üzere "zaruretler haramları mubah kılar". Onun için bazı hallerde faiz vermek caizdir, diyoruz. Yani zaruret halinde böyledir, zaruret halinde diğer haram olan birtakım şeylerin zaruret miktarınca işlenmesinin caiz olduğu gibi, zaruret halinde o zarureti aşacak kadar faizli borç/kredi alınabileceğinde ittifak vardır. Ancak ihtiyaç halinde de faizli kredi alınabilir mi? Dikkatlerinizi çekmek isterim, burada sorumuz; kesinlikle " ihtiyaç halinde faiz alınabilir mi?" şeklinde değildir. Çünkü, faiz almakta zaruret olmaz, kanaatindeyiz. Çünkü zengin insan başka meşru yollardan parasını çalıştırabilir, çalıştırmalıdır. İhtiyaç halinde, faizli ihtiyaç kredisi alınabilir mi? İşte burada yine tartışılan bir husus olmakla beraber, Mecelle'deki bir ilke imdadımıza yetişiyor. "İhtiyaç umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine tenzil olunur." Yani, özel ve genel ihtiyaç zaruret gibi görünür. Dolayısıyla zaruretler haramları mubah kıldığına göre, ihtiyaç yani karşı konduğunda ölüm söz konusu olmadığı halde sıkıntı meşakkat,

işimizden aşımızdan olma veya birtakım zarar görme gibi kişiyi sıkıntıya sokan şeyler esnasında alınacak faizli kredilere ihtiyaç kredisi diyebiliriz ve bunların alınabileceğini söylüyoruz.

Ancak, burada da ihtiyacın sınırını belirlemek önemlidir. İşte biraz önce ifade edildiği gibi, başımızı sokabilmemiz için bir ev edinebilmek amacıyla faizli kredi alarak bir daire satın alabilir miyiz? Buna çoğunluk temel ihtiyaç maddelerinden olup evet derken, araba da böyle midir? Evimiz üzerine bir kat çıkmak için yine aynı fetva geçerli midir, değil midir? Yani ihtiyacın sınırı nedir? Herkesin ihtiyacına şamil bir sınır çizebilir miyiz; diye soruluyor. Kanaatime göre, ihtiyaçlar zamana, zemine ve şahsa göre özel durumlar olup, ancak kişilerin özel durumları dikkatle incelendikten sonra haklarında fetva verilebilecek, yani ihtiyaç sahibi oldukları kanaatine varılırsa, başkaca bu halden kurtulma imkânları olmadığında, faizli kredi alarak da olsa bu halden kurtulmaları sağlanabilecektir. Bir şahsa verilen böyle bir fetva, bütün insanlar için geçerlilik arz etmeyecek olup, herkesin kendi hali yeni bir fetvanın çıkmasına sebep olabilecektir. Oturarak namaz kılabilceği müsaadesini alan hasta bir müslümanın aldığı bu fetva, ancak kendisi gibi hasta olanlar için örnek olup, hastalığı bulunmayan Müslümanların bu fetvayı kullanmaları doğru olmadığı gibi, gerçek manada ihtiyaç sahibi ya da zaruret halinde olan bir müslümanın bu hallerden kurtulabilmesi için aldığı; "faizli de olsa borç alabilir" şeklindeki fetva o hal ile hâllenmemiş olan müslümanlar için geçerli bir fetva değildir.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Evet, ben teşekkür ediyorum.

Bülent Baloğlu, buyurun hocam.

Prof. Dr. A. Bülent BALOĞLU - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Doktora çalışma konum, belirli İslâm hukuku kaynaklarında haksız kazanç hakkındaki görüşleri değerlendirmek idi.

Faiz hakkında ulaştığım kanaat, sahabe dönemindeki riba uygulamasıyla bugünkü bankacılık sistemindeki faiz uygulamasının birbirinden farklı olduğu şeklindedir.

Açıkça vurgulamalıyım ki parasının tamamen batacağını bile bile hiç kimse bir kurumla anlaşma yapmaz. Şayet böyle olsaydı, faizden kaçarak paralarını kâr-zarar ortaklığı prensibine göre çalışan finans kurumlarına

yatıranlar bu kurumlar iflas edince feryad-ı figana başlamışlar, kalan paralarını devletten tahsil edebilmek için koşuşturmuşlardır. Dini gerekçelerle paralarını finans kurumlarına yatıran vatandaşımız söz konusu kurum kâr ederken kendine sunulan miktarı 'kâr payı' adı altında cebine indirmiş, ama aynı kurum zarar edip batınca kalan parası için, "Ne yapalım at öldü, ortaklık bitti" deme olgunluk ve ferasetini sergileyememiştir.

Ben, kâr payı ile faiz arasındaki temel farkın ne olduğunu gerçekten merak ediyorum. Faizsiz bankacılık kavramını kendine etiket edinen kurumlar, realitede faizin hüküm sürdüğü günümüz piyasa şartlarında gerçekten faize bulaşmadan faaliyet gösterebiliyorlar mı? Kanaatim ve küçük çaplı araştırmamdan edindiğim intiba odur ki, bugünkü piyasa şartlarına bulaşmadan finans piyasasında boy gösterebilmek mümkün değildir. Finans kurumları bizimle kâr zarar ortaklığı üzerinden bir anlaşma yapsalar dahi, bizden aldıkları paraları mevcut piyasa kurallarına göre döndürmektedirler. Bu bağlamda sıradan bir banka ile bir finans kurumu arasında bir fark yoktur. Bu durum bana küçüklüğümde sıkça duyduğum bir banka reklamını hatırlattı: "Yok aslında birbirimizden farkımız, ama biz Osmanlı Bankasıyız."

Sözün özü, "faizsiz bankacılık" kavramını günümüz piyasa şartları dikkate alındığında gerçekçi bulmuyorum. Bu kavramın, lütfen beni bağışlayın, insanımızın dini hassasiyetlerini manipüle için ortaya atılan bir kılıf kavram olduğunu düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim.

Ali Bakkal hocam, buyurun.

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Teşekkür ediyorum.

Efendim, ben Fahrettin Bey'e finans kurumlarının çalışmasını daha iyi anlamak için bazı soruları tekrar sormak istiyorum.

Finans kurumu veya katılım bankası bir malı aldı, fakat aldıktan sonra mal ayıplı çıktı. Katılım bankası diyor ki, biz malın ayıplı çıkması dolayısıyla hiçbir sorumluluk yüklenmeyiz. Ama hukuken eğer malı satan sizseniz, şer'î olarak bu yükümlülüğü üzerinize almak durumundasınız. Bu problemi nasıl çözüyorsunuz diye sormak istiyorum.

İkinci olarak; kendilerinin, bankadan farklı olan yönünü şu şekilde ifade ettiler: Banka parayı mevduat sahibinden satın alıyor; biz ise ticarete, kâr-zarar ortaklığında kullanmak üzere alıyoruz. Ancak mevduatı fiilen alma noktasında bankalar ile katılım bankaları arasında fazla bir farklılık görülüyor. Yani, parayı faiz yoluyla işletmek üzere almakla, ticarete işletmek üzere alma konusunda fiilî bir fark görünmüyor. Her iki durumda da fiilen alınan şey paradır. Burada fark var mıdır? Yoksa niyete mi itibar edeceğiz? Bunu sormak istiyorum.

Banka veya katılım bankalarının topladıkları mevduatları, müşterilere, mal satın alma şeklinde kullanılmaları halinde pek bir farklılık olmadığını önceden ifade ettiniz. Hakikaten uygulamada fazla da bir fark görünmüyor. Tek fark şu: Katılım bankaları söz gelimi bir evi müşteriye sattığı zaman, evin peşin bedelini doğrudan ev sahibine ödüyor; bankalar ise evin peşin bedelini evi satın alacak olan müşterinin hesabına bloke edilmiş olarak geçiriyor, tapu işlemlerinin tamamlanmasından sonra yine banka bu parayı müşterinin hesabından alıp evi satanın hesabına geçiriyor. Bankadan kredi alma yoluyla ev satın alınması halinde müşteri hiçbir zaman bu parayı hesabından çekip başka bir yerde kullanma imkânına sahip olmuyor. Şimdi bankanın yapmış olduğu bu işlem ile katılım bankasının doğrudan doğruya evi satan kişiye parayı ödemesi arasında şekil itibarıyla ne kadar fark var? Yani bankadan ev alan müşteri, bankadan kredi mi almış oluyor, yoksa katılım bankalarında olduğu gibi vadeli olarak ev mi satın almış oluyor? Müşteri hiçbir zaman bankanın kendisine verdiği krediyi para olarak eline geçirme ve başka işlerde kullanma imkânına sahip değildir. Netice itibarıyla eline geçen evdir. Bu bir kredi işlemi midir; yoksa bir satım muamelesi midir?

Bir de, katılım bankalarında zamanında ödenmeyen kredi kartı borçları için, "kâr payı" adı altında, bankaların faiz oranları nispetinde, ana borcun dışında fazladan bir para tahsil ediliyor. Buna "mahrum kalınan kâr payı" deniyor. Diyelim ki katılım bankasının kâr payı da dahil olmak üzere toplamda mahrum kalınan kâr payı ayda yüzde 2 olsun. Ancak şu anda mahrum kalınan kâr payı olarak asgari yüzde 4,5 alınıyor. Bu 4,5'i neye göre hesap ediyorlar? Gerçek mahrum kalınan kâr payı yüzde 2 ise, geri kalan yüzde 2,5'in karşılığı nedir? Hakikaten bu parayı almak doğru bir şey midir? Bunun izahını istiyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER – Evet, teşekkür ederim.

Zeki Duman Hocam, buyurun efendim.

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN - Al Baraka Türk, Kayseri’de ilk açıldığında sistem hakkında bilgi almak için kurumun müdürünü ziyaret ettim. Bana havuz sistemlerinden bahsetti; bir aylık, 3 aylık, 6 aylık, 12 aylık. Meselâ parayı 6 aylık havuza yatırırsa, orada yatıran 6 aylıklar bir arada birleşiyor... Birisi de geldi dedi ki, ben senden 6 aylık para istiyorum. Para vermiyoruz da, 6 aylık vadeyle ona mal alıp veriyoruz, o havuzu kullanıyoruz. Oradan gelen kârı da ortaklarına dağıtıyoruz. Daha sonra Müdür Bey rica etti, 6 aylık havuza bir 500 dolar da ben yatırdım. 5 ay sonra acil bir ihtiyacım oldu, o parayı gittim çektim. “Bunun kârı yok mu” diye sordum. “Yok, hocam” dedi. “6 ayı doldurmadığınız için hiçbir kâr veremeyiz.” “Ama”, dedim; “benim param burada 5 aylığına kullanıldı ve bu paradan eğer kâr çıkacaksa başkaları alacak...” dememe rağmen, hayır, altı ayı doldurmadan çektiğiniz için size kârdan bir şey veremeyiz dedi. Oysa İslâm’daki hak, hukuk anlayışı göz önünde bulundurulunca beş aylık sürenin de değerlendirilmesi gerekirdi...

Biraz önce İbrahim Paçacı Bey de sordu, fakat örnek olarak ben bunu arz etmek ihtiyacını duydum. Tam cevap alamadım. Beş ay param kaldığı halde bana hiçbir kâr verilmedi. Mehmet Emin Özcan Bey’e soruyorum; bu para sizde (Ziraat Bankası) olsaydı veya başka herhangi bir bankada olsaydı bana kâr verilir miydi?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Hocam, geçmiş olsun diyorum.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Teşekkür ederim.

Esasen ben daha sonra söz alacaktım, ancak Fahrettin Bey kardeşimin konuşması esnasında dikkatimi çeken birkaç hususun netleştirilmesi gerektiğini düşündüğüm için, konuşmada yer alan bazı hususlarla ilgili kısa açıklamalar yaparak konuya katkı sağlamak üzere söz aldım. Ben Fahrettin Bey kardeşimize bir de soru soracaktım; ama 4 dakika sınırlandırması olunca vakit kazanmak açısından soru sormaktan vazgeçtim. Daha doğrusu 4 dakikada bu konuyla ilgili anlatacaklarımın hangisine öncelik vereceğimi de bilemiyorum.

Zannediyorum Fahrettin Bey kardeşimizin konuşması esnasında yine bir teknik hata oldu yahut da fark edilmeden yanlış bir ifade kullanıldı. Süre darlığından dolayı hızlı konuşmak zorunda olduğumuzdan böyle durumlar olabiliyor. Yanlış anlamadıysam Fahrettin Beyin konuşmasında, kendilerinin mudarip olarak yüzde 7 zarara katıldıklarını ifade eden bir

cümle yer aldı. Hâlbuki biz biliyoruz ki fıkha göre mudaribin zarara katılma mecburiyeti yoktur. Üstelik mudaribin zarara katılması şart koşulsa, böyle bir şart dikkate alınmaz; lağvıdır. Bu hususta bir açıklama yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Sayın Başkanım müsaade ederseniz hem bu hususta hem de eğer 4 dakika sınırlandırması yoksa konuyla ilgili önemli gördüğüm birkaç problem hakkında da kısaca açıklamalar yapmak istiyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Efendim, o zaman sizi daha sonraya bırakalım.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - İbrahim Çalışkan arkadaşımız, bir şey söyleyecek miydiniz?..

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN - Önce şunu arz edeceğim, 50 bin euro parayı size vadesiz olarak yatıran bir kimse -Fahrettin Bey bir kurumu temsil ettiği için net soralım -6 ay sonra bu insan geldi sizden 50 bin euro'sunu çekti.Bu kimsenin bu parasının sizde 6 ay kalmasının karşılığında ona ne veriyorsunuz,bir şey veriyorsanız eğer bunu neye göte hesaplıyorsunuz? Aynı konu zannediyorum ziraat bankası için de geçerli. Size borcu olan vatandaş -Lütfi Bey'in sorusunun belki biraz açılımı olacak- borcunu 15 gün geciktirdiği takdirde yani size bir senet borcunu 15 gün sonra ödediğinde, yaptığınız işlemde uyguladığınız fazla rakam (aldığınız fazla para) neyi ifade ediyor, buna ne diyorsunuz, bu fazlalığı nasıl ve neyi esas alarak uyguluyorsunuz?

İkincisi, İslâm'ın koyduğu esaslara göre çalıştığını söyleyen bir kurumu denetleyen İslâmî bir üst kurum yoksa eğer, burada insanların inançları daima suiistimal edilmeye ve sömürülmeye müsait değil midir? Abdülaziz Bey veya Hayrettin Bey hocamızın orada danışman olması olayı değiştirmez. Bu hocalarımızın isimleri kullanılır sadece. Yani burada Abdülaziz Bey var, bu iş İslâm'a göre yürüyordur, yani kurumlarda böyle bir şahıs adınının var olması, o kurumun İslâmîliğini göstermez. Bu bakımdan İslâm'a göre çalışan kurumların, gerçekten İslâmî esaslara göre çalışıp çalışmadığını denetleyen bir üst kurumun oluşturulması zorunluluğu

var. Siz de böyle bir kurumun varlığına inanıyor ve böyle bir kuruma ihtiyaç hissediyor musunuz?

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Sayın Başkan, bir konuyla ilgili kısa bir açıklama yapmama izin verir misiniz?

Efendim, kayıtlara geçmesi için arz ediyorum: Bu toplantıda bulunan uzman arkadaşlarımız her ne kadar birer kurum mensubu iseler de, onlar kurumlarını temsilen burada değiller. Her iki arkadaşımız da burada o kurumların işletim sistemiyle ilgili bize bilgi verecekler. Yoksa ne kurum adına, ne de temsilen burada konuşma durumunda değillerdir. Lütfen soru soran arkadaşlarımız da kurum adı zikretmeden sadece sistemin işleyişiyle ilgili soru sorarlarsa, müzakereler toplantının maksadına daha uygun yürümüş olur.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Hocam, ben de teşekkür ediyorum.

Mehmet Kapukaya, buyurun hocam.

Mehmet KAPUKAYA (Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı) - Teşekkür ediyorum Hocam.

Ben Fahrettin Bey'e şunu sormak istiyorum: Acaba finans kurumları, bankalara veya devlete tahvil gibi, repo gibi kredi sağlıyorlar mı?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Ben de teşekkür ediyorum.

Şerife Hanım, buyurun.

Şerife Hanım ALTUNER - Muhterem hocalarım, ben Mehmet Emin Bey'e bir soru yöneltmek istiyorum.

A tipi fonlar ve B tipi fonları aşağı yukarı artık vatandaşımızın sorularından da biliyoruz biz. Yani belli bir faiz oranında meselâ yüzde 3, yüzde 5, yüzde 30 onlar daha iyi biliyorlar bu konunun uzmanı olarak. Yalnız vatandaşın bize sık sorduğu bir soru var: Likit fon. Diyor ki, hocam

likit fon risk altında; yani İslâm dinine göre her an kâr da edebilir zarar da edebilir; yani çıkabilirde düşebilirde. Likit fon hakkında bilgi verebilir misiniz?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER – Evet, teşekkür ediyorum.

Pof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR - İbrahim Çalışkan Beyin söylediği gibi, bu Kurumlarda İslâmî denetim şart ama yasalar buna elveriyor. Bu da istenen neticenin alınmasını zora sokuyor.

Hepimizin bildiği gibi, *Allah alım satımı helâl, faizi haram kılmıştır.* (Bakara, 2/275:) Alım satım iki farklı malın değişimiyle olur. Faiz ise borçtan elde edilen gelirdir. "Kredi" terimi, borç anlamındaki karz (veya kard) kelimesinin batıdaki telaffuz şeklidir. Dolayısıyla verilen her kredi borçtur, ondan elde edilen her gelir de faizdir.

Fahrettin Yahşi Bey dedi ki, "bizde fatura kaldırıldı; faturaya aslında alım satımda gerek de yok." Doğru da, faturanın bir işlevi var; o, yapılan alım satımın belgesidir ve tarafların ilişkisinde ticaret hukukunu geçerli kılar. Birinde işlem, kredi alacaklarının takibi esasına göre, diğerinde ise ticari alacakların takibi esasına göre yürütülür. Arada ciddi fark vardır. Bu yeni uygulamayla ticaret kalktı, yerine, gerçekte olmayan ama hayallerde var sayılan bir ticaret ikame edildi.

Lütfü Şentürk hocam; "Alıyorsunuz, satıyorsunuz; sizin riskiniz yok" diyor. Fahrettin Bey de haklı olarak; "bir malı sattım, karşı taraf da teslim aldıysa benim alacaktan başka bir talebim olmaz. Malı teslim edince benim riskim biter" diyor. Ali Bakkal Bey'in söylediği gibi, malın ayıplı olması durumunda problem çıkar. Bunu tüketici finansmanı yasası bir ölçüde halletti. Mesela bir ev satın aldınız; tesisatı bozuk çıktı. Tüketici yasası, finansmanı sağlayan bankayı sorumlu tutuyor. Ama o bankanın katılım bankası olması gerekmiyor.

Asıl mesele şu: Bankalar borç vererek; Katılım bankaları ise ticaret yaparak gelir elde etmek üzere kurulmuşlardır. Ticaretle risk kaçınılmaz olduğu için kâr oranı faize göre yüksek olur. Ticaret sahası geniş imkânları olan bir sahadır. Bankacılık ise tehlikeli ve dar bir sahadır. Bu sebeple orada gelir en aza indirilerek risk, karşı tarafa yüklenir.

Son çıkarılan Bankacılık Yasasında her şey karıştı; katılım bankası adını alan finans kurumlarına yüzde 100 faizli işlem yapma hakkı tanındı.

O konuda çok mücadele ettim; ama başarılı olamadım. Sonunda yasa çıktı. Yasaya bakın, diğer bankalarla aralarında iki fark kalmıştır; diğer bankalar mevduat, katılım bankaları, katılım fonu kabul edebilirler. Mevduat faizli, katılım fonu faizsizdir. Katılım bankaları bir de finansal kiralama yani leasing yapabilirler ama diğer bankalar yapamazlar.

Bankalar, aldıkları mevduata faiz öder, kullandıkları fondan faiz alırlar. Katılım bankaları topladıkları paraya bir şey ödemezler, ama isterlerse onları faizli kredi olarak verebilirler. Bu da haksız rekabete yol açmaktadır.

Bu kurumlar isterlerse yüzde yüz faizsiz de çalışabilirler; ama Fahrettin Bey, bunun yerine, alım-satım görüntüsü verilen faizli işlemde bahsediyor. Peygamberimiz (s.a.v.) bunu şiddetle yasaklamıştır. Tabii o detaylara, şimdi girmemiz mümkün değil.

Nihat ve Bülent Beyler haklılar, fıkıh kitaplarımızı okuyun, faiz konusunu anlarsanız beri gelin. Ben, faizi efradını cami ağıyarını mani şekilde tarif eden bir fakih bulamadım. Ciddi bir kafa karışıklığı vardır. Peygamberimizin (s.a.v.), alım satım görüntüsünde faizi yasaklayan hadisleri merkeze konmuş; âyetler ve konuyu asıl anlatan hadisler dikkate alınmamış, ortaya hilkat garibesi bir faiz sistemi çıkmıştır. Felsefi arka plân sağlam olmayınca sıkıntılar kaçınılmaz oluyor.

Bir mortgage yasası çıktı, biliyorsunuz. Orada iki türlü konut finansmanı var; biri kredi, diğeri leasing yoluyla. O yasa, bankaların leasing yoluyla konut finansmanı yapmasını kredi kapsamına aldı. Biz bu tarafı teşvik edersek Nihat Bey'in söylediği o zarurete ihtiyaç kalmadan fetva vermiş oluruz. Memnuniyetle öğrendiğime göre, Al Baraka'nın bazı müdürleri yasayı bu şekilde uyguluyorlarmış.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Evet ben de teşekkür ederim.

Beşir Bey, buyurun.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Efendim, çok teşekkür ediyorum. Söyleyeceklerimin önemli bir kısmı benden önceki konuşmacılar tarafından ifade edildiği için, ben sadece burada söylenmeyen bazı hususları kısa başlıklar halinde dile getirmeye çalışacağım.

Ancak öncelikle Abdülaziz Bey'in konuşmasında dile getirdiği iki hususa dair açıklama yapmak istiyorum. Abdulaziz Bey, faiz ve kredi konusunda, kredinin her zaman faizli olacağı şeklinde bir ifade kullandılar.

Bu kapsamda, bir yerde kredi varsa her zaman faiz de olacağını, karzın her zaman faizli krediyi çağrıştırdığını ifade ettiler.

Acaba Abdülaziz Bey faizin yasal olarak kabul edildiği hukuk sistemlerindeki âdi karz-ticari karz ayrımının, İslâm hukuk kültüründe bulunmamasından kaynaklanan problemlere mi dikkat çekmek istedi bilmiyorum; ama kanaatime göre, faizle ilgili konulardaki birçok fıkhi meselenin izahında zorlanması, İslâm hukuk kültüründe böyle bir ayrımın bulunmamasından da kaynaklanmaktadır. Konunun Osmanlı devletindeki para vakıflarıyla ilgili uzantıları da bulunduğu katılımcı hocalarımızın malumlarıdır.

Abdulaziz Beyin konuşmasında dikkatimizi çeken ikinci bir husus ise, özel finans kurumlarının çalışma esasları konusunda, bu kurumların Resulullah tarafından şiddetle yasaklanan bir şeye sarıldıklarına dair ifadeleridir. Abdülaziz Bey kardeşimizin bu cümlesiyle ne kastettiklerini kendilerinin açıklık getirmesini bekledim. Zira böyle bir ifade açıklanmadığı takdirde, özel finans kurumları veya faizsiz bankacılık yapan kurumların ağır bir töhmet altına gireceği açıktır. Eğer bu kurumlarda Resûlullah'ın yasakladığı bir işlemle kazanç sağlanıyorsa, pek tabii ki insanlar zihinlerinde bu kurumların fonksiyonlarını sorgulamak durumundadırlar. Ben burada bir yanlış anlaşılma olduğunu düşünüyorum. Zannediyorum ki Abdülaziz Bey kardeşimiz bu konuda ek bir açıklama yapacaktırlar.

Şimdi faizsiz bankacılıkla ilgili esas söylemek istediklerime gelmiş bulunuyorum. Bu konuda söyleyeceklerimin bir kısmı doğrudan faiz kavramıyla, bir kısmı İslâm'da faizin alternatifleriyle, bir kısmı ise İslâm toplumlarında geçmişten günümüze faizsiz bankacılık uygulamalarıyla ilgili bazı mülahazalardan oluşmaktadır.

Bunlardan birincisi yani faiz kavramıyla ilgili konularda günümüz fakihlerinin karşılaştığı problemlerden sadece birisine dikkat çekmekle yetineceğiz. Yoksa bu toplantıda faizle ilgili problemlerin hepsiyle ilgili açıklamalar yapıp görüş beyan etmek durumunda değiliz. Zira faizle ilgili problemlerin sadece başlıklarının maddeler halinde sayılması bile bize ayrılan süreyi dolduracak ölçüdedir. Faizle ilgili bu problemlerin geniş katımlı bilimsel toplantılarda ariz- amik incelenmesi gerektiği katılımcıların malumudur. Benim burada dikkat çekmek istediğim, fıkıh kültürümüzde adi borç-ticari borç/adi karz-ticari karz ayrımının bulunmamasından kaynaklanan faizle ilgili problemlerdir. Zaruri harcamalar için yapılan borçlanmalarla yatırım harcamaları için yapılan borçlanmaların her bakımdan aynı hukuki esaslara tabi olup olmayacağı,

faizsiz bankacılık konularının netleşmesi için de öncelikle netleştirilmesi gereken konulardan birisi olduğu açıktır. Ancak geçmişten günümüze bu konuyu ariz-amik inceleyen bir çalışmaya rastlayamadığımı üzülererek ifade etmek istiyorum. Esasen bilindiği gibi karz konusunun böyle farklı boyutlarıyla incelenmesi bir tarafa, özellikle Hanefi fıkıh kültürüne dair temel fıkıh kitaplarının pek çoğunda (*el-Hidaye, Muhtasaru'l-Kuduri, el-İhtiyar, ed-Dürer ve'l-Gurer, Mülteka'l-Ebhur* vb.) karzla ilgili hükümlerin müstakil bir başlık altında toplanmasına bile ihtiyaç duyulmamıştır. Bu ifadelerimle geçmişimizi sorgulamak gibi bir maksadım olmadığını öncelikle belirtmek isterim. Bu ifadelerimle sadece dikkat çekmek istediğim hususun konumuzu, yani faizsiz bankacılığı yakından ilgilendiren boyutları bulunduğu dair görüşlerimi, konunun uzmanları olan değerli katılımcılarla paylaşmak istedim.

Şöyle ki, ilk dönemlerinden beri İslâm toplumlarında karz denilince sadece tüketim harcamaları için ihtiyaç duyulan ödünç anlaşılmış ve toplumdaki bu kabil ihtiyaçların da genellikle karz-ı hasen şeklindeki yardımlaşmalar, zekat ve sadaka müessesesi, vakıflar ve de gerekirse beytu'l-malın desteği ile (faize bulaşmadan) karşılanacağı varsayılmıştır. İslâm toplumunda finansman yöntemleri konusunda imal-i fikirde bulunulurken de yine bu küçük çaptaki ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan, genellikle kısa süreli ödünçler dikkate alınmıştır. Buna paralel olarak İslâm hukuk kültüründe borçlunun temerrüdü konusu da dâhil olmak üzere borç ilişkilerinde bu anlayışın hakim olduğunu görüyoruz. İşte adı karz-ticari karz ayrımının konumuzla ilgili boyutu burada ortaya çıkıyor. Zira İslâm hukuk kültüründe karz akdiyle ilgili esaslar değerlendirilirken, bu akdin uzun vadeli ticari faaliyet veya yatırımları finanse etme fonksiyonu (fazlaca) öne çıkmamaktadır. Fıkıh kültürümüzde, bu türlü uzun vadeli ticari ve iktisadi faaliyetlerin finansmanının, (genellikle) ortalık gayeli işlemlerle yapılabileceği anlayışı hakim olmuştur. Ancak fıkıh kültürümüzde ortaklık gayeli işlemlerde de, (genellikle) karşılıklı güven ve emanet esasına dayanan âdi (ticari olmayan) borç ilişkileri anlayışının hakim olduğu dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bu tür şirketlerle uzun vadeli iktisadi ve ticari faaliyetlere finansman sağlamanın zorluğu/âdeta imkânsızlığı da konunun uzmanlarının malumlarıdır.

Her ne kadar fıkıh kültürümüzde teorik olarak âdi borç-ticari borç ayrımı bulunmasa da, Osmanlı Devletinde para vakıflarındaki ribh-i şer'i almak kaydıyla yapılan vakıflarla, ribh-i şer'i alınmayan para vakıfları ayırımı, âdeta uygulamada bu ayrımın mevcut olduğunu gösteriyor. Osmanlı ulemasınca o günkü şartlarda faize karşı böyle bir alternatif geliştirilmiş. Bu konunun da öncelikle netleştirilmesi gerektiği

kanaatindeyim. Zira hakiki şahıslar arasında yapılan borçlanmalarda faiz uygulandığında hem faiz alan, hem de faiz veren Allah'ın yasakladığı bir işleme bulaşmış olurken, taraflardan birisinin vakıf olması halinde sadece bir taraf için faiz vermek hali söz konusu olmaktadır. Vakıfta biriken faizler yine toplumun hizmetine verilmektedir. Ancak bu durumun da İslâmi değerler açısından birçok sakıncaları olduğu açıktır. Taraflardan birisinin faiz veriyor olmasıyla ilgili bireysel düzeydeki dini sakınca yanında, İslâm toplumunda faiz ve faizciliğin kanıksanması ve de zamanla meşru görülmeye başlanması gibi farklı uzantılı dini sakıncaları söz konusu olacaktır. Bilindiği gibi haram olduğunu bilerek/inanarak riba almak veya vermek haramdır; böyle bir davranış kişiyi fasık kılar. Hâlbuki ribanın meşru olduğunu kabul etmek ve de bu anlayışla ribalı işlemler yapmak, Allah korusun kişiyi küfre bile götürebilir.

Burada dikkat çekmek istediğim ikinci husus, İslâm'ın faize alternatif olarak neleri getirdiğidir. Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnette riba net bir şekilde yasaklanmıştır. Acaba İslâm iktisadî ve ticari faaliyetlerde insanların ribaya bulaşmalarını önlemek için ne tür alternatifler getirmiştir? Yani İslâm'da ribanın alternatifleri mevcut mudur?

Esasen İslâm'da ribanın alternatifleri bulunup bulunmadığı konusu, bu tür bilimsel toplantılarda arız-amik ele alınması gereken en başta gelen konular arasındadır. Faizin yasaklandığı bir toplumda, insanların faize bulaşmalarını önleyecek İslâmi bir alternatif/alternatifler mevcut olmadığı veya ortaya çıkarılmadığı takdirde, ya faiz (riba) yasağı sözde kalır veya insanlar faiz yasağının ruhuna aykırı alternatifler aramaya başlarlar. Yani iktisadî ve ticari hayatta faiz yasağıyla oluşan boşluk bir şekilde doldurulur.

Esasen bu sadece günümüzün problemi de değildir. Bilindiği gibi bütün semavi dinlerde faiz yasağı bulunduğu halde, faizli işlemlere gerek bırakmayacak alternatifler geliştirilmediğinden dolayı, ya faiz yasağı bütünüyle kaldırılmış, ya da bu yasağın sözde kalmasını sağlayacak hile-i şer'iyeler geliştirilip uygulamaya konulmuştur. Bu konuda bir fikir vermesi açısından Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki faiz yasağının göz önünde bulundurulması yeterlidir.

İslâm kültüründe faiz yasağına karşı geliştirilen hile-i şer'iyelerin henüz daha sahabe döneminde Müslümanların gündemini meşgul etmeye başladığını, bazı fakih sahabilerin konuya muttali olduklarında, Yahudilikteki faiz yasağının benzeri şekilde etkisiz hale getirildiğini hatırlatarak Müslümanların bu konuda daha dikkatli olmaları gerektiğine dikkat çektiklerini görüyoruz.

Konunun ayrıntılarına girmeden İslâm kültür tarihinde faize bulaşmadan ticaret yapmaya imkan sağlayan finansman teknikleri geliştirmenin mümkün olup olmadığına dikkat çekmeye çalıştığım bu konuşmamda, ilgililere bir fikir vermesi açısından sadece bir örnek (selem akdi) hakkında konumuzu ilgilendiren boyutuyla birkaç cümlelik bir açıklama yapmak istiyorum. Bu açıklamalarım aynı zamanda bir özeleştirici mahiyetindedir. Bilindiği gibi fıkıh kitaplarında selem akdi, vadelinin peşinle/deynin ayn karşılığında/bey'u'l-müeccel bi'l-muaccel/mevcut olmayan misli malın peşin para mukabilinde satımı şeklinde tarif edilmektedir. Fıkıh kitaplarında böyle tanıtilen bu akdin mantığını anlatmakta da oldukça zorlanılmaktadır. Bu zorluklar selem akdinin satım akdi kapsamında görülüp, bütünüyle satım hükümlerine tabi tutulmasından kaynaklanmaktadır. Konuşmamda bu konunun istihsan boyutu üzerinde durmayacağım. Ancak konunun hadis hocalarımızı da yakından ilgilendiren boyutları olduğunu da burada özellikle belirtmek istiyorum.

Selem akdi satım akdiyle karşılaştırıldığında bu iki akdin yapılış gayeleri farklı olduğu gibi, en temel hükümleri bakımından da aralarında önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Selem akdi sonucunda akde konu olan mal (müslemün fih) ve bu mala mukabil nakit olarak ödenen paranın (re'su'l-mal) mülkiyet nakli gerçekleştiği açıktır. Sırf mülkiyet naklini netice verdiği için selem akdinin her açıdan satım kapsamında değerlendirilmesinin isabetli olup olmadığı kanaatindeyiz.

Esasen selem akdi ile bey' (satım) akdi arasındaki şu farklardan da bu iki akdin her açıdan aynı hükümlere tabi olmaması gerektiği daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu iki akit arasındaki farklar başlıca şu şekilde özetlenebilir. Bilindiği gibi İslâm hukuk kültüründe bey' akdinin mahalli mebidir. Yani akdin esas yapılış gayesi malı (mebii) elde etmektir. Bundan dolayı da mebiin faydalanılması mubah, mevcut ve akit esnasında teslim edilebilir oluşu akdin inikad şartlarındandır. Satım akdinin bu özelliği sebebiyle, mebiin mutlaka peşin olması gerekirken, semenin ise peşin olabileceği gibi, ödeme şartlarının belirlenmesi halinde vadeye bırakılması da mümkündür.

Selem akdinde ise, akdin esas yapılış gayesi malı elde etmek değil, nakit para (re'su'l-mal, sıcak para) elde etmektir. Bundan dolayı da, selem akdinde re'su'l-malın peşin olması, "müslemün fih" in de vadeli olması akdin sıhhat şartıdır. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi, selem akdinin yapılış gayesi nakit para elde etmek olduğundan, akdin tabiatı gereği işlemdeki re'su'l-mal diye isimlendirilen ve çoğu kere de para mahiyetinde

olan bedelin peşin ödenmesi akdin sıhhat şartıdır. Her türlü mübah mal satım akdine konu olabilirken, selem akdine sadece zimmette borç olarak sabit olabilen ve akitte belirtilen yer ve zamanda teslimi mümkün olabilen misli mallar konu olabilir. Satım akdinde mebiin akitle muayyen hale gelmesi akdin tabiatı gereği bir esas iken, selem akdinde peşin para mukabilinde vadeli teslim edilecek malın muayyen olmaması akdin sıhhat şartıdır.

İşte bu farklılıklar sebebiyle selem akdinin meşruiyetinin bildirildiği hadislerde de selem işlemini ifade için bey' kökünden kelimeler kullanılmamıştır. Selemle ilgili hadislerde Peygamberimizin (s) bu işlemi ifade için "eslefe" fiilini kullandığı; bu fiilin ise, hem sözlük ve hem de terim anlamının "kredi vermek" olduğu bilinmektedir.

Bütün bu farklılıkları dikkate alan fakihler, selem akdinde peşin ödenmesi gereken parayı "semen" olarak değil de "re'su'l-mal" diye isimlendirdiği gibi; akdin diğer unsurlarını da satım akdinden farklı olarak, "müslümün fih", "Müslim", "müslümün ileyh" şeklinde isimlendirmişlerdir. Selem akdi ile bey' akdi arasındaki farklılıklara dair bu bilgilerden, selem akdinin nevi şahsına münhasır müstakil bir akit olarak değerlendirilebilecek ölçüde satım akdinden farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki bu işlem (selem), normal bir satım işlemi değil, kendisine mahsus şartları bulunan bir finansman yöntemidir. Özellikle Hanefi fukahasının selem için "bey'u'l-mefalis" demeleri de işlemin bu özelliği sebebiyledir.

Esasen yukarıda da belirttiğimiz gibi bu konu aynı zamanda doğrudan doğruya tearudu'l-edille ile ilgilidir. Zira, mevcut olmayan şeyleri yasaklayan hadisler; kişinin yanında olmayan şeyi satmasını yasaklayan hadisler; olgunlaşmamış meyveyi satmayı yasaklayan hadisler; selem işleminin şartlarına uymak kaydıyla caiz olduğuna dair hadisler; seleme çok benzeyen ancak akde konu olan malın özelliğinden dolayı farklı hükme tabi olan, hemen teslim edilemeyecek canlı hayvanların peşin para ile vadeli teslim şartıyla satışının yasaklanmasına dair hadisler ile satım akdiyle ilgili bazı genel hüküm bildiren hadisler arasında ilk bakışta tearuz görüntüleri varmış gibi bir izlenim ortaya çıkıyor.

Özellikle canlı hayvanların selem benzeri bir usulle satımının yasaklanmasına dair sahih hadisleri dikkate alan fakihler, selemle ilgili hadisler sebebiyle istisnai olarak meşru kılınmış bir satım şekli olduğunu söylemişlerdir. Hâlbuki konu tamamen faizsiz finansman yönteminin gereğidir ve iki işlem arasındaki farklar tamamen akde konu olan malların özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Zira selem nevi borcu ile

finansman temini işlemidir ve bu yüzden akde konu olan malların da muayyen eşya (parça borcu, kıyemi mal) borcu olmaması, paranın (re'su'l-malın) peşin ödenmesi, karşılığında sıcak para temin edilen malın (müslemün fi) ise belirli bir vade ile sonradan teslim edilmesi işlemin tabiatı gereğidir. Dolayısıyla bu konuyla ilgili hadisler arasında tearuz olmadığı gibi tearuz görüntüsü de yoktur. Diğer konularda olduğu gibi bu konudaki hadisler arasında da sistematik bir bütünlük mevcuttur. Bütün bu bilgileri dikkate aldığımızda selem akdinin, satım akdi hükümlerine tabi tutulmaması gerektiği kanaatindeyiz. Ancak fukaha selemi satım kapsamında gördüklerinden bu akdin finansman yöntemi boyutu fazlaca öne çıkmamıştır. Nitekim yakın zamanlarda yapılan fıkıh çalışmalarında bile selem akdi bir satış şekli olarak tanıtılmaktadır.

Fahreddin Razi tefsirinde riba (faiz) ile ilgili ayetleri tefsir ederken, riba yasaklandığına göre, İslâm toplumunda ticari faaliyetlerin ribalı işlemlere gerek duyulmadan yürütülmesini sağlayacak alternatifler de getirdiğini ifade edip, bu kapsamda selem akdinin ribalı işlemlere alternatiflerden birisi olduğunu iddia ediyor. Ancak tamamen faizsiz bir finansman yöntemi olan selem fukaha tarafından satım akdi kapsamına alınınca, bu işlemin (akdin) faize alternatiflik yönü de âdeta perdelenmiştir. Selem akdinin faize alternatif bir finansman yöntemi olma özelliğini ortaya koyacak çalışmalarda, hadis uzmanlarının da önemli katkılar yapabileceğini düşünüyorum.

Faizli finansman yöntemlerinin İslâmi alternatifi selemle sınırlı değildir. Konuşmam esnasında sanki bütünüyle karamsar tablolar çizilmiş gibi bir izlenim söz konusu olduğunu fark ediyorum. Her konuda olduğu gibi bu konuda da karamsarlığa düşmeye bir sebep olmadığını düşünüyorum. Bu düşüncemin bilimsel temelleri bulunduğunu gösterme ve genel anlamda bir fikir verme açısından, bu alanın duayeni hocamız Sayın Prof. Dr. Sebahaddin Zaim Beyefendinin Silikon Vadisinin finansmanında Bill Gates'in hiç faizli kredi kullanmadığı, risk sermayesi başta olmak üzere faizsiz finansman tekniklerini kullandığına dair ifadesini nakletmekle yetiniyorum.

Konuşmamda dikkat çekeceğim üçüncü husus ise, faizsiz bankacılık uygulamaları konusundaki bir özeleştiridir. Değerli katılımcılar! Bu konu geçmişten günümüze İslâm dünyasının canını çok yaktı. Konuyla ilgili net bir fikir vermesi açısından daha henüz sahabe döneminde "Zübeyr bankacılığı" diye vasıflandırabileceğimiz bir uygulamayı hatırlatmamız yeterli olacaktır.

Bilindiği gibi Cennetle müjdelenen sahabilerden birisi olan Hz. Zübeyr b. Avvam (r) cömertliği, ticari alandaki mahareti ve özellikle de güvenilirliği yönüyle temayüz etmiş sahabilerden birisidir. Vefat ettiğinde oldukça büyük servete sahipti. Ancak önemli ölçüde de borcu bulunmaktaydı. Kaynaklarda iki milyon dirhemden fazla borcu olduğu bilgisi yer almaktadır. Hz. Zübeyr'in hayatına dair bilgileri farklı açılardan değerlendirdiğimizde, faizsiz bankacılık açısından da özel öneme sahip bazı uygulamalara rastlamaktayız.

Hz. Zübeyr güvenilir bir zat olduğu için insanlar ellerindeki nakit paraları ona emanet ediyorlardı. O da kendisine emanet edilen bu paraları emanet olarak almak yerine mal sahiplerinin zarara uğramasını istemediği için karz olarak aldığı ifade ederdi. Çünkü tazmin şartları bakımından karzda vediaya göre mal sahibinin lehine olan ek hükümler vardır. İstedikleri zaman paralarını alabildikleri için insanlara bu uygulama oldukça cazip geliyordu ve bunun sonucu olarak da Hz. Zübeyr'e verilen para miktarı oldukça büyük meblağlara ulaşmıştı. Hz. Zübeyr bu paraları ticarete değerlendirdiği için ticaret hacmi de oldukça büyümüştü. Kaynaklarda Hz. Zübeyr'in bu paraları ortaklık esasına göre işletip işletmediği konusunda net bilgilere ulaşamadık.

Cemel vakasında cepheye giderken oğlu Abdullah ile aralarındaki konuşma konumuza ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Hz. Zübeyr'in bu savaşa katılmak istemediği biliniyor; hatta bir ara Hz. Ali ile görüştüktan sonra cepheden ayrılıp Medine'ye gitmek üzere yola çıktığını, ancak yolda kendisini takip eden katil tarafından bir suikast sonucu namaz kılariken şehit edildiğini biliyoruz. Oğlu Abdullah'a bu savaşa katılmak istememesinin sebeplerini açıklarken özellikle borçlarından bahsettiği de bilinmektedir. Bu kapsamda kendisinin vefat etmesi halinde borçlarını bütünüyle ödemededen mirasının paylaşılmasını da tavsiye ettiği biliniyor. Kendisinde alacaklılarının listesi de bulunmadığı için, Zübeyr'den alacağım var diyen herkese belge ve şahit istemeden ödeme yapılmasını söylüyor. Buna rağmen alacaklıların tamamına ulaşamadığı için borçlarının tamamı ödenemezse, miras taksiminde acele edilmemesini de tavsiye ediyor.

Oğlu Abdullah babasının vasiyetine uyarak borçları ödemeye çalıştı; ancak alacaklıların hepsine ulaşamadığı için bu vasiyeti bütünüyle gerçekleştiremedi. Bunun üzerine, Abdullah b. Zübeyr birkaç yıl (bir rivayete göre iki, bir rivayete göre dört, başka bir rivayete göre ise beş yıl) hac mevsiminde babasının bu vasiyetini kalabalık yerlerde ilan ederek, babasından alacağı olanların gelip paralarını almasını söyledi. Ancak yine

de önemli bir miktar para ellerinde kaldı. Abdullah b. Zübeyr ve diğer mirasçılarının kalan bu parayı ne yaptıkları konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır.

Kaynaklardan bazılarında bu ilan işlemlerinden sonra Hz. Zübeyr'in mirasının varisler arasında dağıtıldığı bilgisi yer alırken, bazılarında Hz. Zübeyr'in çok zengin olduğu halde bolca hayır harcamaları yaptığı için borçlu olarak öldüğü ifade edilmekte, bazılarında ise Allah'ın huzuruna kul hakkıyla çıkmamak için özellikle evlerini vakfettiği bilgisi yer almaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hz. Zübeyr vefat ettiğinde çok büyük meblağlara ulaşan bir mal varlığı bırakmıştı. Nitekim kaynaklarda yer alan bilgilere göre Medine'de gelir getiren geniş bir arazisi ve on bir evi, Basra'da iki, Kûfe ve Mısır'da da birer evi vardı ve toplam mirası elli iki milyon (dirheme) tekabül ediyordu. Ancak bu servetin ne kadarlık kısmının nakit para, ne kadarının gayrimenkul olduğuna dair net bir bilgiye sahip değiliz; konuyla ilgili sahip olduğumuz bilgi evlerini vakfettiği şeklindedir. Ayrıca Hz. Zübeyr vakıflarının kim tarafından yapıldığı, yani bizzat kendisi tarafından mı, yoksa Cemel vakası öncesindeki vasiyeti gereği oğlu Abdullah tarafından mı yapıldığı da net olarak bilinmiyor.

Hz. Zübeyr'in vakfıyla ilgili net olarak bildiğimiz şey, vakfiyeye kız evlatlarıyla ilgili bir şart koyarak, vakfedilen bu mallarından diğer ihtiyaç sahibi insanlar gibi, muhtaç durumdaki kendi kızlarının da faydalanabilmesine imkân sağlamasıdır. Vakfiyedeki bu şart, "kızlarım (dokuz kızı olduğumu biliyoruz), kocaları tarafından terk edilirse sefaletle yüz yüze kalmamaları için onlar da diğer fakir müslümanlar gibi bu vakıf mallardan faydalanabilirler; ancak kocaları onları bu mallara muhtaç bırakmazsa kızlarım da bu vakıf mallardan faydalanamazlar" şeklindedir. Bilindiği gibi Hz. Zübeyr vakıflarındaki bu şart, İslâm hukuk tarihinde evlât vakıfları diye de ifade edilen zürri vakıfların meşruiyet delilleri arasında sayılmıştır. Evlerini vakfettiği ve vakfiyeye de bu şekilde şart koydurduğu dikkate alındığında, Hz. Zübeyr'in uhdesindeki emanet mallarla birlikte kendisine ait diğer mallarının da evlatları tarafından bütünüyle (kendisi adına) vakfedildiği anlaşılıyor.

Hz. Zübeyr ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgilerin bankacılık tarihimiz boyutuyla müstakil çalışmalarda bütün ayrıntılarıyla incelenip, farklı açılardan değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Hz. Zübeyr'in bıraktığı borç tutarının iki milyon iki yüz bin dirhem civarında (iki yüz yirmi bin dinar/yaklaşık bir ton civarında 22 ayar altın) olduğu dikkate alındığında, daha sahabe döneminde finans kurumlarına ne ölçüde ihtiyaç duyulduğu net bir şekilde görülmektedir.

Emevi ve Abbasi dönemlerinde de İslâm toplumunun faizsiz finans kurumu ihtiyacı gerektiği gibi karşılanmadığından, özellikle ticari faaliyetlerin finansmanı için ihtiyaç duyulan nakit paranın faizsiz olarak temin edilebilmesi konusunda yeterli alternatiflerin geliştirildiğini söyleyemiyoruz. İslâm hukuk tarihinin bu kesitinde faizsiz nakit para temini için öngörülen alternatifler kapsamında, hile-i şer'iyeye mahiyetindeki uygulamaların öne çıktığı görülmektedir. Bu konuda sonraki dönemlerde İslâm âlimleri tarafından dini değerlerimize uygun bazı orijinal alternatifler gündeme getirilmişse de, bunlar da toplumu faiz veya hile-i şer'iyelere bulaştırmaktan yeterince koruyamamıştır.

Bu konudaki sıkıntılar zikrettiğimiz örnekle sınırlı değildir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ise bu sıkıntılar (özellikle kâğıt paraya geçiş sürecinde) farklı boyutlar kazanmıştı. Nitekim Osmanlı toplumunun savaşları finanse edebilmek için devlete borç verdikleri altınların kâğıt para olarak geri ödenmesinde çok kimsenin canı yanmış, yaşanan sıkıntıların fihhi boyutlarıyla ilgili kitaplar bile yazılmıştır.

Yakın tarihlerde ülkemizde ve bazı İslâm ülkelerinde faizsiz bankacılık uygulamalarından kaynaklanan sıkıntılar, İslâm'daki faiz yasağının farklı boyutlarıyla sorgulanır olmasında da etkili olmuştur.

Bu tür olumsuz tablolar İslâm toplumlarının farklı kesimlerinde, faizsiz bankacılık uygulamalarının her zaman fiyasko olarak nitelendirilecek durumlarla sonuçlanacağı şeklinde bir imajın/kanaatin oluşmasında da oldukça etkili olmuştur. "Faizsiz bir bankacılığın işleyebileceğini gerçekten düşünebiliyor musunuz?" şeklindeki soruların siz değerli katılımcılara da sıkça sorulduğunu tahmin etmek güç değildir. Bu toplantıda bu tür soruların mutlaka cevaplandırılması gerektiğini düşünüyorum.

Konuşmamı bitirirken aynı zamanda faizsiz bankacılığın işlemesinin mümkün olup olmadığı konusundaki kanaatimi de birkaç cümleyle ifade etmek istiyorum. Bu konuda uzunca açıklamalar yaparak sabrınızı taşırmamak için sadece Muhterem Sebahaddin Zaim Hocamızın bir tespitini nakletmekle yetineceğim. Muhterem hocamız ilahiyatçıların yanı sıra iktisatçı ve özellikle de bankacıların da katıldığı geniş katılımlı birçok bilimsel toplantıda, günümüzde özellikle gelişmiş batı ülkelerinin büyük bankalarının tamamında faizsiz bankacılık anlayışıyla/sistemiyle çalışan bölümler bulunduğunu söylemişti. Bu görüşünü ifade ederken de hatırladığım kadarıyla, "Amerikan Ekspres'ten Deutsche Bank'a kadar büyük bankaların hepsinin her şubesinde katılım bankacılığı windowsu mevcuttur" demişti. Muhterem hocamızın bu kapsamdaki açıklamaları

esnasında, Bill Gates'in faizli kredi kullanmadığına dair yukarıda naklettiğimiz ifadesini önemseyerek tekrarladığını da biliyoruz.

Demek ki günümüzde de iktisadi ve ticari hayatta faize bulaşmadan finansman temin etmek imkânsız değildir. Buna göre hem faizsiz finansman teminini sağlamak ve hem de bankacılığın diğer temel fonksiyonlarını yerine getirmek üzere finans kurumları/katılım bankaları geliştirilebilir. Ancak bu konuda yeterli gayretin sarf edildiğini maalesef söyleyemiyoruz. Genellikle bu konuda yapılan çalışmalar da, Kur'an ve Sünnet'te hazır olarak sunulan model bir kurum aramaktan öteye gitmedikçe, toplumun acil ihtiyacı olan katılım bankaları da geliştirilemez.

Beni sabırla dinlediğiniz için tekrar teşekkür ediyorum ve saygılarımı sunuyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Teşekkür ederim, çok teşekkür ederiz Beşir Bey.

Mehmet Emin Bey'in veyahut da Fahrettin Bey'in ilâve edecekleri bazı şeyler var zannediyorum, onları alıp oturumu kapatacağım.

Buyurun Mehmet Emin Bey.

Mehmet Emin ÖZCAN - Çok teşekkür ederim.

Önce Şerife Hanım'ın, A ve B tipi fonların likit fonlarıyla mukayesesi konusundaki sorusuna cevap vermek istiyorum.

Daha önce de ifade ettiğim gibi portföyündeki menkul kıymetlerin en az % 25'inin hisse senetlerinden oluşan fonlar A Tipi, diğerleri B Tipi olarak adlandırılır. B tipi fon esasına göre çalışan Likit fonların temel özelliği, portföyünün tümünün vadesine 90 günden az kalmış sermaye piyasası araçlarından oluşmasıdır. Likit fonlarda tamamen hazine bonusu gibi kısa vadeli sabit getirili menkul kıymetler yer alır.

Şerife Hanım ALTUNER - Yani vatandaşın söylediği gibi kâr zarar değil!

Mehmet Emin ÖZCAN - Yok.

Şerife Hanım ALTUNER - Tamam.

Mehmet Emin ÖZCAN - Yani şu anlamda bir risk vardır. Ne getiri sağlayacağınızı önceden bilemeyebilirsiniz; çünkü endeks sürekli aşağı ve yukarı yönlü hareket halinde olabilir. Fonların değeri günlük olarak hesaplanır; ama esas itibarıyla Fonun yatırım yaptığı menkul kıymetler hisse senedinin yanı sıra bono ve tahvil gibi faiz getirisi olan araçlardır.

Bir başka husus, ben tabii, bir din âlimi değilim ve İslâm iktisatçısı da değilim. Pratikte hem katılım bankaları/ finans kurumlarında hem de klasik bankalarda çalışmış bir kişiyim. Biz, yıllar önce Abdülaziz Bayındır hocamın iktisat ve finans ile ilgili ilmi toplantılarına katılırdık. Benim âcizane zihnimi karıştıran şu olmuştur: Bir müslüman olarak, “içki haramdır” dediği zaman bunu anlayabiliyorum. Hani, votka, rakı, şarap, cin diye bir ayırma gitmiyorum. Yani, sarhoşluk veren bir şey içkidir diyorum. Ya da diğer haramları anlayabiliyorum. Ama riba, faiz midir değil midir ya da İslâm’ın yasakladığı riba ile bugünkü bankaların verdiği faiz birebir örtüşüyor mu, iktisadi anlamdaki faiz aynı şey midir? O konuda tabii ki tereddütler var, teoride tartışmalar var. Tabii anladığım kadarıyla burası sanıyorum bir teorik tartışma zemini de değil. Onun için bu konulara girmiyorum.

Ancak benim söylemek istediğim şey şudur: Şimdi bugün bankacılık bir ihtiyaçtan doğmuştur. Sözümün başında söylediğim gibi, işletmelerin, tüketicilerin, bireylerin finansmana ihtiyacı var; yatırımcıların finansmana ihtiyacı var. Bu finansman ihtiyacını nasıl karşılayacaksınız? Finansman ihtiyacının karşılanmasında kredi mekanizmasını devreden çıkarırsanız geriye anladığım kadarıyla bir tek kâr-zarar ortaklığı kalıyor. Kâr-zarar ortaklığı dışında başka bir yöntemle veya karz-ı hasen dışında bir yöntemle herhalde hiçbir şekilde finansman ihtiyacını karşılayamazsınız. Burada tefecilikle bankacılığı birbirinden kalın çizgilerle ayırmak gerekir diye düşünüyorum. Onun dışında kredi mekanizmasının çalışmasında ister adı katılım bankası olsun ister klasik ticari banka olsun sonuçta işin içerisine vade girdiğinde getirinin hesaplanmasında esas alınan şey paranın zaman değeridir. Banka krediyi belli bir vade sonunda geri ödenmek kaydıyla kullanıyor. Bu vade için de bu krediye bir bedel hesaplanıyor. Dolayısıyla bence esas tartışılması gereken şey budur diye düşünüyorum. Yoksa finans kurumunun yaptığı iş yanlış mıdır doğru mudur veya bankaların yaptığı iş helâl midir haram mıdır noktasında ben konunun uzman olmadığım için tartışmanın çok yararlı olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Evet biz de teşekkür ederiz.

Fahrettin Bey, siz de buyurun.

Fahrettin YAŞI - Hocam, bazı sorular vardı; onlara cevap vermem gerekir diye düşünüyorum.

Birincisi şu: Belki bireysel bir örnekti; ama, İbrahim Çalışkan hocamızın verdiği örnek; kurumların meşruiyet sınırları dışında çalışmaları sebebiyle kurumlardan ayrılmalara. Bu ayrılmalara şöyle olabilir. Katılım bankaları faaliyetlerini meşruiyet sınırları çerçevesinde gerçekleştirmek için konunun ehli insanlara danışmaktadırlar. Danışılıp ta yapılmasında bir sakınca bulunmadığı cevabı alınan işlemler uygulamaya konulmakta ancak bazı personel geliştirmiş oldukları önyargılar nedeniyle, cevaz alınmış olabilir ama bu işlem bana göre doğru değil diyebiliyorlar, meselâ ayrılmanın nedenlerinden birisi bu olabilir. Ancak bu tip ayrılmaların dikkate değer boyutta olduğunu düşünmüyorum. Burada bile bazı hocalarımızın fikirleri birbirinden farklı olabilir; yani, bir konuda (x) yolunun doğru olduğunu söyleyen hocamız olduğu gibi (y) yolunun doğru olduğunu söyleyen hocamız da olabilir. Yani ben, bu nedenle ayrılmalara saygı duymak gerektiğine inanıyorum; bu bir.

İkincisi, belki bu kurumların üst yönetimleri buradaki hocalarımız tarafından tanınmıyor olabilir; üst yönetimdeki arkadaşlarımızın hepsi bu konularda aşırı hassasiyete sahiptirler. Ben şöyle bir yanlış algılama varsa şahsen düzeltmek isterim: Biz faize bulaşmış olmayı istiyor değiliz ve bulaşmadığımızı inandığımız için buradayız. Kurum veya bankalarımızı da buna bulaştırmamak için çaba gösteriyoruz. Bu bağlamda, sadece tek kişilik danışmanlardan oluşan bir ekiple de çalışılmıyor. Yani bizim grubun bütün bankalarının içinde olduğu bir üst kurul var. Onlar da her Ramazanda Cidde'de toplanıyorlar ve bu konuları tartışıyorlar. Bütün ekonomik olguları tartışıyorlar. Burada şunu belirtmemiz lazım: Dünyada en hızlı gelişen enstrümanlar finansal enstrümanlar. Eğer bu finansal enstrümanların çok gerisinde kalınırsa sorunlar ortaya çıkıyor. Burada bulunan hocalarımızın konuya bu bağlamda da bakmaları gerektiğini düşünüyorum.

İade kârla ilgili bir şikâyet söz konusu oldu. Yani 6 aylık hesap açılıyorsunuz; ama beşinci ayda paranızı çekiyorsunuz. Ona herhangi bir kâr dağıtamıyoruz. Bunu mevzuat yasaklıyor zaten. Sebebi de şu: Bir fon toplanıyor, o fonda bir yatırım yapılıyor, siz o yatırımın yarısında paranızı çekmek istiyorsunuz; kar payı alamamak aslında cezalandırıcı bir unsur. Tabii ki, orada o paranın ürettiği bir kâr vardır mutlaka. Hakkaniyet

anlamında düşündüğünüzde onu dağıtmak da gerekebilir; ama bankacılık, düşündüğümüz gibi çok basit kurallarla işlemiyor. Bankacılığa en önemli unsur likidite yönetimidir. Bankanız likit değilse işi yürütemezsiniz. Likiditeyi sağlayan da vadelere uyumdur. Siz vadelere uyumsuzluk gösterdiğinizde bir cezayla karşılaşmanız gerekir, o da kârınızdan vazgeçmektir. Bu kâr kime kalıyor; onu da söyleyeyim, bu kâr geride kalan hesap sahiplerine kalıyor. Kuruma; yani bankaya kalmıyor.

Değişik başka sorular da soruldu. Satın alma sisteminde ayıplı maldan bahsedildi. Orada da şunu söylemek lazım: Ben meselâ on yıldır bu kurumlarda çalışıyorum; ticari işlemlerle alâkalı olarak şu ana kadar bize ayıplı mal talebi ulaşmış değil. Belki çok nadiren bu tür olaylar olabilir. Çünkü teslim aldıktan sonra aldığı malın evsafını, unsurlarını alıcı biliyor ve malı teslim aldığına bize de deklare ediyor, “ben bu malı kabul ettim” diyor. O aşamadan sonra herhangi bir ayıp ortaya çıkarsa varsa alıcı ile satıcı kendi aralarında veya bizim aracılığımızla o sorun hallolabiliyor. Ben bu konuyu fikhen analiz edemem; ama, çok ciddi bir problem de ortaya çıkmıyor. Yani orada şer’î anlamda ayıplı maldan sorumlu muyuz, sorumlusak hangi düzeye kadardır? Açıkçası o konuda çok bilgi sahibi değilim. Ama ortada çok da ciddi bir sorun da yok.

Abdülaziz hocam da anlattı; tüketici kredilerinde zaten mevzuattan kaynaklanan bir zorunluluk olarak bu husus var. Bireysel kredi tarafında yeterli düzenleme var kurumsal kredi tarafında ise en azından şu ana kadar bize yansıyan bir sorunla karşılaşmadık. Mehmet Emin Özcan Bey de söyledi; bankacılık gerçekten de bir ihtiyaç. Bankacılık sadece risk sermayesiyle yürütülebilecek bir olay değil. Yani düşünün ki, konut ihtiyacı olan bir adama risk sermayesi mi yapacaksınız. Risk sermayesi, gelecek vaat eden işlerde yapılabilir, ama onların sayısı da çok azdır. Toplanan fonlarla kıyaslandığında, bugün 10 milyar doların üzerinde fon toplanmıştır, bu büyüklükte bir risk sermayesi kapasitesinden bahsetmeye imkan yoktur. Dolayısıyla olayı sadece tek bir enstrümana odaklamak mümkün değil. Ayrıca, müslümanların ihtiyaçları da sadece bir enstrümanla çözülecek kadar az değil.

Son olarak bu konuların daha geniş bir zamanda tartışılması gerektiğini söylemek istiyorum. Tabii, pozisyonum itibarıyla konunun sadece operasyonel boyutuyla ilgili bilgi vermiş oldum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. İzzet ER - Evet, ben de teşekkür ediyorum.

Değerli arkadaşlar; normal süreyi zaten epey aştık. Dolayısıyla bu oturumu kapatmak durumundayım; çünkü muhabbet, konuşma devam edecektir. Bu, kısa zamanda bitecek olan bir konu da değil.

Hepinize katkılarınızdan dolayı teşekkür ediyorum, sağ olun.

VIII. OTURUM

Ticari ve İktisadi Hayat Kaynaklı Dinî Problemler - II

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ
(Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)

U

Oturum Başkan Yardımcıları

Dr. M. Zeki KARAKAYA
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Mehmet KESKİN
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

18 Kasım 2007 Pazar

Oturum Başkanı (Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ) – Bismillâhirrahmânirrahîm.

Saygıdeğer hocalarım; toplantımızın 8. oturumunu açarken hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Sözlerimin başında üzerimdeki bir emaneti yerine getirmek istiyorum. Diyanet İşleri Başkanımız bugün Din Öğretimi Genel Müdürümüzle birlikte Adana’da bulunuyorlar. Bütün hocalarımıza ayrı ayrı selâmlarını iletmek istiyorum. Dünkü toplantıya sabahtan akşama kadar katılmayı planlamıştı; ancak babasının rahatsızlığı dolayısıyla katılamadılar. Bunu da ifade etmemizi istediler.

Bu oturumumuzun üç ana başlığı var. Aslında bir açıdan sabahki oturumun devamı sayılır. Altının vadeli olarak alınıp satılması, telif hakları reklâm ve promosyon konuları. Bütün bu konularla ilgili Kur’an âyetleri dikkate alındığında zannediyorum en büyük başlık olarak “Lâ te’külû emvâleküm beyneküm bi’l-batılı” (Nisa, 4/29) âyeti, herhalde bütün konuların en başına yerleştirilmesi gereken bir âyet ve belki de bütün tartışmalarımızda biz aramızdaki bu muamelede insanların birbirine haksızlık yapmaması için riayet edilmesi gereken temel ilkeleri, temel esasları gerek iktisatçı, bankacı, ekonomist arkadaşlarımızın açıklamaları olsun gerek hocalarımızın açıklamaları olsun, hepimizin aradığı temel ilke bu âyetin ifade ettiği ilke olsa gerektir.

Altının vadeli olarak alınıp satılması, bunun faize girip girmediği konusu, telif hakları konusu; telif hakkı aslında bizim İslâm telif geleneği içerisinde belki de en çok saygı duyulan bir husus olmuştur. O bizim geleneğimizdeki ince nakil hassasiyetinin arkasında müellifin hukukuna saygı yatmaktadır. Belki biz, tarih içerisinde, bir bilgiyi enformasyona dönüştürmemişiz, belki onu emtiyaya dönüştürmediğimiz için farklı açılardan değerlendirmiş olabiliriz; ama müellifin herhangi bir sözünü alıp ismini zikretmeden nakletmeyi hırsızlık sayan bir geleneğin mensubuyuz aslında. “Çaldımsa mîrî malı çaldım” ifadesi edebiyatta da sık sık ifade edilen bir husustur. Sefavî’nin Suyûtî’ye yazdığı reddiye aslında bir telif hakları savunmasıdır. İmam Sefavî’nin İmam Suyûtî’ye yazdığı kitabı bütün hocalarımız bilirler. Ancak öyle bir noktaya geldik ki, İslâm’da telif hakları konusunda bir kitap olup olmadığını bilmiyoruz, ama internete girdiğimizde herhalde yığınla bilgiyle karşı karşıya kalırız. Onlar bu bilgileri tamamen izinsiz toplayıp, belki telif ödedikleri yerler olabilir; ama pek çok

bilgiyi, büyük bir kısmını belki de izinsiz olarak topluyorlar. Bunu da biliyoruz, bu da hakikaten çağımızın ciddi bir sorunu.

Reklâm ve promosyon konusu pek çok müessesede neredeyse giderlerin büyük bir kısmını oluşturuyor ve o giderler de aynı zamanda maliyetlere yansıtılarak müşterilerden alınıyor. Bunun İslâm'a göre konumu nedir?

Yöntem olarak altının vadeli olarak alınıp satılmasıyla ilgili Din İşleri Yüksek Kurulumuzda karşılaşılan sorular ve sorunlarla ilgili iki dakika içerisinde Mehmet Keskin hocamız bize bilgi verecekler. Diğer iki konu da telif hakları, reklâm ve promosyon konusun da yine sık sık sorulan sorular. Din İşleri Yüksek Kurulumuzda tartışılan ve belki de bu toplantıda üzerinde durulmasını istedikleri hususları Zeki Karakaya hocamızdan dinleyeceğiz.

Ben ilk sözü Din İşleri Yüksek Kurulu üyemiz, saygıdeğer hocamız Mehmet Keskin Bey'e veriyorum.

Buyurun hocam.

Mehmet KESKİN - Sayın Başkan, değerli hazırûn, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Kurulumuza vatandaşlarımızdan altının vadeli olarak alınıp satılmasının caiz olup olmayacağı hususunda sıklıkla sorular yöneltilmektedir. Altın eğer bir nakit ise esnaf-ı sitte dediğimiz hadis-i şerifte sayılan altın gümüş ve diğer maddelerin vadeli olarak satılmasının caiz olmaması gerektiğini söylememiz icap eder. Altının zamanımızda nakit olmaktan çıkıp çıkmadığı hususunu tartışmamız gerekir diye düşünüyorum. Ancak nakit olmaktan çıkmış olsa bile öte yandan bir hadis-i şerif de var malumunuz nakit olmasa bile külçe halinde olsa bile efendim damgalı olmasa bile devlet tarafından, yine de altının veresiye satılmasının caiz olmayacağına dair bir hadis-i şerif kütüb-i sittede yer almaktadır. Ancak bugün nakit olarak kullanılmayan altının diğer kıymetli madenler, örneğin elmas, zümrüt, inci gibi değerlendirilip bunun nakit sayılmaması ve dolayısıyla vadeli olarak satılmasının caiz olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu hususta siz hazırûnun değerli fikirlerini almak ihtiyacındayız. Ayrıca 1930'lardan itibaren ülkeler banknot basarlarken kendi hazinelerinde veya merkez bankalarında altın stoku bulundurma gibi bir mecburiyet içinde değildirlir. Paralarını, banknotlarını kendi ülkelerinin ekonomik güçlerini göz önünde bulundurarak olarak basmaktadırlar.

Dolayısıyla altının para ve nakit ile münasebeti ne kadar güçlü kalmıştır, ne kadar zayıflamıştır; bu hususu tartışmak istiyoruz. Sizlerin bu konudaki değerli fikirlerini öğrenmek istiyoruz.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Teşekkür ediyorum.

Şimdi de Zeki Karakaya hocamız telif hakları, reklâm ve promosyon konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen sorularla ilgili bilgi verecekler.

Buyurun efendim.

Dr. Mehmet Zeki KARAKAYA - Sayın Başkan, çok değerli hocalarımız, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Telif hakları ve bir de reklâm amaçlı promosyon konusu, Kurulumuza sıkça sorulan sorulardandır. Kaynak gösterilerek, eserden alıntı yapılması meşrû bir yoldur. Bir de kaynak gösterilmeden alıntı yapılması var; ayrıca bilgisayar yazılımı veya bilgisayarla ilgili çeşitli programların alınıp kullanılması var. Müellifine karşılığı verilmeden bunların kullanılması caiz mi, değil mi konusu var. Bunların üzerinde durulması gerekiyor.

Ayrıca günümüzde ticaret çok geliştiği için özellikle büyük mağazalar reklam amaçlı promosyon dağıtıyorlar. Biraz önce sayın başkanımızın da ifade ettiği gibi, verilen bu promosyonların karşılığında tabii ki sattıkları malın üzerine eklemeler yapıyorlar. Bunların doğruluk derecesi ne ölçüdedir, buna hediye mi diyeceğiz, caiz değil mi diyeceğiz. Bu konuda da görüşlerinize ihtiyacımız var.

Bu arada memur maaşlarına, memur maaşlarını ödeyen bankaların verdiği promosyon adında bir para var. Birim amiri anlaşıyor, protokol imzalıyor, sonra da memurlara yansıtılıyor; memurlar da bunu alıyor. Bu faiz midir değil midir; bu konuları bilginize sunuyoruz. Tartışılması veya cevap bulması gereken konular bunlardır.

Arz ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Evet, teşekkür ediyorum.

Efendim, şimdi de yine sabahki yöntemi devam ettirerek çok kısa bir şekilde önce aramızda bulunan uzman arkadaşlara söz vermek istiyorum.

Altının vadeli olarak alınıp satılması ve promosyon konusundaki bilgilerini bizlerle paylaşmasını arzu ettiğimiz Fahrettin Yahşi Bey'e söz vermek istiyorum.

Buyurun.

Fahrettin YAHŞI - Teşekkür ederim.

Altının vadeli alım satımı ile ilgili kurumsal olarak bize yansıyan husus, bazı müşterilerimizin özellikle kuyumcu müşterilerimizin mal finansmanı amaçlı talepleridir. Bize başvurduklarında belli bir miktar altını peşin almamızı ve kendilerine vadeli bir şekilde satmamızı talep etmektedirler. Şu anda Türkiye'de dört katılım bankası faaliyet gösteriyor. Bu katılım bankaları arasında değişik uygulamalar olmakla birlikte, biz de zaman zaman bunu yaptık; ama Hayrettin Karaman hocamıza bu konuyla ilgili bir danışmamız olmuştu, ondan beri bu tür işlemleri yapmıyoruz.

Benim bu konuda söylemek istediğim bir husus var. Altın para sistemi veya gümüş para sisteminin uygulandığı dönemlerde ne kadar altın/gümüş rezerviniz varsa o kadar para basabiliyordunuz. Yani basılan paranın, piyasada tedavül eden paranın tamamı kıymetli bir maden stokuna dayanıyordu. Dolayısıyla kıymetli maden stokları paraya dönüştürülüyordu ve paranın içermiş olduğu altın ya da gümüş miktarına göre de tedavüldeki paranın bir değeri oluyordu. Eskiden altın hem bir mübadele hem de bir değer biriktirme aracıydı. Ne zaman ki, Osmanlı kıymetli maden stoklarını bulamaz olunca ya da bu stoklar yetersiz hale gelince ki, onun değişik sebepleri var, tağşişler başladı, basılan paraların ayarlarında oynamalar başladı. 1930'lara geldiğimizde de Türkiye'de banknot paralar basılmaya başladı. Günümüz dünyasında artık paranın arkasında altın gibi, gümüş gibi bir değer olması gerekmiyor. Kağıt para sistemi, tamamen piyasanın, ekonominin ihtiyaç duyduğu para miktarını göz önüne alarak para basımının gerçekleştirildiği bir sistem. Bildiğim kadarıyla, altın ve gümüş günümüzde bütün dünyada mübadele aracı olmaktan çıkmış durumda. Osmanlı'da kıymetli maden stoklarına dayalı olarak sirküle eden sikkeler bir ödeme/mübadele aracı olarak kullanıldığını ancak bu maden stokların yetersiz kalmasıyla birlikte 1800'lü hatta 1700'lü yıllarda kayme şeklinde Osmanlı'da kağıt para basıldığını dikkate alırsak, altın ve gümüşün artık günümüzde, bir para değil de bir değer biriktirme ölçüsü, bir tasarruf aracı olduğunu söyleyebiliriz. Şahsen ben altının para olmadığını ve alım satıma konu olabileceğini düşünüyorum.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Sayın Başkan, konuyla ilgili katkı mahiyetinde kısa bir açıklamayla birlikte bazı hususların netleşmesine vesile olabileceği mülahazasıyla bir soru sorabilir miyim?

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ - Bir yanlış anlaşılma mı oldu acaba diye soruyorum. Hem Mehmet Bey'in hem de Fahrettin Bey'in açıklamasında bir hususa işaret edildi ki bu hususu çok önemli gördüğüm için böyle bir soru soruyorum. Özellikle Fahrettin Bey kardeşimizin konuşmasında, bugün artık kâğıt para sistemine geçilince kâğıt paranın karşılığında altın bulundurma mecburiyeti kalmadı; altın her ne kadar tasarruf aracı olma fonksiyonunu devam ettirse de, kâğıt para rejimine geçilince mübadele aracı olma fonksiyonunu yitirdi; buna göre de altın artık para değil maldır, alışverişe konu olabilir denildi. Bu ifadelerde yanlış anlaşılmaya vesile olabilecek eksik yönler bulunduğunu düşünüyorum ve şu sorunun cevaplandırılmasını istiyorum:

Kâğıt para sistemlerinde Merkez Bankası emisyon yaparken, reeskonta giden senetler ve hazinenin sahip olduğu dövizin yanında, yine hazinenin sahip olduğu altın miktarını da kriter olarak dikkate almıyor mu?

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ – Evet, Fahrettin Bey.

Fahrettin YAŞI - Merkez bankalarının temel fonksiyonu çıkarmış/basmış oldukları paranın değerini korumaktır. Bildiğiniz gibi para basma yetkisi münhasıran Merkez Bankasına aittir. Paranın değerini korumak için de enflasyona yol açmayacak, piyasanın da ihtiyacını karşılayacak şekilde para basarlar. Para basarken kesinlikle altın stokumuz şu kadardır, değeri şu kadardır, diye düşünmezler. Çünkü altın para sistemi bütün dünyada kalktı ve kâğıt para sistemine geçildi. Dolayısıyla merkez bankası mutlaka belli makro verilere bakıyordu; ama, önemli olan piyasada enflasyona yol açmayacak ve piyasadaki faaliyetleri döndürebilecek düzeyde bir optimum para miktarını bulabilmektir. Merkez bankasının altın rezervi vardır; fakat bu rezerv parasının miktarını belirleyen bir unsur değildir. Dünyada da böyledir; aksi halde altın rezervi olmayan ülkenin para basma gücü ve imkanı olamaz. Osmanlı

döneminde bire bir maden stoklarına ya da madene bağlı bir para sistemi olduğu için, maden stokları yetersiz kaldığı zamanlarda para basılamamıştır, ayarları ile oynanmıştır. Madenin ayarı ve miktarı sirküle edilen paranın değerini belirlemiştir. Ancak günümüzde geçerli olan kâğıt para sisteminin makro ekonomik dengelerle alâkası vardır ama özellikle altınla hiçbir bağlantısı yoktur.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Promosyon konusunda bir de Fahrettin Bey...

Fahrettin YAŞI - Hocam, promosyonları ikiye ayırarak tartışmakta fayda var. Biri, genel amaçlı promosyonlar, ötekisi de özel amaçlı promosyonlar.

İşletmeler, adlarının ve faaliyetlerinin piyasada sürekli bilinmesini arzu ettiklerinden müşterilerine takvim, ajanda gibi küçük çaplı hediyeler vermektedir. Bunların her biri tek başına cüzi bir yekun tutsa da bir işletme bütünlüğü içerisinde önemli bir yekûn tutabilir. Bunlar, genel amaçlı promosyondur ve işletmenin faaliyetlerinin devamını sağlamak için yapılır.

Yine işletme faaliyetlerinin devamını sağlamak için olmakla birlikte daha özel amaçlı promosyonlar da vardır. Banka-katılım bankası ayrımı yapmadan söylersek, meselâ bankaların, maaşlarının ödenmesine aracılık ettikleri memurlara yönelik verdiği promosyon bunun bir örneğidir. Özellikle fon toplama yönünde bu promosyonlar kullanılır, müşteriye mevduat faizine ilâve bir şeyler teklif edilir. Bu, notebooktan arabaya kadar çıkabilir. Bu tür promosyonlar değişik bankalarda zaman zaman uygulanmıştır. Bu, özel amaçlı promosyonlardır. Hem vergi hem de bankacılık yasalarında özel amaçlı promosyonlara ilişkin belirli sınırlamalar getirildi. Belli bir rakama kadar bunu yapabiliyorsunuz. Kurumlar, bankalarla anlaşma yoluna giderek hem kurum hem de mensupları için belli promosyonlar sağlamaktadır. Hatta bu amaçla ihaleye çıkan kurumlar olmakta, hangi banka daha çok promosyon verirse o bankayla anlaşma yapılabilmektedir. Banka, maaşların ödenmesi aşamasında bankada bir mevduat tortusu oluşuyor. Banka tarafından hem yeni müşteri edinilmiş olması hem de oluşan bu tortunun kullanımından sağlanan fayda bu işlemlerin karını oluşturuyor. Maaşlar bir iki gün erken yatırılıyor, bir de her memur maaşının tamamını aynı gün çekmiyor. Belli bir süre o para bankada kalabiliyor. Bunun karşılığında da bir promosyon veriliyor. Dediğimiz gibi, bu promosyonlar tamamen genel giderlere atılan promosyon giderleri. Bunun katılım bankalarında katılım hesaplarıyla bir

alâkası olmuyor. Katılım bankalarında bu tür reklam ve promosyon gideri olacaksa eğer, ki bizde genel amaçlı promosyonlar ağırlıklıdır, bunlar tamamen kurumun kendi gideridir. Katılma hesaplarına dağıtılan kâr paylarıyla ilişkilendirilmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla katılım bankası kendi payına düşen yüzde 20'lik kısımdan elde ettiği gelirlerle promosyonlardan kaynaklanan giderleri karşılamış olur. Bankalarda zaten mevduat müşterisini ilgilendiren bir taraf söz konusu değildir. Mevduat müşterisi faiz zaten baştan belirlendiği için vade sonunda onu alacaktır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Efendim, çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Emin Bey, geri kalan diğer konular üzerinde sizin katkılarınızı alabilir miyiz? Gerçi telif hakları konusu sizin ilgi alanınıza giriyor mu; onu bilmiyorum. Telif hakları ve reklâm konusunda söyleyeceğiniz yahut Fahrettin Bey'in söylediklerine ilâve etmek istediğiniz bir husus varsa lütfen buyurunuz.

Mehmet Emin ÖZCAN - Çok teşekkür ederim hocam. Çok kısa olarak ifade etmek istiyorum.

Malumunuz, iktisat teorisinde paranın fonksiyonları şu şekilde tarif edilmiştir. 1. Para bir mübadele aracıdır, 2. Bir kıymet biriktirme ölçüsüdür, 3. Bir değer ölçüsüdür. Bu açıdan baktığımız zaman altın büyük ölçüde mübadele aracı olmaktan çıkmıştır; ama, hâlâ bir kıymet biriktirme vasıtasıdır ve hâlâ bir değer ölçüsüdür. Ancak günümüzde hiçbir devlet altın stoku karşılığı para basmamaktadır. 1944'de İMF'nin ve Dünya bankasının kuruluş kararının alındığı Amerika'nın Bretton Woods kasabasında, uluslar arası para sisteminin temelini oluşturmak üzere altın standardı esası belirlenmişti. Ancak 1971'de ABD'nin krize girmesiyle bu sistem çöktü. O tarihten beri de paranın altına bağlı olarak ihracı söz konusu değildir. Bugün altının para gibi mütalaa edilmediğini tabii, ben teknik açıdan ifade ediyorum. Fikhî yönünü kuşkusuz sizler takdir edeceksiniz.

Diğer konuya gelince...

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Fakat değer ölçüsüdür diyorsunuz?

Mehmet Emin ÖZCAN - Hâlâ değer ölçüsüdür ve hâlâ bir yatırım aracıdır, bir kıymet biriktirme vasıtasıdır. Yani bir tasarruf sahibi parasını nereye yatırır diye baktığınız zaman bankada mevduat açabilir, katılım bankasında kâr ve zarar esasına dayalı katılma fonu hesabı açabilir, gidip bir hazine bonusu veya devlet tahvili alabilir veya borsadan hisse senedi alabilir ya da vadeli işlem borsasında işte opsiyon sözleşmesi imzalayabilir veya A tipi B tipi ya da likit fon gibi bir yatırım fonundan katılma belgesi alabilir. Bir diğer alternatif olarak gayrimenkule, arsaya, binaya yatırım yapabilir ve nihayet altın alabilir, altına para yatırabilir. Bu açıdan baktığınız zaman kesinlikle hâlâ bugün altın bir yatırım aracıdır, bir kıymet biriktirme vasıtasıdır ve de bir değer ölçüsüdür. Ama birinci ve en önemli fonksiyonunu; yani mübadele aracı olma fonksiyonunu yitirmiştir.

Reklam ve promosyon konusunda da şunları söyleyebilirim:

Bugün Fahrettin Bey'in açıklamalarından anladığım kadarıyla bu sorular daha çok finans kurumlarından gelmiş. Bankalar, kamu kurumları başta olmak üzere çeşitli kuruluşlarla maaş sözleşmeleri yapıyorlar. Herhangi bir banka, diyelim ki Ziraat bankası Diyanet İşleri Başkanlığı'na müracaat ederek "Diyanet personelinin maaşını biz ödeyelim" diyor. "Peki, bunun karşılığında ne vereceksiniz" diye soruyor Diyanet İşleri Başkanlığı. O zaman banka ile kurum arasında belli bir karşılığında bir sözleşme yapılıyor. Bu sözleşme genelde bir yıl, bazen birkaç yıl üzerinden yapılıyor. Banka, sözleşmede belirlenen miktarı kuruma yatırıyor. Kurum bunun bir kısmını bünyesinde tutarak bir kısım ihtiyaçları için harcıyor, bir kısmını da çalışanlarına dağıtıyor.

Bir komisyon teşkil etti, bunun teknik tarafını biliyorsunuz. Başbakanlık bu konuda bir genelge çıkardı ve bu genelge esaslarına göre kamu kuruluşları bunu uyguluyorlar. Anladığım kadarıyla katılım bankaları da herhalde böyle bir talepte bulunuyor. Yani biz de ticari bankalar gibi acaba böyle promosyon sözleşmesi yapabilir miyiz? Bu özel amaçlı promosyon dediğimiz şey bu. Zaten mevduat karşılığı promosyon olmaz. Bankacılık kanununda da BDDK'nın düzenlemelerinde de çok açık ve net olarak gerek bankaların topladığı mevduat gerekse katılım bankalarının topladığı kâr ve zarara katılma hesapları üzerinden mevduat için faiz katılım bankalarındaki hesaplar içinde kâr payı dışında herhangi bir ek ödeme, herhangi bir ilâve menfaat sağlanamaz.

Söyleyeceklerim bu kadar, çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Her iki arkadaşımıza da çok teşekkür ediyorum.

Efendim, şimdi ilahiyatçı hocalarımızın görüşlerini istirham ediyoruz. İlk sözü Süleyman Ateş hocama veriyorum. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Üç gündən beri burada dinî meseleleri tartışıyoruz. Çok güzel fikirler öne sürüldü. Gerçekten ben haz duydum; çünkü bu düşünceleri 20 yıl önce bu tür toplantılarda duyamazdık. Onun için ülkemizde dinî düşünce büyük bir mesafe almıştır. Bu bakımdan memnunum.

Arkadaşlar; dinin amacı insanların yolunu daraltmak değil, bilakis yolunu açmaktır ve insanları sömürden korumaktır. Tabii, biliyorsunuz, Peygamberimiz zamanında uygulanan faiz iki türlüydü: Nesie ve fadl ribası. Haram olan nesie ribasıdır. Ve o zaman orada tefecilik vardı. Para babaları vardı, bunlar bir ihtiyaç sahibine, bir fakire para verirler, borç alan adam zamanında ödemezse ona süre tanır; ama, bu defa faiz miktarını artırır, hatta yılı geçerse, ana parayı birkaç misli geçecek şekilde faiz birikirdi. Borçlu adam her şeyini kaybederdi. Böyle bir sistem vardı o zaman ve Peygamberin amcası Abdullah ibn Abbas da bu tefecilerden birisiydi, biliyorsunuz. Onun için Kur'ân-ı Kerim bunu tamamen yasakladı: **"İlâ te'külü'r-riba ed'âfen mudâafeh** : *Ey inananlar, kat kat ribâ (Ribâ: tefe, gerçek faiz) yemeyin, Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.*" (Âl-i İmran, 3/130) buyurdu.

Kur'ân-ı Kerim, ribâyı yasaklama amacını da belirtiyor: **"Yâ eyyühe'llezine âmenü't-tekullâhe ve zerû mâ bakıye mine'r-riba** : *Ey inananlar, Allah'tan korkun, eğer inanıyorsanız ribâdan (henüz alınmayıp) geri kalan kısmı bırakın (almayın).*" (Bakara, 2/278). **"Ve in kâne zû usratın fe naziretun ilâ meysereh** : *Eğer (borçlu kimse) darlık içinde ise, bir kolaylığa çıkıncaya kadar beklemek (ona süre tanımak lâzımdır).*" (Bakara, 2/280) **"Ve en tasaddekû hayrun leküm in küntüm ta'lemûn** : *Eğer bilerseniz (verdiğiniz borcu, eli darda olan borçluya) sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.*" (Bakara, 2/280)

Ama şimdi banka sistemleri böyle değil. Bilhassa Avrupa'yı biliyorum, banka faizi yüzde 3'dür. Birisine gidip bana şu kadar borç ver diye minnet etmek yerine oradan yüzde 3 faizle para alınabilir. Benim kanaatime göre bu uygulama, Kur'ân-ı Kerim'in yasaklamış olduğu riba değildir. Zaten günümüzde bankasız bir ekonomik sistem de mümkün değil. Çünkü çağ çok değişmiş. Biz burada hâlâ bin sene önceki durumda yaşıyoruz. Hâlâ

konuyla ilgili bir kısım hadisleri sıralıyoruz; ama o hadisin başka türlü varyantı da var. Bunlar hiç düşünülüyor, sadece bir tek hadis...

Şimdi misli misline buğday buğdayla, arpa arpayla, altın altınla, gümüş gümüşle... Pekâlâ, buğday arpayla değiştirilirse ne olur? Faiz olmaz. Ben bunun kat kat fazlasını alabilirim. Bir kilo buğday verir karşılığında 10 kilo arpa alabilirim; ama bu arpayı sattığım zaman o verdiğim buğdaydan kat kat fazla kâr elde edebilirim. Binaenaleyh, bugünkü sistem artık o sistem değildir. Kur'ân-ı Kerim'in amacı bellidir, faizi yasaklamasının hikmeti bellidir. Bugün eğer **"İLLÂ en tekûne ticareten an teradin minküm** : *(Ey inananlar, mallarınızı aranızda bâtilla (doğru olmayan yollarla, haksız yere) yemeyin.) Kendi rızânızla yaptığınız ticaret bunun dışındadır.*" (Nisâ, 4/29). Karşılıklı rıza varsa mesele yoktur; iki taraf da bundan kâr ediyorsa ben buna yasak faiz demem. Yani Kur'ân-ı Kerim'in amacı bu değildir. Amacı, fukaranın sömürülmesini önlemektir. Sömürü varsa tabî ki, önleyelim. Beri tarafta kurulmuş finans kurumları hakkında bir şey diyemem; fakat, bunların da pek İslâmî sisteme göre çalıştığı kanaatinde değilim. Yapılan yorumlar biraz çalınan minareye kılıf hazırlama kabilinden oluyor. İnşallah dedikleri gibidir, bilmiyorum.

Altın meselesine gelince; arkadaşlar, bugün altın tedavülde para olmaktan çıkmıştır. Peki, şimdi biz, "vadeli altın alıp satmak haramdır" hükmünü verirsek, fukaranın işini zorlaştırmış olmaz mıyız? Adam oğlunu evlendirecek. Takısız evlendirilebilir mi? Peşin parası da yok. Gidip kuyumcudan takı; bilezik, küpe vs. alacak. Adam peşin olarak ödeyemeyecek, ne yapacak, vadeli olarak alacak. Sonra onu vadesinde taksitle ödeyecek. Niye buna haram diyeceğiz? Emlâk nasıl yatırım aracıysa altın da, döviz de bir yatırım maddesidir. O zaman altını para hükmünde görmek doğru değil; çünkü böyle görürsek meseleleri zorlaştırmış oluruz. Bunu halk zaten uygulamaz, siz ne fetva verirsiniz verin, onlar bildiğini okur. Kolayına gelen neyse onu yapar. Onun için bizim işimiz zorlaştırmak değil kolaylaştırmaktır. Hadis-i şerifte şu prensip vurgulanmıştır: **"Beşşirû velâ tüneffirû, yessirû velâ tüassirû"** (kolaylaştırınız güçleştirmeyiniz; müjdeleyiniz ürkütmeyiniz, korkutmayınız).

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Ben de teşekkür ediyorum.

Hocamın affına sığınarak, bir de global bir sömürü olduğunu hatırlatmak istiyorum; yani sadece Türkiye'deki bir bankacının, bir fakirimizin hukukuna tecavüzü söz konusu değil, bir de dünyada bir global

sömürü var. Bankacılık sisteminin, sadece fakirin hakkına tecavüz değil, ayrıca kitleleri, toplumlari fakirleştiren bir yönü var. Belki onu ayrıca konuşup tartışmak gerekir diye düşünüyorum.

Nihat Dalgın hocamız.

Prof. Dr. Nihat DALGIN - Sayın Başkan, teşekkür ediyorum. Muhterem hazirûnu saygıyla selâmlıyorum.

Birinci oturumda da söz almıştım, orada söylemek istediğim birkaç şeyi söyleyerek oturumla alakalı görüşümü açıklamak istiyorum.

Faiz yasaklandığı dönemde Arabistan'da hem üretim amaçlı hem de tüketim amaçlı faizin cereyan ettiğini görmekteyiz. Yani genel kanaat odur ki, yalnız fakirler faizli borç alıyorlardı ve ödeyemeyince sıkıntı çekiyorlardı. Halbuki tarih kaynaklarının verdiği bilgiye göre, kervan sahipleri de panayırlara giderken ellerinde fazlaca sermayeleri bulunsun diye faizli borç alıyorlardı. Böyle bir ortamda inen âyetler üretim ve tüketim amaçlı faiz ayrımı yapmaksızın gelmiş ve mutlak anlamda faizi yasaklamıştır. Bunu hatırlatmak istiyorum. Aynı zamanda Süleyman Ateş hocamızın da işaret ettiği gibi, Peygamber Efendimiz'in amcası da faizle iştilal ediyordu ve Peygamber Efendimiz, *"ilk yasakladığım faiz, amcamın faizidir"* demişti. Faizle ilgili yapılan çağdaş araştırmacıların tespitine göre, o dönemde cari olan faiz yüzde 90'larda 100'lerde değil, bazı kalemlerde aşırılıklar olsa da, genelde faiz oranları yüzde 10 ila yüzde 20 arasında seyrettiği ifade edilmektedir. Bu tespitlerden de hareketle diyebilirim ki; riba ayrı, faiz ayrı şeklinde bir ayırım yapamayacağımız kanaatindeyim. Mutlak anlamda faiz faizdir. Ancak riba'n-nesie ve riba'l-fadl vardır. Yine işaret edildiği gibi Kur'an'da borç faizi düzenlenmiştir, doğrudur. Ancak, sünnet kaynağımız riba'l-fadlı düzenlemiştir. Yani ikisini bir arada düşündüğümüzde ikisinin de edile-i şer'iyede kaynağı vardır. Mehmet Emin Özcan Beyefendi'nin paranın işlevleriyle alakalı üç şartı önemliydi. Onlardan birincisi olan mübadele aracı olma özelliğini altının günümüzde kaybettiğini ifade etmişlerdi. Ben bunu kabul etmiyorum. Örneğin buraya gelirken cebimizde bir miktar harçlık getirdik. Nakit paramız azsa cebimize bir tane Cumhuriyet altını koymuş olsaydık burada paramız bittiği an o Cumhuriyet altını ile de iş yapabiliriz. Hatta yurtdışına çıkarken cebimizde altınımız olsa, onu da bozdurarak ihtiyacımızı giderebiliriz. Belki bozdurmak için kuyumcuya gitme sıkıntısı çekeriz ama yurt dışında cebimizde Türk parası, euro, dolar olsa onu da bozdurmakta sıkıntı çekeriz, hemen her bakkal almayabilir bu paraları. Ama sonuç itibarıyla, bir telefon ederler merkeze kaç liradır diye veya kuyumcuya sorarlar, sonunda bu kıymetli madenle

veya dövizlerle ihtiyacımız giderilebilir. Bu sebeple kanaatime göre, diğer paralar kadar hemen her yerde kendisini vererek ihtiyacımız olan şeyi satın alma gücüne sahip olmasa da, diğerlerine nazaran biraz zahmetli de olsa, altın ve gümüş hâlâ mübadele aracı olma özelliğini tamamen kaybetmiş değildir. Bazı hocalarımız altını; beynelmîel para olarak bile değerlendirmektedirler.

Dolayısıyla altının vadeli satımı klasik anlayışımıza göre faiz kapsamına gireceğinden, ben şuranın tartışılması gerektiği kanaatindeyim, benden sonra söz alacak hocalarımdan onun cevabını arzu ediyorum: Özellikle visa kartıyla vadeli olarak alınan altın vadeli satılmış sayılır mı sayılmaz mı; burası çok önemli. Özellikle visa kartıyla vadeli olarak alınan altın vadeli satılmış sayılır mı sayılmaz mı? Zira burada, bilindiği gibi, kuyumcu sattığı altının karşılığını bankadan veya katılım bankalarından anında alabilmektedir 10 dakika içerisinde elemanını gönderiyor, sattığı altının karşılığını bankadan alıyor. Kart ile alışveriş yapan müşteri açısından bakıldığında ise, müşteri altını alıyor fakat para ödemiyor, ancak altını satan kuyumcu müşteriden değilse de onun kefil konumundaki bankadan altının karşılığını anında çekebiliyor. Borçlu müşteri ise, kuyumcuya değil de bankaya borcunu ödüyor. Dolayısıyla bu tür satış bayi ve müşteri açısından ya da satılan mal açısından vadeli sayılır mı, sayılmaz mı? Burası önemli.

Diğer taraftan, telif haklarıyla alakalı, malumunuz geçmiş dönemlerde hakların mal olup olmadığı tartışılmış, kaynaklarımızda özellikle mal tanımı yapılırken bu tartışmaya şahit olmaktayız. Bizim Hanefiler özellikle hakların mal olmasına itiraz etmişler ve ancak son asırlarda artık hakların da birer mal olduğunu ve satıma konu olabileceğini ifade etmişlerdir. Kanaat böyledir. Ancak günümüzde yine bu konu ele alınırken, "bey'" (alış veriş)in yeniden tanımlanması gerektiği kanaatindeyim. Zira klasik anlayışımıza göre bey' (alış veriş)i tanımlarken; "bir malı bir malla temlik ve temellük amacıyla değiştirmektir" şeklinde tanımlıyoruz. Yani klasik fıkhamıza göre satım bir temlik akdidir, temlik doğurur ve deriz ki, satın aldığımız bir malın aynına ve rakabesine sahibiz. Onu ben kırarım, satarım, yakarım, her şey yaparım, zira satın aldığım eşya her şeyi ile benim mülkumdür ve ben mülkümde dilediğim gibi tasarrufta bulunabilirim. Ancak şimdilerde satın aldığımız bir bilgisayar yazılımı veya bir CD'nin bütün mülkiyeti bana geçmiş midir, bunları kopyalayarak çoğaltma imkanı var, hukuken benim buna hakkım var mıdır? Varsa bu kopyaları isteyenlere satabilir miyiz, kiralayabilir miyiz? Bunlara hayır dendiğine göre; İşte burada sanki şartlı bir satım söz konusu demektir; yani satmamak kaydıyla, ticari bir kazanç elde etmemek kaydıyla bu

ürünleri satın almak gibi. Geçmiş dönemlerde ise böyle şartlı satışlar caiz görülüyordu. Örneğin, bir hayvan satsanız, müşteriye “başkasına satmaman şartıyla sana satıyorum” diyemiyordunuz, böyle bir şart koşamıyordunuz. Şimdi sanki bu noktanın da ele alınması gereklidir diye düşünüyorum. Yani bu tür ürünleri satın alan kimse ile mal sahibi arasındaki işlemi; şartlı ve hem de uyulması gereken bir şartlı alış veriş mi sayacağız, kira mı sayacağız, malın mülkiyetini değil de onu kullanma hakkını satmak/ intifa hakkını satmak şeklinde mi değerlendireceğiz, bu hususların ele alınarak cevaplanması gerekecektir.

Bu konulara değinilirse memnun kalırım.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Ben de teşekkür ediyorum.

Abdülaziz Beki hocam.

Doç. Dr. Abdülaziz BEKİ –

Sayın Başkan, kıymetli bilim adamları; hepinize saygılarımı arz ediyorum.

Affınıza sığınarak şu hakikati ifade etmek zorundayım: Eğer biz bu konuları İslâm dinine göre, İslâm'ın beyan ettiği helâl ve haram kavramlarına göre değerlendirmeye, tartışmaya, araştırmaya çalışıyorsak kitap ve sünneti dikkate almak zorundayız. Şayet şu hadis sağa atarsak şu âyeti solda bırakırsak o zaman İslâm dinine göre değil, kendi kafamıza göre konuları işlemiş oluyoruz -ki o zaman ayet ve hadisleri bir kenara bırakmalıyız- bu durumda ale'r-ra'si ve'l-ayn diyebiliriz. Bu açıdan benim nazarımda böyle bir yaklaşım çok önemli bir husustur. Oysaki bizim kriterimiz, elbette Kitap ve sünnettir. “elâ ya'lemu men halak = Dikkat! Yaratıcı bilmez mi? ” (Mülk, 67/14).

20. asırdaki gelişmelerden Cenâb-ı Hakk'ın kesinkes haberi vardır ve koyduğu hükümleri de mutlaka buna göre koymuştur. Zira Cenab-ı Hakk'ı cehaletle de itham etmemiz mümkün değildir. Yani Cenabı Hak fakirin fakirliğini bilmiyor muydu acaba? Yani bunu da arz etmek zorundayım.

Nihat hocamız ifade etti; zaruret haramı helâl kılar, doğrudur. Pek çok ayet-i celile zaruretin haramı helâl kıldığını ifade etmektedir⁸. “el-Hâcetu

⁸ -Kur'an-i Kerim: Bakara, 2/173, Maide, 5/3, Enam, 6/119, 6/145; Nahl: 16/115.

tenzilü menzilete'z-zarureti hassatan kanet ew âmmeten." Bu da mecellenin bir kuralıdır. Fakat hangi zaruret haramı helâl kılar? Bunun birkaç şartı vardır:

1. Zaruri hal bizzat vaki olacak
2. Helâl alternatifi olmayacak, yani yerini tutacak temiz veya necis başka bir bitkisel veya hayvansal bir organ bulunmayacak,
3. Hasta bu tedaviye muhtaç olacak, iyileşmesinin yegâne çaresi o olacak,
4. Bu hususlara dair yetkili bir tıp heyetinin raporu olacak.⁹

Açlıktan dolayı ölmek üzere olan bir kimse, hiçbir şey bulamazsa, Kur'an-ı Kerim'in emri gereğince domuz eti yiyebilir, ona helaldir; ama koyun eti de varsa elbette helâl olmaz. Aynı şekilde helâl bir alternatifi varsa elbette kesinlikle haram, helâl olamaz. Haram helâl alternatiften dolayı helâl olmazken acaba hacet alternatifi helâl olursa, helâl alternatif ihtiyaçta varken nasıl oluyor da biz o ihtiyacı haramı helâl kılar deriz. Yani barınma zaruri ihtiyaçlardandır. Bir kimse bu zarurettten dolayı dışarıda kalırsa elbette haram buna helâl olur, ama helâl olan alternatif olarak kiralama imkânı varsa bu helâl bir alternatiftir. Mülkiyet şart değildir. Bir insan yeni evlenirken hanımını barındırmak zorundadır; ama mülkiyet şart değildir. Hayır efendim bu bir ihtiyaçtır. Peki, biz ihtiyacı zarurete mukayese ederek helâl olduğunu ifade ediyoruz...

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Hocam, doğrudan konu ile ilgili mülâhazalarınızı alabilir miyiz? Çok özür diliyorum.

Doç. Dr. Abdülaziz BEKİ - Estağfirullah efendim, peki ona da geleceğim.

Evet, birinci şart, helâl alternatifi olmayacak. Çünkü haceti/ihtiyacı, zarurete mukayese etmek suretiyle haram bir şeyi helâl saymaya çalışıyoruz. "fe-meni'd-durre ğayra bağın ve lâ âdin fe-lâ isme aleyh" (En'am, 6/145).

İkinci şart, keyfi olmayacak,

Üçüncü şart, ölçüyü de kaçırmayacak.

⁹ -İmam Nevevi, el-Mecmu' III/138; İbn Hacer, Tuhfetu'l-Muhtaca, II/125; Yusuf Erdebili, el-Envar, 1/71.

Nitekim haramı helal kılan zarurette de aranan ilk şart, bu haramın alternatifini olmayacak, dolayısıyla zarurete kıyaslanan hacetin telafisinde de meşru alternatifini bulunmayacaktır.

Altının vadeli alım-satım meselesine gelince; Peygamber Efendimiz, "ed-dînarü bi'd-dînari veya ed'-dirhemü bi'd-dirhemi..." diye buyurmamıştır ki, riba akdinin hükümleri yalnız dinar (altın para) ve dirhemi (gümüş para) kapsamış olsun, O "ez-zehebü bi'z-zehebi, ve'l-fiddeü bi'l-fiddeü.." diye buyurmuştur¹⁰ ki, zehap ve fidde kavramları altın ve gümüş paraları, külçeleri ve bu maddelerden yapılan diğer kap eşyayı da kapsamaktadırlar. Öyleyse altın cinsi ne olursa olsun kesinlikle ribevîdir ve onun hükümlerine tabidir. Ayrıca, altın ve gümüş para hükmünde olan bugünkü kağıt paralar ribevi olup aynı hükme tabidir. Mamafih, bir şeyin para olup olmadığını tespit etmek fıkıhçıların görevi değil, ekonomistlerin işidir. Ekonomistler İmam Mâlik'in dediği gibi, eğer deriye mühür basılırsa o da altın ve gümüş hükmünde olur; çünkü paradır.

Banka promosyonuna gelince; kanaatimce faizdir. Çünkü karşılıklı bir pazarlama yoluyla olur. Oysa ki, promosyon bir hediyedir. Banka promosyon konusunda her iki taraf oturuyor, pazarlığını yapıyor ve üzerine anlaştığı miktar, promosyon olarak tespit edilmiş oluyor. Bankalar kesinlikle hayr u hasanat yeri değildir. Karşılıksız bir promosyonu vermez ve hatta yasal olarak da veremez. Kurumlara verdiği bu promosyon her ayda ilgili kurum personelinin maaşlarını iki-üç günlük süre içinde bankada bekleterek kullanma işlemine karşılık olarak verilmektedir. Bu işlem ise ya menfaat karşılığında bir ödünçtür ki bu da "yarar sağlayan her ödünç işlemi ribadır, haramdır" kaidei külliyyenin kapsamına girmektedir veya iki günlük faize karşı parayı bankaya yatırmaktır ki bu da açık faizli işlemidir. Ancak bu sene -2008- den itibaren maaşların bu yolla ödenmesi yasal zorunluluk hale getirilmesi, "zorunlu teşvik tasarruf neması" sorunu biçiminde değerlendirilebilir mi? Benim burada tereddütlerim vardır, tartışılabilir ve daha derin araştırılabilir.

Telif konusuna gelince; elimdeki notlarıma göre ilk olarak 1791 yılında Fransa'da müellifin telifatının hukukunu koruma kanunu çıkarılmıştır. Ondan önce böyle bir hak yoktur. Dolayısıyla, devlet böyle bir kanun çıkarmışsa elbette buna saygı göstermek gerekir. Ancak, yazarların eserlerinden faydalanmayı böyle yasal bir yasaklama ile müellifin iznine bağlanması doğrudan doğru toplumun ortak malı sayılan ilmin yayılmasına büyük bir engel teşkil etmekte olduğu da düşünülebilir.

¹⁰ -Buhari, Buyu' 78; Müslim, Musakat, 81; Ebu Davud, Buyu' 13.

Oysaki telif edilen her eser, toplumun bir kesimine hitap etmekte ve toplum için hazırlanmıştır. Hiçbir müellif, kendi eserini kendisi için hazırlamaz.

Dolayısıyla, ekonomik imkânları kısıtlı, orijinalini satın almakta sıkıntıya giren bazı öğrenci ve araştırmacılar, ticaret amacıyla değil, yararlanmak amacıyla korsan kitap ve CD'leri almalarında veya kopyalamalarında bir mesuliyetin olmadığını düşünüyorum. Nitekim biz bir programı veya bir konuyu başkasına ait olan bir kitabın orijinalinden veya satın aldığımız aynı kitaptan ders olarak anlatırsak bu caiz midir? Veya herhangi bir müellifin eserinden bazı pasajları kendi eserimize nakletmemiz ve aynı eseri kaynak göstermemiz sahibinin iznine mi bağlıdır? Dolayısıyla satın alınan aynı eserin yazılısının da veyahut CD'sinin bir başkasına kopyalanması niçin haram olsun? O zaman hiç kimse başkasının yazdığı kitabını-satın almış olsa da- başka birisine anlatmayacaktır, kimseye vermeyecektir. Bu ise peygamber (sav) Efendimizin tehditvari şu hadisin kapsamına girmektedir:” Kimden ilim talebi olup da o da o ilmi isteyenden gizleyip vermezse kıyamet gününde ateşten bir gemle gemlenecektir”¹¹.

Şu halde, ihtiyaç durumunda, ticaret amacıyla değil, ilim öğrenmek amacıyla elimizdeki satın alınan kitabın veya CD'nin orijinalinden bir programın veya bir pasajın kendi paramızla kopyalamanın caiz olduğu kanaatini taşıyorum. Ancak, bir pasaj da olsa intihal bir hırsızlıktır, intihal yapılmamalıdır.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Ben de teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Sayın Başkan, bir soru soracağım.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Estağfirullah, buyurun hocam.

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ - Buradaki bütün arkadaşlarıma soruyorum: Biliyorsunuz tasarrufu teşvik diye bir uygulama vardı ve bizlerden kesinti

¹¹ -Termizi, ilim 3; Ebu Davud, ilim 9; İbn Mace, Mukaddime, 24;İbn Hanbel, 2/263.

yaptılar. Sonra bu kesintiler faizleriyle birlikte geri ödendi. Ayrıca konut edindirme fonu vardı, orada da birtakım paralar birikti, o da faiziyle geri ödenecek. Acaba arkadaşlar bunları “bu faizdir” diye geri mi verdiler? Bu, bir.

İkincisi, biliyorsunuz, vaktiyle bu müessesenin, Diyanet teşkilâtının başında ben de bulundum. Söyleyeceğim uygulamayı ben de yaptım. İlk hac kafilesini vaktiyle biz düzenlemiştik. Hacca gitmek üzere kayıt yaptıran vatandaşlarımızdan alınan para bankaya konuyor. Keza Diyanet Vakfı'nın da fazla parası bankada tutuluyor. Acaba Diyanet İşleri Başkanlığı bankadan faiz almıyor mu?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Sorunun cevabı mahfuzdur diyelim.

Söz sırası Beşir Gözübenli hocamızın. Beşir hocam, tarihte hiçbir fakih bizim hadisçilere çok ihtiyacımız var, hadisçiler bizim imdadımıza yetişmiyor demedi; ama iki gündür sürekli arkadan hadisçiler bu konuda bize yardımcı olmuyor diyor. Evet hocam, söz sizin.

Prof. Dr. BEŞİR GÖZÜBENLİ - Efendim bahsettiğiniz hususu gıyaben değil vicahen söylüyorum. Bu vesileyle hadis uzmanları ve fakihlerin müşterek/koordineli çalışmaları gerektiğine dair somut örnekler üzerinde açıklama yapma fırsatı da verdiğiniz için ayrıca teşekkür ediyorum.

Öncelikle bir yanlış anlaşılmayı tashih ederek konuşmama başlamak istiyorum. Daha doğrusu altınla ilgili az önceki sorduğum soruya net olarak cevap verilmediğini düşündüğümden, bu konuda bir açıklama yapmak zaruretini duydum. Benden önce söz alan bazı arkadaşlarımızın/hocalarımızın konuşmalarında, kağıt para rejimine geçilmesinden sonra altın ile diğer malların satım akdine konu olması bakımından aralarında hiçbir fark kalmadığı tekrar edilerek ifade edildi. Bu anlayışa göre de, altının mübadele esaslarına dair konuyla ilgili hadislerden çıkartılan fikhî hükümlerin artık günümüzde geçerli olmadığı doğrudan veya dolaylı olarak dile getirildi. Ben altınla ilgili bu anlayışın yani, altının da diğer mallar gibi vadeli olarak satılabileceği şeklindeki görüşlerin doğru olmadığı kanaatindeyim. Konuyla ilgili görüşümün dayandığı gerekçeleri siz değerli katılımcılarla paylaşmak istiyorum.

Artık şu anda kullanılan kağıt paraların itibari para olduğu konusunda herhangi bir tereddüt söz konusu değildir. İktisatçı arkadaşlarımızın da

ifade ettikleri gibi artık bu konuda bir tartışma yoktur. Buna göre kimsenin kağıt parayı Merkez Bankasına götürerek bunun karşılığına tekabül eden altını istemesi söz konusu değildir. Çünkü yasal olarak kağıt paranın böyle bir karşılığı yoktur. Türk parası 1914 Ağustos'undan bu yana tamamen itibari paradır. İngiliz sterlininin altın karşılığı ise 1931 yılında kaldırıldı. Amerikan dolarının altın karşılığının ise 1971 yılında kaldırıldığını biliyoruz. Bu bilgiler aynı zamanda altının milli para olarak iç ödemelerde kullanılmadığını da ifade ediyor. Ancak bu bilgileri dikkate alarak altının paralık vasfını bütünüyle kaybettiğini, diğer mallardan farksız hale geldiğini söylemek doğru olmaz.

Zira altın iç ödemelerde milli para olarak kullanılması fonksiyonu dışındaki paranın diğer fonksiyonlarını günümüzde de bütünüyle yerine getiriyor. İktisatçıların doğal para olarak vasıflandırdıkları altın günümüzde uluslar arası ödemelerde güvenilir bir para olma özelliğini devam ettirmektedir.

Esasen altının milli para ile irtibatı da bütünüyle kesilmemiştir. Kağıt para rejimlerinde parayı götürene Merkez Bankaları bu paraların karşılığında altın ödemiyor ama kağıt para emisyonunda dikkate alınan kriterlerden birisi de hazinenin elindeki altın miktarı olduğundan, altının milli para ile irtibatının bütünüyle kesildiği ifadesi de doğru değildir. Dış ödemelerde olduğu gibi, kağıt para emisyonunda da altın dövizle aynı fonksiyonlara sahip olduğuna göre, altının bütünüyle paralık vasfını yitirdiğini söylemenin isabetli olmadığı açıktır.

Buna göre altının milli para olma vasfını yitirmesi sebebiyle diğer mallardan farkının kalmadığı, dolayısıyla altının da diğer mallar gibi vadeli olarak satılabileceği şeklindeki görüşlerin isabetli olmadığını düşünüyoruz.

Altının mübadelelerde borca bırakılmasının (vadeli satımının) yasaklandığına dair çok sayıda hadis bulunduğunu biliyoruz. Altının milli para olma vasfını kaybedince bu konudaki hadislerin bütünüyle hiçbir hüküm ifade etmeyen sözler gibi görülmesini, son derece hassas ve sorumluluk gerektiren bir konuda, gerekli bilimsel titizlik gösterilmeden acelece genellendirmeler yapmak olarak görüyorum.

Bilindiği gibi altın ve gümüşün mübadele esaslarının belirlendiği hadisler, ribanın mahiyet ve kapsamının açıklandığı hadislerdir. Esasen özelde faiz (riba), genelde muamelatla ilgili hadislerin kendi aralarında sistematize edilmesi konusunda, hadis uzmanı hocalarımızın da farklı boyutlu katkıları olabileceğini düşünüyorum. Zira bu hadisler arasında nesh (nasih-mensuh) ilişkisi bulunup bulunmadığı konusu başta olmak üzere, özellikle fıkıh usulündeki tearuzu'l-edille konusuyla ilgili esaslar

çerçevesindeki değerlendirmelerde, rivayet bilimleri uzmanlarının birikimleriyle yeni açılımlar sağlanabilir.

Ben sözü uzatmadan, hem altının vadeli satımı, hem de burada ele alınan diğer konularda bir fikir vermesi açısından, muamelatla ilgili hadisler için yaptığım tespitlerimi siz değerli katılımcılarla paylaşmak istiyorum ki, bu konular lisans ve lisansüstü derslerimizde de sıkça gündeme gelmektedir.

Esasen ayetler arasında olduğu gibi hadisler arasında da gerçek anlamda bir *tearud'l-edille* (deliller arasında çatışma) söz konusu olamaz. Ancak olsa olsa bir *tearuz* görüntüsü olabilir ki, böyle durumlarda bu *tearuz* görüntüsünün ortadan kaldırılıp, deliller arasındaki sistematik bütünlüğün ortaya çıkarılması da fakihin işlerinden birisidir.

Hadis kitaplarındaki ticari hayatla ilgili hadisler arasında, ilk bakışta bazılarının nasih, bazılarının mensuh olduğu gibi bir *tearuz* görüntüsü bulunduğu izlenimi doğmuş olabilir. Mesela mevcut olmayan malların satımına dair hadisler ile *selem* akdine dair rivayetler arasında böyle bir *tearuz* görüntüsü bulunduğu klasik kaynaklarımızda bile ifade edilmekte ve bu *tearuz* görüntüsü sebebiyle *selem*, *icare*, *istisna* gibi bazı akitlerin kıyasa aykırı olarak istisnenen meşru olduğu bilgisi yer almaktadır. Esasen bu bilgiler, akit esnasında teslimi mümkün olmayan şeylerin satımının hadislerde yasaklandığı için batıl olduğu, adı geçen bu akitlerde de mevcut olmayan şeylerin satımının söz konusu olduğu; ancak bu akitlerin meşru olduğuna dair Kitap ve Sünnet'te deliller de bulunması sebebiyle, bazı akitler konusunda ayet ve hadisler arasında, bazılarında ise hadisler arasında *tearuz* bulunduğu anlayışına dayanmaktadır.

Kapsamlı bir inceleme sonucu, mevcut olmayan (*madum*) malın satımının yasaklandığına dair doğrudan hüküm bildiren bir hadis mevcut olmadığını; ancak satım akdinde malın hemen teslim edilebilir ve de faydalanılabilir olmasının şart olduğunu bildiren bazı hadis rivayetleri bulunduğunu; fıkıh kitaplarında da bu tür rivayetlerin esas alınması sonucu bazı satış şekillerinin meşru olmadığı ve de satım akdi kapsamında görülen bazı akitlerin meşruiyetinin kıyasa aykırı olarak istisnenen sabit olduğu bilgilerinin yer aldığını görüyoruz. Fıkıh kültürümüzdeki, mevcut olmayan malın satımının batıl olacağı hükmüne delil olarak gösterilen bu hadisler başlıca üç grupta toplanabilir: Birincisi, hemen teslim edilemeyecek (henüz doğmamış) canlı hayvanının satımının yasaklandığına dair hadisler; ikincisi, henüz olgunlaşmamış meyve ve tahılın satımının yasaklandığına dair hadisler; üçüncüsü ise, kişinin (başkasının *tezgâhındaki*) kendisine ait olmayan malı satmasının

yasaklanmasına dair hadislerdir; kişinin yanında olmayan malı satmasının yasaklandığına dair hadisler de bu grupta değerlendirilebilir.

Birinci grupta yer alan hadislerle yasaklanan satışların, aynı zamanda cahiliye uygulamaları olarak da nitelendirildiği bilinmektedir. İlk bakışta bu hadislerle selem meşruiyetine dair hadisler arasında tearuz görüntüsü bulunduğu izlenimi edinilmektedir. Bu konuyla ilgili rivayet edilen hadisler kapsamlı bir incelemeye tabi tutulduğunda, yasaklanan işlemin normal satım değil, selem akdinde olduğu gibi finansman temini gayesiyle, vadeli mal karşılığında peşin para temin etmek için başvuru olan bir işlem olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu işlemin selemden farkı, selemde vadeli teslim edilecek mallar misli (zimmette borç olarak sabit olan ve akitteki tayin ile taayyün etmemiş) mal iken, hadislerde yasaklanan bu işlemde ise vadeli teslim edilecek mallar canlı hayvan olduğundan kıyemi maldır. Bilindiği gibi kıyemi malların borçlanılması halinde, zimmetteki borç nevi borcu değil, ayn borcu olur. İşte bu farktan dolayı hadislerde, para peşin olmak şartıyla misli bir malın belirli bir vadeyle sonradan teslim edilmesi esasına göre yapılan selem işlemi meşru görülürken, paranın peşin ve de kıyemi mal olan canlı hayvanın sonradan teslimi şartıyla yapılan işlemler ise meşru görülmemiştir. İnsanlık tarihi boyunca geliştirilen kültürler üstü ve anonim mahiyetli borçlar hukuku ilkelerinde de, (ilke bazında) benzeri anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Selem satım akdi kapsamında bir akit değil de başlı başına bir finansman tekniği olduğu kabul edilince, bu tür finansman teknikleri bakımından da misli malların uygun olup kıyemi malların uygun olmadığı dikkate alındığında, bu gruptaki hadisler arasında tearuz bulunmadığı netleşmektedir.

İkinci grupta yer alan hadislerde Peygamberimizin (s.a.v.) henüz olgunlaşmamış (olgunlaşma emareleri belirmemiş) meyvelerin satımını yasakladığı gibi, aynı şekilde olgunlaşmamış (tohumu sertleşmemiş) tahılların/ekinlerin satımını da yasakladığı anlaşılmaktadır. Fakihler konuyla ilgili hadisleri esas alarak, faydalanılamayacak durumdaki meyve ve ekinlerin bitkinin üzerindeyken satımının gayr-ı meşru olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Konuyla ilgili bazı hadislerde yer alan "afetten emin oluncaya dek" kaydı bu yasağın aynı zamanda, satılan malın akdin gereğine göre tesliminin garanti edilememesi boyutları olduğunu da gösteriyor. Bu durumda satışa konu olan mal, belirli bir bahçe veya tarlanın ürünü olduğundan, taayyün ediyor. Buna göre de mutlaka o bahçenin ürününün teslim edilmesi gerekir. Afet halinde ise, akde konu olan muayyen eşya borcunun aynen ödenmesi imkânsız hale geleceğinden, hadislerde bu tip satışlar da yasaklanmıştır. Konuyla ilgili bazı hadislerde, dalında iken satılan meyve ve başağında iken satılan

ekine toplanıp hasat edilmeden bir afet isabet etmesi halinde alıcı için satım akdini fesih hakkı tanınması yönündeki ifadeler, bu tür yasaklamaların muayyen eşya borcunda ifanın imkânsızlığı durumlarını önlemeye yönelik olduğunu da göstermektedir.

Muayyen bir bahçe veya tarlanın ürününün selem işlemine konu olamayacağına dair hadisler dikkate alındığında, olgunlaşmamış meyve ve hasat zamanı gelmemiş ekinlerin satımını yasaklayan hadislerin selem hakkındaki hadislerle teâruz etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu tip satışlar selem kapsamına da alınmaz.

Üçüncü grupta yer alan hadislere gelince, bu gruptaki hadislerin tamamına yakın bir kısmının ticaret ahlakı boyutlu olduğunu görüyoruz. Bu kapsamdaki hadislerden bir kısmında, satın alınan malın teslim (kabz) alınmadan henüz satıcının tezgâhında iken veya satıcının malları arasında iken bir başkasına satılması yasaklanırken; bir kısmında kendisine ait olmayan bir malı henüz kendisi satın almadan başka birisine satmak yasaklanmıştır. Konuyla ilgili hadis mecmualarında yer alan rivayetler dikkate alındığında, sahabilerin çarşı ve pazarda gördükleri bu tür davranışlardan rahatsızlıklarını dile getirmeleri üzerine, Peygamberimizin (s.a.v.) sahabileri alışveriş konusunda ticaret ahlakına uymayan davranışlardan uzak durmaları yönünde uyardığı ve bu hadislerin de bu kapsamda varid olduğu anlaşılmaktadır. Bu gruptaki hadislerin bir kısmında ise, kişinin yanında olmayan malı satmasının yasaklandığı bildirilmiştir. Bu kapsamdaki hadislerde ticaret ahlakı boyutları bulunmakla birlikte, tarafların mebi konusunda nizaya düşmelerinin önlenmesi de hedeflenmiştir.

Görülüyor ki konuyla ilgili hadisler arasında tearuz ve tearuz görüntüsü bulunmadığı gibi, hukuk mantığı bakımından sistematik bir bütünlük de mevcuttur. Ancak bu sistematik bütünlüğün ortaya konulabilmesi için, hadislerde bildirilen hukuki ve iktisadi temel ilkelerin iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Bu ilkeler hakkında gerektiği ölçüde araştırma yapmadan hadislerle ilgili yapılan genellendirmelerin bilimsellikten uzak olacağı da açıktır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi genelde muamelatla ilgili, özelde de riba yasağına dair hadisler arasındaki bu sistematik bütünlük, altının vadeli olarak satımı işlemlerinin caiz olup olmamasının netleşmesi açısından da hayati önem taşımaktadır. Riba yasağıyla ilgili hadislerin iktisat biliminin esaslarıyla uygunluk arz edip etmemesi konusundaki değerlendirmelerde de aceleci davranılmaması, bu hadislerin farklı bilim dalları açısından ariz-amik incelenmesi gerektiği, bu konudaki

değerlendirmelerde ilahiyat tahsilinde sağlanan formasyonun yeterli olamayabileceğinin dikkatlerden uzak tutulmaması gerektiğine dair kanaatimi bir kez daha ifade etmekte fayda mülâhaza ediyorum.

Bütün bunlardan sonra, konuyla ilgili sahih ve de ihticaca elverişli hadisler bulunduğunu dikkate alarak, altının borca satılmasının caiz olmadığı kanaatimi bir kez daha tekrarlayıp, bu konuda bir alternatif de geliştirilmediğinden dolayı altının borca alışverişinin caiz olmaması sebebiyle toplumda karşılaşılabilecek sıkıntıları bir ölçüde de olsa aşabilmek için şöyle bir pratik çözüm öneriyorum:

Konuyla ilgili hadislerde altının vadeli satımı yasaklanmış, ancak karz suretinde borç alınması yasaklanmamış olduğundan, kuyumcudan 70 gr.lık bir bilezik almak isteyen ancak sadece 40 gr.lık altın alabilecek nakit parası olan bir kimse, 70 gr.lık bileziği alırken, 40 gramının parasını nakit olarak öder, geriye kalan 30 gramlık kısmı ise karz (borç) olarak alır ve sonra da ödeme planına göre karz borcunu kuyumcuya öder.

Pek tabii ki bu nihai bir çözüm değildir. Ama hiç değilse bu çözümü bir çıkış yolu olarak düşünüyorum. Zira nakit olarak ödenenin dışındaki kısım tümünden vadeli satım pozisyonundan çıkıyor ve karz konumuna geliyor. Ancak böyle bir işlemin de, karz olarak kalan kısmın bu işlem sebebiyle artırılmaması, yani sırf karz sebebiyle fazladan ödeme yapılmaması kaydıyla caiz olacağına dikkatten uzak tutulmaması gerekmektedir.

Aslında bu konuyla doğrudan ilgili başka hususlara da kısaca işaret edilmesi gerektiğini düşünüyordum; ancak sabrınızı taşırdığımın da farkındayım. Bu uzunca konuşmamı sabırla dinleme lütfunda bulunduğunuz için hepinize teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Ben de teşekkür ediyorum.

Efendim, yarım saatimiz var. Bu kalan zamanda izin verirseniz biraz da telif hakları konusu üzerinde duralım. Sanıyorum Hadi Adanalı hocamız telif hakları üzerinde konuşacak.

Yrd. Doç. Dr. A. Hadi ADANALI - Teşekkürler Sayın Başkan.

Gerçek bir hikâyeye başlayayım. Kendisinden ders aldığım bir hoca İngiliz sentaksı üzerine iki ciltlik bir eser yazdı. Eserine ilginç bir başlık vermek istedi, fakat yayıncısı bu başlığı kabul etmedi. Yayıncı yeni bir

başlık teklif etti, fakat hoca da o başlıktan memnun kalmadı. Sonunda ortalama bir başlık buldular. Fakat hoca kitabının giriş kısmında şöyle diyor: "Ben yine de kitabımın Hindistan, Tayvan ve Malezya'daki korsan baskısını yapacak olanlara ilk başlığı kullanmalarını tavsiye ediyorum." Şimdi, biz istesek de istemesek de korsan yayın devam ediyor; hatta bireysel olarak bazı yazarların bir kısmının bu korsan yayından çok memnun kalmadığını da söyleyemeyiz.

Sanıyorum telif haklarıyla ilgili olarak bir ayırım yapmak durumundayız; Birincisi, bireysel, diğeri ticari kullanım. Ben bireysel kullanım noktasında kanunları ihlal etmeden biraz daha esnek olmamız gerektiği kanaatindeyim, onu da temellendirmeye çalışacağım.

Bazı şirketler ticari hayatta normal kârın kat kat üzerinde hatta bazen rekabete dayalı sistemi de zora sokabilecek derecede menfaat elde edebiliyorlar. Örnek olarak Microsoft'u verebiliriz. Bugün Microsoft sadece bilgisayarlarımızı değil aynı zamanda kanunlarımızı da şekillendiren bir program haline geldi. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde telif haklarıyla ilgili kanunlar Microsoft'un bazen doğrudan bazen dolaylı olarak baskıları neticesinde çıkmıştır. Uzakdoğu ülkelerinin bir kısmında bu böyle oldu. Ama Microsoft oyunu kuralına göre oynuyor mu; bu da ciddi olarak sorgulandı. Biliyorsunuz Microsoft'a Amerika'da ve Avrupa'da tekelleşme davaları açıldı. Yani kendilerine telif hakkı ödeyeceğimiz şirketlerin ne derece piyasanın kurallarına göre oynayıp oynamadıklarını sorgulamak faydalı olacaktır. Hatta bu şirketler günümüzde ürünlerini o hale getirdiler ki, bundan sonra artık kopyalayamayacaksınız. Yani korsan bir kopyayla internete girdiğiniz anda internet tespit ettiğinde o programı işlemez hale getirecek. Vista bunun ilk örneğini oluşturuyor.

Diğer yandan, patent haklarıyla ilgili konu, o kadar dallandı budaklandı ki, insanların genlerinin patentlenmesi sıradanlaştı. Genlerin bulunuşuyla ilgili süreçler patentleştirdi ve ondan temin edilebilecek ticari haklar teminat altına alındı. Aslında insan genleri Allah'ın bizi şekillendirdiği formüller. Bu formülleri dahi patentlemek bugün için telif haklarıyla ilgili sürecin hem bilimsel araştırmaları hem de bunların kullanımlarını engelleyebilecek derece vardığını söylemek mümkün. Bu noktada sanıyorum biraz daha esnek olmakta yarar var.

Son olarak, bilginin demokratikleşmesi gibi -bundan da bilginin herkese açık olmasını kastediyorum- bir idealimizin de olması lazım. Kadim dönemlerde ve İslâm tarihinin özellikle ilk dönemlerinde bilgi çok değerli bir meta idi; her zamanda öyle olmalıdır. Yalnız telif hakları

noktasında aşırıya kaçmanın bilginin demokratikleşmesini engelleyeceği kanaatindeyim.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Evet hocam, ben de çok teşekkür ediyorum.

Siz ifade ettiniz, belki bu telif neticede patent de bir telifdir ama patent ve telif konusunu belki birlikte ele alınması gerekiyor. Ne kadar doğrudan ilgili olmasa da doğrusu bana şahsen gelen pek çok e-mail son yıllarda özellikle ülkemizde İslâmî kavramların ticari birtakım firmalara isim olarak kullanılmasını Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önlemesi gerektiğiyle ilgili ciddi uyarılar var. Yani işte, "Tevhid Kebap", efendim "Tekbir Giyim", "İhlâs Ajans" vs. Yani pek çok ticari faaliyete birtakım İslâmî kavramların kullanılmasının doğru olup olmadığını ele alınız ve Diyanet İşleri Başkanlığı olarak da lütfen buna bir çözüm bulun diye birtakım uyarılar geliyor, e-mailler gelmeye devam ediyor. Belki bunları birlikte düşünmek gerekiyor.

Şimdi söz Davut Kaya Bey'in, buyurun.

Davut KAYA - Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Hazirunu saygıyla selamlıyorum.

Ben iki hususu dile getirmek istiyorum. Bunlardan birisi telif hakları, ki telif haklarında da özellikle internet üzerinden yapılan yayınlar veya bilgilerin aktarımı; ikincisi de, promosyon konusu ki, bu da dikkate alınması gereken bir başka husustur.

Telif haklarıyla alakalı günümüzde hepimizin şahit olduğu gibi hem elimizdeki mevcut eserler de hem de internetten gördüğümüz gibi "her hakkı mahfuzdur" veya falanca şahsa veya kuruma aittir gibi sınırlama getirilen cümlelere rastlarız. Bazı ürünlerde ve çalışmalarda ise böyle bir açıklamaya rastlanmamaktadır.

Bize gelen soruların bir kısmında özellikle müstefti, hocam bir sınırlama getirilmediği için alınabilir mi veya sınırlama getirilenleri çözsük ne olur şeklinde sorulmaktadır.

Ben şahsen şu kanaatteyim: Eğer alınması ve kullanılması için sınırlama getirilmemişse bu demektir ki alınması kullanılması mubahtır. Çünkü caydırıcılığı yoktur. Bu düşüncem hakkında hocalarımın değerlendirmelerini bekliyorum.

Promosyon konusuna gelince; her ne kadar üzerinde ciddi ciddi bilgiler aktarılarak durulduysa da promosyon uygulamasına tabi olmak veya bu duruma sürüklenmek herkes için mecburi midir, bundan kurtulmak mümkün değil mi, özellikle Din İşleri Yüksek Kurulumuzun tertip etmiş olduğu bu toplantıda çok değerli bilim adamları ve hocalarımızın bir arada bulunduğu bu platformda gerçekten din hizmetlerini veren kurumlar ve bu konuda bilgi aktaran hocalarımız olarak bu duruma sürüklenme mecburiyetinde miyiz? Alınan promosyonlar kullanım alanında rahatça kullanılabilir mi? Bunun cevazı nedir?

Bu konular üzerinde durulmasını arz ediyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Evet, ben de teşekkür ediyorum.

Belki nasıl olsa herkes istifade edecek, her hakkı mahfuzdur yerine, bu eser herkes istediği kadar basabilir, yayabilir diye tasadduk etmek herhalde “ve en-tesaddekû fe-hüve hayrun leküm” demek daha güzel zannediyorum.

Şerife hanım, söz sizde.

Şerife Hanım ALTUNER - Teşekkür ederim muhterem hocam.

Promosyon konusunda İslâm hukuku hocalarıma Davut Kaya Bey bir soru yöneltmişken hemen ben de ekleyeyim ki, konu birlikte aradan çıksın.

Promosyon, sadece bir il müftülüğü veya Diyanet İşleri Başkanlığı ya da diğer kurumlar için değil, meselâ en ücra bir köydeki ilköğretim okulu için de olduğunu düşünmeliyiz. Yani promosyon bütün kurumları kapsıyor. Son düzenlemeye göre promosyonun %30'u kurum ihtiyaçlarına harcanıyor kalanı da örneğin 50 maaş alan memur varsa ya da 100 tane maaş alan memur sayısına bölünerek bir nevi harçlık olarak dağıtılır. Bildiğim kadarıyla son düzenlemede durum budur. Verilen promosyonun %30'uyla, örneğin bir okulun araç gereç gideri veya bir kurumun masası, sandalyesi, eskijen bilgisayarları ya da yazıcıları, tonerleri değişir. Konunun bu boyutunu da göz önüne alarak helâl veya haram olması noktasında hocalarımın karar vermelerini bekliyorum.

Meselenin bir başka boyutu daha var. Meselâ, verilen promosyonun %30'u kurumun giderlerine harcanıp diğer kısmı memurlara dağıtılacağı yerde yüzde 30'u kurumun giderlerine harcanıp diğeri de kurumun idari yetkilisi tarafından harcanan yerler var. Meselâ kendi özel ihtiyaçlarına

ağırlık verilmesi, bu kısımda da bir nevi rüşvete girmez mi? Yani iki boyutlu tarafı var. Bir, fayda tarafı görebildiğim kadarıyla, bir de, rüşvet boyutu, yani Ahmet Bey Mehmet Bey siz bize bu memurların maaşını verdiniz teşekkür ederiz, alın size hediye gibi anlayan ve bu konuda kullanan idareciler var. Ben bir yönden bu yasayı çıkaran yetkililere teşekkür ediyorum; çünkü % 30'unun kurum ihtiyaçları ve diğerlerinin personele dağıtılması konusunda düzenleme geldi. Ancak, meselenin sözünü ettiğim iki yönü hakkında kıymetli hocalarımdan cevap bekliyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Evet teşekkür ediyorum.

Şimdi Hayrettin hocam hiç söz almıyor, ama ben oturumun sonunda bana verdiğiniz başkanlık yetkisiyle Hocama söz vereceğim. Ama Hocam, şimdi değil, iki soru daha var; onları da alalım hocam.

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN - Ben başka bir şey söyleyeceğim.

Çok özür dilerim, ben bugün rahatsızlandım, onun için bir kere burada tam bulunmam gereken zamanda, tansiyonum çok yükselmişti, bayılmak üzereydim. Dışarı çıktım, onu beyan etmek isterim. Yoksa bir kasıtlı çıkmadım; bu bir.

İkincisi, biliyorsunuz, bu oturumdan sonra bir değerlendirme oturumu yapılacak. Saim Bey söyledi; Mehmet Haberal Bey gelmiş, beni çağırdılar, tam saat 12'de gideceğim, 15 dakika bir ön görüşme yapacağız. 15 dakika sonra dönüp o sizin oturduğunuz yerde olacağız. Evet, o sebeple ne yazık ki, çok istediğim halde bugünün konuları üzerine konuşma fırsatı bulamadım. Bir yıl sonra inşallah...

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Hocam, şifalar diliyorum, peki efendim.

Evet, hoca hanım söz sizde.

Ayşe Mernuş TEPEBAŞI - Bankaların verdiği kredi kartları kullanıldığında meydana gelen chip puan veya para nasıl oluşmaktadır ve bunu kullanmak doğru mudur?

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Evet bu da promosyonun içinde. Bütün bu soruları cevaplamak için hocalarımız inşallah hazırđırlar.

Promosyon konusu sadece bizim kurumda değil, bütün kurumlarda ciddi bir sorun haline gelmeye başladı. Bu bakımdan hakikatten çok önem arz etmeye başladı. Son çıkan kanun biraz rahatlattı; ama yeterli değil sanıyorum.

Celal Kırca hocamız.

Prof. Dr. Celal KIRCA - Zihnim tam olarak durulmadığı için, siz değerli bilim adamlarına bir hususu arz ederek görüşlerinizi almak istiyorum

Hepimiz, alanımızla ilgili derslere giriyoruz. Bu derslerde okutacağımız kitapların adlarını öğrencilerimize veriyoruz. Bunlar, genellikle çok da pahalı olmayan kitaplar. Fakat öğrencilerimiz, bu kitapların kendilerini satın alma yerine, fotokopilerini yatırırlar. Sanıyorum ki diğer fakültelerde de durum aynı. Öğrencilerimize kitabın kendisini alma yerine niçin fotokopilerini yaptırdıklarını sorduğumuzda, aldığımız cevap genellikle fotokopisinin daha ucuza geldiği yönünde oluyor. Yapılan bu iş nedir? Bu bir korsan yayın mıdır? Değimidir? Değilse bunun adına ne diyeceğiz? Görüşlerinizi ve kanaatlerinizi almak için konuyu bilgilerinize sunuyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Evet, ben de teşekkür ediyorum.

Doğrusu Hadi beyin yaptığı tasnif; yani kişisel kullanımı ile ticari kullanım ayrımı aslında önem arz ediyor. Fakat şahsen çocukluğumdan beri kitap biriktirdim, pek çok yerde burslarımla kitaplar aldım. Fakat şimdi bir CD elde ettiğim, hem de kopyalayarak elde ettiğim bir CD, benim kütüphanemdeki bütün kitapların içeriyor. O kişisel kullanımın da sınırı ne olacak? Bu da önem arz ediyor.

Evet, bütün bu sorular cevapsız kalmasın istiyoruz. Bu sorulara cevap vermek isteyen hocalarımız var mı?..

Hamza Aktan hocam...

Prof. Dr. Hamza AKTAN - Ben bu konuda cevap vermek iddiasıyla değil de kendi düşüncemi ifade etmek için söz istedim.

Telif haklarını mülkiyet hakları gibi dokunulmaz bir hak olarak görmek lazım. Ortaya konmuş bir eser, eseri meydana getirenin çabasının ürünüdür, onun malıdır. Çünkü eserin sahibi ona emek vermiştir. Dolayısıyla ürününü istediği fiyata satabilir. Ben onu sadece telif hakkı olarak düşünmüyorum da kişinin bir malı gibi görüyorum. Yüksek fiyatla onu satıyor; isterseniz alırsınız, isterseniz almazsınız; meseleye böyle bakılabilir. Ama meselenin başka bir tarafı daha var. Bu çok geniş bir kesimin, mali bakımdan çok güçlü olmayan insanların da istifade etmesi söz konusu olan bir ürün; yani, bütün dünya bundan yararlanabilecektir. Ama sahibi öyle bir fiyat koyuyor ki, bireysel olarak kişilerin bunları satın alıp bunlardan yararlanabilmesi imkânsız hale geliyor. Bir programı almak istiyorsunuz, bin dolar diyor, 800 dolar diyor. Bu para herkesin hemen cebinden çıkarıp verebileceği bir miktar değil. Korsan yayın yapanlar için söylemiyorum; ama bireysel olarak kişilerin bu ürünlere ucuz yolla sahip olmalarını zaruret hükmüne dayandırarak ancak caiz olabileceği kanaatini taşıyorum. Yani aslında bunun mubah olduğunu söylemek bakımından değil, ama kişi bundan istifade etmek zorunda. Öğrenci, o kitabı elde etmek zorunda. Efendim işte bir bilgisayarla çalışan ve ödeme gücü olmayan bir kişi o programdan yararlanmak zorundaysa ve yüksek fiyatlar ödeyerek bunu alma imkânına sahip değilse, o takdirde sadece ferdi olarak kendi kullanımı için kopyalaması bir anlamda zaruret hükmüyle cevaza bağlaması imkânı belki olabilir diye düşünüyorum.

Promosyonun faizle aynı olduğu ifade edildi. Şimdi bu artık bir gelenek, bir âdet olmuş. Bankalar kurumlarla anlaşılıyorlar ve o artık müsellemler olmuş, her banka kendine göre ben sana şu imkânı veririm diyor. Bir anlamda müşteri kazanmada bir rekabet ortamı oluşmuş. Bir banka bu işi, bir kurumun yetkilisiyle örtülü ve gizli bir şekilde anlaşır da yapıyorsa işin mahiyeti değişir. Ancak bütün kurumlar, bankalar diyorlar ki, biz hazırız, gelin anlaşalım. Bu durumda bir rekabet ortamı var. Yani bir anlamda sanki yerleşmiş, ananevi hale gelmiş, gelenekselleşmiş bir yarış var, bir rekabet var. Dolayısıyla bunu da doğal görmek, bunu faizle ilişkilendirmemek lazım diye düşünüyorum. Onlar ona bir hizmet imkânı tanıyorlar. O da oradan kâr ediyor kendince. Buna mukabil bu imkânı kendine verene de taltif olarak bir şey veriyor. Bunu sadece bir kurum değil bütün kurumlar yapıyor. Dolayısıyla bu yapıyla banka promosyonlarının caiz olabileceği kanaatini taşıyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Efendim, ben de teşekkür ediyorum.

Saffet hocam.

Prof. Dr. Saffet KÖSE - Teşekkür ediyorum.

Telif haklarıyla ilgili bir iki hususu arz etmek istiyorum. Büyük ölçüde Hamza Aktan Hocamın dediklerine katılıyorum. Eski ulemamızın zihniyeti ile bugünkü telif konusu biraz farklı. Çünkü o dönemlerde insanlar daha çok *sadaka-i cariye* mantığıyla hareket ediyorlardı. Ulema, İnsanlar eserlerinden istifade ederlerse onun sevabının âhirette karşılına çıkacağını düşünüyordu. Bugün de aynı zihniyet var aslında; ama müellif bir de bunun maddî bir getirisinin olmasını istiyor. Benim kanaatimce bu bir kul hakkıdır. Eğer ortada bir emek varsa, kendi yaptığı birtakım çalışmalar varsa, birikimi varsa, bunu kitap şeklinde ortaya çıkarmış ya da CD veya VCD gibi tekniklerle sanal ortama aktarmış ve piyasaya sürmüş ise bu hakkını da devretmemiş ve bunu da özellikle belirtmişse mesela bu gün *copyright* kaydı koymuşsa ben bunun bir başkası tarafından alınıp çoğaltılması veyahut da Hamza Hocamın dediği gibi zaruret ölçüsü içerisinde değilse kullanılmasının doğru olduğu kanaatinde değilim. Ama bu konuda zaruretin ölçüsü nedir? Yani meselâ öğrenci bu materyali gidip kütüphaneden temin edebiliyorsa veya arkadaşından alıp çalışabiliyorsa, bir şekilde ona ulaşabiliyorsa buna rağmen zarurettten bahsedilebilir mi? Bunun da dikkate alınması lazım. Bu noktayı arz etmek istiyorum.

Bir de reklâm olgusu var ki, burada pek buna değinilmedi. Reklâm, üzerinde durmamız gereken bir husustur. Tüketim toplumunun hâkim olduğu bir dönemde yaşıyoruz ve reklâmlar bu konuda müthiş bir şekilde bizi tahrik ediyor. Yani manipule ediyor. Bir şeye ihtiyacınız olmadığı halde ihtiyaç hissettiriyor, etkisi altına alıyor. TV'ler bunun en önemli aracı. Bilgilendirmekten çok özendirici, cezp edici teknikleri sahneye koyuyor. Bu önemli bir problem, bunun üzerinde ısrarla durmak lazım. Süper marketler de buna göre dizayn ediliyor. Zaten tüketici, reklam araçları kendisini hazırlamış olarak oraya geliyor ve ihtiyaç olmayan bir şeyleri de ihtiyaç hissederek alıyor. Raflar öyle bir düzenlenmiş ki aynı maldan çeşitler sıralanmış. Birisini atlayıp diğerine takılıyorsunuz ve ihtiyacınız olmasa da alıyorsunuz. Bu masraflar da tüketicinin sırtına yükleniyor. Evlerde bazı pazarlamalar yapılıyor. Meselâ adam bir elektrik süpürgesi getiriyor, öyle bir tanıtım yapıyor ki, şimdikiye kadar ben bunu niye görmemişim, bugüne kadar kadar iyi ki verem olmamışım deyip bu yeni ürünü alıyorsunuz. Çünkü

orada size tozları ve onların insan vücudunda ortaya çıkardığı tahribatı gösteriyor, anlatıyor. Elindeki süpürgeyi de bunları nasıl etkisiz hale getirdiğini, bütün teknikleri kullanarak ve maharetini göstererek tahrik edici bir biçimde sunuyor. Şimdi bu tür bir gösteri ya da reklam ihtiyaç yaratarak bir tahrik unsuru oluşturuyorsa burada bunun cevazı var mıdır veya yok mudur tartışmamız gerekir. Üstelik bunun masrafını da tüketici ödüyor. Meselâ televizyonlardaki temel tüketim maddeleriyle ilgili reklâm masraflarının tamamı tüketiciye yansıtılıyor ve bu maddeler fahiş bir şekilde, pahalı bir biçimde satılıyor. Siz bu reklâmdan etkilenmeseniz bile bunun bedelini ödüyorsunuz. Bu konuların üzerinde de düşünülmesi gerekir. Prensip olarak bu konuda bir şeyler söylememizde fayda var diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Ben de teşekkür ediyorum.

Ali Bakkal Bey...

Prof. Dr. Ali BAKKAL - Teşekkür ediyorum.

Efendim, ben banka promosyonlarıyla ilgili bir-iki hususu açıklamak istiyorum. Memurlar kendi maaşlarına mülk olarak ayın 15'inden itibaren sahip olabiliyorlar. Hâlbuki bankanın memurun maaşı olarak yatan bu parayı kullanması memura henüz geçmeden önceki bir zamana aittir. Yani o zaman içerisinde bir nevi bu para devletin veya maaşı ödeyecek kurumun mülkiyetinde bulunmaktadır. Diğer taraftan devlet ilgili bankaya diyor ki: Bu promosyonların yüzde 30'unu kuruma ödeyeceksiniz, yüzde 70'ini de memurlara vereceksiniz. Şimdi, eğer o para benimse sözgelimi kanunen faiz hakkına sahipsem; devlet nasıl benim param üzerinde tasarrufta bulunup da, yüzde 30'unu şuraya veriyorum diyebilir? Eğer para benimse, devletin bu para üzerinde kendisininmiş gibi tasarruf hakkı olamaz. Dolayısıyla ayın 15'inden önceki para, henüz memurun kendi öz parası değildir. Maaşların bankaya yatması ile memurun hesabına geçmesi arasında geçen süre içinde para devletindir ve devlet, bu süre içinde, bu para üzerinden kazanılan paraları, istediği şekilde dağıtma hakkına sahiptir. Promosyonu, bir nevi devletin bankalar aracılığıyla memurlara dağıttığı bir hak olarak değerlendirmek daha doğru olur kanaatindeyim.

Ayrıca bankalar, memur maaşlarının kendi bankalarından ödenmesi sebebiyle pek çok malî imkânâna sahip oluyorlar. Meselâ bankalar, kasalarında her zaman belli miktarda bir para bulundurmamak mecburiyetindedirler. Maaşların kendi bankalarından ödenmesi sebebiyle, bankalar topladıkları mevduatı değil de, maaş olarak kasalarında bulunan parayı bu maksatla kullanabiliyorlar. Böylece mevduat yoluyla gelen parayı da kredi olarak verme imkânına veyahut birtakım başka imkânâna sahip oluyorlar. Mesela devletten düşük faizli kredi alma imkânına sahip oluyorlar.

Dolayısıyla burada iki yönü de dikkate almak gerektiği kanaatindeyim. Birinci olarak ayın 15'inden önce maaş olarak ödenmek üzere bankaya yatırılan para, henüz memurun parası değildir. İkinci olarak da bankalar bu para sebebiyle birtakım malî imkânâna sahip oluyorlar. Bu iki şeyin karşılığı olarak promosyonlar memurlara veriliyor, diyebilirim. Bu durumda promosyonlar, faiz olmadığından alınmaları caiz olmaktadır.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Ben de teşekkür ediyorum.

Bu görüşün tamamen muhalifi olan hocamız var mı?.. Muhalefet değil de, bir başka konuya dikkat çekmek istiyorum eğer izniniz olursa...

Önce Sabri Akpolat Bey'e sözverelim.

Sabri AKPOLAT (Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı) - Saygılar sunuyorum.

Promosyon konusundaki farklı görüşler sebebiyle şüpheden sakınmak isteyenlere, promosyon olarak hesaplarına yatırılan parayı fakirlere vermeleri tavsiye edilebilir. Bununla birlikte hadiseye şöyle bakmak da mümkündür:

Maaşların bankaya yatırılması mevzuat gereğidir. Dolayısıyla maaşları bankaya yatırmama gibi bir yetkiniz yoktur. Bu durumda siz sadece mevzuatın öngördüğü bir görevi yerine getirirken bankalar arasında tercih yapıyorsunuz. Söz konusu banka yetkilileri de, maaşları kendi bankalarına yatırdığınız için promosyon veriyor. Anlaşma kurum yetkilileri ile banka yöneticileri arasında yapılıyor. Maaş sahiplerinin burada herhangi bir tercihi de söz konusu değildir. Bu değerlendirmeler ışığında Hamza Aktan hocamın görüşünü paylaştığımı belirtmek istiyorum. Ayrıca promosyon

yönetmeliğinin çıkarılması da isabetli olmuştur. Kurum yöneticileri rahatlamıştır.

Saygılar sunarım.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Teşekkür ediyorum.

Bünyamin Bey, bir dakika içinde...

Doç. Dr. Bünyamin ERUL - Belki de yarım dakikada bitecek.

CD'lerle ilgili olarak şu hususu hatırlatmak istiyorum: Aslında bu CD'leri hazırlayan şirketler tefsir, hadis, fıkıh vb. sahalarda yazılmış olan binlerce eser için merhum müelliflere herhangi bir şey ödemedikleri gibi bu kitapları scanner ile tararken yahut yeniden dizerken o kitapları basan matbaalara da herhangi bir şey ödemiş değiller. Elbette bir emek var; ama bunu "gabn-ı fahiş" ile piyasaya sürüyorlar ve ister istemez herkes de kopyasına talip oluyor. Bu konuda biraz elâstiki olmakta yarar var diyorum. Elbette orijinalinin kullanılması ideal ve takvâ olmandır.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Hüseyin hocam, sorunuz?

Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Soru değil de Hocam, promosyon konusunda bir başka nokta. Şimdi malum faiz; para veriyoruz, onun karşılığını alıyoruz. Bu faiz oluyor. Promosyonda ise biz üç sene sonra ödeyeceğimiz para için e peşin alıyoruz. Yani bu aldığımız promosyonu ilk maaşın karşılığı almıyoruz ki, üç seneliğine anlaşma yapmışız, daha sonra bizim para da dolayısıyla pek faizle ilişkili değil gibi geliyor bana da. Ayrıca, biz tabii, yönetici olarak karşılıklı antlaşma düzenliyoruz. Meselâ diyor ki adam, bu meblağdan daha aşağı para yatarsa, buna karşılık olanı istirdad edilir şeklinde cezai yaptırımlar da var bu promosyon sözleşmelerinde. Tam faiz değil demek istiyorum.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Peki, Hidayet Hanım, sizinle noktayı koyalım o zaman. Buyurun lütfen.

Dr. Hidayet Şefkatli TUKSAL - Ben bir hususa dikkat çekmek için söz aldım. Geçen gün evlenip boşanma meseleleri konuşulurken hocalarımız

genellikle âyetler, hadisler ve fikhî olarak daha önce söylenmiş sözlerden/görüşlerden örnek vererek konuştular. Fakat bu oturumda bakıyorum, bankalar arasındaki rekabet, bu paranın alınmasındaki mecburiyet ya da irade dışılık, kullanım yerleri gibi tamamen dünyevî bir zeminden bakarak meseleler ele alınıyor. Ve aslında fikhî açıdan problemlili olan birçok meseleye yeni çözümler bulunmuş ve bu çözümler geçmiş hükümler aşılarak bulunmuş durumda. Ama bunları hiç eleştiri konusu etmiyorsunuz. Bunların yaygınlaşmış olmasını bile dayanak olarak kabul edebiliyor ve bunlara “alternatifi düşünölmeyecek kadar yaygınlaşmış” çözümler muamelesi yapıyorsunuz. Hamza Aktan hocamın deyimi ile gelenekleşmiş bir durum var ortada; ancak bu gelenekleşme durumu son birkaç senede hâsıl olmuş gibi görünüyor ki, dört sene mi geçti meselâ bu uygulamada tam olarak bilemiyorum.

Yani kısaca ben, bir önceki mesele ile şimdiki konular arasındaki yaklaşım farkına dikkatinizi çekmek istedim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Ben de teşekkür ederim. Bu aynı zamanda bir özeleştiriydi herhalde. Ama zannediyorum, konuların farklılığından kaynaklanan bir şey var.

Zeki hocam, söylemek istediğiniz bir şey mi vardı? Buyurun efendim.

Prof. Dr. M. Zeki DUMAN - Devlet bankadan almamızı emrediyor. Dolayısıyla buna karşı çıkmamız mümkün değil. Oradan alacağız; fakat maaşımız bankaya ayın 15'inden önce yatırılıyor ve banka bu parayı kullanıyor deniliyor. Bir yönü eksik kalıyor bence. Bankadan biz birinci gün 1.000 YTL'den fazla alamıyoruz. Maaşın üstü bankada bir gün daha kalıyor. İkinci gün yine ancak 1.000 YTL'yi alıyoruz. Kalanı yine bankada kalıyor. Böyle olunca kurumumuzla banka arasında bir antlaşma yapılıyor gibi geliyor bana. Paranızın birinci gün şu kadarını, ikinci gün şu kadarını ve üçüncü gün şu kadarını veririz diye bir antlaşma var gibi geldi bana. Kurum adına antlaşma yapanlar bunu mutlaka düşünmelidirler.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ - Efendim, ben de sabrınıza, bütün hocalarımın katılarına teşekkür ediyorum.

DEĞERLENDİRME OTURUMU

DİVAN BAŞKANI

Prof. Dr. M. Saim YEPREM
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

ÜYELER

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN
(Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Mehmet HABERAL
(Başkent Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN
(Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Serdar Bedii OMay
(KTÜ Farabi Hastanesi Hemofili Konseyi Üyesi)

Dr. İbrahim PAÇACI
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

18 Kasım 2007 Pazar

Divan Başkanı (Prof. Dr. M. Saim YEPREM) - Muhterem katılımcılar; 16 Kasım Cuma gününden itibaren devam eden ve Cenâb-ı Hakk'ın lütfuyla şu ana kadar başarıyla ilerleyen İstişare Toplantımızın değerlendirme oturumuna gelmiş bulunuyoruz.

Hayırlı olmasını temenni eder, hepinizi saygı ve sevgiyle selâmlarım.

Bu üç gün zarfında bazı arkadaşların "inter disiplinler" dedikleri, farklı disiplinlere mensup öğretim üyelerinden ve bilim adamlarından teşekkür eden şu toplantı gerçekten Diyanet İşleri Başkanlığımızın hizmet tarihinde gerçekleştirilen fevkalâde başarılı toplantılardan biri olmuştur. Ve şu ana kadar ulaştığımız noktada burada görüşülen konuların tamamı kayda alınmış ve bıraktığı intiba gerçekten dünyada ve İslâm âleminde yüzümüzü ağartacak seviyede ve olgunlukta güzel örnekler teşkil etmiştir. Bu bakımdan katılımcılarımızın hepsine katkılarından dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi ve Kurulun AR-GED Yönetim Kurulu Başkanı olarak şahsım ve Diyanet İşleri Başkanlığı adına teşekkürlerimi arz ediyorum.

Bu değerlendirme oturumunda, divanda bulunan hocalarımıza 5'er dakika söz vereceğim. Sonra, basının da burada bulunduğunu göz önünde bulundurarak kısa bir sonuç konuşması yapacağım.

Önce, hem misafiri olduğumuz hem de her konuda bize destek olan, bu konuda da hem bilimsel anlamda, hemde yönetim açısından, ayrıca dostluk açısından da yardımlarını esirgemeyen hocamız Prof. Dr. Mehmet Haberal'a söz vermek istiyorum.

Buyurun hocam.

Prof. Dr. Mehmet HABERAL - Çok teşekkür ediyorum.

Dün yaptığım konuşmada da belirttiğim gibi, şu tablo, gerçekten bir gurur tablosudur. Ben, hem bu ülkenin bir vatandaşı, hem bir bilim adamı, hem de bir üniversitenin yöneticisi olarak şu tabloyla ülkem adına gerçekten gurur duyuyorum. Konunun en önde gelen uzmanları burada. Diyanet İşleri Başkanlığına ve Başkan Sayın Ali Bardakoğlu'na ne kadar teşekkür etsek azdır. Sizlere ne kadar teşekkür etsek azdır. Üç gün boyunca ülkemizin en ciddi toplumsal sorunlarını burada gündeme getirdiniz, tartıştınız ve yol gösterici oldunuz. İnanıyorum ki, bu toplantıda

yapılan konuşmalar yayımlandığında her kuruluşumuz ve insanlarımız bunlardan yararlanacaktır.

Burada ele alınan konulardan bir tanesi, yıllar yılı hep gündeme gelen, insanlarımızın hayatını ilgilendiren doku ve organ nakliyd. Bu toplantıda da bir kere daha sizlerin bu konu üzerindeki ciddi ve destekleyici görüşlerinizi öğrenmiş olmak benim için çok önemli. Bugün çok şükür ülkemiz doku ve organ nakli konusunda gerçekten dünyanın gurur duyacağı ülkeler düzeyine gelmiştir. Doku ve organ bağışında dinen herhangi bir sakınca bulunmadığını bu toplantıda bir kez daha ortaya koydunuz. Bu beyanlarınız hekimler olarak bizim için büyük bir güçtür. Bu, birçok sorunun cevabının karşılığıdır. Sadece toplumumuz için değil uluslararası düzeyde de öyledir. Çünkü ben, yurt dışındaki temaslarımda zaman zaman hep şu sorularla karşılaşmışım: Doku ve organ nakillerine acaba sizin ülkenizde dinen müsaade ediliyor mu? Ben de onlara hep şunu söylemişimdir: Daha sizde bu konunun konuşulması bile yapılmazken benim ülkemizin din kuruluşlarının en üstünde bulunan insanları buna herhangi bir engel olmadığını topluma açıklamışlardır.

Özellikle Johns Hopkins ve Harvard üniversitelerinde yaptığım konuşmalarda dinleyicilere Mâide sûresinin 32'nci âyetini göstererek, "bakın" demişimdir; "bu âyette Yüce Allah, bir insanın hayatını kurtarmanın bütün insanların hayatını kurtarmak gibi sevap olduğunu bildiriyor. İşte bizim dinimiz bu, bizim yaptığımız uygulamalar budur."

Dolayısıyla, dinî yönüyle bu düzeyde olan ülkemiz yasal yönüyle de gerekeni yapmıştır ve bugün ülkemizde bu konuyla ilgili çıkarılan yasa gerçekten en çağdaş yasaların başında gelir. Bu yasa bugün dünyada en önemli sorunlardan biri konumuna gelen organ ticareti ve organ turizmini de engeller durumdadır. Yasanın özellikle 3'üncü maddesi, bir bedel karşılığı organların satılmayacağını, kesinlikle bu işin ticaretinin yapılamayacağını hükme bağlamaktadır. 15'inci maddesi de bu yasanın aksine hareket eden herhangi bir kişiyle ilgili de, başka daha ağır durumu yoksa iki seneden dört seneye kadar ağır hapis cezası ve 50 bin liradan 100 bin liraya kadar da para cezası olduğunu vurgulamıştır.

Beyin ölümü meselesi çok önemlidir. Koma hali ile beyin ölümünün kesinlikle birbirinden ayrılması gerekir. Yasanın 11'inci maddesi bu konuda kesin. Dolayısıyla bir insana beyin ölümü teşhisi koyabilmek için mutlaka tıbbın bütün imkânlarının ona uygulanması gerekliliği her zaman gündeme getirdiğimiz gereken bir durumdur. Eğer bir insana tıbbın bütün imkanları uygulanır buna rağmen beyin ölümü teşhisi konursa o insanın organlarının rahatlıkla kullanılabileceğini burada bir kere daha ben

vurgulamak istiyorum. Kaldı ki, bu konuya karar verecek olan, transplantasyonla ilgisi olmayan biri nörolog, biri beyin cerrahı, biri kardiyolog, biri de anestezi ve reanimasyon doktoru olmak üzere 4 hekimden oluşan hekimler kuruludur.

Sonuç olarak şunu ifade etmek istiyorum. Atatürk'ün güvenip kendisini biz hekimlere emanet ettiği gibi bütün insanlarımızın da biz hekimlere güvenmelerini istiyoruz. Şunu bilmenizi isterim ki, biz hekimlerin tek amacı hastalarımızı daha iyi tedavi etmek için çaba harcamaktır. Tek bir amacımız vardır, o da hastalarımızı daha etkin bir şekilde nasıl tedavi edebiliriz? Onun dışında herhangi bir soru işareti söz konusu olamaz.

Ben, doku ve organ nakli konusunda yapmış olduğunuz bu önemli çalışma için gerçekten sizlere çok teşekkür ediyorum. Gerçekten bu toplantı tarihi bir toplantıdır. İnanıyorum ki bu toplantıdan sonra da insanlarımız organlarını ki, burada olduğu gibi rahatlıkla bağışlayacaklar ve birçok kronik organ hastası yeniden yaşam kazanacaktır.

Çok teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben de teşekkür ederim.

Bir konuya açıklık getirmekte fayda var.

Başlangıçta da arz ettiğimiz gibi, bu oturumlarda herhangi bir sonuca ve bir karara varmak söz konusu değildi zaten. Bu yüzden de sonuç bildirgesinde "Alınan Kararlar" şeklinde bir ifade göremeyeceksiniz. Bu konular burada müzakere edildi. Bilim adamlarımız serbest ortamda görüşlerini ortaya koydular. Söylenenler kayıt altına alındı ve ortaya çıkan umumi hava en genel hatlarıyla yazıya da geçirildi. Toplantının yapılaş maksadı gerçekleşti. İstedığımız zaten bu havayı meydana getirmek, bu havayı solumak ve bu sonuca ulaşmaktı. Yalnız sonuç bildirgesini okuduğum zaman da göreceksiniz, bir noktada ittifak hasıl oldu. O da, bu tür toplantıların sık sık yapılmasıdır.

Şimdi ikinci olarak Prof. Dr. Serdar Bedii Omay hocamız beş dakikalık bir değerlendirme yapacak.

Prof. Dr. Serdar Bedii Omay - Efendim, ben, biraz da böyle gayri resmi olarak bu iki gün içerisindeki intibalarımı, samimi duygularımı ifade ederek bu müstesna topluluğa arz etmek istiyorum.

Kök hücre biyolojisi ve tedavisiyle yoğun bir şekilde uğraşan bir hekim olarak ben, Sevgili Saim Yeprem hocayla çeşitli platformlarda daha önce

de zaten karşılaşmış, tartışmış, mütalaalarda bulunmuş ve feyizab olmuşum. Ama hem Diyanet camiasının hem de ilahiyat kökenli akademisyenlerin hep birlikte bir arada bulunduğu bu iki gün içerisinde inanılmaz güzel değerlendirmeleri, kendi içinde sürekli bulunarak daha kapalı bir fikri tıbbi anlayışa insanın kaçınılmaz olarak sahip olmasının dışında ilahiyat alanından bizim yaptıklarımızın nasıl görülüp değerlendirildiği ve halkla birebir ilişki içinde oldukları özellikle bazı konularda hoca hanımların da çok etkilendiğim yorumları ve aktardıkları konular oldu. Bunların, bendeniz için de, bu değerlendirmeleri aktaracağım bulunduğum camiadaki arkadaşlar için de çok faydalı olacağını düşünüyorum.

Gençlik yıllarımda birlikte olup sonra bilimsel olarak yollarımızın ayrıldığı çok sevgili arkadaşlarımla çok zevkli bir tesadüf sonucu burada karşılaşmış oldum. Ondan ayrıca mutlu oldum. İlahiyat kökenli akademisyen kardeşlerimin dünya ve Türkiye literatürünü, yapılan çalışma ve araştırmaları yakinen takip ettiklerini, literatüre çok hakim olduklarını gözlemledim. Ve hatta bazı arkadaşlarımızla yakın bilimsel iletişim kurma yönünde kararlar da aldık.

Özellikle İstanbul'dan teşrif eden Semra Kahraman hocamın, muhterem eşleri Süleyman Kahraman hocamın, kadın doğum alanında, tüp bebek teknolojisinde, kürtaj alanında, preimplantasyon genetiği ile ilgili aydınlatıcı konuşmalarının tıbbi açıdan da tüm ekip için çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Huzurunuzda ben de kendilerine teşekkür ediyorum.

Kemik iliği ve kök hücre nakilleri yapan bir insan olarak, embriyonik kök hücreden başlayıp diğer tip kök hücrelere kadar giden bu tedavi yaklaşımlarının İslâm açısından farklı farklı yorumlarla nasıl görülebileceğini yakinen müşahede etmiş oldum. Bundan da ayrıca haz aldım, mütehassis oldum. Umuyorum şimdiye kadar olduğu gibi Diyanet camiasının, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, müftülüklerin burada yaptığımız tartışmaların ışığında dünya bilimine entegre olan ve hali hazırda oldukça önemli aşamalar kaydetmiş olan hücre biyolojisi ve tedavisinde geldiğimiz aşamaların sizler tarafından da desteğinize mazhar olmasını umut ediyorum ve arzu ediyorum. Bunu da heyecanla bekliyorum.

Herkese ve buradaki muhterem hocalarıma da teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Serdar Bedii Omay hocamıza teşekkür ediyorum. İltifatları için ayrı bir teşekkür gerekiyor. Ben şahsen kendisini tanımış olmaktan büyük mutluluk duydum. Aynı ifadeleri

Semra Kahraman ve muhterem eşleri için de kullanıyorum. Bu câmiaya gerek fikrî bakımdan gerekse ilâhiyat alanıyla tıp alanı arasındaki köprüyü kurmaları bakımından her birinin özel değeri vardır, katkıları vardır ve bundan sonra da biz bu ilişkileri devam ettireceğiz. Tabîî, Sayın Rektörümüz bu sıcak alâkasını devam ettirdiği sürece bu toplantıların yapılacağı yer de belli olmuş demektir bir anlamda. O bakımdan bir vefâ borcu olarak bir başka noktayı da hatırlattığı için Serdar Bey'e çok teşekkür ederim. Bu toplantının en önemli yönlerinden biri de Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çok önemli bir kesimi temsil eden hanım görevlilerimizin de burada bulunmasıdır. İl müftü yardımcılarımız, vâize hanımlar ve diğer görevli hanımefendiler, kendilerinden de aldığım intibâ ve talebe göre, bundan sonra bu tür toplantıların hepsinde katılımcılar bağlamında olmazsa olmaz unsurunu teşkil edecekler. Benim bu sözüm, inşallah Başkanlığın bütün organlarını da bağlayıcı olur efendim.

Şimdi Din İşleri Yüksek Kurulumuzda özellikle bu konuların organizasyonunda, yönlendirilmesinde, raporların oluşturulmasında fikir babalığı etmekte birinci derece rol sahiplerinden biri olan Dr. İbrahim Paçacı arkadaşımız, Kurulun içinden bir arkadaş olarak konuyu değerlendirecek.

Buyurun.

Dr. İbrahim PAÇACI - Bismillâhirrahmânirrahîm, elhamdülillâh, ve's-salâtü ve's-selâmü alâ rasûlillâh.

Sayın Başkana çok teşekkür ediyorum. Lâyık olmadığı bir şekilde iltifatta bulundular; böyle bir iltifata mazhar olduğumdan dolayı da ayrıca tekrar teşekkür ediyorum.

Bunun yanında, böyle seçkin bir toplulukla birlikte çok güzel bir ortamda üç gün geçirdiğimden dolayı çok mutlu olduğumu ifade etmek istiyorum. Gerçekten çok yoğun bir toplantı yaşadık burada ve toplantıların dışında da aynı konuları tartıştık, tartışmaya devam ettik. Bunlar bize ufuklar açacak.

Değişik disiplinlerden farklı insanlarla, farklı alanlardaki uzmanlarla üç ayrı ana konuda tartışmak benim kanaatimce yararlı oldu. Böyle çalışmaların devam etmesini -Saim Yeprem Bey'in dediği gibi- elzem olarak görüyorum. Ancak buradan benim müşahede ettiğim bir husus daha var, o da, bu tartışmaların bu şekilde üç ana konuda peş peşe devam etmesi yerine bir konu alınarak enine boyuna tartışılması daha faydalı olacaktır. Böyle yapılmış olsaydı belki daha çok hocalarımız

konuşma imkânı elde ederlerdi ve biz de belki daha çok istifade ederdik. Bu da bize bir tecrübe oldu, inşallah bundan sonraki toplantılarımızda daha spesifik konularda, daha uzun süreli tartışma imkânı elde ederiz.

Ben bunca seçkin, ince kavrayışlı ve mirkelâm hocalarımızın arasında değerlendirme yapmaktan hicap ediyorum. Onun için teşekkür ederek sözümü burada kapatmak istiyorum.

Hepinize saygılarımı sunuyor, başarılarınızın devamını diliyorum.

Divan başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Dr. İbrahim Paçacı Bey kardeşimize ben de teşekkür ediyorum.

Şimdi İbrahim Çalışkan hocamız konuşacak. Prof. Dr. İbrahim Çalışkan Bey, kadim bir Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi ve aynı zamanda benim gibi üniversite hocası. Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği eskimiş mi eskimemiş mi, onu göreceğiz. Hangi şapkayı önde tutacak bilemiyorum; ama, her hâlükârda bir ilim adamı ve bu konularla doğrudan meşgul olan bir meslekdaşımız olarak, o da beş dakikalık bir değerlendirme konuşması yapacak.

Buyurunuz efendim.

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN - Sayın Başkan, teşekkür ediyorum.

Değerli hocalarımı sevgiyle ve saygıyla selâmlıyorum.

O zaman hemen ben söze sizin son cümlenize cevap vererek başlayayım. Bizi eskittiğiniz için hepimize ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Bu bağlamda hakikaten çok arzuladığımız ve özlediğimiz ve oldukça verimli geçtiğine inandığım bir toplantının gerçekleştirildiğini gördük ve hepimiz de mütehasis olduk.

Efendim, benim bir tespitim, -Başkanlığımızın üst düzey temsilcilerinin de bulunduğu böyle bir toplantıda- iki temennim ve bir de teşekkürüm olacak.

Tespitim; bu tür beraberliklerin kesinlikle fayda sağladığını ve bu beraberliklerde gerçekten disiplinler arası bilgi akışının gerçekleştiğini hep beraber müşahade ettik. Ayrıca hem hocalarımızın hem de kurumlarımızın birbirlerini tanımaları bakımından ve ülkemizin geleceği açısından bu toplantıların çok büyük yarar sağlayacağı kanaatindeyim. Âcizane tecrübeme dayanarak bir hususu ifade edeyim izninizle. -Sayın Lütfi Şentürk hocam çok iyi hatırlayacaklardır- ilk tecrübe olması sebebiyle birçok ihtirazlarla hatta bazı endişelerle gerçekleştirdiğimiz Birinci Din

Şûrası sonrasında biz, üst düzey devlet yetkililerimizden “*bize bağlı olan bir kurumu gerçekten bu zamana kadar tanıımıyormuşuz*” itiraflarını duyduğumuz zaman bu tür toplantıların yapılmasının ne kadar önemli olduğunu o gün çok daha iyi anladık.

Efendim, -Sayın Başkan biraz toparlama görevi vermişti bana- ilk gün yapılan evlenme-boşanma konularının zaman darlığı sebebiyle yeteri kadar tartışılmadığı, detaylara inilemediği kanaatindeyim. Halk arasında en çok gündeme geldiğini, Diyanet İşleri Başkanlığımıza sorulan sorular içerisinde de en fazla yer işgal ettiğini göz önünde tuttuğumuzda burada bu konuyla ilgili cereyan eden tartışmalardan çok fazla verim alındığını söyleyemeyeceğim. Hocalarımızdan daha çok faydalanabilmemiz için, böyle önemli bir konunun, bir ihtisas toplantısıyla daha geniş bir şekilde ele alınıp işlenmesinin Kurulumuz açısından, -verecekleri kararlarda belki de farklı bakış açıları kazandıracığı düşüncesiyle- daha yararlı olacağı kanaatindeyim.

Tıpla ilgili oturumların gerçekten bizler açısından çok faydalı olduğunu, başta Sayın Rektörümüz olmak üzere değerli hocalarımızın bizleri ihtisas alanları ile ilgili konularda gerçekten aydınlattıklarını söyleyebiliriz. Din İşleri Yüksek Kurulumuzun farklı alanlardaki bilim adamlarımızla bu tür toplantılarda bir araya gelmesinin, alacakları kararlarda en azından daha geniş düşünme fikrini sağlayacağı düşüncesindeyim.

Ticarî ve iktisadî konuların da aynı şekilde daha geniş katılımı ihtisas toplantılarını gerektiren konular olduğu ve elimizdeki klasik fıkıh kitaplarında yer almış olan bilgilerin çok iyi harmanlandıktan sonra günün gerçekleriyle bağdaştırılarak çok iyi irdelenmesi gerektiği kanaatindeyim. Ne fıkıh kitaplarında yer alan bilgileri din gibi sunmak ne de mevcut uygulamayı her hâl ü kârda meşru olan bir husus olarak görmek gibi ön kabullerden kaçınarak objektif bilimsel düşüncelerle konuları ele alarak Kurulumuzun itilâına sunmak zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Temennilerime gelince; Din İşleri Yüksek Kurulu, güzide kurumumuz olan Diyanet İşleri Başkanlığımızın en yüksek karar ve danışma organıdır. Bu organımızın gerek içinin doldurulması gerekse Kurumumuzun içerisinde hak ettiği saygınlığı kazanması ve özlenen ve özenilen bir birim olması noktasında gösterilen gayretin devam etmesini arzu ediyorum. Kurumumuzun geleceği açısından bu tür faaliyetlerin çok önemli olduğu kanaatindeyim. Ve çok sevindiğim diğer bir husus da, uzmanlarımızın çoğaldığı ve hakikaten yetenekleri bol olan bu değerli arkadaşlarımızı,

bilimi ön plânda tutan bir zihniyetle yan yana ve bir arada görmek, akademik dünya olarak hepimizi sevindirmektedir.

Din İşleri Yüksek Kurulunun alt yapısı olarak geçmişte kurulan AR-GED müessesesinin bu birimin altyapısını oluşturabileceğini düşünüyorum. Kurulumuzu akademik bir çalışma merkezi haline getirebilecek ön çalışmaların yapılarak bu birimin, güzel bir yapıya kavuşturulmasının Diyanet İşleri Başkanlığımızın geleceği açısından büyük önem taşıdığı kanaatindeyim.

İkinci temennim, bu "Güncel Dini Meseleler İstişare" toplantılarının bundan sonra ihtisas toplantıları halinde, daha özel ve o alanla ilgili uzman sayısının artırıldığı, daha küçük toplantılarla seçilen konuların arz u amîk bir şekilde tartışılmasının sağlanmasıdır.

Bu tespit ve temennilerimden sonra, böyle bir toplantıyı gerçekleştiren Diyanet İşleri Başkanlığımıza ve onun önemli bir birimi olan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun başkan, üye ve uzmanlarına, özellikle bu kuruma geldiğinden beri hakikaten bir şeyler yapmak için çırpınan değerli meslektaşım Sayın Prof. Dr. M. Saim Yeprem' e huzurunuzda teşekkür ediyorum.

Hepinizi sevgi ve saygıyla selâmlıyorum.

Divan Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben de teşekkür ediyorum.

Efendim, şimdi değerlendirme oturumumuzun üye olarak son konuşmasını Prof. Dr. Hayrettin Karaman hocamız yapacak. O söylemeden önce ben söyleyeyim, Hayrettin Karaman hocamız benim hem sınıf arkadaşım, hem de onun özel şivesiyle "esker" arkadaşımdır. Onun için zaman zaman târizli, imâlı konuşmalar olursa, benim makbûlümdür efendim.

Şimdi Hocamızı dinliyoruz.

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN - Hemen tarizden başlayalım. Saim Bey içeride bana "Son konuşmayı sen yap" dedi; burada ise, dikkat ederseniz, "üye olarak son konuşmayı yapacak olan.." dedi ve böylece son konuşmayı kendisinin yapacağını imâ eyledi. -Allah ona hayırlı uzun ömürler versin- onu seviyorum.

Aziz dostlarım; üç gün süren bu kadar çok ve her biri ayrı ayrı önemli olan meselelerin tartışılmasıyla alâkalı bir değerlendirmenin beş dakikaya

sıgmayacağını hepimiz takdir edersiniz. Onun için dikkat ettiyseniz arkadaşlar suya sabuna dokunmadan -çünkü, başka bir şey yapamayacakları için- "iyi ki bu toplantı yapıldı, Allah razı olsun, bir daha yapın, ihmal etmeyin, böyle farklı düşünen insanların bir araya gelmeleri faydalı oluyor" gibi sözler ettiler. Ben de aynı şekilde değerlendirme yerine benzer birkaç cümle söyleyeceğim. Söyleyeceklerimi değerlendirme olarak kabul etmenizi niyaz ediyorum.

Din ya da İslâm nedir diye sorulduğunda, bildiğiniz gibi, bakış açılarına göre buna farklı cevaplar veriliyor. Ama biz burada güncel dinî meseleleri görüştüğümüz için ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili kurumu da bu güncel dinî meselelere cevap verme durumunda olduğu için ben buradan hareketle İslâm'a ve dine bir mâna vermemiz gerektiği kanaatindeyim. Onun için bendeniz, âcizane böyle sorulan sorulara dergilerde falan verdiğim cevapları cem ettiğim bir kitabın adına "*Hayatımızdaki İslâm*" demiştim. Ben, "İslâm nedir" sorusuna burada, "hayatımızdaki din" demiş oluyorum. Yani, bir bakalım bizim hayatımıza, yani benim Hayrettin Karaman olarak hayatıma değil, en azından Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan şu kadar milyon insanın -ki bunların çoğu bazıları bazılarını tekfir etse bile kendilerine sorduğunuzda, şuurlarında müslüman olduklarını söylüyorlar ve bu çok önemli bir şey. Bunu da değerlendirmek lâzım- işte bu kadar müslüman insanın hayatına bakarak, din nedir, İslâm nedir sorusuna cevap aramamız lâzım. Benim ulaştığım sonuç, "İslâm; iman, ibadet ve ahlaktan ibarettir" şeklinde değildir. Yani böyle bir tanım, bizim hayatımızdaki İslâm'a uymuyor. Siz şu yorumdan, bu teoriden bu sonuca ulaşabilirsiniz; ama bu, hayatımızdaki İslâm'a uymuyor. Uymadığını da ne gösteriyor? Türkiye'nin muhtelif yerlerinde bir araştırma yapılmış. Gelen iki-üç çuval soru var, işte bunlar uymadığını gösteriyor. Bu ülkede yaşayan müslümanlar dinî hayatlarında nelerle, hangi sorularla, hangi meselelerle karşılaşıyorlar, neleri din içinde mütalaa ediyorlar? Bu önemli ve böyle mütalaa ettikleri için de o konuda dinden ceviz alarak hareket etmek istiyorlar. Böyle bir araştırma yapılmış, birkaç çuval malzeme gelmiş, bu malzemenin içerisinde bizim burada önümüze getirilenler, daha önce görüşülenler çıkarıldıktan sonra getirilenlerdir. Yani bunun gibi, fazla abartmayım; ama, yüzlerce daha bunun kadar mesele önümüze gelebilir.

Bir kere bu ülkede İslâm'ı hayatımızdaki İslâm olarak almamız gerekiyor bizim. Bu bağlamda siz dinler tarihinde veya din psikolojisinde, şurada burada başka din tarifleri, başka İslâm tarifleri yapabilirsiniz. Ama burada din denince Müslümanların hayatındaki İslâm anlaşılmalıdır. Bir buna işaret etmek istedim.

Bir de, ilgili kurum bu vazifesini yaparken -çok da iyi ediyor- hem aklın gereği hem de İslâm'ın emri daha geniş farklı bilim dalları, farklı disiplinler üzerinde ihtisas yapmış arkadaşları bir araya getirip onlara da danışıyor. Bu, gerçekten son derece gerekli, ahlâkî bir davranış ve takdir edilmesi gereken bir erdem. Buna sadece bu kurum değil, biz ferdi hayatımızda da riayet etmeliyiz. Bunun dışında hayatımızdaki İslâm'ın problemleri kendilerine danışılan ve çözüm üzerine kafa yoran arkadaşlarımla, burada otururken düşünüp kaleme aldığım üç dört maddeye riayet etmelerini âcizane tavsiye ediyorum. Yani bunları ben bir ilke gibi görüyorum.

1. Dinî meselelere çözüm ararken, dini anlamaya ve anlatmaya çalışırken özü bozacak, dini bütünüyle beşerî bilgi ve düşünceye indirgeyecek yorumlardan kaçınmak gerekir.

2. Dinin kitaplarda kalmaması, hayata inmesi, yaşanabilmesi için gerekli açılımların yapılması zaruridir.

3. Ehli tarafından ileri sürülen farklı görüşlere tahammül etmek ve saygılı olmak zorunludur.

4. Kitap ve sünnete dayanarak hükme varanların her halükârda içtihat ve yorum yaptıklarını unutmamaları gerekir.

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı Prof. Dr. M. Saim YEPREM - Ben de teşekkür ediyorum.

Hayrettin Bey hocamızın bu konuşmasından sonra ben bu oturumdan önce divanı teşkil eden muhterem üyelerimizle bir sonuç taslağı üzerinde ön görüşme yaptım. Mutabık kaldığımız bir metni okuyacağım.

"Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı - II

16-18 Kasım 2007 tarihleri arasında 8 oturumda gerçekleştirilen İkinci Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı'nda müzakere edilen güncel dinî sorunlar hakkında öne çıkan hususlar şöyle özetlenebilir.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkan Vekilimizin ve Diyanet İşleri Başkanı'mızın açılış konuşmalarından sonra Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi Prof. Dr. M. Saim Yeprem tarafından güncel dinî meseleler üzerinde bir genel çerçeve sunumu yapılmıştır.

Öğleden sonra başlayan Birinci oturumda, sosyal hayattaki problemler tartışılmış ve bu problemlerin tartışılmasına başlanmadan önce bu

toplantının tartışılan konularda nihâî bir karara ulaşmaktan ziyade bir beyin fırtınası niteliği taşıdığı ifade edilmiştir.

İkinci oturumda dış kaynaklı dinî akım ve öğretilerin ülkemizdeki mânevî hayata etkileri ele alınmış, bunlardan yoga, reiki, reankarnasyon ve Satanizme değinilmiştir. Bu tür akımların sadece Hint kökenli değil aynı zamanda eski Yunan ve Mısır inanç ve öğretilerinden kaynaklandığı vurgulanmış, ancak bu akımların toplumumuza Batı üzerinden geldiği ifade edilmiştir. Bu tür öğretilere devam edenlerin sengretik bir din algısı içerisinde olduğuna dikkat çekilmiştir.

Üçüncü oturumda, ötenazi ve organ nakli gibi konularda bilim adamları konuyu tıbbî, dinî, ahlâkî ve hukukî yönleri itibarıyla değerlendirmişlerdir. İslâm'ın ötenaziyi onaylamadığı; ancak, organ nakline izin verdiği ve hatta teşvik ettiği ifade edilmiştir.

Dördüncü oturumda, taşıyıcı annelik, sperm, yumurtalık ve embriyo bankası üzerinde durulmuş, tıp bilim adamlarının verdiği bilgilere bağlı olarak bunların dinen belirlenen kriterlere riayet edildiği takdirde problem teşkil etmeyeceği ifade edilmiştir. Ancak böyle bir uygulamanın sebep olacağı sosyolojik ve psikolojik sonuçlara da dikkat çekilmiştir.

Beşinci ve altıncı oturumda, kürtaj ve anomali bebek taşıyan annelerin durumu hakkında nasıl bir yol izleneceği tartışılmıştır. Toplantıda anne sağlığına zarar vermediği takdirde anomali gebeliğin sonlandırılmasının dinen uygun bulunmadığı mütalaa edilmiş ayrıca tüp bebek uygulamasında embriyonun ana rahmine konmasından önce genetik tanının (PGD) yapılmasında bir mahzur olmadığı ifade edilmiştir. Tüp bebek uygulamasında implantasyondan sonra, kullanılmayıp arta kalan embriyoların bilimsel araştırmalarda kullanılmasında dinen bir sakınca bulunmadığı mütalaa olunmuştur.

Yedinci oturumda, bankalar ve finans kurumlarının durumu, ticarî ya da ihtiyaç kredileri hakkında görüşler serdedilmiştir. Katılım bankalarıyla diğer bankaların çalışma sistemi üzerinde durulmuştur.

Sekizinci oturumda, altının vâdeli olarak alınıp satılması, telif hakları, reklâm ve promosyon konularına değinilmiştir. Artık ülkelerin banknot basarken altın rezervini dikkate almadığı, her ne kadar bir tasarruf aracı olarak görülmeye devam etse de altının artık bir mübadele aracı olarak telakki edilmediği belirtilmiştir. Reklâm ve promosyon ise ticarî amaçlara hizmet eden araçlar olması yönünden tartışılmıştır.

Sonuçta, İkinci Güncel Dinî Meseleler İstişâre Toplantısı, farklı dallardan çok sayıda bilim adamının katılımı ile disiplinler arası çalışma

geleneğinin devamını sağlaması açısından önemlidir. Bu itibarla, söz konusu toplantılar sonucunda üniversitelerdeki bilgi birikiminin, din hizmeti vermekle yükümlü Diyanet İşleri Başkanlığı'na katkı sağlayarak, özellikle tartışmalı konularda fikir birliğine zemin hazırlayacağı noktasında görüş birliğine varılmıştır.”

Evet, bu ifadeler, üç günlük müzakerelerimizi özetleyen bir metin olarak hazırlandı; ıttıllarınıza arz olunur. Bu metin gerekli cümle düzeltmeleri yapıldıktan sonra basın organlarına da verilecektir.

Ben toplantıyı kapatmadan önce, şunu belirtmeliyim ki, bu toplantının iki yıllık bir geçmişi vardır. Bu tür toplantılara katkıda bulunmak hususunda başta Sayın Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ve bu tür toplantıların genel koordinatörlüğünü üstlenen Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Mehmet Görmez olmak üzere, yetkililerimize, bu nitelikteki bilimsel etkinliklerde her zaman hizmete âmâde olduğumu açıkça ifade etmek isterim. Toplantının gerçekleşmesinde aksaçlı arkadaşım Din İşleri Yüksek Kurulu Başkan Vekili Mehmet Kayakurt'un gerçekten ciddi gayretleri olmuştur.

Din İşleri Yüksek Kurulumuzun çok muhterem üyelerine, bu çalışmalara başından itibaren destek veren uzman arkadaşlarımız Dr. Abdurrahman Candan ve Dr. Faruk Görgülü Beylere, Din İşleri Yüksek Kurulu büro personeline, toplantı boyunca not alan raportör arkadaşlarımıza, organizasyon boyunca her yönden desteğini gördüğümüz Başkanlığımız birimlerine ayrı ayrı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Başta Sayın Prof. Dr. Mehmet Haberal hocamız olmak üzere, en kıymetli zamanlarını ayırmak suretiyle davetimize icabet eden bilim adamlarımıza, tek tek isimlerini saymak çok daha güzel olurdu ama, genel olarak ifade edeyim, Türkiye'nin her yanından gelen Tıp, İlâhiyat ve Diyanet camiasına mensup bütün katılımcılarımıza ve kendilerine refakat eden eşlerine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Burada kaldığımız sürece bize eksiksiz bir hizmet sunan otel personeline ve diğer hizmetlilere de teşekkürlerimi sunuyorum.

Bundan sonraki toplantılarda da buluşmayı nasip etmesini Cenâb-ı Hak'tan niyâz ederek oturumu kapatıyorum efendim. Hoşça kalınız.